

ac non tam ob Regis ætatem, quàm ob ipsius vitæ discrimen, tam multis sese belli periculis quotidie obiicientis, suspensa, die nocteque apud eum lamentabatur, se miseram, atque omnino deceptam vocans; cum non aliam ob causam, è sinu patris, tamque remotis locis ducta fuerit, quam ut, aut alterius spretæ locum subiret, aut cuiusdam quoque pellicis iniurias pateretur: quin, ut priuigno superbo, ac insolenti parèret, atque multorum ex hæredum liberorum mater calamitosa fieret. Verumenim Regem, non modo Regina, vera plane dicentis, verba cruciabant; sed Petri quoque Principis ex ea annos iam octo nati, quem summe diligebat, mirifica virtutis indoles, atque præclarissima quædam puero innata dignitas, vehementer commouebant: quod hæc heroicarum illius virtutum certam spem afferrent, vnusque videretur, qui posset paternas laudes eisque præclarissimas res gestas in multa sæcula propagare. Qualium sanè virtutum in Alfonso iuuenè, nunquam à materno gremio diuulso, nullum apparere vestigium videbat. Quin etiam, & reliquos liberos, quos singulis fere annis è Regina procreabar, ex hæredes relinqui, tam male ipsum habebat, ut nulla cura maior exèderet ipsius animum, nullus etiã angor conficeret acerbius. Vnde sæpe quidem ille, Reipub. labores, seu pacè, seu bello, domesticis longe esse tolerabiliores dicebat: quod illi suas, vtrumque intermissiones, quibus refici, atque respirare possit animus, habent: ii vero, nullas. Sicque inter tam multas curas domesticas, se penumero risum tenere nō poterat, eo quod se, tot licet auctum, atque amplificatum Regnis, tamen in filiis duntaxat quinque quos tunc habebat, collocandis, maior quã pauperrimū quemque hominem multo plures habentem, premeret anxietas. Quibus de causis naturæ potius, quam suæ gentis iure uti volens, Regna que vni tantum primo nato, dū esset is vnicus, adscribi fecerat, nascentibus ei fratribus diuidenda, atque ratione seruata, partienda esse decreuit. Igitur hæc diu secum meditatus, conuentus Aragonensium Darocæ egit: ad quos Ilerdensis quoque ciuitas Legatos misit. In quibus Alfonso, Regis ex Leonora filius vnicus, ad Regnum Aragoniæ successor est declaratus, atque ab omnibus Aragonensibus, etiam ab Ilerdensibus Princeps constitutus. Nam ut Catalonia principatum Petro primo ex Iolante nato cum maiori gratia Alfonso, & Aragonensium tradi posset, Rex prolatari illud voluit ultra Cingam fluuium, ad ripas vsque Sicoris, ac Ilerdenses sub illo comprehendi. Itaque conuentibus ibi actis, Barcinonem se contulit: vbi similes quoque Catalanorum acti fuerunt, atque ad eundem modum in eis Petrus Princeps, & successor ad Comitatum Barcinonensem, & Catalonia principatum, decedente Rege, fuit quoque declaratus: conquerentibus subinde Catalanis, atque dubiam ei fidem præstare significantibus, ob constitutione paulo ante Darocæ editam, qua Ilerdensis ciuitas cum toto interiecto tractu, inter Sicorim, & Cingam fluuios, è Catalonia, atque Barcinonensi Comitatu discriminabatur. Ex quo fraudari se maxime sentientes, apud Regem conquesti sunt, ostendentes, maiorū ipsius Regum constitutionibus constare, inducias Catalanis fieri solitas fuisse quidem, à Cinga ad Salsulas, incluso Ilerdensi territorio. Quamobrem iidem, qui sui admodum iuris tenaces sunt, Regi palam dixerunt: se, nisi abrogato prius edicto, atque conseruato antiquo sibi iure, & possessione ciuitatis ac ditionis Ilerdensis, nequaquam eam Regnorum diuisionem comprobaturus. Quibus ut morem Rex gereret, eoque facilius ipsos in suam sententiam pertraheret, priore abrogata, altera constitutione sanxit, Barcinonensem Comitatum, & Catalonia terram à Cinga flumine ad Salsulas contineri, Aragoniæ vero fines, ut prius, à Cinga Farizã vsque terminari. Qua antiquata cōstitutione pacati Catalani, Petrum libentissime, ut suum Principem, & ad Regnum successorem complexi sunt. His constitutis finibus, maior est orta dissensio Aragonensibus ob Ripagurtiæ & Pallianæ ditiones, quæ sunt ultra Cingam: quas Ramirus & Sanctius, Sanctique filii, Petrus & Alfonso Aragoniæ Reges, belli iure acquisierant, atque Regno adiunxerant; ideoque ipsi, in quo iudicio, se ab illis excludi, conquesti fuerunt. Vnde iisdem sollicitantibus, Alfonso Princeps à Rege dissidere, atque ab eius amore & voluntate paulatim alienati cepit adeo insolenter, ut studiis Aragonensium in Alfonso accensis, res ad arma deduceretur. Cum igitur Calataiubii esset Alfonso, conuenere ad eum non pauci ex Regni proceribus, sese ei ad omnia paratos offerentes: populariter id quidem, atque ingrato animo, pronouo, & nondum cognito, neque perspecto Rege, veterem bello, pacèque probatissimum, & sapientissimum aspernantes. Quorum Ferdinandus patruus, qui senio, atque ætate ingrauescente, iam se abbatem montis Aragonum nominari permiserat, atque à Rege alienato semper animo, nunc autem aperto in eum odio fuit, primus Alfonso contra patrem, se nunquam defuturum promisit. Deinde alii, quos Rex non solum perquam multis muneribus affecerat: sed etiam oppidis, & Principatibus.

donauerat, in Alfonsi partes abierunt. Quas etiam secutus est petulantissime omnium Petrus Portugallensis, qui dimissis Balearibus, ut diximus, se in continentem transferat. Itaque diuisa inter se erant omnia; atque ciuitates, & oppida Aragonii & Valentini Regni in bellum intenta erant, & ad arma conclamabant: nullis quidem in neutram; sed singulis in alterutram partium propensis. Ex quibus, utriusque Regno magnum portendebatur excidium, & execranda ruina: eoque certius, si Rex Castellæ Ferdinandus, ut timebatur, in Alfonsum inclinaret, cum illius Principe Alfonso successore, qui tum in armis erat, atque cum magno exercitu multisque Castellæ proceribus comitatus, auxilio venerat Murciensibus; qui captis armis à Granatensi Rege descuerant: ideoque oppida & loca quedam tanquam obsides, Principi tradiderant: 10 quibus occupatis, bellum ille finitimis Valentini Regni oppidis inferre cœperat; præterens pertinere ad se illorum expugnationem ex antiqua diuisione Regnorū, atque ex pacto inter Aragoniæ & Castellæ Reges. Accedebat quod Sanctius Mazuelus Centurio præfidiarius illorum finium, cui Princeps Alcapdetum, & alia oppida ex Murciensibus dono dederat, cum præfecto oppidi Algezire Contestanorum, quod, ut diximus, interluit Suero, atque omnium Regni munitissimum est, interque Setabim & Valentiam positum, aliquid de deditioe Alfonso facienda egerat: ex quo Regi omnia suspecta esse cœperant. Quamobrem ductis secum Vngone Folcalquerio promagistro præfecto Ampostæ, cum equitatu sui ordinis, & parte exercitus, qui in præfidiis erat, Setabim profectus est, ubi castra posuit, non tam ut Setabitanos obsideret, atque suo conterreret ad- 20 uentu; quā ut Algeziranos commercio & cōmunicatione Castellanos prohiberet, utque propior esset illorum agris depopulandis. Interim dum oppugnationi, atque ad- mouēdis machinis datur opera, Serabitani equites quotidie in Regia castra erumpebāt, viritimque, aut turmatim, præclara utrinque committebantur minuta prælia: intentista- men à Rege insidiis in Algeziranos, si quos posset, aut intrantes aut exeuntes Castellanos cōprehendere, de quibus suspectis cōsiliis certior fieri. Quod intelligens præfectus, sibi quæ per- 30 suadēs Regi iam nota esse, quæ ipse cum Castellanis machinaretur, totamque Regis iram & obsidionē, in se, ac oppidum conuertendas, triginta sumptis equitibus, sub ipso noctis conticinio, oppido excessit, seque ad Murcienses cōtulit. Oppidani verò à Præfecto destituti, continuò Regi se libenter dedituros significarunt, modo prædia retinerent; ac 30 etiam sectam Almohadum, qua initiati fuerant: erat enim supersticiosior quædam Mahometanorum disciplina; Quibus concessis, oppidum omnium munitissimum Regi traditum fuit. Est enim illud in loco plano situm, muro atque turribus circumdatum; Su- crone magno fluuio feraces vsque adeo illius agros reddente, ut omnibus propè fructi- bus, quibus Valentinus ager, præsertim moretis ad bombycum conficiendum opus, ab- undet: eodē quoque fluuio se se bifariam diuidēte, & quasi in duo brachia aperiente; ac quo ad Insulam tantum oppidi capacem efficiat, iterum in vnum coniungente; indeque oppido Arabice Algeziræ, Insularis scilicet, fuit nomen impositum. suntque præterea duo hinc inde pontes ex secto lapide extructi, per quos in oppidū tantum est aditus; ut sit in oppidanorum arbitrio & potestate, quibus velint in Regnum, aut ingressum aperire, 40 aut exitum præcludere: fuitque idcirco id oppidum ab antiquis clauis Regni appellatū, eamque pro insigni gerit. Quod ingressus Rex ex tribus præcellis turribus, quæ ad portam Valentinam sitæ erant, arcem cōstituit, eamque fossa cinxit, atque omni armamentorum genere muniuit: ibique demum præfidia cum præfecto fidissimo posuit, atque Christi- 50 anos à sarracenis separatos, intra arcem se continere iussit. Quo peracto, pactis que cum Serabitano præfecto initis, ab obsidione recessit, occasione literarum, quæ ad eum Lutetia Parisiorum à Gallorum Rege datæ fuerunt, quibus rogabat Regem, ut veniret in Aquitaniam, conuēcturos enim ambos, atque de arduis Regnorū utriusque negotiis actu- ros, in Aruernis, sub ipsis Pyrinæorum iugis, ad sacram diuæ Mariæ Podiensis Aedem. Quo Rex honorifice, Regieque comitatus perueniens, mirè lætatus est occasione eius 60 visendæ ædis celeberrimæ. At Gallis igitur magnifice exceptus, confectis negotiis (de quibus nulla est in Commentariis Regis peculiaris facta mentio) in Cataloniam remi- grauit. Inde verò Cæsaraugustam progressus, diuino factum est numine, ut sedandis tot inter Castellæ, & Aragoniæ Regna dissensionibus, ac etiam inter Reges simultatibus restinguendis; nec non sarracenis cōmuni cōsensu, bello persequendis; pactiones, ac noua fœdera inirentur eaque matrimonio Iolantis, filiarum Regis natu maioris, & Al- fonsi Castellæ Principis conciliarentur. Valeoletum igitur quæ Pintia esse plerisque iam videtur, per honorifice deducta Iplans, nuptiis concordie & alacritatis plenis, cū Alfonso 70 coniuuncta

coniuncta fuit. Post hæc Rex ad compescendos insolentes quorundam Aragonensium procerum conatus, qui Alfonso Principem filium ab ipsius voluntate & obedientia deducere nitebantur, ex quo Regnum in partes diuidi cœperat, atq; tranquillitas Reipub. status perturbari; dies multos in Aragonia manere voluit; suaq; præsentia & affabilitate, flectere ac moderari animos; & Alfonso æquiores sibi reddere. Qua causa conuētus generales Oscæ agi voluit; vt Aragonenses, quos tot annis in armis tecum esse fecerat, ipsosq; efferati bello, atq; victoriis insolētes, in iis, quæ pacis erant, sese superbe, atq; immoderate gerebant, disciplina quoq; pacis erudire, sanareq; , & ad meliorem vitæ frugem reducere curaret. Ac vt illorum animos, quorum corpora armis munierat, legibus, sanctisq; institutis imbueret, procerum atq; ciuitatum consilio, accitis ab ipsa Oscensi, ac etiam Ilerdensi inclytis & antiquis Academiis, viris vndequaq; peritissimis, leges, ac vetusta Regni plebiscita, institutaq; maiorum, in vnum corpus redigi fecit: quorum quæ obscura erant, explanari; quæ diminuta suppleri, mendosa corrigi; & ad perpicuitatem, claratq; rerum, atq; verborum intelligentiam omnia reduci curauit; vt secundum id ius emendatum, causæ, & controuersiarum omnes dirimi, ac iudicari possent. Præterea ad vitandos tot litium anfractus, & controuersiarum, quæ ex aliarum legum discrepantia, ac variis, & detortis interpretationibus quotidie oriri solent, per sancta appendix sanxit, vt in his, quæ dubia essent, neq; huiusmodi institutis decisa, iudices, non ad alias scriptas leges, sed ad arbitriū boni viri confugerent. A deo is summus Princeps, nullo armorū strepitu, sed inter arma, legibus scriptis, iudiciisq; cōstitutis, Aragonēses gloriofissimè subegit. Nam antea, patriis duntaxat moribus, institutisq; ciuilibus maiorum, & cinorumq; vilitatis exēplis, iisq; per manus traditis, vsi fuerant: ideoq; sæpe quod iustū erat ignorantes, ius cum iniuria confundebant. Quæ postquam expediuit Rex, atq; vt rata diuulgari fecit, non nihil otii; & a negotiis Reipub. & a bellicis nactus, ad domestica, Iolante procurante, conuersus, Regna sua denuo liberis diuidere decreuit: certissime scienti nullo posse arctiori vinculo, tam à maioribus accepta, q̄ à se parta Regna, integra, ne dilaberentur, retineri, q̄ cōstabilita liberorū inter se cōcordia. Quamobrem, vt Imperii fines singulis constitueret, Regna per designata oppida, tū pagos, montes, & saltus partitus est. Quæ partitio, quoniā à Hieron. Surita in suis tum annalibus Hispanis, tum Indicibus Latinis, speciatim & accurate per scripta est, eā hinc ad verbū subiiciendā duximus. Iacobus ex Iolante secunda vxore quatuor filios suscepit, Petrū, Iacobum, Ferdinandū, & Sanctiū: filias totidē, Iolantem, Constantiam, Sanctiam, & Mariam. Valentia ad xiiij. Kalend. Februarii, Alfonso Aragonii Regni instituit heredem, & ab Oriente Sole in Occidentem, Cingā flumine, Farizam vsq; & à Septentrionibus, diuæ Christina summi Pyrinæi saltu: in Meridiem, ad Aluētozæ fluuium, sinibus circumscribit. Cataloniam, adiuncta Ripagurtia terra, & his oppidis, quæ trans Cingā amnem debellata fuerant: & Balearicum, Insularumq; adiacentium Regnum, Petro filio attribuit, Iacobum Valentini Regni; & Ferdinandum Ruscinonensis Comitatus, Confluentia, Ceretania, Mompellerii ciuitatis, atq; ditionis, Castelnoui, Arcislatensis, Frontinianæ, Omeladesii territorii, & iurium Melgoriensis, Pailiani, Lupiniani, Carcafonensis, Thermitani, Rodensis, Fenoliadensis, Gualdani, & Comitatus Aimilianensis, hæredes scribit. Sanctiū sacris initiandū Ecclesiæ dicat. Secundos hæredes substituit, neq; in hæreditatis partem filia ab eo vocantur. Sed ex Iolante filia nepotes substituuntur; modò Regni Castellæ successor, Aragoniæ Regni hæreditatem non adeat: & is qui Regnum adeptus sit, Castellæ Regi subici non possit. hæc ille. Ex qua Regnorum diuisione maiores consequutæ fuerunt inter Alfonso & Regem discordiæ, ac dissensiones: non tam ob discriminatos à Regno Ilerdenses quàm ob interceptam vniuersorum hereditatem: quam Alfonso, cum esset natu maximus, spe iam deuorauerat. Qua causa idem, cū Petro Portugalensi, ac proceribus suæ factionis, armorum subsidia a Rege Castellæ pōscere, atque ciuitates, & oppida Regni commouere tentauit, obiciens ad tuendum sui Principatus atq; Regni ius, in Regem, vel parentem, conspirari posse. Verūm Rex, qui prudentia & magnanimitate cunctos superabat, machinas, & noua contra se consilia, sua conspicienda, ac decoris, splendorisq; plena præsentia, perinde vt Sol nebulas, dissipabat; suaq; suauis affabilitate, auersos animos, aut vrebat, aut mire ad se pelliciebat. Quanquam in eum neque præsentem, neq; absentem, quicquam aperte vnquam ausus est moliri Alfonso. Interim perlatum fuit ad Regem, Rodericum Lizanam, quem Valentini præsidii præfectum, atque totius Regni Vicarium reliquerat, cum quinque cohortibus, & vnâ Almuguarum, quos in præsidio Regni Rex dimiserat, excursionses fecisse in eas Regni partes, & oppida, quibuscum neque pactæ induciæ fuerant, neq; ad Setabitanos

spectabant; sed ad eos potissimum, qui hostiliter bellum in Christianos mouebant. Unde
 excursione facta, dum in urbem cum ampla reuertuntur præda, atq; collem quendam,
 quâ in Albaidensem conuallem est iter, non longe à Setabi pertranscunt, vicini farraceni
 Oleariæ vallis, quæ cum Albaidensi committitur, vnâ cum electo Setabitano equitatu, in
 eos impetum facientes, fauciato Almugauare, aliisq; fugatis, prædam è manibus eripie-
 runt. De qua re litteris Lizanæ factus Rex certior; letari visus est; eò quòd rupto à Setabi-
 tano præfecto scedere, legitima sese causa obtulerit, ad obsidendâ denuò, atq; omnino
 oppugnandam Setabim. Quare præmonitis proceribus, quos sibi fidissimos habebat,
 eisq; Regnum commendans, ac rursus sumptis aliis secum, qui secreto Alfonso
 sequebantur, in primis Ferdinando patruo, præcipuo illius fautore, vt factione diuideret,
 in Valētinus se cōsulit, atq; in itinere Saguntū sese ei dedit; quòd oppidū ingressus, illius
 Theatrum, ac vetusta sepulchra, cum vestigiis Hippodromorum vehementer admira-
 tus; audito etiam antiquorum ciuium excidio miserabili, vix se continere potuit, quin
 eis illachrymatus fuerit. Sequenti verò die, abiit Valentiam, ibiq; Regio more exceptus;
 atque à præfecto factus omnium certior, quinque peditum cohortibus, cum equitibus
 centum, ac totidem se postea sequi iussis, Setabim profectus est. Sed dum esset Algeziræ,
 quæ paulò ante capta fuerat, misit ad illius præfectum, vt continuò, fide data, veniret ad
 se. Quo veniente, petit, vt oppidum cum vtraque arce, nulla pacta conditione, sibi tra-
 deret, præfixo ei octo dierum termino; alioqui se flamma & ferro omnia ad ciuium vs-
 que internecionem vastaturum. Abeunte præfecto, Rex etiam cum Regina, Ferdinan-
 do, & proceribus, cum nonnullis equitum, atque peditum cohortibus, Castulonem op-
 pidum antea sibi à Setabitanis traditam, abiit. Quò protinus venere legati à præfecto;
 per quos se ille excusauit; inquires, non tanti fuisse excursionem in Licianam factam, vt
 ob eam esset ad deditonem compellendus. Procurante Rege, vt iuri, ac iudicio Ferdi-
 nandi staretur, legati, recusato iudice, abierunt. Miratus Rex illorum indies accrescen-
 tes spiritus, & insolentiam, ab exploratoribus didicit, in causa esse Castellanos, qui ab
 Alfonso, eorum Principe, apud Murcienfes cum exercitu agente, missi quotidie, secreto
 intrabant Setabim, ac præfectum, Alfonsi nomine, ad deditonem sollicitabant; data fi-
 de, se illicò venturos ad oppidum obsidione liberandum. Id quod re ipsa comproba-
 rum fuit. Nam erumpentibus Setabitanis equitibus, ac parua prælia cum nostris com-
 mittentibus, captus ex illis fuit à Petro Loberano Aragonensi nobili miles quidam co-
 gnitus Christianus, & Castellanus, atq; in castra ad Regem deductus. Qui tortus fassus est,
 se esse Christianum, ac fratrem Antistitis Conchenfis: venisseque sæpè Setabim ab Al-
 fonso Murcia missum, mercatorem se simulantem tentoriis barbarici magni precii, ibi
 confecti; vt ea simulata occasione cum præfecto ageret, ad futuram ei defensionem Al-
 fonsi contra Aragonenses promittens; modò Setabis Alfonso traderetur. Quo audito,
 statim damnatus est, ac morte multatus; propterea quòd Rex, pridie eius diei, quo ca-
 ptus ille fuit; præcone edixerit, capitis pœnam interminatus; ne quispiam Christianus,
 inscio Rege, Setabim intraret, nève congressum, aut sermones cum Setabitanis haberet:
 secus facientes, caperentur, & ad Regem deducerentur, eandem pœnam subituri. Per
 id temporis oppidum Enguera ditionis Setabitanæ, sponte sese dedit cohorti militum
 ab Alfonso missæ ad Setabitanos. Id omnium grauissimum Regi fuit; generum suum
 eò insolentia processisse, vt se presente, & obsidente Setabim, oppida, quæ eius essent
 ditionis, occuparet. Quapropter missi equites fuerunt cum bona parte peditum, vt ex-
 cursiones in Engueranos facerent: iamque in insidiis locati, decem & septem ex illis op-
 pido exeuntes ceperunt: statimque Rex affuit, atque oppidanos per legatos hortatus est,
 vt se illicò dederent: quibus renuentibus, atque Alfonsi auxilio fretis, conuitiaq; in Re-
 gem iactantibus, iratus Rex, in eorum conspectu, ex arboribus suspendi iussit paulò ante
 captos ex eis: se simili supplicio ipsos affecturum comminatus; quoad oppidum deser-
 tum, ac solo esset æquatam. Quæ cum Alfonso nota fuere, misit legatos ad Regem, roga-
 tum, vt colloquio inter se agerent: se enim huius rei gratia venturum Algeziram. Quibus
 respondit Rex, se, nequaquam cum illo conuenturum vsquam, quin prius damna, quæ
 sibi intulisset, compensaret. At Rex interim cum equite sui amicissimo, ordinis Calatra-
 uæ, qui Vilienam, & Saixium, pro Alfonso in præsidio habebat, egit, vt conseruatis oppi-
 dis, saltim castella sibi traderet, atque Aragonensium præsidia in eis poneret; quibus ille
 consentit. Quare misso equitatu, non solum castella, antequam subueniret Alfonso,
 occupauit: sed obiter, eadem opera, Capdetanos, & Bugarram, oppida farracenorū,
 quæ ditionis Castellanos erant, ex improviso cepit. Quo nuncio obstupescens Al-
 fonsus, denuò legatos misit ad Regem, ne grauaretur, medio in itinere, inter Almiziram,

vbi Rex castra posuerat, & Capdetanos, vbi Alfonso tētoria fixerat. in colloquiū venire:
 annuit Rex; eōq; processit cum Regina, comitantibus Guillermo Moncada, & Hospitalis
 ordinis Promagistro; Simone Perezio Arenosio, Carrocio, aliisque nō paucis equitibus.
 Cū Alfonso autem venēre Magister Templariorum, & Vclensis, Lopezius Pharenis,
 dominus Vizaię, aliique proceres Castellę, & Gallerię. Postquam conuēnere, atque in
 visurus, in Regia castra se cōtulit; quę in ipso Almiraz egressu posita erāt: procurantē
 verò Alfonso, vt in Regium t. bernaculum, quod ipsi fuerat apparatus, Iacobus migraret,
 in suum maluit: quod illicō prope Regium fixit. Vbi magna cum læticia, diem cum nocte
 traduxerūt; tamen in conuicia protinus illa versa fuerit. Nam sequenti die, Vclensis, &
 10 Lopezius tabernaculum Regis ingressi, ab eo petierunt, vt Setabim oppidum cum eius
 filię Alfonso nuptę, in partem dotis cōstitueret, quamuis se ille constiturum promise-
 rat. Quod Rex cū risu excipiens; atque obiectum commētum promissionis, illorum poti-
 us sophismati (si forte audita promissione hæretet ipse) quā quod ita sentirent, attribu-
 ens: Regiņę, atque procerum consilio, illis respondit: Alfonso renuntiate; curam à se
 omnem abiiciat Setabis, eiusque ditionis obtinendę; cum longē sit, atq; ab Aragonēsiū
 Regum consuetudine alienum, ad Regias collocandas filias, quicquam dotis nomine
 adiungere: quo magis à vero abest, me filię oppida dote dixisse. Neque enim ipse cum
 20 Leonora eius amita quicquam dotis nomine accepi, tantum ergo abest, vt Setabim,
 quę expugnationis iure ad me pertinet, pro debitione dotis ei, aut alia de caussa, cuiquā
 hominum tradam. Instantibus denuō Legatis, atque cum precibus minas quoque
 iactantibus: tandem Regi palam dixerunt, præstare quidem oppidum ab ipso Alfonso,
 quam ab illius præfecto (quod certum atque in manu erat) accipere. Ad quę Rex subi-
 raturus, multo sibi certius esse, respondit, neque Alfonso capturum oppidum; neque
 præfectum ei tradere ausurum; neque quenquam nisi se ianitore illud vnquam in-
 gressurum. Quo dicto ne ira magis exardesceret, procaci, insolentique Legatorum
 proteruia commotus, eos dimisit, animo quamprimum inde, in salutato Alfonso, ex-
 cedendi. Sed iisdem Legatis cum Regina denuō rem pertractantibus; in eam pactionē
 30 ventū est, vt staretur antiquę finitū vtriusq; Regni diuisioni; atq; Murciae Alfonso, Valē-
 tinum Iacobo cederet. Vtque Viliena, & Saxium, Capdetes, & Mugarra oppida, à Rege
 capta; Alfonso restituerentur. Rursum Enguera: & Moxentium Setabitanz ditionis oppi-
 da, quę se Alfonso dederāt, Regi traderentur. Itaq; confirmata pactione, atq; pacatis ani-
 mis, post multos amplexus, suum vnusquisque arripuit. inde iter Rexque tertio Setabim
 obsidere statuit; accitis vndique è Valentia, & toto Regno præfidiariis militibus,
 atque machinis, vt oppugnationi extrema opera nauaretur. Quę tanto fuit studio &
 contentione militum, spe prædę, inita, vt die nocteque oppidum circumsiderent, &
 comparentem quemuis in muro, aut turribus, sagittis configerent; atque aditu
 oppidi cunctos prohiberent. Ex quo oppidani consternati animo, de deditioe in-
 40 ter se egerunt: vidensque præfectus oppidum, etsi muro, milite & armis vndique muni-
 tum; tamen duorum mensium obsidione tolerata, comæatu & cibariis consum-
 ptis, fame opprimi; quin & deserente Alfonso, subsidii spem omnem tolli; Simo-
 nem Tobiam nobilem Argonensem sibi notum, qui illum iamdiu ad deditioem ad-
 hortabatur, ac benignitatem Regis populo fore vtilem promittebat, ad colloquiū admi-
 sit. Iamq; pactione facta, Præfectus oppidum cum arce minori, in biennium retenta ma-
 iore, ac vica & re saluis, necnon facultate manēdi oppidanis in secta Algeziranis permis-
 sa, se dediturum promisi: ac modò Montesę, & Valladę, propinquę arces, sibi concederentur.
 Quę pacta Rex audiens, ac cum Regina & proceribus communicans, visa sunt om-
 nibus digna, quę non respuerentur; ne tam insignis oppidi possessio amplius differretur.
 50 Itaq; Rex & Regina, cum liberis & exercitu Setabim ouantes ingressi sunt: statimq;
 Rex captam arcem muniri iussit, eique Tobiam præfecit, cuius opera & industria eo fuit
 potius oppido, structura & natura loci, vt diximus, munitissimo, necnon præcis tempo-
 ribus, propter bellicolissimam eius gentem fama notō. Sequenti die Rex cum Regina,
 & vniuersis proceribus in magnam, atque profanam Mahometanam ædem ascenderūt:
 qua expiata ab Oscensi Episcopo (vacabat enim tum Valentina Sedes Anistite, vt dice-
 mus) & altari in ea constructo, sacrum ibi solehne celebratum est, atque à Rege, & om-
 nibus, immortales Christo & Virgini mari gratia actę, de tam felici successu rerum, &
 incremento Christianę Religionis. Deinde curante Rege, vt ædes dirueretur, atque il-
 lius loco templum erigeretur; lustrata tamen illa, atque muenta per ampla, & sumptuo-

fa, quin & tecto & parietibus, emblematis ac vermiculato opere mirè contexta, rogatus Rex fuit à Regina, atque ab Episcopo & proceribus, vt templum esset, neq; dirueretur: propterea maximè, quòd oppidanorum facultates, tot obsidionibus, atque diutino bello conflictatae; vix reparandis tunc publicis ruinis sufficerent: tantum aberat, vt nouo exaedificando templo suppetent. Quod Regi placuit, sicq; expiata aedes illa, consecrata fuit, atque Virgini Matri nuncupata. Quo tempore Arnaldus Peralta Episcopus Valentinus ad Cæsaraugustanum Episcopatum euectus fuit, simulq; Valentino designatus Andreas Albalatus instituti Dominicanorum, Petri Albatatii Tarraconensis Archiepiscopi frater germanus: nam dissidente Canonicorum Valentinorum collegio, atq; diuersa sequente, dum agitur de electione, Pontificis Maximi concessu, Archiepiscopus Tarraconens. & Archidiaconi & præcætoris Ecclesiæ Valentiæ, in Arnaldi locum successus fuit. Qui summæ religionis Antistes, iuuantibus Canonicis, cœnobium Cartusienium monachorum in agro Valentino construendum curauit, cui Portæ Cœli nomen est inditum, decimo ab vrbe milliario, in loco contemplationi diuinorum aptissimo situ, à septentrione & occasu altissimis septem montibus, ab ortu vero, & meridie apertum, vt per æquatam agri planitiem pulcherrimus eius esset ad urbem mare vsq; prospectus. Iam verò Setabi capta, subindeque tota Contestanorum regione, quæ tertia est Regni pars, subacta, Rex Alfonso filii molitionibus instigatus, Cæsaraugustam contendit; atque, vt tot obortis Alphonsi querimonis, & controuersis super diuisione Regnorum satisfaceret, generales conuentus Aragonensium, & Catalanorum Alcaniti egit. Quò conuenientibus cunctis Regnorum proceribus, ac Ecclesiarum Antistitibus haud grauaturs est Rex æquali iudicio cum Alfonso contendere. Verùm illo absente querelis à Rege, & à Legatis Alphonsi propositis, auditisque, Iudices, qui de controuersis omnibus sententiam ferrent, à conuentu constituti fuere, Petrus Albalatus Antistes Tarraconensis, ac Oscensis, Ilerdensis & Barcinonensis Episcopi; tum & Templarius Promagister Ampostæ præfectus, & Emporitani Comes, abique septem principes Aragoniæ & Cataloniæ viri; nec non Legati duodecim ciuium, quorum deliberationi ac iudicio Rex stare voluit. Quòd si horum iudicium Alfonso, & Petrus Portugalesis sequi recusarent, se deliberationi summus Pontif. obtemperaturum spondit: modò tam fœda dissidia sedarentur. Quare ex eis iudicibus protinus missi nonnulli fuerunt ad Alfonso, & Petrum Hispali tum agentes: qui audita legatione, iurisiurandi religione adacti, polliciti fuere, se iudicum selectorum sententiæ parituros: non dubitantes fore, vt & regnandi ius, & successionis spes, Alfonso reseruarentur. Interim Regi, ac Iolanti Reginæ multi ex proceribus Aragonensibus, ex Catalanis verò omnes, se aduersus Alfonso adiunxerunt, quorum precipui fuerunt Guillelmus, & Petrus Moncada, Petrus Cornelius, Guillelmus Erensa, Garcias Romanus, Simon Focius, Simon Perezus Atenosius, Sanctius Anilonius, & Petrus Martinus Luna; qui cum plerisq; aliis iureiurando polliciti sunt, se vitam, remq; omnem pro Regis & Reginæ salute, pro filiis, proq; regio statu impensuros. Quibus Rex gratias egit, seq; aliquando illos remuneraturum promisit. Itaq;, cum primum Rex Legatos Hispali reuertit, atque Alfonso & Petrum iudicum selectorum sententiæ parituros intellexit, continuo proceribus, ac quibuscunque aliis, qui Alfonso partes sequebantur, publica fide data, ad se venire permisit, ipsisque erepta bona restitui iussit, ac inducias cum eis pactus est, vt liberè iudicum sententiam quisque audiret. Legatis igitur in consilium reuersis, atque Petri & Alfonso tabellis expositis, iudices de controuersis sic pronunciarunt. Vt paternæ voluntati filius pareret: vt pater filium Regni Aragoniæ, & Valentini procuratori præficeret, reseruato Cataloniæ Principatu Petro ex Iolante primogenito: vtque Portugalesi campus Tarraconensis, & Ebusus Insula, aliaque bona restituerentur, exceptis Morella, Segorbio, Sagunto, Almenara & Castulone, cis Valentiam: quæ oppida, & arces iudicibus traderentur, quo ad omnis cōtrouersia finiretur: propterea quòd his arcibus, & præsiis munitus Portugalesis bellum Regi contra ius factum intulerat. Demum, vt Rodericus Martinus Portugalesis ex sorore nepos custodia liberaretur. His constitutis, Rex conuentum dimisit; venitque Cæsaraugustam, vbi Gothorium oppidum cū arce, Iacobo Balearici Regis Abohitis filio, qui ante, vt diximus, Christo nomen dederat, ac eius posteris, iure hæreditario donauit. Deinde confuoribus animis, ex quibus, industria Alfonso, non admodum multos Cæsaraugustæ obtinebat, in Cataloniæ se contulit; Regina quoque uersum comite, atque continuo pro communibus liberis Regem sollicitante, vt de excipiendo Petro Catalani, quod ceperant; perficerent. Nam ex filiis Iolantis Ferdinandus natus minor eberat; ideoque neua

erat Regnorum diuisione opus inter superstites. Conuentus igitur Catalanis Barcinone Rex indixit, in quibus Regna partitus fuit, Petro Cataloniam à Cinga ad Salfulas, eisdem finibus, quibus illa Pyrenæis montibus, Arana Valle, & interno mari cōtinetur, attribuit; eiusque vsufructu sibi reseruato, in possessionem illum immisit; ac protinus Barcino, aliæque Cataloniæ ciuitates, per Legatos solenni iureiurando ad dicta fuerunt. Simili iureiurando proceres, atque Barones, eiusmodi Regni assignationem substitutionemque, qua, Petro decedente sine liberis, Iacobum alterum ex Iolate filium, hæredem & successorem substituebat, tenendam & obseruandam, Petroque omnē obedientiā præstandam, præsentē Rege, promiserūt. Verū neque defuerūt, qui Regē quodammodo crudelitatis, atque perfidiæ arguerent, propter hanc Petro factam assignationē tanto cum detrimento Alfonsi, quem Rex antea vniuersorum hæredem, atque ad omnia Regna successorem legitimum declarauerat; cuique Regna ipsa, & ciuitates in signum obedientiæ, fidem antea dederant; eoque grauius, quod Petro decedente sine liberis, non Alfonsum, sed alterum ex secunda vxore filium illius hæredem & successorem substituebat. Verum enim uerò, neque sua legitima excusatione vacat, nona Regnorū à Rege facta diuisio; neque omnino crudeliter & perfide cum Alfonso actum putandum est, quod relicto illi Aragonio Regno duntaxat, à cæteris fuerit exclusus. Quin potius videtur redarguendus Alfonsus, ut ingratus, atque impietatis, & maiestatis danandus; si profectò meminerimus, ex diuortio Regis cum Leonora Alfonsi matre facto, & à delegatis a sede Apostolica Iudicibus comprobato, quam facilis, atque honesta fuisset Alfonsi ab vniuersa hæreditate depulsio; sed tursum quam libera, ingenuaque Regis, ac nullo iure coacta Alfonsi ad Regnum uocatio: cum neque naturæ, neque legibus, neque rationi etiam consentaneum esset, ut qui ex legitima & iusta vxore nati erant liberi, ei, qui ex dubia incerta, atque publico diuortio seiuncti, procreatus erat, in hereditate succumberent: cum eam potius ipsi contra ius sibi ablatam potuissent iure repetere: ac non ex aliis tantummodò Regnis, sed ex Aragonio etiam illum expellere. Vnde cum neque se, neque bona sua nosset Alfonsus, sed nimia regnandi cupiditate accensus; & ex hæredari fratres procurasset; & à paterna se destitui gratia, & amore neglexisset; neque omnibus potitus Regnis fuit vnquam; neque Aragonio diutius; quoniam ferè cœlebs, & sine liberis, in ipso flore iuuentutis, è vita, ut dicemus, discessit. Præterea Rex alteram subiunxit assignationem; quam fecit Iacobo alteri filio, Regni Balearici, ac Ebusi Insulæ; quin vrbs etiam, ac vniuersi territorii Mompelleriensis: nec non alteram, qua eidem Iacobo Regnum Valentinum cum omnibus Castellis concessit, eosdēque Regni proceres, & arcium præfectos similiter ad præstandam illi obedientiam iuramento adegit. Quapropter actis gratiis proceribus, atque ciuitatibus, conuentum dimisit. Interea Rex adhuc Iolante viua denuò diuexari cœpit à Teresia Vidauria; cuius, ut lib. 10. ostendimus, matrimonii causa ad Romanum Pontificem delata, & in ius uocato Rege, lis contestata fuerat. Quæ mansit quidem integra; propterea quod nulla pro Teresia firma & grauius testimonia dicerentur, donec recurrens ipsa ad Episcopum Gerundensem, quem matrimonii conscium esse sciebat, ab eo obtinuit, ut clam per se hედulam ille testimonium ad Pontificem mitteret; quo dicto, matrimonium Teresie reuiuiscere, paulatimque diuulgari cœpit. De qua re litteris suorum factus certior Iacobus, maxime uerò de Pontificis animo in Teresiam propenso, tanta fuit ira succensus, suspicatus id non alio, quam Gerundensis testimonio, cui soli confitens enunciauerat, fuisse patefactum; ut protinus, non tam pro iniuriosa perfidia, quam pro violato sacro confessionis mysterio, Episcopum ad se accersi iusserit, cui Regiam ingresso, atque in conclaue admissis; subito, ut fama fuit, à cubiculariis, à quibus fuerat comprehensus, lingua excissa fuit, indeque Gerundam remissus. Quod facinus sacrilegum, & atrocissimum, ut primum intellexit Pontifex, Regi diras omnes; & execrationes obnunciare; atque vniuersa eius Regna Ecclesiastico supponi interdicto fecit: neque vllas excusationis causas à Rege propositas admisit; donec Andream Albalatū Episcopū Valentini, Legatū Rex misit ad Pontificē, cū litteris summisionis, & obsecrationis plenis; quibus suam ille culpam agnoscens, nō solum liberationē ab ea, sed etiam errati veniam cum lachrymis deprecabatur. Qua legatione audita, continuo Pontifex humilibus Regis votis annuens, Legatos duos, Episcopum Camerinensem, & quendam magni nominis monachū, Desiderium, Pœnitentiariū, ut vocāt, Apostolicum Ilerdam misit, amplissima potestate data, tum Regem à crimine expiandi, tum iusta quoque pœna mulctandi. Quare præsentibus Tarraconensi Archiepiscopo, & Cæsaraugustano, Vrgelitano, Oseni, & Elnensi Episcopis, aliisque Abbatibus, & proceribus

vtriusq; Regni, cum promiscua populi multitudine, Rex de crimine & flagitio sacrilegò
 in Gerundensem cōmissio acerbissime, atq; ex animo dolens, illudq; publicè confitens,
 & ex tradita formula detestans, à Legatis plenissimè absolutus fuit: modo cœnobium
 Benefacianum in montanis Dertofani agri situm locis, quod ante annos quattuorde-
 cim, post captam Morellam, in honorem sacratissimæ Virginis inchoarat, sumptuosif-
 simè exzdicaret, & perficeret: illudq; dote ducentarum marcharum, vt dicebant, ar-
 genti, in annuos redditus locupletaret, & ornaret. Quin Hospitali etiam ac Xenodo-
 chio beati Vincentii extra muros Valentiz posito, quod capta vrbe ab eo erigi ince-
 perat, sustentandis pauperibus & peregrinis, sexcentas argenti marchas in perpetuum
 erogaret; cum certo sacerdotum numero ibidem instituto, qui & diuina curarent, & 10
 pauperibus assisterent. Demum vnum sacerdotem presbyterum in Ecclesia Gerun-
 densi constitueret, qui similiter diuinis officiis interesset, continueque Dominum pro
 Rege deprecaretur. Diploma verò absolutionis datum fuit Lugduni X. Kalendas
 Octobris anni MCCXLVI. Pontificatus Innocētii Papæ IIII. anno 4. qui tunc agebat
 Lugduni, atque priori Lugdunensi Concilio generali præerat. Absolutus verò Rex fuit
 à Legatis, Ilerdæ, decimo quarto Kalendas Nouembris eiusdem anni. Id enim signi-
 ficant Epistolæ duæ Regis ad Pontificem; quarum alteram dedit per Legatum Valen-
 tinum Episcopum: alteram gratiarum actionis p'enam misit ad eundem, impetrata
 venia. Harum Latine conscriptarum exemplar vnà cum tota absolutionis serie, ex ipso
 Benefaciani cœnobii archiuio fideliter translatum, perlegimus. Quæ eo quidem fufius 20
 hic explananda duximus, vt tam sparso, alioqui vulgi rumori de cōmissio Regis in
 Gerundensem crimine occurremus; demonstrata, tum occasione ad illud patrandum
 oblata, tum absolutione à Pontifice obtenta, tum demum satisfactione publica à Rege
 expleta; ne tacita expiatione criminis, iniusta Regi nota ad ignominiam perpetuam
 inueterasceret: sed cum Dauide Rege per sancto, qui grauiora forè commiserat, ac
 quia eum pœnituit; & veniam à Deo consequutus est, & in illius gratiam, populiq;
 famam restitutus: sic etiam Iacobus alioqui Rex optimus, & pius, quemque sui facti
 maxime pœnituerat; non solum absolui ab illo meruit, sed miserante Domino, & eidē
 reconciliari obtinuit, & bonum nomen, quod tantis suis rebus gestis assecutus est, per-
 petuè posteritati propagauit. Cæterum quòd ad Teresiam attinet, nihil amplius ean- 30
 dem, Iolante viua, commolitam fuisse comperimus, ac neque eius ex Rege filios Iaco-
 bum & Petrum cum aliis ex Iolante fratribus, consuetudinem vllam habuisse legimus:
 donec mortua Iolante denuò, quæ in causa acta fuerint, decimo nono libro ostēdemus.
 Quanquam Iolans paucos post annos, cum esset Barcinone, atque ad Regem tum
 Valentiz agentem proficisci pararet, lenta quadam febricula correpta à mēdicis fuit
 prohibita, ne se viæ daret: sed ingrauescente morbo, cum adhuc media ætate esset,
 de eius tamen vita fuit desperari cœptum: quòd ea tot fracta laboribus, tot exhausta
 partibus; tot denique animi angoribus confecta, ob dissipatos præsertim de prosperis
 apud Pontificem Teresiz conatibus rumores, ac etiam sibi persuadens, non de futurâ
 Petro, & Iacobo filiis magnam rerum perturbationem, mœsta semper esset, atque acer- 40
 bam sibi vitam putaret. Itaque ob signato Osce testamento, quo Petro, Iacobo, & San-
 ctio filiis Comitatum Posaniæ in Vngaria, Regi fratri commendatum, legarat, pio
 tandem, atque æquissimo animo, se totam Deo, Virginique matri commendans, è vita
 cessit; magno sanè sui desiderio relicto: quòd ea quidem sanctissima, prudentissimaq;
 fœmina, multis, excellentissimisque virtutibus ornata fuerit. Quam Rex ex animi sui
 sententia vxorem habuit charissimam, & fœcundissimam: ac non modò sobolis
 verum omnium etiam consiliorum, laborumq; participem & sociam. Vt potè quæ ipsum
 bello paceq; semper secuta fuerit; & quam neque continuæ grauiditates; neq; frequen-
 tes partus (nouem enim edidit annis quindecim) impediēnt, quominus quandoq; in
 tabernaculis, interq; armorum strepitum pareret; ideoq; perdigna, quæ à Rege tenerè 50
 redamaretur; & filios videret, tot, tantisq; Regnis decoratos. Vnde à mœsta, atq; pulla-
 ta ciuitate, in quam illa semper officiosa fuerat, perhonorificè, Regioq; more, iusta ei
 facta fuere; atq; ad Vallem bonam, quò ipsa voluerat (cœnobium id est factarum vir-
 ginum ordinis Cisterciensium in Catalonia) cum magna funeris pompa lata fuit, at-
 que ibidem humata: cuius obitum Rex tulit, vt par erat, quam acerbissime; ac de-
 nuò iusta ei Valentiz fieri curauit; multisque diebus tristis, ac lachrymabundus fu-
 it. Iam verò idem Valentiz agens, cum in eo totus esset, vt susceptam tot ante an-
 nis expeditionem Valentiam ad finem perduceret; ac pauca quædam vltiò Sucro-
 nem oppida expugnanda essent; duo ad eum Sarraceni venerunt ex oppido
 Biario,

Biario, quod in extremis Regni finibus versus Murcienses situm est, atque arce inprimis munita protectum. Li ex primatibus oppidi se esse professi sunt, atque cognatione, affinibus, & familia potentes, ut mediam ferè partem oppidi comprehenderent; esseque in ea sententia oppidanos significarunt, ut oppidum cum nullus esset, neque ex Valentinis, neque ex Murciensibus, qui defenderet, Regi tradere vellent: freti iisdem conditionibus, quibus Setabitanos, Regem ipsos admissurum. Sed facta prius fide, vera esse, quæ de se illi prædicarant, Rex illico Setabim cum magna manu peditum præfectus est; indeque sumpto equitatu, Biarisanis se posttridie in oppidum venturum, per alterum eorum, qui ad se venerant, nunciari, fecit; retento altero, tanquam oblide, ac futuro etiam itineris duce. Vbi verò in conspectum oppidi Rex venit, oppidanos permultos in armis esse, atque ad dimicandum, potius quàm ad pacatè excipientium, paratos inuenit. Tum Rex Sarracenum ad eos permisit ire; at illi intentis in eum hastis, Regios appropinquatè prohibebant. Admiratus Rex, suamque fuisse deceptam expectationem ratus, castra in itinere Moxentii oppidi, citra fluuium poni iussit; ibique se ille triduo sarracenos expectans continuit. Vbi verò eos frustra præstolatur, collustrari omnia circum oppidum loca iubet, atque in collem quendam oppido propinquum qui arci imminet, interiecta conualle, castra mutauit; eaque vallo circummuniri fecit; animo non abscedendi inde, nisi capta arce, atque diruto oppido; ad idque reliquum equitatum ab vrbe eò venire iussit; propterea quod ex paucis interim commissis præliis cum oppidanis intellexit, strenuos sexcentos equites inueniri inter eos, qui fortissimè dimicarent. Quo tempore rigente bruma, atque frigore sequente, inopportuna erat in monte castrorum collocatio: ideoque Rex breui oppidanos oppugnare statuit, adhibitis machinis in eam partem collis, quæ arci è regione imminet; quum & vniuersum equitatum media in conualle spaciari iussit, ut præsidio esset peditibus in montem, ubi arx posita erat, secretò ascendentibus; scilicet ut & debiliora arcis loca explorarent, & rimas, quas machinæ, & balistæ facerent, inspicerent; irruptionemque, si qua fieri posset, tentarent; ac etiam ut è summo iugo oppidum, eiusque, ad oppugnandum, aptiora loca deligerent. Nocturnè igitur de tertia vigilia, emissis equitatu, vno simul tempore, à machinis, atque à peditibus coepta est oppugnatio. Verum ut primum audita tormenta, & machinæ fuere, tam repentina fuit oppidanorum equitum in nostros irruptio, ut turbatis equitibus, necesse, fuerit plerosque sauciatos, sese recipere; peditesque interim, qui in montem ascenderant, dubia adhuc luce, cognito periculo, dilabi, & per diuersa loca in castra reuerti. Sed iterum ac sæpe, contendente Rege, atque continuis eiusmodi irruptionibus oppidanos vexatè; neque permittente eos pecuaria, & apiaria, quibus maxime viuunt, exercere, factio, quæ sarracenos ad Regem miserat, prædicata eius clementia, & liberalitate erga Setabitanos, aucta est deditionem populo suadere. Quo annuente, præfectus arcis non parum conquassatæ, eosdem illos sarracenos ad Regem remisit, ut dicerent, Biarientes cum eorum oppido sese ei dedituros, si iisdem, quibus Setabitanos conditionibus, reciperet. Placuit Regi conditio; eamque ratam se habiturum promissit; ac protinus oppidum, cum magno omnium applausu, ingressus est: quo potitus, oppugnationi Regni finem imposuit. Ac propterea quod illud extremum Regni esset, & proximum Murciensibus; resectam arcem Christianorum præsidio firmavit; in quam ascendens, mire delectatus fuit apertissimo, latissimoque camporum beneculorum prospectu, sese versus Murcienses extendente: multoque magis gustato suauissimo liquore mellis, cuius vberissima est in eò oppido copia, eaque ob illius excellentiam, existimatio, ut Romanis etiam notum olim, magnique habitum mel fuerit. Albescit enim illud usque adeò, atque in vrceis frigore quasi concrescens sic cogitur, ut saccharum non modo colore, & sapore mire referat; sed ut illud tanquam glareæ dispergatur: nec dubito fuisse olim oppidum ab ipsis Romanis Apiarium, ab apibus mellis conditricibus vocatum, sed inuertente vulgo, nuncupatum Biarium. Regi igitur inde Valentiam reuertenti traditum fuit oppidum in itinere, Castallia dictum, munitissimum illud, satisque bellicosa gente defensum, atque iuuandis Biarientibus necessarium: tamen ipsum quidem, non iure belli, sed dono Arenosii generi, & heredis Abuzethii, cuius fuerat oppidum, venit in potestatem Regis: quod quia propinquum Murciensibus, atque in eo Regia necesse erat collocare præsidia; data sunt Abuzethio oppidula Chestiū, & Villamartiana, vrbi propinqua. Castallia autè Regi cecidit. Demum cum primùm reliqui totius Regni sarraceni, qui debellati non fuerant, intellexerunt Regem & Setabi, & Biario esse potitum; illico, se, suaque oppida, & arces, à Suerone usque ad Murcienses sita, similibus pactationibus, illi tradiderunt: atque in hunc modum vniuersa Valentini Regni expugnatio gloriosa sapientissimi Regis

constantia, & armis, felicissimè confecta fuit; tribus cum ipso Regno subactis Regionibus: Contestanorum, vt diximus, vltra Sucronem, vsq; ad Murcienses. Aedetanorū citra Sucronem, ad flumen vsq; Idubedam. Illegonum verò, ab ipso Idubeda vsq; ad Cataloniæ limites.

BERNARDINI GOMESII
 MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE
 VITA ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS ARAGONUM, cognomento expugnatoris.

LIBER XV.

Vo tempore, Valentino confecto bello, Rex se se in urbem ad ea, quæ pacis essent, reuocarat, vt illius augeſcentis indies amplificationi operam daret, allatus est ei nuncius è Castella, Regem Ferdinandum III. post deuictam suoque Regno adiunctam maiorem Beticæ Prouinciæ partem, Hispali febris correptum obiisse. Quo nuncio tam grauiter, acerbeq; affectus fuit, vt sese illico in interius conclauē abdidit, ac à publico multos dies abstinerit, atq; illius confoceri, tanquam fratris germani interitum, tristitia & lachrymis vehementer profecutus fuerit. Hanc Iacobi singularem charitatem proceres, præsertim, qui cum eo è Murciensi Regno venerant & Alfonsi excursionem in Valentinos represserāt, summopere mirati sunt; quod illius interitu tantopere angeretur, qui in expeditione contra Valentinos, non modo nullum laboranti Regi auxilium miserit; sed illius etiam hostibus, submissis clā subsidiis, animos cōtra ipsum addiderit: atq; inter alia maximè, Setabitanorum deditio- nem longo tempore impedierit. Quos ille sermones à domesticis relatos, his verbis refutauit. Non possum equidem non mirari tarditatem, ac stuporem vestrum; quod de ea quæ mihi semper cum Ferdinando Rege inuictissimo intercessit, charitate & necessitudine, periniquè, atq; aliter quam res est, iudicetis: quodque eum, quem ego perpetuò, vt debeo, colui tanquam fratrem, cuiusque ope & armis omnia contra sarracenos bella confeci, auerso, atq; alienato, dum vixit, à me animo fuisse existimetis. Quæ enim ille bella Beticæ Prouinciæ sarracenis intulit; ea quidem nobis tum victoriæ, tum etiam triumpho de Valentinis fuerunt. Nam dum Cordubense, atque Hispalense, duo potentissima Regna, à Mauris idem vi cepit, adeoque Granatenses omnium bellicosissimos repressit, vt in suum illos quasi angulum compulerit; an non hostium prope infinitorum multitudinem, alioqui ad Valentinos conuolaturam à nostris ipse ceruicibus depulit? Nonne in sustinendis, atq; auertendis illis, talem se erga nos præstitit; quales & nos erga illum? qui Baleares, & Valentinos, nostro implicatos bello, ne mari terraque Bætici auxiliâ ferrent, continuimus? nec dubium, quò depositis in communi periculo odiis, sarraceni sese mutuo adiuuassent auxilio, iunctisque viribus, nostras penitus protriuissent, & labefactassent. Sed diuino plane factum est munere, vt vno simul tempore ille Beticam, nos verò Balearicam, & Valentinam expeditionē, non ad profligandam modò Mahometicam perfidiam; sed ad veram quidem Christi religionem inducendam suscepimus. Atq; vtinam eadem in Alfonso filio, quæ in illo mens esset; idem in persequendis Sarracenis studium & contentio: non enim dubito, ambos, communibus armis, breui posse cunctos illos ab vniuersa Hispania pellere. Quos igitur Deus, ætate moribus, animis, atq; pia mente coniunxit, quorumq; pari armorum impetu, contra impios suos hostes acies direxit; eos, ne quæso, dispari, atq; auerso inter nos animo fuisse arbitremini: quin potius me, & illius gloriæ ac famæ emulum, ac imitorem; & illum, quibus dixi de causis, mearum victoriarum, atq; triumphorum participem, & quasi auctorem habete: neque quicquam tam ex animo, quàm illius profecto mortem dolere me existimate. Quæ audientes proceres, non admirari modo; sed propter eius animi moderationē, quasi è cælo delapsam, obstupere ceperunt. qui oratione non minus subtili, quàm eleganti, & urbana, partas à se victorias Ferdinando, reuera æmulo; generosissimè attribuerit. Ac insuper exequias, & iusta ei cū magna pōpa, cantu,

cantu, & laudibus fieri curauerit. Quin etiam Legatos ad Alfonsum gerentem eius
 successorem consolandum miserit; seseque eidem nunquam non astitutum, atque in
 sarracenos semper adfuturum obtulerit. Veruntamen Alfonsus, suscepto Regno, quā-
 vis strenuus ac bellicosus esset, varius tamen, atque à suorum ingenuitate deflectens,
 hæc aliorum, atque à Iacobo socero facta, dictaque sunt accipiens, simulata beneuolen-
 tia, gratias se illi habere respondit, ac paratum esse referre. Sed paulò post ex quo Hispali
 Regia insignitus corona fuit, non amplius persequi bellum, quod socio Iacobo Valenti-
 no bello expedito, facillè confecisset, sed inducias cum Rege Granatæ, reliquo sarrace-
 norum Hispaniæ Rege, festinanter, nihilque consulto Iacobo fecit. Quin & eiusdem
 quoque soceri odio, solentem uxorem dimittere, atque prætextu sterilitatis, diuortium
 cum ea facere tentauit. Nec mora, Legatos nonnullos misit ad Regem Noruegiæ, qui sibi
 Christianam eius filiam peterent ducendam uxorem. Quo etiam tempore bellum ab eo
 contra Iacobum renouatum est, atque in his locis, quæ in finibus Mürciensis, & Valenti-
 ni Regni sita sunt, congregato undique exercitu redintegratum, missus à Iacobo magna
 manu peditum, ac turma equitum ad Regni dütaxat fines tutandos, atque hostes non
 prouocandos: sed arcendos. Verum intercedentibus quibusdam utriusque Regni Anti-
 stitibus, & proceribus, in eam concordia pactionem a Regibus est deuentum, ut dam-
 na, prædæ, atque utrinque factæ direptiones compensarentur; utque antiqui expugnati-
 onis termini & diuisiones denuo definirerentur; ac iura super iis ad vnumquemque spe-
 ctantia renouarentur. Quibus sancitis, atque in finibus dispositis vtrobiq; præsidis, b
 aperto quidem bello cessatum est, non tamen à tecta simulate. Ceterum veniens è Nor-
 uegia Christina nuptura Regi, sua fuit spe deturbata. Nam interim diuina ope factum est,
 ut Iolàsiam grauida, Alfonsum à diuortio deduxerit. Vnde anxius, ac dubius Alfonsus,
 quid de Christina ageret; ne turpiter eam cum tam illustri Noruegiensium procerum co-
 mitatu deluisse videretur, Philippum fratrem germanum Abbatem Pintiuensem, ac nuper
 electum Antistitem Hispalensem, non tamen sacris initiatum, Christianæ sponsam obtulit.
 Sed displicuit Christianæ suppositio, eiusque comitibus summoperè; qui veluti furere
 correpti, Christianam Regiam virginem è tam longinquis, atque vltimis prope terris
 deductam, ac deceptam, sequè vna cum illa delusos, cõquerentes, totam aulam clamori-
 bus, lamentis, & ciuatu, barbaro suo more expressis, compleuerunt. Verum occurrerunt
 Antistites, & summi Castellæ proceres nomineque Regis, Christianæ promiserunt, Philippum esse
 magno quodam Principatu a Rege donandum, ac toti Galitiæ Regno præficiendum; nec
 non Rege sine liberis decedente, illum Regnum, atque vniuersorum hæredem
 declarandum. Placuit Christianæ suisque conditio, ac protinus sponsalibus factis, Philippo
 Christiana nupsit, fuitque in regia tibiis facibusque nuptialibus matrimonium celebra-
 tum, atque Christianæ comites læti in Noruegiam reuersi. Quanquam procedente tem-
 pore, ignauia, & tergiversatione Regis, neque Philippo demandata præfectura fuit,
 neque Christianæ Regiæ honos habitus, neque necessaria suppeditata. Indeque dis-
 cordia orta, atque factum, ut Philippus à Rege ad Nauarrensem, ut dicemus, descuerit.
 Post hæc nunciatum est Iacobo, Tibaldum Regem Nauarræ Sancti Regis ex sorore filium
 obiisse Pompelone, quæ est Regni caput, duobus paruis filiis Theobaldo & Enrico cū
 eorum parente Margarita Regina ipsorum tutrice relictis. Vnde Iacobus de Tibaldi
 obitu certior, iunctis sibi nonnullis proceribus Aragonensibus, cum exiguo equitatu
 Tudelam venit, Margaritam visurus, vbi tam ea mœsta, & magno dolore affecta cum
 liberis agebat: cuius aduentu valde fuit recreata: quoniam in ea sententia erat, ut Regnum
 sub tutela & patrocinio Iacobi poneret, qui à perpetuo, potentissimoque Nauarræ
 æmulo Castellæ Rege, illud defenderet. Quod Rex libentissimè suscepit; ac conuenien-
 tibus Alfonso Principe filio, Antistite Turiasonensi, ac compluribus tam Aragoniæ quam
 Nauarræ proceribus, cum nonnullarum ciuitatum Legatis, loquuti inter se Rex & Regi a,
 in summa hæc pacta fecerunt. Nepe ut Theobaldus Regni hæres Constantiã, aut Sanctiã
 Regis filiã, ut primū esset nubilus, uxorem duceret. Rex verò Theobaldo ac Reginæ omnè
 opem cõtra Regem Castellæ Nauarræ Regnum affectantem ferret: ad eaq; promissa, vere &
 ex animo præstada, Rex & Regina, cunctiq; vtrinque Antistites & proceres, ipseq; Alfon-
 sus Princeps, se iureiurando obstrinxerunt. Quæ pacta vbi audiuit Alfonsus Castellæ Rex,
 eaq; in sui contumeliã facta existimãs, cõtinuò cõscripto exercitu, cū magno belli appa-
 ratu ad fines Nauarræ veniens, progredi vltra, ac Regnum tanq̃ ad se pertiens, non mo-
 do occupare; sed Margaritam & Theobaldum ab eo expellere tentauit. Quod plane
 perfecisset, nisi à Iacobo pari cum exercitu occurrẽte prohibitus fuisset. Nam iuncte co-
 piæ ex Oscensi, Iaccensi, & Cæsaraugustana ciuitatibus, sese illicò in Nauarram, eius

defendendæ gratia immisere. Quare deterriti Castellani, pactis cum Rege induciis, dimissoque exercitu abierunt. At vero Iacobus & Alfonsus Princeps, pacatis tum inter se animis, Barcinonem profecti sunt, vbi congregatis in Palatio proceribus & Baronibus Regni; assistentibus Tarraconensi, & Barcinonensi Antistitibus, publice & solenniter Alfonsus donationes, siue assignationes à rege factas Petro & Iacobo filiis, tam Principatus Cataloniæ, quam Regni Valentini, ratas habuit, nullo iure excepto; ac Regi manus de osculans, amantissimeque fratres amplexans, in amorem & gratiam eorum restitui visus est. Insuper rarum habere voluit, quod de Ilerdensibus ab Aragonensi Regno separandis egerat; atque illico vniuersos Cataloniæ proceres cum ciuitatibus à data fide priorum finium tuendorum penitus liberauit: seseq; iureiurando ad illa seruanda addixit, ex verustissimo Regni more: Rege videlicet, suis manibus pollices Alfonsi funiculo vinciente. Quo sacro fœdere fidem suam obstrinxit Alfonsus; scribendo adfuere, qui supra scripti sunt Antistites, Vgo etiã Comes Rhodensis, Raimundus Falco Vicecomes Cardonensis, cum aliis nouem Cataloniæ primaribus. Quibus peractis Rex, cum cognouisset Castellanos denuo animum intendere in Nauarræ Regnum, nouasque ad illud occupandum copias & exercitum parare, eò properauit, atq; in oppido Môtacuto Theobaldum Regem conuenit, vbi renouatum fuit amicitia fœdus aduersus communes hostes, atq; arces vtrinq; tanquam obsides traditæ. A quo fœdere Rex neminem voluit exceptum, præter Carolum Andium Prouinciæ Comitem, Francorū Regis fratrem, qui postea Siciliæ Regnum adeptus, capitales inimicitias cum Petro Principe gessit. Theobaldus vero Francorum Regem, & eius fratres tantummodo excepit. Quæ fœdera, & proceres Aragonenses, & optimates Nauarrenses, pro virili se obseruatos promiserunt. Cumque ambo Reges commoto admodum essent animo in Castellanos, eosque bello persequi cogitarent; induciæ tamen cum iis factæ sunt, atque ab armis, annis plurimis Nauarra conqueuit. Interea sarraceni Valentini, qui sese Regi subiecerant, pactis ac conditionibus, vt more suo viuere, atque in Mohemetana se manere possent, pro innata ipsis infidelitate, vt primum viderunt Regem extra Regnum alienis implicatum bellis, occulta parare arma cœperunt: iamq; vocato clam Alazaracho sarraceno magni apud eos nominis, qui paulo ante à Rege perpetuo exilio mulctatus, ad Granatenses abierat, ipsoq; ductore, in Regem conspirarunt. Hic Alazarachus pater Afro, in finibus Regni versus Murcienses natus, & cum eis educatus, licet colore fusco & vultu fero, tamen procero, ac præstanti corpore, & ad bellandum expedito erat: quin mediocri etiã fortuna & opibus præditus, Castellana perinde vt Arabicam linguã callebat, eruditusq; in vtraq; & eloquens erat; ac perquam callidus habebatur, neq; non valde fictus ac simulatus. Nam in expugnatione Regni, se antea Regi adiunxerat, familiaritate sermonis, eiq; suam omnem operam & fidelitatem promiserat, atq; sarracenorum consilia & deliberationes sæpe retexerat: Rexque sua illi quoque communicauerat: ac etiam vt Christo nomen daret suaserat, multa pollicitus. Ad quæ subridens dicebat, se facturum id quidem, modo sibi soror Carrocii domini Rebolledi (erat enim scemina omnium pulcherrima) vxor daretur. Qua ille consuetudine, atque familiaritate regia vtens, magni æstimabatur à suis, consiliaque nostra ac belligerandi artem & administrationem callens, magnos sibi spiritus sumpserat, maioraque indies in Christianos facinora moliebatur: parumque abfuit, quin Rex nimis ei fidens, aliquando in eius manus incidere. Nam dum Bairenam vallem olim Rex de bellaret, ac summa ope nitereur castrum Reguardianum, quod valde munitum erat, ac impedimento transeuntibus in intimam vallem, expugnare, Alazarachus occurrit, atq; castrum se ei daturum promissimodo ipse noctu, de secunda vigilia, cum paucis veniret. Vnde Rex familiaritate fretus: cum ad præstitutam horam venisset, viginti quinque equitibus comitatus; totidemq; præmissis scutiferis versus castrum, subito Alazarachus ex insidiis, quas tribus in locis collocauerat, profiliens, magno, cum tympanorum sonitu, & clangore tubarum, clamoreq; solito, cum trecetis in Regem sarracenis erupit, qui dum scutiferos primo sibi occurrentes inuadunt; atque inter ipsos Regem diligentissime exquirunt; diuertendi locus datus est Regi, quoad sese tuto in castra recepit. Verum postero die aduentu exercitus, destitutum ab Alazaracho castrum Rex cepit. A quo tempore ille profugus ad Murcienses abiit, publicatisque eius bonis, atque maiestatis damnatus, perpetuo fuit etiam exilio mulctatus. Itaq; absente Rege, atq; in Nauarrensi negotia intento, Alazarachus eorum, qui conspirauerant, dux effectus, oppida & Castella quædam in valle Galliniana, non longe à Bairena sita, in quibus Rex præsidia habebat, non tam vi quam dolo cepit. Quæ cum ad Regem perlata sunt, qui Calataiubii tū agebat, protinus cum vniuerso comitatu,

comitatu, ac nouo etiam exercitu conscribi iusso, Burrianam profectus est, vbi intellexit Alazarachum, meridie, scalis admotis, in arcem Penagulae munitissimam conscendere tentasse, sed a praesidiariis repulsum fuisse. Quo nuncio Rex citius Valentiam peruenit: vbi explorata conspiratione, inuentum est, viua Sucronem omnia fere oppida, duce Alazaracho, conspirasse; citra vero, occulte id ipsum tentasse. Quae de causa de expellendis e Regno sarracenis omnibus cogitauit: prius tamen suis in consilium adhibitis; atque conuocato in urbem concilio, cui interfuere Arnaldus Peralta urbis Antistes, Petrus Fernandus Affagra, Petrus Cornelius, Guillelmus Moncada, Artalus Luna, Rodericus Liciana & Simon Vrrera, illius Simonis filius, qui Balearicae, & Valentinae oppugnationi praefuit, ac inclytæ, clarissimæque Vrraeorum familiae, sanguine, fama, & factis propagator fuit, atque Arandensi Principatu, apud Aragonenses, quo & posterius eius potiuntur, à Rege, vt fama est, donatus. Ii ergo primi procerum, atque assidui bello paceque Regis comites, cum aliis litteratis, persanctisque viris Ecclesiasticis, atque ciuitatis optimatibus, in templum maximum conuenerunt. Vbi sacro in primis facto, ac Deo se totos commedantes, Regis verba facientem audierunt: Viri prudentissimi, vos omnes testes, atque socios habemus nostrorum grauissimorum laborum, quos in oppugnanda hac vrbe & Regno, toto bello pertulimus; & adhuc perpetimur: non tam vt arces, oppidaque, & hominum corpora nobis subiiceremus quam vt pretiosas illorum animas Christo, eiusque religioni sanctae lucrifaceremus. Quod tamen in vrbe, cum eius suburbanis, vt cumq; praestitimus; dum retentos ibi sarracenos, aut Christo nomen dare; aut inde excedere coegimus: in aliis tamen Regni locis efficere non potuimus: sed vt libentius in deditioem venirent, in sua ipsos secta relinquere necessum fuit: ne si ad abiurandam illam ante deditioem compelleremus, prouocati subinde ad pugnandum pro aris focisque, vel expugnationem nobis retardarent; vel dubiam quidem magisque cruentam redderent. Nam quamuis certum esset, nos in hisce praesidiis, vitam nostram Deo, atque aeternitati consecratos; illorum tamen animas, quas forte liberare potuissemus, simul cum corporibus perdidisse, nefas duximus: vt aliquid interim fuerit cum illis necessario dissimulandum. At vero confecto iam bello, pacatisque omnibus, quod in suis oppidis, vicis, domibus, atq; praediis, sua etiam in secta relictis; maiore denique libertate, atque tolerabiliore, quam antea, iugo, terram colentes, tam aperte defecerint: quodque conspirarint, & aduersum nos arma sumpserint; id innatam profecto perfidiam, atque natura insitam eorum animis infidelitatem arguit: ac neque Deo, neque nobis eos futuros vnquam fideles praenunciat: quinimmo manifeste indicat, numinis, ac voluntatis diuinæ esse, vt eiusmodi infidelitatis zizania radicitus euellatur, atque in fasciculos colligata, aut emittatur foras, aut edocente nos Christo, comburatur; quo purius, atque foecundius natiuorum Christianorum, quasi triticum ex solo in caelum crescat. Proinde vt tot, tantisque, quæ attigimus, malis occurramus, vtque tot, tantaque prouenientia inde bona amplexemur; visum est nobis, munita in primis vtraque Setabitana arce, & Algezirano Sucronis transitu impedito, cum aliis praecipuis Regni castellis, praesertim vrbi propinquis, Saguntæ, Almenaræ, Chiuz, atque Enesæ, ad defensionem praeparatis; nec non vrbi suis quoque praesidiis relictis, collocatisque: perfidiam eiusmodi Sarracenorum gentem e Regno expellere; eamque a consuetudine, atque frequenti congressu nostrorum penitus secerne, iamque illorum loco, Christianos vndique euocatos, ad ipsum incolendum, & inhabitandum deducere: cum tale quidem sit illud, eiusque fertilissimi, atque amoenissimi agri tanta vbique terrarum fama peruulgata, vt nemo sit, qui non perlibenter suum natale solum cum Valentino commutet. Quæ cum dixisset Rex, magna consecuta est procerum, & Baronum, quibus sarracenorum oppidula dono Regis obtigerant, vociferatio, atque ab Regia sententia discessio; propterea quod sibi persuaferant, colonos Christianos, minus fore culturae agri, atque sibi viles, quam sarracenos; neque se in illos, vt in hos, Imperio & dominatione abuti posse. Verum enim Rex, cum Antistites, totumque Ecclesiasticum ordinem, & Valentinos ciues, in eadem sententia esse videret, consilium minimè mutandum duxit. Maximè verò accepto per id tempus diplomate Clementis III. Pont. quo ipse Regem vehementer adhortabatur ad sarracenos e Regno exterminandos; atque iustissimis, sanctissimisque de causis Mahometanos impios a Christianorum consuetudine & societate omnino arcendos esse suadebat. Sicuti in eisdem Surtitæ Indicibus, de verbo ad verbum relatum illud videre est. Itaque Rex quam primum munitis arcibus, atque exercitu oppidatim distributo, generali edicto iussit, omnes tam foeminas, quam mares sarracenos, capitali poena intra mensem, cum omni re sua, aut quantum vellent, Regno excedere. Quo edicto vix est credibile, quanta fuerit

vbique consecuta rerum perturbatio. Nam videbatur nonnullis, sarracenorum depul-
sione, Regnum ad maximam solitudinem redigendum : quòd intermissa cultura agri,
necesse esset omnia squallere, ac terram syluescere, indeque tanquam depopulatam
deseri oportere. Contra alii, conuolaturos esse potius ex vniuersa Hispania in id
Regnum homines, dicebant, præcipuè quidem ex montanis, asperrimisque Aragoniæ &
Cataloniæ locis; cum ii pro vna tantum domi segete, seu messe relicta, tot, atque tam va-
rias in Regno essent omnis generis fruges percepturi: ac neque amplius cum duriore ter-
ra illa, quæ vomeres & rastros excutit, pugnaturi; sed cum ea potius acturi, quæ omnino
fertilis, & benigna est, neque vllum agricolæ recusat imperium: præterque id addebant,
neque culturæ arte sarracenos Christianis præstare compertum esse; cum ab ipsa expul- 16
sione vrbs, pulsus inde sarracenis, illius ager Christianis datus excolendus, cæteris to-
tius Regni, quos sarraceni colunt, non modo vberior ac fructuosior; sed diligentius con-
situs, speciosior euaserit. Verum de edicto Regis factus certior Petrus Portugalensis,
qui multis, vt diximus, in continenti imperabat sarracenis, ac tum Sagunti agebat, in vr-
bem venit, atque in edictum palam inuectus est. Quamobrem proceres & Barones,
ductore Petro, sarracenorum causam defendere statuerunt; quam ille suscepit libenti-
ssimè, atque vt suam agebat. Nam cum quatuor præstantissimis Regni oppi-
dis, Sagunto, Almenara, Segorbio, & Castulone, Burrianæ proximo potiretur
(hæc enim illi cesserant compensandis Balearibus, quas dimiserat) quæ à permultis, ac
bellicosissimis sarracenis colebantur; animosiores eos Petrus ad sese defendendum ef- 20
fecerat. Indeque cæteri totius Regni, propugnatores illo arma sumpserant. Id autem
Regi molestum ac pergraue fuit, aperteque intellexit, nisi desistente Petro, mini-
mè se voti compotem euasurum. A quo accersitus ille cum venisset, multa Rex
queri cœpit, quorum summa hæc. Data illum opera omnes Regios conatus, qui pro
incremento & conseruatione Regni suscipiantur, infringere conari; remque nunc val-
dè publicæ tranquillitati necessariam, priuatis irretitum commodis impedire. Itaque
pro communi Reipublicæ commodo rogare illum, vt siquid aduersum haberet,
quod esset resarciendum, id Antistitam, atque procerum iudicio relinqueret; fa-
cturum se quidem omnia, quæcunque illi iudicarent. Vnde designati ab utroque
iudices, Rege, Petroque auditis, duo decreuerunt; vnum, vt Rex certam pecu- 30
niæ summam, Petro statim numeraret; alterum, vt quandiu commotum à sarrace-
nis bellum gereretur Rex ea ipsa oppida Sagunti, aliaque dicta, munire, suisque sum-
ptibus, præsidarios in eis milites à Petro deligendos, collocare teneretur. Quæ iudi-
cum sententia, cum utriusque placuisset, rursus eodem fuit Rex Petro duce vsus ad insti-
tutum susceptumque expulsionis edictum exequendum. Quapropter atrocissimum à
Sarracenis commotum est bellum in ea oppida & arces, quæ à Rege tenebantur, in-
tractis aliis, quibus dominabantur proceres: quod fama esset, iis reclamantibus,
soloque nutu Regis, decretam fuisse expulsionem. Vnde Regis ducibus, qui vel ex
dissensione procerum, vel ignauia & insolentia, quæ ex partis antea victoriis euenire
solent, rem bellicam malè gerentibus victoribus, discordiis sæpè inter eos ortis; sarrace- 40
ni indies pleraque oppida, & arces, ad duodecim ex Regiis occuparunt; atque in præsi-
diarios illorum milites crudelitatem barbaram exercuerunt. Ex illis Alazarachus, re-
pente ex duce iam factus Imperator, exercitum sarracenorum sexaginta millium com-
parauit. Sed res quidem in miracula referenda, atque diuino prorsus ascribenda
numini, contigit: quòd tam immensus cum esset coniuratorum numerus, vt, cum
fœminis ac paruulis, centum quinquaginta millium excederet; tanta tamen fœcordia,
& timiditas inuasit eos, vt quo die expellendi erant, Simoni Perezio Arenosio,
magno Regis cubiculario, timidè pollicerentur, daturos se Regi dimidiam bonorum
suorum partem, modò à Rege, publica data fide, liceret eis tuto Regni fines exce-
dere. Verum enim Rex nihil ab eis accipi permisit; sed cum omni re incolumes ad 50
Murcienses vsque deduci iussit. Fuit multitudo eorum penè innumerabilis; adeò vt
sit à Rege in Commentariis relatum, à primo ipsorum agmine ad extremum, fuisse
quindecim millia passuum; ac etiam fama proditum, ab Idubedensi prælio; ad eam
diem, tantum numerum sarracenorum vnum in locum nunquam conuenisse. Ideo-
que hoc tam insigne expulsionis facinus meritò inter summa, præclarissimaque Iaco-
bi facta numeratur. Qui tandem sarraceni extra Regnum positi, atque Vilienam
vsque deducti, à Federico Regis Castellæ fratre, qui tum erat Vilienæ coacti sunt,
singulis besantiis, singula capita redimere: atque inde transeuntes, partim in Mur-
ciensi, & Granatensi, Regnis confederunt; partim in Spartharium campum, quem
Arabes

Arabes Manxam vocant, dissecti fuerunt; partim in Africam cum vxoribus & omnire traiecerunt. Verùm ex ipsis, qui Regno excedere noluerunt, plerique, Duce Alazaracho, sese in montana Contestaniæ regionis receperunt, vbi permultis commissis præliis cum Christianis & exercitu Regis, triennio se se strenuè tutati sunt: eodem Federico, & Manuele Regis Castellæ fratribus, qui Vilienæ agebant, clam subsidia Alazaracho submittentibus; ipsoque Rege, posthabitis induciis, cum illis consentiente. Nam simulato officio, vt Alazarachus perpetuum hostem Iacobo obiiceret, legatos Valentiam misit, vt induciæ annuæ cum illo iam fierent. Quas Iacobus tamen, quo illæ consilio peterentur, intelligeret, vt tamen ei morem gereret, fecit. Qua causa elatus animo Alazarachus multò sese insolentius habere, atque fauore Castellano-
10 rum magnifice iactare, deque Iacobo fastidiose loqui cœpit: quin & vexilla Regis sui, vt dicebat, Castellæ in arcibus se collocaturum comminabatur. Quæ omnia Iacobus tunc premebat, iram recoquens, quousque induciæ finirentur. Vnde cum dolo, simulque glorioso & ignauo hoste, dolose itidem agere decreuit. Nam cum sarraceno quodam Alazarachi amicissimo egit, vt illi persuaderet frumentum venderet, quo abundabat, ingentem inde pecuniam coacturus, quoniam per id tempus carè illud vendi solebat. Neque enim dubium erat, deposcente Castellæ Rege, nouas cum eo, non modo inducias, sed pacem facturum Iacobum. Interim Rex Raimundo Cardonæ, & Guillermo Anglesolæ, aliisque Aragoniæ, & Cataloniæ proceribus in-
20 iunxit, vt in consequentem Dominiæ Resurrectionis diem festum, qui erat induciarum terminus, præsto essent cum copiis, & exercitu vndique collecto ad urbem. At verò Alazarachus credulus, frumento diuendito, diues effectus ignobili cupiens frui otio, vix dimidio mense ante completum induciarum annum scripsit ad Regem Castellæ, petens, vt iterum annuas sibi inducias impetraret à Iacobo. Ad quem proinus Rex Legatos misit, rogans vt renouarentur illæ cum Alazaracho. Quibus mirari se valdè, respondit Iacobus, Regem generum suum tam esse propitium illi barbaro, qui toties vitæ suæ fuerat insidiatus, atque castella & oppida occupauerat, vt intra proprium Regnum tueri illum, ac prohibere niteretur, quominus dominus de seruo poenas repeteret. His dimissi verbis legati, re infecta, abierunt; Rex verò celebrato Paschate Valenti-
30 tiæ, vltimo eius festo die profectus est Setabim, quinquaginta tantummodò sumptis equitibus: indeque adaucto equitatu Cocentaneam, illustre Contestanorum oppidum in montanis situm venit. Ibi nunciatum est exercitum ab Aragonia & Catalonia Valentiam peruenisse. Itaque Rex arcibus Planesii, Castelli, & Pegi oppidorum in itinere receptis, postero die, audito sacro, in oppidum Alcalanum, vbi Alazarachus frequentius erat, contendit. Sed nihil minus quam decertare cupiens Alazarachus (vendito enim frumento exercitum dimiserat) indeque abiens cum paucis, & Gallineriam pertransiens, ex vno in alium locum insequentem Regem diffugiebat. Ex quo Rex parte Gallineriæ conuallis cum Alcalano, & arcibus recuperatis, reliqua sexdecim castella eodem itinere in potestatem redegit. Sentiens igitur Alazarachus Regem non
40 cessaturum, quoad ipsum caperet, pactum cum eo facere procurauit, promittens se toto Regno perpetuò excessurum, modo ipsius familiæ & consanguineis Rex parceret, neque eos Regno expelleret. Quod, vt primum perfecit ille; sic Rex cum eius fratris filio se gessit liberaliter; vt castellum cum oppido Polopeni paulò ultra Calpetanum promontorium, Iphax dictum, dum viueret, concesserit. Rebus ita compositis, Alfonsi Regis artes & consilia conciderunt. Ad quem Iacobus, tanquam redditurus rationem nuper confecti belli, legatos misit, qui dicerent, Regem suum hisce proximis diebus venationi fuisse, & aucupio intentum, atque intra dies octo castella sexdecim aucupatum. Quo dicto alludere visi sunt ad illud, de quo paucis ante diebus, Alazarachus cum ipso Rege Castellæ agens, fuerat gloriatus. Nam interrogatus, cum aucupio, aut
50 venationi ferarum esset assuetus: minimè verò, dixit ille, sed hominum: nisi etiã maus castella tibi me aucupari Regis Aragonensis. Hoc dicto, Regi, suisque multus iam fuerat risus excitatus. Per id tempus Alfonsus Princeps, nondum ab incensa cupiditate regnandi liber, sed iniquorum hominum stimulis, fortassis Alfonsi Castellæ eius consobrini, adactus, nouas contra Regem querelas spargebat: quòd Rex non contentus donatione Cataloniæ, Petro, consensu ipsius, paulo ante facta, etiam Valentinum Regnum, & Balearicum, alioqui ad Aragonensium expugnationem spectantia, eoque ipso, primo nato iure sibi debita, Iacobo fratri tanquam successorì declarato, dono dederat. Cuius importunis querelis Rex occurrens, consilio suorum Alfonsum vniuersæ procuratori Regnorum Aragonii, & Valentini præfecit. Hæc autem procu-

ratio tamen si antiquis legibus primo filio deberetur, nulli tamen vnquam fuerat, præterquam Alfonso, tradita: sicque fuit ad tempus querimonia sedata. Eodem tempore Alvarus Perezus Assagra ad Regem venit, vt, mortuo Ferdinando patre, viro strenuo, multisque victoriis claro, cui hæres ad Principatum Albarrazini successerat, se Regi addiceret: a quo fuit humanissimè exceptus, eiusque demortui parentis nomen commemorandum lachrymis, atq; laudationibus Rex fuit profecutus: ac totidem illum, quibus patrem, militaribus beneficiis ornauit: quinquaginta enim equitum stipendia eidem fuere collata. Post hæc Rex Valentia Biarium profectus fuit: audierat enim Alfonso genæū misisse copias in Murciensium fines: ideoque veritus eius repentinas excursions, sese illi in confiniis cum exercitu obiecit. Quo in oppido Alfonso filius pollicitus Regi fuit se cum Rege Castellæ, neque societatem, neque fœdus vnquam initurum: Castellanis autem, Iacobi aduentu intellecto, inde abeuntibus, Rex quoque Cæsaraugustam concessit, paucosque ibi dies commoratus, Stellam nobile Nauarræ oppidum venit: sequiturque fuere ipsum Arnaldus Peralta, & Andreas Ferrarius Cæsaraugustanus, & Valentinus Antistites, cum aliis sex magnatibus Aragonensibus, & copioso equitatu. Eo etiam peruenit Didacus Lupus Pharenis Vizcaïæ dominus. Nam cum à Rege Castellæ, causis nunquam expressis, descuisset, Iacobo Regi se suaque subiicere decreuit. Quem Rex lætè admodum recepit; sacramentoque apud se dicto, multis quoque beneficiis cumulauit: quinquaginta siquidem equitum stipendia ei conferri iussit; affuere scribendo, ipsi Antistites, & proceres, cum aliis multis nobilissimis viris, quos secum Didacus attulerat; quique se etiam Regi addixerant. Nec verò id nouum erat Vizcaïæ dominis quoties à Regibus Castellæ, aut descisciebant, aut relegabantur. Nusquam enim, præterquam apud Aragoniæ Reges, receptum habuere tutiorem, ac honorificentiorum. Nam Didacus, Didaci huius pater, qui Alfonso eius nominis octauū Regis Castellæ auum secutus, strenuè se in Idubedensi prælio gesserat, paulò post ab eodem Rege relegatus, apud Petrum Iacobi patrem exularat. Neque præter institutum admodum me facturum existimo, si præclaram eius religionis causam hic expressero, quæ ab illis vsque ducta temporibus, magnum raræ profecto virtutis, atque defensæ nobilitatis exemplum posteris est allatura. Proditum enim est Castellanorum historia, eundem Alfonso, post incredibilem illam partam eodem ipso Idubedensi prælio victoriam, tanta fuisse vsu liberalitate, & magnificentia cum Aragoniæ, & Nauarræ Regibus triumpho sociis, vt prædam, & vniuersa ex hostibus detracta spolia, eisdem, totique exercitui diuiserit: ipse verò victoriæ gloria contentus, domum repetens, ararium exhaustum, atque omnia consumpta inuenerit. Quæ de causa deliberauit, noua imperare populo tributa. Iamque vt à capite inciperet, à proceribus morabatinos duntaxat quinque viritum exigere decreuit: non tam vt grande ab eis tributum penderetur, quam vt eos tributarios sibi efficeret: sperans inde minimè futura esse grauiora, quæcunque inferioribus imponerentur onera. Cuius instituti, consiliique participem fecit, supra memoratum Didacum cognomento Pharensem: ac, quoniam id pacto fieret, ab eo petiit, Cui Pharenis, rem sanè arduam, ac perdifficilem, inquit, suscipis Rex; dum eos, qui aut liberi natura sunt, aut sua dextra, immunitatem sibi, suisque, perpetuam pepererunt, tu vestigales facere conaris. Verùm vt amoris in re mei periculum facias, iam ego, qui procerum sum princeps, præsentibus ipsis, petenti tibi morabatinos primus polliceor daturum. Vnde conuentibus Burgis indictis, eoque conuenientibus omnibus Regni proceribus: Rex iustissimas inopiæ suæ causas proponens, nihilque sibi, consumpto arario, relictum affirmans, quo pisset Mauris deuò bellum mouentibus occurreres necessarium docuit esse pro communi salute, noua tributa populo, atque ad eò omnibus imperare. Proinde vt leuia ea fierent inferioribus, iique facilius superiorum exemplo ad pensitandum adducerentur, decreuisse à proceribus, quinque tantummodo morabatinos viritum exigere. Ad quæ Pharenis primus, vt conuenerat, respondit; peræquum est, o proceres, vt Regi, cui multa petenti, negare esset indignum, pauca libenter concedamus. Quare morabatinos meos, ecce do libentissimè: Quibus ab ararii præfecto receptis, proceres obstupuere omnes: atque eorum, qui inter primos habebatur Nunnius Comes Laræ, vnus ex clarissimis maioribus Naiarensium Ducum, in Pharensem oculos coniiciens, neque Regis rationem habens vllam, indeque ad proceres conuersus sic est allocutus: Viri proceres, & Regni Barones, qui maioribus vestris, neque virtute, neque gloria inferiores estis; sed longè etiam, potentia, atque armis superiores: quique pro Rege vestro, non vile tributum, sed pro tributo sanguinem, vestra-

vestraque omnia, quoties opus habet, liberè, ingenueque impenditis; libertatem, quam ab illis naturâ, & manu partam accepistis, vos, ne quæso, turpiter amittatis; sed eam potius conseruatam, & quasi fartam rectam ad vestros minores transmittite: neque omnino, quod absit, tributo vectigales vos fieri sinite. Siquis aliter, atque ego senserit, ac ob Regiam aucupandam gratiam, suam immunitatem tributo populari contaminandam duxerit; hunc, vt rusticum & illiberalem hominem, neque sua ingenuitate dignum, hic iubeo manere: qui vero, quod in suis fuit nunc esse vult, atque pro ingenua libertate, mori potius quam seruitutem pati; me sequatur. Quo abeunte, tribus tantummodo ex procerum, atque nobilium numero; quorum Pharenfis vnus erat, apud Regem manentibus; tria millia eorundem Nunnium secuti sunt; atque in campo Glareano, vrbi propinquo, cum armati circumdederunt: simulque tributo morabantorum hastarum mucronibus appenso, Regi denunciarunt; tributum paratum esse, si modo eos præcipuè exactores mitteret ad colligendum, qui eius imponendi vectigalis autores, & consiliarii fuissent. Quod audiens Rex, seque ab omnibus desertum conspiciens, ad Pharensem conuersus, quid factò opus esset, interrogat. Cui protinus sagax, ac prudens ille, me inquit, Rex tanquam reum, huiusque consilii autorem exilio multato: atque ad hunc modum, procerum conuersa in me ira, fidiore tibi eos gratia coniunges. Ad illos igitur Rex misit, qui significarent, prauo se inductum consilio, petuisse tributum; sed substituisse quidem, ac non solùm duxisse nefas, generosos Castellæ viros vectigales fieri; verùm consiliarios quantumuis licet potentissimos, tanquam sceleris reos digna pœna multasse. Quo responso, missoque simul in exilium Pharenfi, pacati omnes, denuò se Regi addixerunt. Quanquam non multo post, iisdem rogantibus, Pharenfis de exilio, quo in Aragonia apud Petrum Regem exulabat, fuit reductus. Interea induciæ à Regibus factæ, cum breui finirentur, atque ob Alfonso artes, Iacobus controuersias bello decerni cuperet: in idque impensè incumberet: operata tamen Antistitum, virorumque religiosorum, maximè verò prudentissimi Bernardi Vitalis Besalunensis, qui vtrumque Regem inter Agredam & Turiasonem in congressum venire procurauit, de concordia fuit inter eos actû, constitutumque, vt Nauarræ Regnum tuendum Iacobo traderetur. Sed inconstantia Alfonso breui fuere renouatæ controuersiæ, atque ad pristinam concertationem, & dissidia, non tamen ad manus & pugnas ventum. Adhæc cum paulo ante rex ageret Stellæ, Enricus frater Alfonso Regis Castellæ, & Lupus Diazus Pharenfis Didaci filius, Vizeaiæ dominus, venere ad Regem, quos excepit benignissimè, honore regio Enricum afficiens, eique se offerens, re, & armis promptissimum, donec controuersia cum Rege fratre finiretur. Pharenfi quoque se obtulit libentissimè, gratumque habuit adolescentis aduentum, qui patrem imitatus, perpetua, constantique voluntate, Aragonensium partes sequeretur, ac se Regi traderet simul cum viginti tribus primariis Vizeaiæ viris, cognatione illi coniunctis: qui omnes fidem suam ei obstrinxerunt pro Pharenfi adolescentulo: adiectum quoque, non cum Rege Castellæ Pharensem de pace acturum: donec controuersia inter Regem & generum decideretur Sanctii Salzedi, & Lupi Velasci sententia; quibus tanquam primariis viris, atque omnium Hispaniæ litteratissimis, eius causæ cognitio commissa fuerat. Post hæc venere quoque Cæsaraugustam duo Castellæ primates à Rege ad Iacobum desciscentes, Ramirus Rodriguez, & Ramirus Diazus, ei similiter fidem suam obstringentes: & quia fuere ipsi ab Alfonso spoliati patrimonio; à Iacobo quidem, & prædiis, & centum equitum stipendiis donati sunt: torque indies ex Castella, & Nauarra nobiles audita Regis liberalitate, ad eum deficiebant: vt in ditandis illis, ætarium, & Regium patrimonium consumeret. Tanta præterea fuit huius Principis cum liberalitate coniuncta iustitia, vt quam liberalissimè, cuique quod suum esset, restitueret. Nam eodem tempore, Guilermo Moncadæ Raimundi filio, eiusque ex fratre filio etiam Raimundo, Fragam insigne oppidum, quod alluit Cinga fluuius, cum eius arce, iure beneficiario dedit, in compensationem censuum & prædiorum, quæ illorum maiores ad Ilerdam possederant, ac temporum, & rerum turbatione amiserant: modò defectu legitimorum, amisso iure, Fraga Regno restitueretur: quemadmodum postea restituta fuit. Tandem procurante Alfonso Castellæ, qui maiora quædam animo moliebatur de Imperio Germanico (fuerat enim à dimidia electorum parte nominatus Rex Romanorum) idem ipse cum Iacobo venit in colloquium, in oppido Soria Celtiberorum, vbi fœdera quondam à superioris ætatis Aragoniæ & Castellæ Regibus facta, renouata fuerunt: indequè recepit Alfonso, se arces eius veluti obsides fœderis traditurum: atque ita paca-

tis animis longo tempore ab armis cessarunt. Ea tempestate mortua fuit Margarita
 Tibaldi Regis Navarrae vxor, materque Theobaldi iunioris, & in Claraualle amplissi-
 mo Navarrae coenobio sepulta. Quae dum vixit, Rege adulescentulo, sua prudentia,
 pacate, quieteque Regnum gubernauit. Sed ea mortua tumultus illico excitati fuere:
 paulatimque sedati etiam, factis cum Gaufrido Beaumontio Navarrae Senescalo induciis,
 qui tandem procurante Iacobo, in concordiam cum Theobaldo Rege venit, illoque
 adiutore Theobaldus Regno potitus est quietissime. Quibus confectis, Iacobo
 nunciatum est, Ludouicum Galliae Regem intra mensem in Aquitaniam venturum,
 atque in nobili oppido Carbolio, quod est propinquum Mompellerio, ipsum expecta-
 turum. Ad negotia igitur utriusque Regi tractanda Rex Mompellerium ire decreuit. 10
 relictoque Simone Focio, viro prudentissimo, ac inter Aragonenses proceres ad-
 numerato, Valentiae praefecto, iter ingressus est. Cui occurrit Dertosa Petrus Al-
 fonfus, Petri Portugalensis filius, Alcanitii praefectus, ibique confirmata praedio-
 rum, siue locorum ad eum spectantium donatione, Mompellerium contendit, vbi
 intellexit Ludouicum fuisse iam Corbolium ingressum. Quo illico Rex petens, ipsum-
 que mutuo complexus, antequam de componendis maiorum suorum inter se contro-
 uersis agerent, in eo conuenerunt, vti Isabella Iacobi filia natiu minima Philippo Lu-
 douici filio ad Regnum successorum nuberet: atque dotis nomine, vetusto Galliae more &
 instituto, Quinta Regni pars, arcibus & propugnaculis receptis, assignaretur. Quo per-
 acto Reges controuersias omnes utrinque remiserunt. Ludouicus enim Barcinonen- 20
 sem, Vrgelitanam, Ruscinonensem, Emporitanae, Ceretianam, Confluentinam,
 Gerundensem, & Ausetanam ditiones repetiuerat. Noster vero Carcafonensem, Rho-
 densensem, Lauracensem, Biterensem, Leocatensem, Albigensem, Rhuensem, Fuxen-
 sem, Cadurcensem, Narbonensem, Mineruensem, Fonoliadensem, Saltuensem, Petra-
 pertusensem, Aimilianam, Crodouensem, Gaualdanam, Nemausensem, Solonensem,
 & sancti Aegidii, ditiones sibi vendicabat. Itaque vicissim ambo mutuo iure suo cesse-
 runt. Eo ipso tempore, Iacobus omne idius, quo etiam repetere in Prouincia Fol-
 chalcheriensem, Arelatensem, Auenionensem, & Massiliensem ditiones poterat, Margari-
 tae Francorum Reginae Raimundi Berengarii Prouincia Comitum fratris filiae attribuit.
 Sed cum iis Carolus Ludouici Regis frater germanus, qui Beatricem eiusdem Rai- 30
 mundi Comitum filiam natiu minimam vxorem duxerat, esset potitus, eas, siue iusta,
 siue iniusta possessione, Ludouico permittente, retinuit. Id quod postea maioris odii
 causa fuit, & quasi belli semen annis plurimis inter Aragonenses & Gallos, quod nul-
 lum fuit quandiu Ludouicus vixit. fuit enim is Rex mire pacificus, religiosus, & pius,
 atque ab armis in Christianos semper abhorruit: neque in alios, quam contra impios
 Christiani nominis infectatores Mahometanos arma tulit: maxime vero de recupe-
 randa possessione Hierosolymorum cogitans, mare cum ingenti exercitu traiecit,
 primoque praelio sarracenos multos profligauit: sed cum pestilentiae morbo magna
 militum multitudo periisset, victus, captusque fuit: vt eius historia refert. Rebus
 tamen breui cum sarracenis compositis, liber cum exercitu fuit dimissus. Indeque Aco- 40
 nem Asiae urbem profectus, cum in ea reficiendo exercitui dies aliquot substitisset, suo
 exemplo & exhortationibus primarios Agarenorum, ac subinde totam ciuitatem ad
 Christi fidem conuertit. Quin aliquot Christianorum ciuitates in ea prouincia suis
 sumptibus refecit. Vnde mortua eius matre, domum redire coactus, nullis Reipub-
 officii intermissis, in omnibus pietatis, ac religionis muneribus, & studiis, sese ve-
 hementer exercuit: quoad denuo, cum transmisisset in Africam bellum sarracenis
 Tunetanis illaturus, iamque castra in eorum conspectu posuisset, pestilentia discessit:
 eiusque corpus Lutetiam Parisiorum translatum fuit, ipseque miraculis clarus à
 Bonifacio octauo Pont. in sanctorum numerum est relatus. Hunc plane Iacobus in ex- 50
 tirpandis sarracenis feliciter imitatus fuit, fuisseque multo felicius, nisi à perpetuo Castel-
 lano x-mulo impeditus à conatu destitisset. Itaque compositis rebus, ac Regibus à Carbo-
 lio abeuntibus, Iacobus Mompellerium veniens, intellexit Alfonso Principem de-
 nuo turbare omnia, non tam sua, quam Aragonensium pertinacia, qui sibi iniuriam fa-
 ctam existimabant, quod à patre tam indignè tractaretur, vt penitus ab aliorum Re-
 gnorum hereditate arceretur, quodque non modo Catalonia separata à reliqua di-
 tione regia, Petro collata fuisset, verum Valentia etiam, & Baleares, quae Arago-
 nensis expugnationis erant, quasi excisae ab stipite, Iacobo ultimo fratrum cessissent.
 Vnde noui quotidie tumultus ab Aragoniae proceribus, ac nonnullis Catalanis concitari
 ceperunt: necesseque fuit, reuiuiscentem indies conspirationem sic praecupare:

v. Valentinum Regnum Aragonio contuleret, & vtriusque hæredem Alfonso constitueret. Id, ut inuitus Rex fecit, sic deinde alienato semper, atque auerso animo ab Alfonso fuit; ut neque videre eum, neque communicare cum eo quicquam amplius voluerit, ac non nisi obscure, dissimulanterque cum eo agere. Nam concesso eidem in Oscensi agro, Luna oppido insigni, missoque ab Alfonso ad oppidum præfecto, Artalus Alago vnus ex Aragonensibus proceribus, qui tenebat illud, datumque sibi à Rege, beneficiario iure, putabat, præfectum iam ingressum, ex oppido ignominiosè eiecit; neque Regii diplomatis, neque Alfonso, qui generalis Regni Gubernator esset, rationem ullam habuit. Qua de causa Alfonso Legatum ad Regem Mompellerium misit, qui apud eum grauitè de Artali iniuria, & contemptu conquereretur. Cui Rex, se libenter in Artalum animaduersurum, atque curaturum omnia respondit: Legatoque dedit litteras ad Alfonso, in quibus dubiè, obscureque, querelis satis faciebat: imo iubebat, ne quippiam faceret; reditarum se breui, & Artalum grauitè puniturum dicens. Verum neque venit citò, neque Artalum ad tradendum Alfonso oppidum compulit. Interim Rex, dum se Mompellerii continet, audiit Taurinos cis Padum tumultuantes, Bonifacium Sabaudia comitem comprehendisse, atque in custodiam tradidisse. Quod sentientes Astenses vicini populi, dolo malo, Bonifacium è Taurinis ereptum ad se trãtulerunt, atque in vincula coniecerunt. Sed statim Sabaudienfes, ut Bonifacium liberarent, ipsius filios, cù aliis Sabaudia proceribus, quos Astenses petierant, dederunt: quibus apud se retentis, Astenses, antequam Bonifaciũ restituerent, nonnulla oppida & arces Sabaudia ceperunt, ipsiq; optimè munitis, tum Bonifacium & proceres, retentis filiis è custodia liberarunt. Sed Bonifacius tot fractus laboribus, quos in vinculis tam Taurinorum, quam Astensium pertulerat, breui mortuus est. Ex quo Astenses in Sabaudienfes oppressos denuò bellum commouerunt. Quæ cum Regi narrata fuissent, tanta ille ira in Astenses exarsit, ut protinus nulla interposita mora, Legatos ad illos miserit, qui ciuitati Astensium bellum suo nomine indicerent, ac etiam prouocarent eos, nisi intra mensem Bonifacii filios, quos in vinculis retinebant, liberarèt. Hac prouocatione, deterritis Astensibus, atque quid responderent ambigentibus; minusque dimittentibus Legatos, Petrus Bonifacii patruus subsidiariis Regiis copiis confusus, bellum in illos mouit, atque oppida & arces recepit, eque vinculis Bonifacii filios liberauit. Vnde magna à Sabaudienfibus gratia Regi & Aragonensibus habita, aliquãdo etiam relata fuit. Hæc cùm ex sententia Petri successisse omnia Rex intellexit, mirè lætatus est, propterea quòd in eo bello, tantum fama & opinione, quantum potuisset manu, confecisset. Inde protinus in Aragoniam venit, quam ingressus, in itinere controuersias in Artalum Lunam, & Gosaluum Fernandum Assagram ortas super oppido Chodensi in finibus Albarrazini posito diremit, Artalo, quod multis iam annis possederat, illud adiudicans. Post hæc veniens Casaraugustam, Legatos Regis Castellæ inuenit, qui ab eo petierunt, ut quoniam commotum iam à se bellum esset contra Granatenses; permetteret nobiles Aragonenses venire sibi subsidio. Sic enim paulò ante in Soriano Conuentu inter eos steterat. Cõcessit postulata Rex; eos sarracenos tantummodo excipiens, qui vel prædiis, vel militaribus stipendiis, ei essent obærat: hos enim excepit pactum, & conuentio. permisit tamen, ut bello interessent nobiles, qui non Regi, sed proceribus inferuebant, aut tanquam comites sequebantur: modò bellum, non Miramolino, nec Tunetano Regi inferretur, quibuscum inducias fecerat, in gratiam mercatorum Catalonia, & Valentia, qui ad illos frequenter mercimonii causa nauigabant. Cæterum Alfonso Princeps magnam omnibus admirationem mouebat; ut cui longè diuersa, atq; paterna fuit, fors obuenerat: nulla ei matrimonii cõditione oblata, cum ætate firmata iam esset, annos natus duos & triginta, ac Princeps salutatus: cum tamen Iacobo annos vix nato duodecim, Regnoque nondum stabilito, nupsisset Leonora: nullaque tam imbecillæ ætati subesset proxima spes prolis. Vnde Alfonso res apud Regem in magna obliuione semper fuerunt. Nec mirum id quidem, cum fortassis, & noueræ antiquum odium, & nimius Regis in Petrum amor, & fratrum liuor obstiterint, quominus ullis Regiis, atque potentissimis affinitatibus ad firmandum Regnum iuuaretur: quoad Rege permittente, proposita fuit Constantia prima filia Castonis Moncada, Vicecomitis Benearnensis, inclyti illius Guillermi filii, qui Balearico bello præfuerat; atq; ut fusissimè libro sexto explanatum est, post tot ab eo prostratos, ac profligatos Sarracenos, gloriosissimè dimicans, interierat. Itaque sponsalibus factis, & sponsa magno Moncदारum, eiusque perillustri familia comitatu & pompa deducta, Calataiubii, breui iunctæ nuptiæ, breuius disunctæ fuerunt. Nam intra paucos dies, fractus, ac debilitatus Alfonso, tum odio, & contemptu patris; tum inuidia

& malevolentia fratrum, qui ad nuptias venire recusarunt; morbo correptus, non sine multorum dolore, & lachrymis interiit; nullis neque natis, neq; posthumis relictis: neq; testamēto obsignato; ita ut vi ereptus potius, quam morbo extinctus videri potuerit. Qui tandem Regiis iustis redditis, sepultus est in cœnobio Verolensi ordinis Cisterciensium. Princeps satis quidem moderatus, commodus, sui que cognoscens, sed suorum deprauatis consiliis, aduersaque fortuna, semper conflictatus.

BERNARDINI GOMESII¹⁰ MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER XVI.

ALONSO mortuo, eiusque inimicorum odio & liuore supremo funere extinctis; Petrus & Iacobus fratres, honorem mortuo, cui viuo iniuriam intulerant, facere decreuerunt, ut qui ad fraternas nuptiarum faces, tibiaeque accedere noluerant, ad eius exequias, cantu, la-²⁰ mentis, & laudationibus celebrandas libentissimè cōuenerint. Hoc funere, quasi funesta quadam attracti peste, eodem odio & inuidia, quibus in mortuum olim, in se ipsi exarserunt; quinimo præ regnandi cupiditate, adeo multa in sese machinari mutuo cœperunt; ut ni paterna simul Regia-³⁰ que autoritas & potestas intercessissent, parum abfuisse; quin breui utroque orbareret filio pater; eiusq; odium olim in Alfonso, funestissimis superstitionum diffensionibus ex-⁴⁰ piaretur. Itaque iustis Alfonso factis Valentiae, in cuius templum maximum illius cada- uerè Verolensi cœnobio translatum fuit, atque in sacello Regis honorifico tumulo re-⁵⁰ positum; iamq; libera Regnorum Aragoniae, & Valentiae potestate Regi restituta; protinus de vxore Petro deligenda cogitauit. Neq; enim quantum in Alfonso, in Petro rem⁶⁰ distulit. Nam inter alias, proposita ei fuit Constantia, filia vnica Manfredi Siciliae Regis, Federici Imperatoris filii, qui sex ante annis, tempore Alexandri IV. Pontif. Max. Regio insignitus titulo, in Italiam traiciens, Calabriam cum vniuersa Apulia in potestatem re-⁷⁰ degerat, idque inuito Pontifice, & Conradino Principe, filio Conradi Imperatoris, & so-⁸⁰ roris Manfredi, ad quem Regnum Neapolitanum cum iis prouinciis spectabat. Cupiens igitur Manfredus sese cum Aragonio Rege affinitate coniungere, Legatos è Sicilia Bar-⁹⁰ cinonem misit, Giroldum Postam, Maiorem Egnatiensem, & Iacobum Mostacium, vi-¹⁰⁰ ros prudentissimos, qui de matrimonio Petri Aragoniae, & Cataloniae Principis, & Con-¹¹⁰ stantiae agerent, quam Manfredus ex vxore Beatrice, Amadæi Comitis Subaudiae filia susceperat, dotem illi L. M. auri vnciarum nomine patris dicerent: propter iuvenes alias¹²⁰ cum corporis, tum animi dotes, quibus præditam esse Constantiam, non solum Legati,¹³⁰ sed plerique probatae fidei mercatores Barcinonenses, qui è Sicilia venerant, pleno ore¹⁴⁰ referebant. Placuit Regi, atque omnibus propositum cum dicta dote matrimonium (ne-¹⁵⁰ que enim antea dos tanta accepta fuerat ab Aragoniae Regibus) ac etiam Manfredi af-¹⁶⁰ finitas: iis quippe patere sibi, suisque in posterum, magnum in Italia ostium; Siciliae Im-¹⁷⁰ perio, aperiri quoque horreum referissimum ad hæc sustentanda Regna, prospexit.¹⁸⁰ Quamobrem statim ad deducendam sponsam misit Fernandum Sanctium filium, quem¹⁹⁰ ex nobilissima Aragonensi foemina Antilonia susceperat, vna cum pernobili Aragonensi²⁰⁰ Guillermo Torrelia, viro prudentissimo, ut iis arbitris sponsalia fierent, & Constantiam²¹⁰ cum magno Comitatu deducerent. Quibus proficiscentibus, auditum est, Urbanum IV.²²⁰ Pontificem Alexandri successorem in Manfredum tam male esse affectum, ut non mo-²³⁰ dō diras, atque omnes Ecclesiasticas censuras imprecatus ei fuerit: verum omnium ferè²⁴⁰ Christianorum Principum auxilia implorarit, magnumq; coegerit exercitum, ut illum²⁵⁰ ab omnibus Ecclesiae ditionibus, quas tenebat, expelleret. Qua de causa Rex ancipiti dis-²⁶⁰ tractus cogitatione, dolensque tam commodum sibi, filioque impediri matrimonium,²⁷⁰ & affinitatem, Legatos Romam misit ad Urbanum, inter alios, F. Raimundum Penafortium²⁸⁰ ordinis Dominicani, virum insigni sanctitate, atq; doctrina nobilem, ut honestis ra-²⁹⁰ tionibus, & quantis posset precibus, à Pontifice impetraret, uti Manfredum, supplicem,³⁰⁰ resipiscentem, ac misericordiam implorantem, sibi & Ecclesiae sanctae cōciliaret. Verum³¹⁰ enim

enim tantum abfuit, ut Pontifex veniam illi daret, ut eò magis obduruerit; in idq; rursus incubuerit, ut Iacobum auocaret à coniunctione & affinitate Manfredi, Tarentini, ut dicebat, Principis, impii acerbissimique Ecclesie hostis ac perduellis: quin & recenseret, alios inueniri Principes Catholicos, ac Deum timentes, qui filias suas Manfredinae, virtute, ac dote pares, Petro filio nuptui traderent libentissimè. Sed neque Regis preces apud Pontificem, neque ipsius monita apud Regem quicquam profuerunt: creditumque est, diuina factum prouidentia, & numine, ut ex nuptiæ aliis omnibus præferrentur; quòd iis maximæ fuerint fortunarum, atque dignitatis accessiones factæ Aragoniæ Regnis. Porrò Rege Cæsaraugustam repetente, dum esset Beruegalii, quod oppidum non longe distat à Cinga flumine, intellexit, Aluarum Cabreram Pontii olim Vrgelitani Comitum filium, paternis aduocatis amicis, eorumque auxilio & ope, arces & oppida Comitatus, quæ à Rege tenebantur, vi cepisse; atque extra suæ ditionis fines excurrisse: quin & Barbastrensis vicinis plura detrimenta intulisse. Unde omnibus circumcirca populis, iis maximè, qui ab Aluaro, vastatis agris, direpti fuerant, conuocatis Barbastri (quæ insignis est, tametsi parua ciuitas, nostro tamen tempore in Episcopatum erecta; cuius ager fertilis, frumento, oleo, & vino, necnon cocco, atq; aucupio, & venatione abundans) Martino Perezio Artaxonæ Iustitiæ Aragonum præfecto iniunxit, ut mediocri collecto exercitu, in Cabreranos insurgeret, eisque quanta posset detrimenta inferret. Daturum enim se operam, ut breui Aluarum, ni ab excursionibus, & vastationibus abstineat, de medio tollat. Interea Petrus Princeps paterna abutens indulgentia, qua Alfonso fratrem hæreditario Regno depulerat, regnandi cupiditate semper exæstuans, similiter Iacobum fratrem à reliqua, quæ ei obtigerat, hæreditate conabatur deicere. Audierat enim patrem indicasse quibusdam, quæ ipse Regna debellasset, Iacobo velle tradere; quod causa maioris odii inter eos fuit. Quamquam Petrus illud, quoad poterat, tunc premebat; quòd timeret, ne manifesto in fratrem odio declarato, in paternum incurreret: ac ne ea de causa Rex testamentum de uero conderet, in quo Iacobo nouam aliquam donationem, quæ sibi detrimento esset, faceret: seque ad eam iureiurando confirmandam compelleret. Huic rei ut occurreret, claculum grauissimos viros Ecclesiasticos cum proceribus conuocauit, Raimundum Penafortium, Magistrum Berengarium Turrensium, Archidiaconum Barcinonensem, Simonem Focensem, Guillelmum Torrelliam, & Stephanum, & Ioannem Aegidium Tarinos, ciues Cæsaraugustanos sibi fidiissimos, ante quos obtestatus est; si firmum, ratum vè testamentum patris, seu donationem aliquam ab eo factam, stipulatione, seu iureiurando sanciret ipse; se id metu eius perterritum, ac inuito & repugnanti animo facturum: ne, si fortè roganti Regi coram resisteret, indignatione commotus ille, innouaret aliquid, ex quo non modò ipse, sed Aragoniæ Regnum detrimentum caperent: haud immemor eius incommodi, quod Alfonso frater simili de causa olim fuerat perpessus. Quo etiam tempore occasione dissensionis fraternæ, ab ipsa regnandi libidine orta, non solum procerum, verum infimæ etiam plebis in partes secuta est armorum simul & animorum distractio, aliis in Petrum, aliis in Iacobum fratres, aliis in Regem studia dirigentibus: in tanta veniendi ad arma licentia; ut magna vbique locorum subinde fuerit grassandi, atq; latrocinandi audacia subsequuta, viis omnibus, atque saltibus occupatis, ac non nisi armata multitudine oppidanis ex vno in alium locum pergere auderet. Hac de causa vniuersæ montanæ Aragoniæ ciuitates, & maiora oppida, societate inter se inierunt, quam vocant vnionem, ex qua leges prodierunt longè duriores, quàm mores & instituta maiorum vnquam pertulerant; quasi vri, secarive necesse esset, quo medicamenti sanari non posset; ut tam immoderate, atque effrenate grassandi libidini obuiâ iretur. Quibus breui effectum est, ut conuictorum hominum ingens capta manus, grauissimas penas exquisitissimis suppliciis Reipub. pependerit. Eodè anno sacro Pêthecostes die, Isabella Iacobi & Iolantis filia deducta est in Aquitaniam, ad insigne oppidum Claramontium in Aruernis, vbi celeberrimis nuptiis iuncta fuit Philippo primo filio Ludouici sancti Francorum Regis, qui postea in numero sanctorum, ut supra diximus, relatus fuit. Eò etiam tempore Constantia Manfredi Regis filia in eandem Prouinciam deuecta fuit ac comitantibus Bonifacio Anglano Montalbani comite, Manfredi auunculo, cum aliis Siculis, & Neapolitanis proceribus, ipsiq; Sanctio, & Torrellia; Mompellerium ingressa. Cui Iacobus Princeps, patris nomine, dotem dixit, Comitatum Ruscinonensem cum Ceretania, Confluente, & Vallespiria, ac etiam Besalunensi, & Prulensi Comitatibus: cumque Caldis, & Lagostera oppidis; tametsi eandem ditionum donatio, paulò ante à Rege facta fuerat eidem Iacobo, qui retenta possessione, tamen obligata omnia pro dote esse vo-

luit. Itaque conscriptis pactis, eoque Petro Barcinone veniente, nuptiæ cum magna pompa & celebritate iunctæ fuerunt. Iis Mompellerii celebratis, Rex cum vniuersa curia Barcinonem remigravit: vbi rescivit Petrum & Iacobum infatigabiliore indies torqueri regnandi cupiditate, atque iccirco maximè inter se diffidere. Ex quo existimans, se ab eis discordiæ, ac seditionum omnium sementem radicitus auulsurum, si voluntate eorum denuò Regna diuideret: præsentibus Barcinonensi, & Vicensi Episcopis, aliisque totius ferè Cataloniæ, cum nonnullis Aragoniæ proceribus, & ciuitatum Legatis, sic inter eos vniuersa partitus est. Aragoniæ Regnum, & Barcinonensem Comitatum, à Cinga flumine ad Pyrinæi promontorium, illa, nostraque ætate, Caput erucium nuncupatum, vsque in Periliosium, & Panizatum, ipsius Pyrinæi colles, Petro attribuit: quibus & Valē-¹⁰ tinum Regnum adiunxit, iisdem ipsis, quibus antea diuisum fuit terminis ac limitibus, cum Regnis Aragonum & Castellæ, atque Cataloniæ Principatu. Iacobo vero Balearium Regnum, cum ea parte Pytuifarum Insularum, quam sibi retinuerat Rex: altera scilicet Antistii Tarraconensi ex oppugnatione relicta, adiunctis Ruscinonensi, Ilberitana, Confluentina, Ceretana, & Vallespiria ditionibus, vna cum Mompelleriensi, quas Iacobo etiam condonauit. Quin & ambos filios orbatos liberis, heredes alterum alteri substituit. Petro nihilominus de paterna iniuria conquerente, quod se, immensa donatione in fratrem collata, defraudasset, diuidens quæ à Principatus Cataloniæ patrimonio se iungi non poterant. Demum eadem partitione cauit, vt minor natu filius, eiusque hæredes, earum ditionum, quæ ipsis obrigerant, vsu, & dominatu contenti essent, dum tamen²⁰ Regia & suprema potestas, penes natu maiorem, eiusque posteros perpetuò maneret. Iá verò ad tollendas controuersias, quæ in confinibus Regni Aragonensis & Valētini cum Castellano per hos dies obortæ fuerant; indeque inter vicina oppida, & pagos, multa vtrinque damna & depeculationes consecutæ; necesse fuit Reges inter se conuenire, atque fines Regnorum denuò definire. Qua de causa Sex viri finibus regendis sunt designati: è Regno Castellæ, Paschalis Episcopus Ginnensis, Aegidius Garcesius Aza, & Gonsalvus Rodericus Atienza: ex nostris verò, Andreas Albalatius Episcopus Valentinus, Sanctius Calataiubius, & Bernardus Vitalis Besalunensis; qui collustratis, ac designatis finibus, de damnis constituerunt; vti Reges ea vltro citroque, facta æstimatione, vnusquisque sua de-³⁰ penderet. Sed quia tarda est Regum compensatio, ad eò magna semper accumulans, ne soluant; ipsa inter se oppida damna mutuo, aut refecerunt, aut, vt controuersis finem imponerent, condonarunt. Posthæc Rex veniens Ilerdam, duos nobiles Catalanos, Pontium Peraltam, & Bernardum Mauleonem, ex controuersia inter eos orta, armorum iudicio paratos ad decertandum inuenit: quibus, tamen si de more Rex assisteret, atque expatria lege certamen permitteret; tamen ex instituto maiorum, eidem præfuit Petrus Mòcada Cataloniæ Senescalus. Cuius magistratus iura, cum ex vetustate obsoleuissent; & de ea re controuersia cum Rege oborta esset; eius definiendæ gratia, quatuor viri delecti fue-⁴⁰ re, Simon Perezus Arenolius, Thomas Senclementius, Guillelmus Sazala, & Arnaldus Boscanus, iuris militaris scientia præstantes. Quorum sententia hæc fuit; Vt Senescalo, tanquam summo Regni magistratui ius suum, quod nulla officii desuetudine potuit antequam⁴⁰ tiquari, restitueretur. Huius autem certaminis quisnam fuerit exitus proditum non inuenio. Inde verò Rex Barcinonem veniens, de virgine Iacobo filio in matrimonium ducenda sollicitus, Mompellerium ad Guillelmum Rocafullium præfectum scripsit, vt cum mandatis ad Allobroges iret, ibique cum Petro Sabaudiæ comite, de Beatrice Amadei Comitissæ eius fratris filia, Iacobo in matrimonium collocanda ageret. Sed illud an fuerit confectum, necne; seu puellæ obitu, quæ uè alia de causa impeditum, nulla in Commentariis Regis, neque alibi fit mentio. Ac neque propterea, quod à Rege hæc, aliaque⁵⁰ intermitti soleant, prætermittendum est illud, quod ab scriptore antiquo, qui Iacobi vitam conscripsit, narratur de Rege Persiæ, magnoque Babylonæ Sultano nuncupato, qui per id tempus apud Ægyptum agens, præclara Iacobi fama commotus, mireque eius amicitiam affectans, Legatos ad eum miserit, qui sui erga ipsum studii & amoris testimonium redderēt. Hos Rex Barcinone excipiens splendidissimè, multis locupletatos donis remisit: ac statim ad Sultatum, Raimundum Richardum, & Bernardum Porterium, viros singulati prudètia; quique magnam partem orbis peragrarant, Legatos misit. Qui in Ægyptum nauigantes, cum primum Alexandriam, vbi tum agebat Sultanus; appulere, ipsius iussu, magna cum celebritate & pompa excepti fuere. Cumque Bernardus Porterius Iacobi vexillum protulisset; hoc illicò honoris, atque dignitatis gratia, Sultanus in Arfacidarum folio constitui imperauit. Renunciavit præterea Bernardus legationem amoris simul & officii plenam, quam Sultanus beneuolè, ac studiosè audiens, eundem rogauit,

gavit, ut more patrio, nomineque Jacobi Regis, filium suum natu maiorem, militaris honoris auctoramento cinctum decoraret (perinde enim se habiturum, ac si ab ipso met Jacobo Rege esset auctorandus, dixit.) Id audiens Porterius se illi ad pedes demittens, quod tanti ipsum auctorandi Principis honore dignum duceret, obtemperaturum dixit. Quare celebrato solenni sacro apud ædiculam Virginis à Christianis Alexandria degentibus cultam duobus sacerdotibus, quos secum Legati attulerant, rem bene administrantibus, solita cum ceremonia & pompa, atque incredibili Sultani, totiusque civitatis lætitia, auctoramentum perfecit. Unde Legati, magnis à Sultano ditati muneribus, atque nauibus preciosissimis aromatibus refectis, cum maxima Sultani gratia, in Hispaniam renavigarunt.

10 Barcinonem autem appulsi, atque renunciare legationem iussi, de sua felici navigatione, deque gratia & magnificentia, qua ab humanissimo Sultano excepti fuere, multa retulerunt, addentes se ab eo, de omnibus Jacobi rebus gestis accurate rogatos fuisse, illisque auditis, tanto erga Regem amore & studio aruisse, ut vexillum, eiusque insigne mire contèplatus, illud in Arfacidarum folio collocatum penes se retinuerit. Additum & de auctoramento à Legato Regis nomine rite celebrato, deque illius maximis opibus Legatis magnifice expositis, & muneribus, quibus eos affectos dimiserit. Quæ audiens Jacobus, collaudatis Legatis, magnaque eorum oratione voluptate capta, summas Deo gratias egit, quod tale ac tantum sibi amicum parasset, cuius auxilio, si quando daretur expeditio ad Hierosolymitanam terram à Turcarum manibus eripiendam, se multum iuuari posse speraret. Cæterum ne vllum Jacobo tempus daretur vacuum ab officio & munere militari, in ipso temporis articulo, quo Legatos audiuit, ad eum venit Petrus Ioannes Calatrauensis militiæ magnus magister, ab Alfonso à Castella missus, qui exposuit, Maurorum ex Africa incredibilem numerum in Bæticam traiecisse, seque cum Murciensibus, & Granatensibus adiunxisse, ut similem superiori cladem toti Hispaniæ inferrent. Proinde Regis sui nomine rogare ipsum obnixè, ut è Regni Valentini finibus versus Murcienses appropinquet, & labantibus generi & filix rebus opem ferat: ac neque minores mari, quam terra copias parari iubeat, ut illorum ex Africa transitus impediatur. Protulit quoque epistolam Iolantis filix ad eundem, orantis ne se, ac virum in tam manifesta suarum rerum perturbatione desereret. Ad quæ respondit Rex, se nullo vnquam tempore deserturum suis, sed quanto maxime posset exercitu, terram marique pro communi salute, se ducem subsidio iterum. Quo dimisso, protinus mari classem strui, terraque exercitum conscribi, atque ciuitatibus, & oppidis pecuniam imperari, ipsumque Bouaticum tam iustis de causis imponi procurauit. Hæc ubi Catalanis Barcinonè conuocatis indixit, docuitque innumerabiles in Hispaniam ad Granatenses ex Africa Mauros confluxisse, facile persuasit, ruitus esse hostes in alieno, atque longinquo oppugnare solo, quam è proprio depellere. Unde non solum Bouaticum cõcedi Regi; verum classem quoque ei extrui curarunt, ut Mauros transitu in continentem prohiberent: propterea quod occupata ab eis Bætica prouincia, maxime verò Murciensi Regno, quod properabát, illicò conuolaturus illos in Valentinum, & Cataloniam subinde infestaturos, credi par erat. Verum & petitioni Regis, & concessioni conuentus, sese opponens Raimundus Folchius Vicecomes

40 Cardonensis, non esse vllò modo consentiendum, dixit, quin prius de more conuentus, & antiquo Regni iure, querelis illorum, qui iniuria, damno, aut fraude aliqua opprimebantur, satisfieret, atque illata damna resarcirètur. Quod Rex intelligens atque tristissimo, difficilimoque Reipub. tempore priuatas iniurias communi damno à conuentu præferri videns; vsque adeo acerbe rem tulit, atque ira succensus est, ut protinus dimitti conuentus, atque vrbe excedere, turbataque omnia relinquere decreuerit. Sed vniuerso occurrente conuentu, atque Folchio à conuestione desistente, quæ concesserant, comprobata fuerunt, atque conuentus cum magna Regis gratia dimissi. Verum quod Regi tunc in Rempub. à summo discrimine liberadã quã maxime intèto nihilominus Folchius sese opposuerit, postulata spreuerit, concessaque illi à conuentu tributa impedierit; ac nisi ab vniuerso demum exoratus conuentu, minime ab impeditione desisteret; aperte edocet à nostri temporis Principibus boni esse consulenda similia, quæ in conuentibus ab vno, aut altero ex proceribus, aut Baronibus, aut Legatis ciuitatibus, velis opponi solent; donec oppressorũ querelis satisfiat, ac Reipub. debira repèdantur. Quandoquidem non tam maioris acquirendæ libertatis, quam iustitiæ (qua vna virtute sustentantur Respub.) exequendæ gratia, id ipsum opponedi ius fuit populis ex plebiscito concessum. Minus enim decet, imò perniciosissimum sit exemplo Principum, ipsos, quam priuatam quemque hominem, suam cuique non reddere: præsertim si eiusmodi sit, ut ob intermissam scelerum punitionem aliquam, Respub. suo quasi iustitiæ debito defraudata

fuerit. Hac quippe vna, aut altera dissimulata, permiffaue malorum impunitate, fequi fa-
pè folet, diuino refofcente iudicio, vt Principum conatus, & magna incepta, quantum-
uis præclara & heroica, irrita fiant, ac veluti euaneſcant: ceu tanquam inſtructa, beneq;
ornata nauis, quæ fertur ſecundo vento; tenui ſubtus contempta rima, ſenſim penetrante
te aqua demergitur. Cuius profecto rei, ſi Rempub. licet cum nauis quàm aptiſſimè com-
parare, exemplum nobis natura propoſuit præclariffimum, in vno piſciculo Echenei, ſi-
ue Remora nuncupato; quem noſtrum mare fert, atque pedali torpedini, qui piſcis pe-
tris affigi folet, perſimili. Illius ſiquidem tanta eſt virtus, robur, atque à natura innata ad-
fiſtendum facultas, vt Plinio, & experimento comprobantibus, medio in mari nauim,
ſuum velis pleniffimis curſum tenentem, carinæ affixus contineat, ac remoretur: quoad
vrinatorum indagine, tentante manu inuentus, è carina euellatur; ſicque nauis tanquam
ferreis ſoluta vinculis curſum proſequatur. Quid enim Regii conuentus ſunt, in quibus
totius Reipub. ſumma continetur, quàm nauis maxima, ſeu Bucentaurus quædam, Re-
gem tanquam nauarchum, proceres, Baronesque tanquam vectores, ſimul & nauicula-
rios vehens? Et horum, quod præcipuum inſtitutum? qui ſue ſcopus? quam Rempub. ta-
quam nauim è maximis procellis, vitæque tempeſtatibus ereptam, ſaluam, & incolumè
in portum, vbi tranquille viui poſſit, deducere? Quid tum Echeneis tantillus piſcis, carinæ
adhærens, ac ſtupentibus omnibus, nauim retinens, quàm occultum sæpè malum, atq;
inopinatum innuit? quod, quia initio, vt leue negligitur, neque animaduerſione dignum
putatur, ideo quidem paulatim, ab innata vi malis, robur, ac nervos ſumens, poſtquam
inueterauit, Rempub. non modo inſicere; ſed felices eius progreſſus sæpiſſimè retardare
potest: Quid demum vrinatores? quam aut ſeueros legum miniſtros magiſtratus, aut, qui
populi moribus præſunt, cenſores, ſignificant? vtpote quibus eſt proprium, mala Re-
pub. linceis, quod aiunt, oculis inſpicere, indagareq;, ac non ſolum coercere, ſed præca-
uere equidem, atque illico enaſcentibus illis, cum occurrere, tum illa ipſa, ferrea quali
admota manu, tollere & auerruncare? cum ſcilicet ab iis maximè quæ parua videntur
eſſe delicta, quia neglecta creſcunt, ſit diligentius declinandum? Quamobrem, vt in ma-
gnis tempeſtatibus, ſummi nauis gubernatores nonnunquam à vectoribus admoneri,
horumque monita ab illis non omnino reiici, ſed libenter admitti quandoque ſolent,
ſic planè in magnis quoque Regiis conuentibus, vbi propoſitis oppreſſorum querelis, ob
multorum inter ſe diſſentientium contentiones, quæ sæpè, Principum, qui adulari ſe ſi-
nunt, aucupandæ gratiæ cauſa, tanquam tempeſtates commouentur, proborum homi-
num oppoſitiones, ſiue procerum, ſiue aliorum de conuentu, vti optima, ſalutariæq; Re-
pub. monita à Principibus audienda ſunt, nec aſpernanda; ſed boni, vt dictum eſt, conſu-
lenda. Sanè, vt per ea, tum Principes officii ſui admoneantur; tum Reipub. neceſſitatibus
occurratur; tum denique conuentus, pari cum illorum, tum populorum gratia dimittan-
tur. Vt igitur redeamus, vnde diuertimus, conſeſſo Regi Bouatico, claſſique nauata opè-
ra, eidem Petrum Fernandum filium præfecit, ſtrenuum, ac bellicoſum iuuenem, quem
ſuſceperat Rex ex Berengaria Fernandia Aragonenſi ſœmina nobiliſſima; altera ab illa,
inquam, Berengaria Alfonſi domini Molinæ filia, quam poſt Murciènſe bellum, conu-
bernii quoque neceſſitudine Rex diu cognoscens, nullum tamen ex ea filium habuit, de
qua mox agemus. Hic Petrus, poſtea oppido & ditione Ixarenſi donatus à Rege fuit, ab
eaque ipſe, & eius in hanc vſque diem ſueceſſores nuncupati, qui Beleitano comitatu
adiuncto, procerum Aragoniæ, & Regio ſplendore generis, & per ampla populorum di-
tione habentur præſtantiffimi. Porrò quoniam inſtabat bellum, Mauritanis continenter
traſcientibus, ac ſeſe in Granatæ, & Murcia Regna diuidentibus, quin arcēs & oppida
in Regno Caſtellæ capere incipientibus; nec tamen Bouatici pecunia collecta erat, nec
quæ expectabatur ab Aragonia, imperata; Hebræus quidam nomine laudanus, omnium
Hiſpaniæ ditiffimus, Regiique ærarii præfectus, tantam ex ſuo obtulit præſentem auri
ſummam; vt & claſſi, & colligendo exercitui, & diſponendis præſidiis ſuffecerit; Boua-
tici, & aliorum Regionum cenſum ei exactione mandata. Iſactis, Rex Caſarauguſtam
venit; ibique procerum bellicoſiores, tumultuario inde collecto exercitui duces præfe-
cit; vt vno ſimul tempore, cum iis, qui è Catalonia exierant, in finibus Valentini & Mur-
ciènſis Regni præſtò eſſent Caſtellæ Regi. Cum igitur tot illi ſumptibus faciendis pecu-
niæ quoque eſſent Aragonenſibus imperandæ, conuentus Caſarauguſtæ egit, ad quos
vniuerſi Regni proceres, Barones & Magiſtratus ciuitatis, cum aliarum ciuitatum, ma-
gnorumque oppidorum Legatis conuenerunt. Quibus in cœnobio maximo fratrum
Dominicanorum congregatis, ſuam mentem Rex iis verbis expreſſit: Scio equidem, ne-
quaquam ignorare vos, me ab ipſis incunabilis, omnem vitam, ſiue domi, ſiue foris, per-
perua

petua militia traduxisse; fuisseque diuina fortassis mihi sorte datum, vt nullam plane ætatem in otio, & tranquillitate; sed pro communi Regnorum salute, & amplificatione, in continuo labore & vitæ discrimine exegetim. Nam & totum tyrociniū adolescentulus, cum in vitandis domesticis insidiis; tum Regnorum sedandis discordiis insumpsi; & florentem adhuc ætatem, in Balearico bello; & mediam in Valentino transegi; neque hætenus in gerendis rebus à perenni, contestataque maiorum meorum virtute degenerasse, quin potius eorum laudibus permultum addidisse me puto: cum reuera duobus Regnis, quæ ab illis variis parta sæculis hæreditario iure accepi; alia duo quoque mea, vestraque simul parta manu adiecerim; neq; restat aliud ad ea omnia conseruanda
 10 & stabilienda vndique, quàm tertium, quod est Murciense, adiungere: propterea quòd neque Valentinum sine illo, neque Balearicum sine vtroque defendi potest. Cui rei Catalani socii vestri, prouidi ac frugi homines, maturè, solerterque occurrerunt, animaduertentes à tot indies ex Africa traicientibus Mauritanis, atque se Murciensibus adiungentibus, non modò hisce propinquis Regnis; sed toti etiam Hispaniæ commune, quale fuit olim, excidium impendere. Quapropter satius esse ducentes, malum ex longinquo loco, quàm ex propinquo vitare: non solum se, suaque omnia obtulere, sed tributum quoque Bouaticum ad propulsandum hoc bellum, nobis, vt scitis, concesserunt. Neq; video profectò, cur hoc etiam Regnum, quod eisdè, vel propinquioribus Mauro-
 20 rum excursionibus, quàm Catalonia subiectum est, simile quoque auxilium pro sui defensione non pendat. Est enim illud non aliis vltibus, quàm sacro huic bello, meisq; genero & filia, à tam manifesto eripiendis periculo impendendum. Vnde per æquum est, vbi de communi bello pro defensione patriæ suscepto agitur, sociis tam largè necessaria sup-
 30 peditantibus, vo, qui & Regnorum primi debellatores fuistis, & eorundem semper estis propugnatores, nò parcè, sed largissimè, vt vos decet, aut saltem paria conferre. Hæc cum dixisset Rex, quidam Franciscani instituti monachus, à seipso impulsus, repentè in suggestum ascendit, atq; ad sacrum hoc ipsum adhortans bellum, postquã Regiam tributū petitionē multis cohonestauit verbis & exemplis, adiecit, religioso cuidam sui ordinis diuinum obiectum fuisse visum, quo intellexit, instaurandam à Iacobo Rege Hispaniam, & à Sarracenorum incursionibus liberandam. Hæc proceres tanquam conficta somnia reii-
 40 cientes, ægrius tulere ea, quæ à Rege petebantur: quin etiã & ab eo diuertere cœperunt, Bouatici nomē vt execrabile detestātes. Hæc audiēs Rex, octo ex eorum principibus viris ad se vocauit, quorum vnus erat Fernādus Sanctius filius, qui à patre, præ cæteris, hæc in parte dissentiebat. Is enim olim Alfonso fratris partes secutus, multa cum aliis eiusdem factionis indigna, illius causa, contra patrē machinatus fuerat. Exquò dissentiedī à patre noua occasione oblata, quasi pugnatur^o pro libertate patriæ, insolētius se gerebat; sicq; ad impediendū Bouaticum, cuius nomine, vt ferebat ille, pater Aragonēses in boues ad aratra ferēda cōuertere volebat, caput eius defensionis seipse constituit, adhærentib. illi Simone Vrrera, socero, & Bernardo Guillermo Entensa, qui cum aliis vocatis ad Regem
 50 venientes, nullis ab eo rationibus ad subeundum illud adduci potuerunt, neque necessitate belli, neque exemplo Catalanorum, neque fide ac iureiurando à Rege dato, se ratam partem proceribus, ac nobilibus restitutum; & constitutum, ne vllò deinde tempore id imponeretur. Quin potius nouas de Rege querelas habentes, atque priuatas suas quisque causas publicis ac communibus præferētes, non modò petita negarunt; verum permulta, quæ antea in damnum suum, & iniuriam facta interpretabantur, compensari sibi à Rege petebant: imò ea ex præscripto legum, ac patriæ libertatis, iudicari poposcerunt. Est enim populus Aragonensis, natura tenax; adeoque acer vindex, eius præsertim libertatis, quæ maiorum suorum sanguine parta fuit; vt eodem quoque, illorum exemplo, cum defendere illam; tum pro ea mori non dubitet: Sine libertate enim nullam sibi vitā relictam putat. Indeque est, vt antiqua sua plebiscita & priuilegia (foros vocant) tanquam eius libertatis vindices & custodes mordicè, nimisque præfractè defendat. Quo fit, vt neque aliorum quidem populorum, præsertim vicinorum, effugiat inuidiā, Regum autem in auersum quandoq; animum incurrat. Quorum querela de Aragonensibus deq; eorum plebiscitis ea summa est, quod nullam illi tēporum rationem habere volunt, ac neque illud potissimum animaduerrere; non esse æquum, eorum plebiscita, quæ plerunq; priuatis de causis, atque populorum importunitate, à Regibus, tanquam vi expressa, atq; extorta fuerunt, perinde vt sacratas leges, quæ summo Imperatorum, atque peritissimorum Iureconsultorum cōsilio, pro communi bono latæ sunt; perpetuitatis, siue immutabilitatis naturā obtinere. Cum potius aut pro vicissitudine, malitiq; tēporum, mutanda essent; aut pro atrocitate criminum, vt leges etiam, exasperanda; atque,

vt morbis, pro natura, vsu, & consuetudine ægroti adhibenda est medicina; sic inabescencia Reipub. membra, ne proxima corrumpant, non lenimentis, sed igne, aut ferro nonnunquam sint præurenda. Fit enim obiectu plebiscitorum indulgentiorum, vt pleraque delicta, sceleraque sæpius remaneant impunita. Verùm respondent Aragonenses, atque pro se non insulsè dicunt; iisdè ipsis plebiscitis, tanquam legibus, auctam potius, quam imminutam suam Rempub. fuisse; immò cum vera religione quidem, hæctenus multò melius conseruatū. Esse præterea se, mitiore quàm alios natura, atq; ingenio tardo, potius, quàm præcipiti ad mala perpetranda, ideoque quib. non est acceleratus delinquèdi vsus; tardā quoq; atque procrastinatā esse debere punitionem, atq; ad continèdos in officio ipsos, tanquā lenimentis, nō incisione opus esse. Nec obstat, quòd bona Regni pars plana, satisque culta, atq; amœna appareat, & ad inhabitandum, & ferendum iugum apta; cum maior quidem perfrigida, horrida, & montosa sit, ac licet cultura vacans, propeque inhabitabilis; solius tamè libertatis dulcedine alleccta, cum mirè frequens est; tum paucis contenta: quæ si, aut maioribus, quàm ferre potest, oneribus grauetur, aut truculentioribus, quàm solent, pœnis, multisve puniretur; planè, aut omnino desereretur illa; aut duriore quam vsquam paupertate, ac seruitute cultores premerentur. Vnde Reges, pro illorum hæctenus, Regia simul & diuina inuiolata fide, quarum hi fuere semper obseruantissimi: sic in eorum libertate, liberisque scitis conuenit, vt iisdem modo absit abusus, ad eius regionis tum incolumitatem, tum publicam commoditatem, facillè iudicari res permittant. Id, quod Iacobus tunc temporis prudentissimè animaduertit: neque enim tanta oblata occasione, plebiscita ipsa abrogauit; sed ipsis abutentes proceres, vt dicemus, mirè persequutus est, atque acerbè puniuit. Igitur proposito à Rege tributo, magnæ illicò seditiones in populo concitatae fuere. Neq; enim in tanta rerum perturbatione defuerunt, qui, vel procerum causam aduersus Regem, vel Regis aduersus proceres tuerentur: tametsi hæc quidem pars præponderaretur eâ, quæ pro libertate pugnabat: eaque vna libertatis vox à populo emittebatur. Hanc igitur acerrimè defendere studentes proceres, Sanctio, & Vitea ducibus, Alauonem excesserunt; vbi percusso fœdere, societatem inierunt; indeque omnia raptim, turbatimq; agi cœperunt. Vnde conuètu non de more dimisso, sed pertumultuosè dirempto, proceribus cum populo ad arma conclamantibus, Rex Montionem profectus est: ibique copias coegit, accersitis è Catalonia militibus, ac nonnullis proceribus, qui præstò Regi fuerunt: quibus accesserunt Tamaritani, eoque paruo exercitu, breui aliquot Aragonensium procerum oppida & arces, tam Petri Massæ, quàm Sanctii filii cœpit: promulgauitq; vniuersa oppida & pagos procerum, se, ferro & igni vastaturum. Quæ audientes proceres, depositis armis, iure agere maluerunt. Sciebāt enim Regem non tam contrario, quantumuis licet potentissimo, armorum impetu, quàm audito iustitiæ nomine, ab armis discessurum. Iamque connitebantur summoperè, vt de querelis, deque controuersis, ac quibusuis litibus, iudicaret Iustitiæ Aragonum præfectus, omnesq; iudiciarias controuersias, quæ Regem inter & Regni proceres, nobilesque viros orirentur, Præfectus constitueret, easque ipse & Regio, & procerum, nobiliumque consilio, qui Regia in aula versarentur, decidere. Insuper cum is Magistratus, seu præfectura, à se, & à superioribus Regibus demandari cui vellet, soleret, in posterum promisit, non aliis, quàm viris, qui equestri ordinis essent, eam mandaturum. Placuit igitur Regi, ac peræquum visum est, vt cum honesta iuris intercessione, tum ab armis discederetur, tum etiam Magistratui, ac præfecturæ suam quodammodo abrogatum ius, & imminuta iurisdictio, restitueretur. Erat enim hæc publica Regni dignitas, atque potestas præfecturæ (vt de ipsius origine & facultate, pauca quæ ad rem pertinent dicamus) in præsidium & custodiam publicæ Regni libertatis constituta: exterisque eius, siue regiis, siue ordinariis ciuitatum, oppidorumque magistratibus, præferri solita. Ac, vel ex eo maximè præstans, magnique semper habita, quòd in tanto sibi iure, ac præsidendi potestate collata, nulli fuit vnquam Tyrannidi, neque perturbationi rerum obnoxia, vt pote cum non solum, pro æquo & bono, quibus ex plebiscito modis solet ipsa: verum pro summo quoque iure, deque consilii sententia, cuncta decernat. Neq; enim querit quæ sua sunt: sed tria potissimum contendit. Primum vt suum cuique tribuatur: alterum, ne cui vis inferatur, tertium, vt Regni plebiscitis steretur. Similis illa quidem tribunitiæ potestati: quem Magistratum Romani olim, defensorem, ac custodem populi esse voluerunt, atque auxilii causa, contra illatam vim constituerunt. Vnde sicuti apud Lacedæmones Ephori Regibus, apud Romanos Tribuni Consulibus opponerentur: sic apud Aragonenses, ne aut vis veritati adhiberetur, neve furor, ac impetus aliquando Iudicum, ius opprimerent: & Regibus, & Consulibus, & cuiunque Regni potesta-

potestati, ut se opponeret, creatus is fuit magistratus. Cuius tanta vis est, tam constans, & iuxta quasi dictatura, ut ab eius hucusque origine, & creatione, nullo fuerit unquam tempore, aut occasione abrogata. Quo maior est profectò admiratio; eaque nos vehementer ad inquirendum incitat; quoniam potissimum tempore, aut Imperante Rege, ac quibus etiam de causis, primi, tam Reges, quam proceres Aragonenses, tantam, adeoque maiorem, quam singuli potestatem haberent, quasi abdicarint a se, atque vni soli contulerint. Idque non solum ad iudicandum de summis, grauissimisque Regni rebus, cæterasque infra se habendas iudicationes; verum in plerisque ipsarum, illius vnico, ac definito iudicio standum. Sed de tempore, ac Regibus, & proceribus, quibus fuit conditus magistratus, non admodum expressa est, neque literis, neque diplomate consignata memoria: seu neque esse permittitur, fortassis, ut eo plus autoritatis, plus fidei, ac iuris eidem ab antiquitate, & inueterato, siue præscripto præsidèdi vsu accedat. Occasionem verò, siue causam, haud alias fuisse credunt; quam par olim primorum Regni, atque procerum Imperium; atque ab his profectam Regiam dominationem: indeque frequentes inter eos, super diuisione rerum, hostilium præsertim spoliarum, controuersias, & contentiones: quasi quòd par pari nollet iudicio succumbere: hincque necesse essetius in armis, quæ semper gestabant, ponere. Ex quo, ne cruenta pugna & ferro differèntias dirimerent; neque vlla subinde in Regem conspirandi occasio daretur; tam Rex, quam proceres, de suo detrahentes, atque magistratui conferentes, ipsum omnium consensu crearunt: atque ex eo maximè, quòd is in suo cuique tribuendo versatur: totique Regno præest, Iustitiam Aragonum nuncuparunt. Ab ea quippe virtute, quæ omnium Reipub. basis est ac fundamentum, iuste fuerat denominandus Magistratus, qui omnibus Regni iudicationibus, tanquam Iustitia iustitiarum, erat præponendus. Per hunc enim Reipub. Aragonensis salus non modò fuit perpetuò retenta, ac vera illius etiam erga Reges fidelitas conseruata: verum ipsamet Regia dominatio, aut aucta quidem extitit per illum, aut magna saltem ex parte releuata. Siquidem ad subitas tum populorum commotiones sedandas; tum ciuium inter se discordias componendas: tum insolentium quòdamque procerum libidines refrænandas (quæ propria sunt Regis munia) num commodiore alio, promptioreve, quam hoc ipso magistratu, tanquam vnico instrumento pacis, ipsum sibi Regnum consuevit accurrere? nonne, quòd in ea re, sua maximè præsentia fecisset Rex, id ipsum deputatus ab eo magistratus solitus est efficere? An non hinc est, quòd Aragoniæ res minus premant Reges; minusque ipsis negotii facestant, atque in comitiis generalibus minus quoque querelarum ab Aragonensibus, quam ab aliis sociis Regnis habeantur? Inde quippe superiores Reges huiusmodi magistratus vim satis cõpertam habentes; necnon & proceres non esse alienam à commodis suis, ac neque contrariam ei potestati, rigidam, nimisque seueram quam ipsi in subiectos sibi populos, sine prouocatione habent, perspicientes: eodem, quo ab vtrisque consensu creatus est magistratus, à consequentibus, progressu temporis, fuit etiam auctus, atque & potestate, & iurisdictione amplificatus. Ita quippe Iacobus audiens velle proceres, exposcereque, ut controuersias, quas tam secum, quam inter se illi haberent, Iustitiæ Aragonum præfectus iudicaret; per æquum id esse ducens, prouidit in posterum, ut illud de iurisdictione præfecti, quòd antea vsu tantummodo & consuetudine receptum erat, deinceps scripta lege sanciretur. Demum induciis factis, de reliquis controuersis omnibus, Rex, & proceres apud Cæsaraugustanum, & Oscensem Episcopum compromissum fecerunt. Quibus peractis, proceres, se Regi ad Murciaense bellum adfuturos promiserunt. Sed ob euntè interim Oscensi Episcopo; Cæsaraugustano verò à pronunciatione abstinentè, iudicatio ipsa penes Regem fuit, neque manus iis bonis iuncta, quæ factò compromisso tenebantur. Præterea paulò post, comitiis à Rege, Exæ habitis (in clytū id Aragoniæ oppidum est, cognomèto equitum, ob eorum frequentiam) plures leges proximis conuèctibus scriptæ tantum, ibi scitæ, ac promulgatæ fuerunt. In primis ne Rex, quique alii postea Reges essent, honores, & militaria officia condonarēt, nisi iis qui agnati procerum essent, nò modò iure, sed natura quidem, ac neque exteris, illa tribuerent. Ne quis procerum, nobiliumve, Bouatici, aut scripturæ tributū (Herbaticum ipsi appellare consueuerunt) deperderet. In omnibus controuersis, quæ inter Regem, & nobilitatem orirentur, præfectus Iustitiæ Aragonum iudex esset, easque præsertim, atque nobilium, quorum nihil interesset, cõsilio dirimeret: reliquas verò procerum, & equestriis ordinis causas, idem præfectus, Regis ac procerum cõsilio diiudicaret. Rex liberis iustis nuptiis procreatis honores, militariave officia, ne attribueret. His constitutis, atque induciis cum proceribus factis, literas è Castella accepit, quibus intellexit, Alfonso expeditionem contra Granatenses suscepisse.

Quamobrem ipse quoque Murciensibus bellum indixit; ad quod Clemens IV. Pontif. sacrae expeditionis praesidia, & noxarum expiationem indulgit; atque sacrosanctae Crucis praedicatione, è tota ferè Hispania multorum fuit militum concursus, Tarracoenfi, & Valentino Antilitibus, concionatoribus, & sacri huius belli lituis. Itaque Cæsaraugustae primum renunciatis Ducibus, & Signiferis, exercitum ad duo millia equitum conscribi iussit. Duces exercitus fuere Petrus & Iacobus filii; & Raimundi duo, Cardonae Vicecomes, & Moncada, aliis Aragoniae proceribus, quod alienato adhuc animo à Rege essent, militiam detrectantibus, praeter unum Blascum Alagonem, qui Regi semper adfuit: tamen Aragonenses postea manipulatim Regem sequuti fuerunt. Sed recensitis equitibus, sexcenti dumtaxat praesto fuere ex bis mille conscriptis, quibuscum collecto passim in itinere pediatu, Valentiam properatum est. Cumque venirent Turolium, crescente indies exercitu, ac deficiente comœatu, req; frumentaria, ingressus est Rex urbem; quae nunc intercedente Philippo II. Rege, concessione Gregorii XIII. Pontif. in Episcopatum erecta est; ubi conuocato Senatu, itineris, atque expeditionis suae causas aperuit: seque fuisse coactum ad sacrum hoc contra Murcienses suscipiendum bellum; non solum ut Regnum, ob conspirationem Granatensibus deditum, eisdem inde pulsis, genero, ac filiae recuperaret: verum ut impediret, ne sese illi cum Murciensibus iungentes, in Valentinum conuolarèt, unde Aragonense Regnum derimètum acciperet. Atq; ideò, instante expeditione, ipse, non tam de cogendo exercitu, quam de sustentando sollicitus, carere se in primis re frumentaria, & pecuaria, alioque necessario bellico comœatu, ostendit. Proinde rogare, ut quae ad manus haberèt, suggererèt: habituri breui ex Regiis censibus compensationem. Ad quem vnus ex primoribus, Ægidius Sanctius Munorius, filius quòdam Paschasii, de quo antea diximus, qui senatus mentem compertam habebat, respondit; Non ignorare te, Rex, credimus, ciuitatem hanc nulli ex suis Regibus tuis maioribus defuisse vnquam, neque nos quaecunq; imperata fuerunt, facere recusasse. Quamobrem, quò maiora sunt, quae tu pro communi re facis, quam quae illi, eò maiora deberi tibi fatemur: & quae pro aliis nunquam, pro te nunc facere decreuimus. Offerimus enim tibi nos Valentiam ituros obuiam, cum mille tritici coris, & tribus mille farinae arietum xx. millibus, bouum verò duobus millibus: ac si opus erit, plura duros. Te autem interim, & exercitum, hospitio excipiemus honestissimo. Hoc Turolensium tam magnificum, atq; splendidum sponte oblatum munus, Rex admiratus, Cæsaraugustanae non immerito iniuriae, ad suos conuersus; Nū, inquit, Cæsaraugusta plus vi dedisset, quam Turolium sponte obtulit? Itaq; gratias eis habens, maximeque ipsos de munere amans, petentibus Turolensibus, duos vel tres dimisit satellites, qui per suburbana & pagos, Regio nomine, quae mittenda essent, colligerent. ipseq; quamuis illi renuerent, ex Regiis censibus, persolui omnia praecipit. Cum igitur Valentiam venisset, Turolenses cum omnibus praesto fuere. Quae cum pergrata, atq; accepta haberet, optimis, variisq; Valentini agri fructibus oneratos remisit.

BERNARDINI GOMESII
MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE
VITA ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER XVII.

DVM Iacobus Valentiae comœatum & armamenta parat, ac reliquas ex Catalonia, & Aragonia ad Murciense bellum conscriptas copias operitur; graues subinde, atq; constantes rumores per urbem spargebatur, de innumerabili Afrorum, qui in Beticam traiecerat, multitudine, ut qui Granatensibus adiuncti centum quinquaginta millium numerum perhiberentur excedere; eorumq; omnium mens esset, sese in Murciae Regnum immittere; eoq; comparato, protinus in Valentinum conuolare: ut non amissum modò Regnum è Iacobi manibus eriperet, ac Zaeni, suisq; recuperaret: sed Iacobum etià è propriis sedibus, ac Regnis expelleret. Erat. n. iam ab omnibus Hispaniae Sarracenis & Afris, conflata conspiratio in Iacobum: cuius tam florens dominatio & Imperium, vniuersis Sarracenis, praecipue Afris, in magno erat ex inuidia concepto odio: nec ta-

men tam ingens ira, & potentia hostis contemnenda erant. Compertum etiam Rex habebat, ex omnibus à se antea susceptis bellis, nullum fuisse vnquam cum hoc Murciensi comparandum, ac neque sibi magis reformidandum. Nam quamquam tot ipse numero, tamq; paratos ad dimicandum contra se, hostes habuerat; nunquam tamen minoribus facultatibus, atque copiis, iisque inter se diuisis, ad illis resistendum prodierat: nullus denique hoc ipso, belli exitus magis portendebatur exitiosus: propterea quòd non solum Afros & Granatenses ante se haberet, sed Valentinos etiam domesticos hostes post se relinqueret: neque timendum non erat, ipsum vel præliantem, ab vtrisque intercludi posse; seque eis victimam præberi. Quæ omnia à proceribus, & populo, vltro citroq; relata, tamen à Rege perpenderentur; nec paruidicerentur, utpote quæ virum quamlibet constantem honestè possent ab incepto deterrere; tanta tamen erat ipsius cum animi magnitudine coniuncta fortitudo, ut hoc vno in bello non modò hostes, sed seipsum superarit, eoque alacrius in eos inuectus fuerit. Quamobrem contemptis rumoribus, com meatum & armamenta præmittens, cum vniuerso exercitu profectus est Setabim: ibiq; equites leuis armaturæ trecentos assumens, Biarium progressus fuit, vbi congregatis Ducibus exercitus, totius nauandæ operæ, atque bellicæ expeditionis rationem eis significauit: fuitque deliberatum, ut debellatis primùm Murciensis Regni oppidis citra Vilienam, quæ sunt prope Oriolam, & Alicantum, vltima esset vrbis expugnatio. Vnde missa parte exercitus in leuam, ipse cum altera dextram tenens, Viliensibus, qui contra Manuelem Regis Castellæ generum conspirarant, per præconem ad mœnia denunciauit, nisi resipiscerent, atque Manueli se dederent, depopulaturum se eorum agros, ac oppidum complanaturum. Ad quem Vilienses, se, certis conditionibus in potestatem Manuelis redituros dixerunt, modò raras illas habiturum Manuelem ipse promitteret: promittente Rege, Manueli se dedidere. Quorum exemplum Eldenses sequuti, sese Manuelis potestati permiserunt. Id ipsum imitati Petrecenses, Neupotienenses, Illicitani, qui nunc Elgienses, fidem Iacobi sequentes in potestatem Regulorum suorum redierunt: simulq; audita Regis benignitate erga sponte se dedentes populos, tradira quoque fuit illi Calagurria turris magna, valdeque munita, quæ præcipua erat Illicitanorum arx, antequam exercitus eò conueniret. Ea fuit enim Iacobus sapientia & opinione famæ præditus, ut non minus arte, quam ferro vinceret. Misso igitur in eius arcis præsidium Barcinonensi Antistite, ne ab exercitu illorum ager vastaretur, ipse concessit Orclim, vulgò Oriolam; quo statim venit præfectus Criuilleni oppidi munitissimi, ut illud, & duas eius arces premunitas in potestatem redigeret, vna tantum missa cohorte: qua ad eos perueniente, præstitit præfectus quod promiserat. Sicque ab ea parte omnia oppida cum arcibus se Regi, ac suis veris dominis, quos dispulerant, tradiderunt. Iam verò egredienti Oriola Regi, ut in Murcienses pergeret cum equitatu, occurrerunt Almugauares prætoriani milites, quos Rex dudum præmiserat, ut excursions in ea oppida, quæ intra Ilorcim & Murciam continebantur, facerent, prædasque in castramitterent; quin & per captiuos, quos comprehendissent, consilia hostium inquirerent: ac tandem lustrato, atq; explorato vtriusque vrbis agro, ad ipsum reuerterentur. Hi redeuntés renunciarunt, ante horas viginti, sub ipso noctis crepusculo, vidisse prope Ilorcim prætereuntes octingentos leuis armaturæ equites, cum duobus millibus peditum Regni Granatensis, qui duo mille iumenta, omni com meatu & armorum genere onusta versus Murcienses agebant; quippe dissoluto ordine, ac nihil hostile timentes incedebant; facileque esse eos cum vniuersis sarcinis & impedimentis intercipere, si quàm celerrimè, nullaq; mora interposita, cum exercitu in loco à se explorato, satisque ad dimicandum expedito, eos præuenirent. Quo ipso tempore Manuel, equitesq; ordinis Templarii, Hospitalis, & Vclensis, vnà cum Alfonso Garcia strenuo, ac bellicoso viro à Rege Castellæ ad bellum missio, sese Regi adiunxerant: erantq; simul omnes equitum ad mille ducentos, peditum verò ad viginti millia, itaq; omnibus se, sequi iussis, præeunte Almugauarum cohorte, qui hostium stationes præuenirent, trajecto Secura flumine, ut primum illuxit dies, in pagum quendam fortè deuenerunt, ad radices parui montis, qua illi cum iumentis transituri erant, secundum tumulum non longè ab vrbe, vbi antiquorum Murcia Regum sepulchra sita erant. Ibi ergo Rex Almugauarum consilio, exercitum quiescere, sumptoque cibo, se ad pugnam comparare iussit; eumq; protinus ita disposuit. In primo agmine Petrum & Iacobum Principes cum suis à Catalonia copiis collocauit; alterum verò agmen, vbi Aragonensium & Castellanorum permixtæ legiones erant, tenere Vclensis, cum Petro Nunio Guthmano, & Alfonso Garcia Castellæ proceribus, & Alago cum Aragonensibus; postremum cum Manuele & Almuguate, Regi obtigit, lectissimis centum cataphractis

cinctum, præter magnam aliam velitem manum, quos extra ordinem cum amētatis ha-
 ftis Rex miserat, Duce Roccafullio, pernobili Oriolensi equite, ad exploranda hostium
 consilia & iter. In quos descendentes iam per decliuitatem montis, Vclensis, & alii
 sui agminis vehementer instabant, vt impetus fieret. Verum Rex prohibuit omnino,
 quoad vniuersi illorum equites in planitiem descenderent, vt in præeuntes tunc nostri
 irruerent, seseque inter eos, & montem interponerent, vt à pedibus, atque à sarcinis
 & impedimentis separarent: sicque equitatus in equitatum, reliqui in pedites conuersi,
 prælium committerent: & tamē cum Rex, non tam præesentes hostes, quàm propinquos
 vrbanos pertimesceret milites, quos sciebat multos, atque omnium lectissimos in vrbe
 esse; nec dubitaret, inito prælio, illorum subsidio venturos, ideò aciem sic instruxit, ac si
 cum vrbanis etiam esset dimicaturus. Prodiens ab nouissimo agmine è medio Cataphra-
 ctorum fulgentibus reclus armis, Iustratoque primum exercitu, atque omnibus circum-
 spectis, venit ad primos ordines, quos ducebant Principes filii, ac, vt animosiores ad di-
 micandum redderet, graui, ac contenta voce cohortatus est, vt meminissent, quo ipsi
 patre geniti, ac procreati essent, quem simul Ducem & commilitonem haberent, atque
 facinorum spectatorem: quò magis cœlestem omniumque communem patrem respi-
 cerent; gratiasque ei immortales haberent, quò dimicationis suæ primitias, non contra
 Christianos, sed contra impios Christiani nominis hostes offerri dederit: eique seto-
 ra mente deuouerent, daturò sine dubitatione, & vim suis ad peruincendum, & hosti-
 bus ignauiam ad resistendum. Ab his illico ad milites conuersus, propositam, atque ocu-
 lis subiectam eis prædam, sarcinas & comæatum, si benè strenueque pugnarent, ipsi
 diuidendum ostendit: neque dubitare se dixit, ipsos tam assuetos alioqui, hostes numero
 superiores vincere, inferiores, tamen si non contemnendos, deuicturos. His dictis, in lo-
 cum suum secessit, ac protinus, dato signo, nostri equites in hostium equitatum primum
 impetum fecerunt, quem illi minimè sustinere valentes, in eam partem qua venerant,
 sese fugæ mandarunt: hos pedites secuti, in turpè fugā coniecerunt. Quare ad persequē-
 dos eos maximè cohortantibus Vclensi, & Castellanis, Rex iussit canere receptui, veri-
 tus ne, aut a tergo eos vrbani adorirentur, aut in insidias, pluresve hostes, si persequerē-
 tur, inciderent: propterea quòd fugientes tenderent in oppidum Alfamā propinquum,
 in quo arx erat munitissima, multoq; plena milite, qui nostros prædæ inhiantes, & di-
 sperfos facillè superare, ac perdere possent. Itaq; direptionem Rege prohibente sarcinæ &
 impedimenta capta sunt, omniaque manu ipsius distributa Ducibus & militibus, præ-
 ter iumenta & cibaria, tanquam exercitui & castris necessaria. Sed stupor omnes
 inuaserat, quia causa vrbani, præliantibus prope urbem Granatensibus, qui subsi-
 dio illis venerant, non opem tulerint: latere enim ea pugna minimè potuit vrbanos,
 cum non longè ab vrbe commissa fuerit. Verum à captiuis deprehensum fuit, esse à
 Granatensibus certiores factos, opemque ab iis ferri petitam; non tamen ausos vr-
 banos eam ferre, propterea quòd graues tumores sparsi in vrbe essent, Alfonso scilicet
 & Iacobum Reges, cum magnis exercitibus venire ad urbem obsidendam; deoque ini-
 tum à Iacobo prælium, stratagemata fuisse ad eliciendos ab vrbe Murcienses, vt à propu-
 gnatore destitutam Alfonso inuaderet. Neque profectò vna omninò fuit eorum opi-
 nio: quandoquidem Alfonso per id tempus venerat Iacobum visurus, atq; ad præstitu-
 tam diem in oppido Alcarracio, non longè ab vrbe, conuenere, vna veniens Iolans filia,
 eiusque liberi Castellæ Principes, vna etiam Berengaria Alfonsina, filia Alfonso domi-
 ni Molinæ, & Mesæ, insignium Castellæ oppidorum, in confiniis Aragoniæ. Quæ cum
 esset perpulchra, atque cum venustate dignitatem quandā vultu præ se ferret, ad eò eius
 amore captus Rex fuit, vt matrimonii fidè data in posterum eam in contubernium ac-
 ciuerit. Neque mirandum quidem, in tam continuo, prosperoque ac triumphanti
 bello, Matrem subito in procreatricem Venerem incurrisse: procliuè enim est ad eam, ab
 labore omnium hominum ingenium, maximè verò sollicitante communi rerum parète
 natura, cuius non parum interfuerat, multos orbi Iacobos edidisse. Itaque postquam
 de oppugnatione Murciensi inter Reges est actum, atque à Iacobo illius cura suscepta,
 Alfonso & Iolans, cum liberis reuersi sunt in Granatensia castra; Iacobus verò, vt non
 nulla oppugnationi necessaria præpararet, Oriolam regressus. Quò venientes Vilienēses
 Regi dixerunt, se Manueli dedidisse, vt esset promissi memor; statimque Rex, consen-
 tiente Manuele, in illorum arce præsidia collocauit; profectusq; in oppida Nonpetiū, &
 Elgium, ea cum turri Calagurria Manueli tradi fecit; atque iterum reuersus Oriolā, na-
 talitia Christi ibidem celebrauit. Inde Alicantum venit, vbi exercitu congregato, Mur-
 ciam contendit, in eius conspectum castra positurus. Ipse quippe primus cum
 specul-

speculatore anteibat regionis sicum exploraturus, aptioremque ab obsidendam, & oppugnandam urbem, locum inuenturus. Mos enim erat Regibus praelium commissuris, Regia id referente historia, in postremo esse agmine, loca tamen ad obsidendum indagaturis, omnibus anteire. Sed cum in locum, qui fuerat speculatori visus aptior, ante lucem ambo venissent: neque ob circumfusas tenebras, quantum ab urbe distarent, agnoscerent: vt primum illuxit dies subito se in conspectum urbis dederunt: tam proximè, vt ad iactum ferè balistæ ea esset. Iumenta enim & pecudes urbanorum propè oberrabant. Quo animaduerso Rex ad speculatorem ait: Temere profecto tu quasi loci ignarus, ad designandam obsessionem, me in tam propinquum urbi locum conduxisti: verum vt lubet, iacta est alea, tenendus est locus, ac ne digitum quidem pes referendus. Statimque positus ibi castris, ea vndique fossa & vallo cingi iussit: quin & machinas, & tormenta disponi, ac in loco, & ordine suo quemque manere constituit. Nostris igitur operi instantibus, Murcenses irruptiones facere ceperunt, atque frequentibus sagittarum ictibus, saxorumque iactibus exercitum vexare. At verò Rex sagittarios Dertolanos, & funditores Baleares, à læua posuit, vt irrumperentes sarracenos, ac sese protinus in urbem recipientes icerent: missa simul Cataphractorum manu, qui suo impetu aggredientium agmen turbarent, nostrisque contra Sagittarios hostes pro muro essent: quò tutius ferire illos possent, atque sagittarum & saxorum imbrem similiter in eos contorquere. Hunc ergo in modum eorum audacia ad eò repressa fuit, vt totum mensem ab eruptionibus temperatint: nostro interim exercitu, machinas & tormenta muris adiuuente, ac Rege etiam nihil non, quod strenui ducis esset, machinante, quoad Murcenses ad deditioem cogeret. Eius enim spe fretus, omnino prohibuit vastari agrum: quo beneficio, plerosque urbanorum animos ad se pelliciebat. Interim ipse ad nos suos, quos in urbe habebat, clam submittebat fidos aliquos ex Valentinis sarracenis, qui ad deditioem illos inducerent, benignitatem Regiam, suauemque morem in excipiendis, humanissimeque tractandis iis, qui sese ei sponte dederant, atque in eos, qui obsisterent, pœnas & supplicia prædicantes. Addebant etiam, recipere illum in se, Alfonso generum, quæ ipse ageret cum iis, omnia probaturum: posseque, eodem deprecatore, in gratiam Regis sui, nullo suo iure imminuto, redire.

Quæ cum ad primores urbis relata essent, de que dedenda ipsa Regem perinde agere vidissent, ac si propugnatorum vacua, atque fame oppressa omnino esset, tantus vniuersos inuasit timor, vt pro oblati conditionibus placuerit deditio: maximè verò, augescente indies Regis exercitu, illorum verò auxilii spe, Granatensi Rege Alfonso bello impedito, penitus abiecta. Vnde placuit primoribus, sese, ac urbem Regi dedere, iamque pulso inde præfecto à Rege Granatensi missa, cum eius militibus, qui urbanis numero inferiores erant, neque arcem tenebant, Regi significarunt, sed ad certam diem, urbis portas patefacturos. Ex quo Rex protinus quinquaginta cataphractus, ac totidem leuis armaturæ equites, cum centum viginti sagittariis Dertolanis præmisit, qui urbem intrarent, ipse vero ad ripam Securæ amnis, qua is arcem alluit, constitit: quoad illi vniuersas urbis turres & propugnacula, in primisque arcem tenerent, atque in editiore eius turri vexillam Regium locarent. Quo inspecto Rex illico cum dimidia exercitus parte urbem ingressus est. Sequenti verò die in arcem ascendens, munire eam præsidiaque in ipsa disponi iussit. Deinde totam peruagatus urbem, comitantibus antiquo præfecto, cum aliis quinque ciuitatis primatibus, eam in duas partes diuisit: quarum alteram, quæ arcem, & Mahometi ædem magnam comprehendebat, castris propinquiorum, Christianis habitandam dedit, alteram verò sarracenis reliquit, in qua decem altæ Mahometi ædes erant, satisque amplius ad habitandum locus eius sarracenis relictus. Verum sarraceni de Rege conquesti sunt, quod magnam ædem illam, quæ erat omnium princeps, ac frequentissima, sustulisset. Tunc iratus Rex, vniuersum exercitum urbem ingredi, atque in armis, & quasi paratum ad eam diripiendam esse iussit. Quod pertimescentes sarraceni, Regem supplices obsecrarunt vt sibi ignosceret, atque ædem eum omni re, prohibito acciperet. Pacatus Rex, ædem à Carthagenensi Antistite expiari, atque sacræ Virgini matri Mariæ dedicari curauit. Etenim ex voto omnia templa in locis sarracenorum consecrare solebat. Erant autem iam tum permulti permisti sarracenis Christiani, tota eadicepsi Carthagenensi, christianè viucentes, atque sacella vna & Episcopum habentes, qui pietatis, ac religionis iura in eos exercebat. Itaque expiato atque sacro templo, Rex, & Barcinonensis, & Carthagenensis Antistites, atque vniuersi, qui inuenti sunt sacerdotes, alique Dei ministri è tota confluentes dicepsi, cum vniuerso Christiano populo è castris exeuntes,

& cum magna pompa, & hymnis, urbem ingredientibus, illud adierunt: ubi pro victoria sine cruore parata, maximas Christo, eiusque sacrosactæ matris gratias egerunt. Post verò Rex ad exercitum conuersus, collaudatis omnibus, tanquam bene de se meritis, atque victoriarum participibus, eis gratias egit humanissime, singulos Duces, signiferos, primique pilos & centuriones, summa excipiens affabilitate, eorum virtuti ac dextris tribuens, quoniam non vno, aut altero, sed quatuor potius Regnis fuerit. Qui autem ex proceribus præcipui interfuerunt huic bello, fuerunt Petrus & Iacobus filii, magnus Magister equitum Valentis, Arnaldus Episcopus Barcinonensis, vnà cum Carthaginensi, ac etiam Petrus Gerardus Templariorum promagister, Petrus Fernandus Regis filius, Guido Vespa promagister Hospitalis, Huguetius Comes Emporitani, Raimundus Moncada, Blasus Alago, Iulius Comes Rocabertinus, Guillelmus Rocafullius, & Carrocius Rebolledus dominus: quibus cum Rex diebus multis egit Murcia; ubi tanquam verus Rex, ac dominus de bellata à se urbe, domos & prædia veteranis liberalissime diuisit, eis præsertim, qui ibidem commorari, ac in perpetuo urbis præsidio, & conseruatione Christianæ religionis remanere promiserunt. Postremò Legatos ad generum misit, qui nunciarent, se urbem Murciam cum vniuersis eius Regni arcibus, & oppidis viginti octo, quæ ab eo ad Granatæ Regem defecerant, vi & armis recuperasse, eaque omnia cum reliquo Regno subegisse, atque vt totum tanquam factum reatum reddat, præsto esse. Proinde præsidia mitteret, ad excipiendum illud, & defendendum. Factum profecto insigne ac commemorandum, atque cum maxima Regis laude & gloria concelebrandum. Potentissimum scilicet Maurorum Regnum, defectione amissum, atque à sociis protectum; quod sua dextra, suis sumptibus, & milite, oppugnarat, & recuperauerat, genero magnificentissime contulisse; perinde ac si hoc ipsum antea filia dotis nomine promississet. Demum arcem cum urbe Alfonso Garcia Præfecto ab Alfonso delecto liberè tradidit, relictis decem milibus Christianorum militum, qui Regnum, eiusque tutiora ad defendendum loca incolerent, religionem inducerent, sectamque Mahometanam propulsarent; atque potirentur agro amœnissimo, pinguisimoque. Nam ubi ager est irriguus, non modo frumento, vino, & oleo, sed moretis ad sericum conficiendum bombycinum, supraquam dici potest, abundat: ubi verò irriguus non est, qualis Carthaginensis propinquus ei campus versus mare spartho, & palmis est refertus, atque magnitudine pastionis mirè fertilis, qui etiam urbe, & portu Carthaginensi propinquus valde nobilitatur. Rebus igitur Murcensium compositis, Rex Oriolam venit, quæ urbs Valentini Regni extrema est; Murcia è regione ad ortum posita, nobilis admodum, atque ingenis præstans, bellicisque olim assueta rebus. Eius ager latissimus, atque irriguus, frequentibus Securæ fluminis inundationibus, inuenitur longè fertilissimus; atque frumenti, ob irrigationem, feracissimus; adèd vt prouerbio vulgatissimo fuerit locus, Pluat, aut non, frumentum dat Oriola. Ibi Rex cum esset hiems, summe delectatus tepore aeris, atque amœnitate agri, dies aliquot fuit. Inde cum iam ver esset, Alicantum cum exercitu venit. Quæ urbs amplissimum, non tamen vndique tutum portum habet, in quem magnus ac frequentissimus est nauium è toto Mediterraneo, atque Athlanico etiam mari conuersus, ac magnas simul mercimoniorum conuectio. ubi Rex retento exitu, vocatis Ducibus, bellum contra Almerienses Regni Granatæ prosequi se velle dixit, ac iurare generum, bello aduersus eos implicatum. Sed ob obstantibus proceribus, & admonentibus, tutum non esse tam diu à propriis abesse Regnis, & aliena querere; maxime verò ob componendas res Iacobi filii, præsertim de adiungenda ei uxore, quæ res Regiam omnino præsentiam requirebant; relictis præsidiis apud Alicantenses, Vilienenses fines, vt Murcensibus, dum opus esset, occurrerent; ipse Valentiam cum parte exercitus reuenit; atque collapsa urbe, mirè delectatus est eius amplificatione, atque magnificorum ædificiorum, præsertim templorum, ornatu & constructione: nec non validissimo muro in orbem perducto, turriumque frequentia, & distinctione. Iamque legibus & plebiscitis denique confirmatis, Barcinonem progressus est; paucisque ibi diebus commoratus, Gerundam venit, ubi controuersias inter Emporitani Comitem, & Pontium Gerardum Torrellam, de diuidendis agris, breui composuit: indeque Mompellerium concedens, intellexit, matrimonium Beatricis Amadæi Sabaudie Comitissæ filia, cum Iacobo, de quo Rocafullius egerat, aut Beatricis obitu, aut aliis de causis, perfectum non esse; ideoque de Esclaramunda Foxensis Comitissæ sorore Iacobo iungenda egit. Cum igitur matrimonium placuisset omnibus, Esclaramunda à suis honorifice Barcinonem deducta est, ibique celeberrimis nuptiis, Iacobo iuncta. Rex verò Mompellerio Perpiniatum reuersus, inuenit præstolantem se nuncium cum epistola, qua Ferrentius Liciana, vnus ex proceribus Aragoniæ, Regem ob nonnullas acceptas iniurias

iniurias ad certamen prouocabat. Quo die contigit, vt legatus à magno Tartarorum Imperatore missus, cum grandi comitatu Perpinianum ingrederetur ad Regem, oratum in summa, ne expeditionem ad Hierosolymitanam regionem debellandam detrectaret: se enim, & copiis, & armis iuuaturum; modò ipse bello præset. Has duas, ad eò inter se, & genere, & proposito dissidentes, vno die acceptas legationes Rex perpendens: altera, quam à summo Rege ad Imperatoriam tantæ expeditionis bellicæ potestatem vocabatur, alteram, qua à subiecto sibi Regulo prouocabatur, risum vix continere potuit. Vnde Tartaris lautissimè exceptis, atque in patriam iucundissime remissis; ad Licianæ nuncium conuersus, respondit; Se hæcenus delectatum fuisse aucupio gruum, aut rardarum auium; at nunc, vt ei morem gerat, picarum, seu columbarum vsurum; eius inferiorem ordinem, præ Regio, atque sequituram fugam prænuncians. Inde profectus venit Ilerdam, vbi tumultuatio comparato exercitu, atque Tamaritano populo se sequi iussu, Licianam oppidum, cum aliis Ferrentii arcibus, in potestatem redegit, ac ob læsæ Maiestatis crimen, Regno adiecit, ipso quoque Ferrentio profugo, nulloque certo in loco, metu Regis, consistente. Posthæc Rex Turiasonem venit, vbi denunciatum est ei, per plures passim deprehendi nummos adulterinos, Aragoniæ forma, & Castellæ percussos: è quib, allati fuere nonnulli morabatini ex ære confecti, extrinsecus inaurati, tanta artis subtilitate, vt à veris vix discerni possent. Erant autem morabatini aurei nummi, qui dimidium coronatum pendebant. In huius criminis suspicionem quidam Regulus venit, nomine Petrus Iordanus, dominus oppidi Sanctæulaliæ, in confinibus Aragoniæ & Nauarræ siti, vnà cum Elfa vxore illius, & liberis, & præterea operis ministris. Sed mortuo Iordano, liberisque profugis, Elfa cum ministris capta, atque iudicio conuicta, à Rege damnata est. Mortis autem genus hoc fuit; ore folliculo inuoluto, saccoque insuta, atque in profluentem Iberum viua proiecta: quæ etiam pœna fuit ministrorum, & cæcerorum, qui postea eo fuere crimine conuicti; vno excepto Canonico & Sacrista Ecclesiæ Turiasonensis, qui etiam conuictus, sacerdotiis priuatus fuit; & quia sacrorum minister erat, non capite damnatus, sed in perpetuum carcerem detrusus. Quibus Turiasone actis, inde Rex abiit Cæsaraugustam, vbi Mariam filiam inuisit; quæ febricula lacecente, male habebat. Sed medicis morbum eleuantibus, breuique conualituras asserentibus, ipse profecturus Valentiam, Alcanitium, quâ in illam rectius est iter, venit: ibique diem domini natalem celebrauit: ineuntis verò anni primo die, Dertosa egit: inde Valentiam perueniens, nuncium accepit Cæsaraugusta, Mariam post ipsius discessum, ingrauescente morbo, mortuam fuisse. De cuius obitu vehementer Rex doluit; ita vt cogitarit regredi Cæsaraugustam, vt eius saltem nouendialibus sacris, & exequiis interesset. Deceuerat enim, vt Valbonam, vbi Reginæ matris sepulchrum erat, Maria deduceretur, ibique humaretur. Verum altero consequenti nuncio intellexit, ciues Cæsaraugustanos, inuitis proceribus, qui in vrbe constiterunt, cadauer in templum maximum diui Saluatoris intulisse, illudque sepultura honorificentissima affecisse. Quod Rex haud omnino ægrè tulit, ac Valentia substitit. Posthæc literas à Petro Principe Barzinone accepit, quibus factus est certior, Raimundum Folchium Vicecomitè Cardonensem, aliosque nonnullos Cataloniæ Barones, mortuo Aluaro Cabrera Comite, mouisse bellum contra oppida Comitatus Vrgelitanum, in ea præcipuè, quæ à Rege tenebantur. Verum Rex, noua facta iuris accessione Comitatus Foxensis, quod ad Vrgelitanum, & Vicecomitatum Castellboni, & Agerensis habebat: rursus bellum in vniuersos commouit, in primis contra eos, quicumque Vrgelitanum inuadebant, cuius dominatus titulo semper insignitus Rex fuerat. Itaque cum exercitu veniens Cerueram, in pagis atque oppidis, quæ se Regi subiecerant, præsidia disposuit, copiasque adduxit ad prosequendum bellum, & Comitatum defendendum, dumque expectat, quid Vicecomes, alique faciant: relictis interim Petro & Iacobo filiis, altero qui exercitui præset, altero, qui Mompellerium certa de causa abiret: ipse Toletum à Sanctio filio vocatus causis, quas mox subiiciemus, proficisci parauit. Quo tempore rumor percrebuit, ac paulo post litteris è Sicilia ad Petrum confirmatus est, Manfredum Regem Petri socerum occubuisse, in agro Beneuentano Neapoli vrbi proximo commisso prælio cum Gallis, Duce Carolo Ludouici Regis fratre. Hunc enim antea Vrbanus III. Pont. magno in Manfredum odio & indignatione commotus, vocauerat ad se: qui veniens Romam cum maximo & fortissimo exercitu, certis conditionibus, Regno Sicilia & toto terræ tractu, qui est citra Pharam, ad fines vsque ditionis Ecclesiæ Romanæ, vrbe Beneuento excepta, à Pont. perpetuo beneficiario iure donatus fuerat, traditoque de more vexillo Regio, in possessionem missus. Vnde facta donatione, Carolus in Manfredum profectus, quo dictum, est,

prælio deuicit, pulsus scilicet, atque in fugam conuersis Manfredi copiis; à quibus desertus ipse in medios hostes irruens, non agnitus, telis confixus occubuit: simulque vita fuit, atque Regno priuatus. Verùm ab exuentibus eum in campo, inter mortuos cognitus ac elatus, consulto Pont. Ecclesiastica fuit sepultura prohibitus. Quo nuncio Petrus, eiusque vxor Manfredi filia, vehementer dolere: ipseque Petrus, cui intestati Manfredi omnia bona iure obuenerant, ad ea quoque armis repetenda, atque in potestatem, ut fecit, redigenda, non inaniter se iam inde animo præparare cœpit. Cæterum causas, cur Iacobus à Sanctio filio vocatus, protinus intermisso Vrgelitano bello, Toletum perrexit, eiusque felicissimum itineris successum, enarremus. Fuerat enim Sanctius à Romano Pont. Archiepiscopatu Toletano, summo totius Hispaniæ sacerdotio, præfectus: 10 ideoque sacris initiatus, patrem per literas rogauit, ut vnà cum Petro, & Iacobo fratrib. ad natalem Christi diem, Toletum in sui, Alfonsoq; ac Iolantis sororis gratiam venirent: ut ipsius primis Missæ solennibus, in sancto augustoque Regiæ vrbs sano interessent. Cui Rex annuens libentissimè, gaudensque illius vrbs visendæ iam diu desideratam sibi offerri occasionem, ac ut vnà etiam Iolantem filiam & nepotes reuideret, se iturum respondit. Petrum verò & Iacobum, quibus dictum est causis, exeusatos voluit. Vnde profectus, Ilerdam, & Calataiubium præteriens, cœnobium Hortam venit: vbi ab Alfonso genero magnificè exceptus, cum eo Toletum petiit. Cuius præclarissimæ, antiquissimæ, maximeque mediterraneæ vrbs situm, quo fuit ea olim, esseque nunc posset inexpugnabilis, sub aspectum subiicere, non erit ab instituto alienum. Est enim ambitu per- 20 magna; decem quippe domiciliorum millia continet, atque præaltis, & præruptis montibus tota ferè circumcluditur; iisque adeo propinquis, ac eidem impendentibus, ut inclusus tumulus, siue mons, in quo ipsa residet, quemque totum implet, ab illis non amplius balistæ iactu, quantum amnis interluit, separatur. Hic mons ab ea parte, qua Oriens respicitur, altissimus est, ac præruptus; Tago permagno Hispaniæ fluuio, qui auriferis, ut fama est, aquis præstat, magno quodam impetu in illum incurrente: indeque sinistrorsum, tortuoso flexu, totam ferè urbem circumfluente, & à montibus discriminante. Ab altera verò parte, Septentiones versus, qua in planitiem vergit ipsa, à summo illo fastigio, in quo est arx, haud æqualiter fit decliuus, atque sumptuosissima ædificiorum frequentia circumfunditur. Quæ tota cum monte vrbs munitissimo cincta muro, quatuor patet 30 portis: sed in primis ea, quæ ad ortum Solis, arci subiecta est, quæ excipit Alcantaræ pons (sic illum vocant) ex lecto lapide, tanta cum magnitudine, tum arte constructus, ut vnico tantum arcu, & flumini, ibi licet altissimo, & infinito ferè concursanti populo, præbeat transitum. Sed illud profecto mirabilius, quod incredibili artificum ingenio, maximoque sumptu ciuium tracta ab amne aqua, sui quasi oblita ponderis & naturæ, supra quingentos cubitos in montis fastigium ascendit, arcemque amplissimam Philippi II. Regis iussu instauratam, perenni & amoenissimo fonte ornat. Hic ergo situs natura munitus, sicuti superioribus sæculis, urbem oppugnantibus cominus, fecit inexpugnabilem; ita rursus eminens inuadentibus, pandente se vrbe montibus, machinarum, atque tormentorum præsertim æneorum emissionibus, atque ædificiorum subinde ruinis, eandem 40 valde subiecit. Verùm cum tam potens sit ciuitas, ut quæ, & bellum per se facere, & instruere possit, huic etiam malo potest diligenter occurrere: aut hostes, antequam sit obsessio, locus, præueniendo; aut munitissimis hinc inde arcibus, vicinos montes præoccupando. Igitur accedente Rege, tametsi idem in Commentariis, de suo aduentu, ingressuque in urbem parè scribit; neque aliud quippiam, quam venisse, vidisse, sacris interfuisse, & alia quædam memorat: mihi tamen credibile non est, ad tanti aduentum Regis, tum Archiepiscopi & Reginæ parentis; tum Alfonso quoque soceri, de quo ille nuper fuerat benemeritus, ob recuperatum ab ipso Murciense Regnum, atque liberalissimè Alfonso restitutum: quin triumphalis etiam ingressus ei à Toletano Senatu fuerit decretus. Ex iis enim, quæ nunc faceret Toletum, quæ tum fecerit, libet colligere; ac persuasum 50 deri quidem, ciuitatem in excipiendo Iacobo, cunctas suas opes, & facultates ostentasse, ipsumque tandem ouanti similem, quanta potuit cum ostentatione & apparatu, tum sacra etiam pompa, qualis fieri solet in publicis supplicationibus, & triumphis, in templum maximum deduxisse. Vbi post patefactam inæstimabilem sacrarum, adeoque pretiosarum rerum in ea copiam repositam; verisimile est, fuisse ostensa etiã trophæa, insigniaque victoriarum Castellæ Regum, quæ tolis, atque laquearibus templi appensa essent: interque ea, in clyta quoque Petri parentis monumenta inuenta, quæ memoriam renouarent illius præclarissimi Idubedensis prælii, quod Mariano in saltu, ad Conualles Tolosæ dictas, felicissimè cum Mauris commissum est, indeque Petrus cum Aragonensi, & Catalano

Catalano exercitu, vt primo libro retulimus, insignem victoriæ laudem perquam gloriose consecutus. Ac neque dubitandum præterea, fuisse Iacobum, sacrum idem templum supra modum admiratum; ac veneratum etiam amplissimum illius, Antistitis, Dignitatum, vt dicunt, & Canonicorum collegium; aliosque per plures publicos Dei ministros, qui veram Christi fidem & religionem, nullis vnquam contaminatam erroribus, ab ipsis propè Apostolorum temporibus hucusque conseruauerunt. Cùm neque Arriana perfidia, quæ in Hispaniam cum Gothis irrepsit; neque communis illa, & vniuersalis, Roderico Rege, à Mauritanis illata clades, & religionis perturbatio impederint, quominus sacra Toletana sedes constiterit, atq; Musarabico saltem Gothorum ritu, sacra perpetuò fecerit; quin & aliis etiam oppressis Hispaniæ Ecclesiis, non modò exemplo, & doctrina, oraculi vice: sed facultate & opibus, solatio etiam atq; subsidio fuerit. Adde quòd diuina largiente manu, tam ingens, propeque incredibilis eidem facta fuit Decumarum aliorumque censuum accessio, & incrementum; vt cunctas totius orbis Ecclesias, vna ipsa superet, Archiepiscopo scilicet, Dignitatibus, Canonicis, aliisque sacerdotibus, & sacrorum ministris, hoc vnū in templum oratum & ad sacra facienda conuenientibus, ad sexcentorū milliū hummū aureorū summam quotannis inter se, pro cuiusque muneris ratione, diuidentibus. Ex quo in eum dignitatis, atq; amplitudinis gradū peruenit, adeoque splendore simul, & religione præstare solita fuit, vt iure quidē non Hispaniensium modo Ecclesiarum principatum obtinere, sed reliquarū totius Christianæ ditionis, nulli præterquam Romanæ, haberi debeat secunda. Die igitur præstituta, primū solenne

10 sacrum summa cum religione & ceremonia celebratum est, atque ab viroque Rege, Regina, Ferdinando Principe, totque Castella proceribus, illustratum & cohonestatum amplissimè. In quo populus præsentia, & studio Iacobi inductus, haud dubium, quin ludos etiā apparatusque magnificèntissimosque ac tantis dignos spectantibus fecerit. Quo ipso tempore, vt in Iacobi triumphum omnia cessisse viderentur, nouorū hominum species, & formæ Toletum inuectæ sunt. Ab oris enim vsque Scythicis, vt refert historia, Legati Tartarorum Imperatoris Barcinonem appulerant, vnà cū Ioanne Alarico nobili Perpinianensi, quæ Rex superioribus diebus, Perpiniano, quo venerat alius Tartarorū legatus, miserat ad illorū Imperatorē, vt perciperet illius mentē, deq; iis, quæ per legatū promittebantur, certior fieret. Itaq; reuersus ille cū duobus illius Imperii Principibus viris legatis,

30 Barcinone relictis, Toletum cū nonnullis eorū famulis, Tartarico more indutis, ingressus est, magna totius populi ad eos videndos facta concursatione, vt mediterranei solēt, noua quæq; præsertim transmarina, vehementer admirari. Itaq; Alaricus à Rege lætissimè exceptus, præsentibus Alfonso Rege, & Regina, & Ferdinando Principe, ac etiā Archiepiscopo, multisq; proceribus, sic legationē suam renunciauit. Posteaquam Perpiniano, me, Rex, legatione ad Tartarorum Principem, magnum Cham, adire iussisti, nihil tam mihi curæ fuit, quàm vt sedulo, superatis tot, tantisque longissimi itineris laboribus, & viæ difficultatibus, quæ mihi in mādatis data fuere rectè obirem: factumq; est, diuino duce numine, vt & legationis meæ finem feliciter consecutus fuerim, & magnum quoq; tibi honorem ex illa, vt nunc audies, attulerim. Perueni namq; ad ipsos prope Hyperboreos Scytharum fines, quos nunc Tartarorum appellant, vbi tuo audito nomine, Cuillanus illorum Princeps, cum suis, deposita innata barbarie, humanissimè me exceperunt, atque vt primum de animo, & voluntate tua erga se factus est certior; teque sacram expeditionem Hierosolymitanam libenter suscepturum, modò quæ per legatos tibi promissa sunt, ac ipse tuo nomine, illò sancienda veneram, præstitissent, nimio pere lætati fuerunt; atque triginta diebus manerem ibi, rogarunt, quoad de omnibus certior iam fierem. Quo toto tempore per interpretem nihil tam curarunt, quàm vt Imperatoris, sui que exercitus potentiam, opes, propeque infinitatē mihi ostentarent, ac vt re vera esse comperirem, quæcunque legati de Imperatore suo prædicarunt. Inueni sanè posse illum ducenta millia peditum, equitum verò, ad centum millia in campum proferre: esseque gentem pugnacissimam; sed multitudine potius, quam pugnandi arte præstantem. Frigoris quidem patientissimam, vt potè Borealibus assuetam rigoribus; sed tanquam bello semper intentam, non tam domi intra muros, quàm foris in tentoriis subdicio agentē. Præterea Christianam illos profiteri religionem, sed eam tot inuolutam erroribus; vixq; vllis cultū præceptis, ad eò vt prope faciant ridiculā. Causam autē tam efflagratæ ab eis expeditionis ad Hierosolymitanam terram recuperandam, non tam pietatem aut religionem esse, quàm liuorē & æmulationem Turcarum gentis, quæ Hierosolymas cum tota Palestina occuparat: ac non modo Tartarorum, sed Armeniorum, atque Græcorum magnos contra ipsam missos exercitus, tenuioribus validissimè profligarat. Propterea quòd ea

non multitudine, sed strenua bellandi arte cæteris gentibus, quæ sunt ad orientem præstet. Verum cur à te potius, quam ab aliis Christianis Europæ Principibus, Tartarus auxilium nunc petat, faciunt infelices illorum conatus, atque inanes hæctenus susceptæ Hierosolymitanæ expeditiones, ut qui neque sese Tartaris adiungere, neque ab eis consilium, auxiliumuè capere in aggrediendis Turcis voluerint. Proinde audita fama, & magno rerum à te gestarum nomine, & quòd copiis, & exercitatissimo ad bellandū præstas milite, præliandique arte superas, atque studio tandem & affectu magno in hanc curam intendis: iccirco te ad eam prosequendam, adhortatur, promittitque se, & milite & armamentis, & frumentaria re, & comœatu, te, quandiu bellum in Turcas fuerit, adiuturum. Ac non modo Tartaros Armeniosque; sed Græcos, horumque Imperatorem 10 Paleologum, similia præstituros, modò huius communis, & sacri belli Dux fias, atque auctor; ut etiam ex Græcis intellexi. Finita Alarici oratione, Rex illicò collaudato illo, atque pro tantis legationis suæ, qua fuerat egregiè functus, laboribus, se illi, cum primū in Aragoniam veniret, largè bene facturum promisit: deinde ostendit, velle se, Deo fauente, id bellum suscipere. Quod ut primum Alfonso & Regina audiere, commoti valde, precibus, multisque rationibus, ipsum conati sunt ab instituto deducere, in primis tot eius annos, affectamque ætatem, atque tam longam & periculosam nauigationem obiiicientes, quin & Turcarum potentiam, atque immanitatem: nec non Græcam gentem esse infidam & fallacem; neque Tartarorum, tanquam barbarorum hominum promissa magni ducenda. Demum sufficere exemplatot Christianorum Principum, qui- 20 bus, suo ferè tempore, tam male cesserit eiusmodi susceptum bellum. Cumque Rex ad ea omnia rationibus quoque satisfaceret, neque se ab incepto deterreri sineret: tum Alfonso diuina quasi religione tactus, se totum ad approbandum Regis cœptum conuertit; promisitque in eius auxilium centum missurum equites, ac morabatinorum aureorum centum millia erogaturum. Magnus etiam Magister equitum Vclensis, cum aliis centū equitibus se Regem sequiturum obtulit: Idem à promagistro Hospitalis Hispaniæ Gonzalo Pereira Lusitano, aliisque permultis Castellæ proceribus, pro cuiusque facultate promissum fuit. Celebrato igitur natali Christi die, Rex saluè multa Archiepiscopo dicta, atque Regiæ & nepotibus fausta, feliciaque omnia precatus: quin & proceribus, atque senatui populoque. Tolerano relatis gratiis, Toletum profectus est, Alfonso 30 comitante, atque in ipso itinere, multa à rege ad bene administrandum Regnum, & continendos in officio populos documenta accipiente. Itaque dum in via essent, Alfonso tributum bessantiūm sexaginta miliū, tunc à Rege Granatæ sibi missam, in partem morabatinorum Iacobo tradidit, reliquam breui in Aragoniam missurus. Vbi autem ad confinia Regnorum est deuenum, Alfonso Toletum, Iacobus Valentiam perrexit. Quo tempore legati Tartari qui Barcinone remanserant, cum alio Legato, tunc à Paleologo Imperatore Græcorum ad Regem missō, Ioanne Alarico Duce, urbem intrarunt. A quibus per Alaricum similis superiori legatio, præsentī populo, renunciata, in summa fuit: Magnum Cham optare, ut Hierosolyma terra sancta è Turcarum manibus eriperetur, atque obhonorem Christi, Christianis restitueretur: seque ad id præstiturum omnia; ac 40 non modò in Turcas per se commoturum bellum, sed Regiam classem frumento, & omni comœatu adiuturum: modò Rex cum classe portum Aialazi, aut alium quemuis minoris Asiæ ad ortum teneret, & cursum Hierosolymam dirigeret. Legati verò Paleologi, milites nullos; comœatum, & rem frumentariam ipsum mari abundè missurum Regio exercitui, promiserunt. Quibus auditis, Rex susceptam belli expeditionem promulgari fecit, ac deinde se totum in eam dedit; permultosque exemplo suo, ad se insequendum pellexit. Itaque Valentia imperata pecunia ad eius sumptus belli: ne milite eam expoliaret, Barcinonem profectus fuit, ut instruendæ classi operam daret: Interea litteras à Iolante filia accepit, quibus orabat, ut antequam expeditionem susciperet, se inuiferet, apud cœnobium Hortam ipsum expectaturam. Ei ut morem Rex gereret, ac et- 50 iam ut Aragoniæ res præteriens componeret, eo perrexit: iamque ingressus Cæsaraugustam Petrum Principem, toti Regno, se absente, præfecit; eumque donauit omni iure, quod ad Regnum Nauarræ habebat, à Theobaldo Rege & parente eius Margaritæ Regina, quo vteretur contra eundem Theobaldum, & tam multos Nauarræ proceres, qui pacti simul, & stipulati fuerant, ac sese ad ea tenenda iuramento similiter obstrinxerant. Cæterum Aragonensibus nulla denuo ad expeditionē Hierosolymitanam fuit imperata pecunia, quoniam paulò ante, cum primū illa promulgata fuit; sponte ipsi & Ilerdenses, alique populi, in quibus erat vsus monetæ Iaccensis, Regi permiserant, ut posset quindecim millia argentearum librarum ad eius monetæ vsum cudere, numūm aureorum prope

prope quindecim millia constituentia. Vt inde planè quiuis possit facilè Regias illius temporis opes æstimare: ac colligere non tam earum multitudine, quàm militum viribus, & parsimonia, consueuisse victorias reportari. Itaque Cæsar Augustus Rex venit Hortam, vbi Regina filia cum Petro & Iacobo, quos Rex adduxerat, item Sanctio Archiepiscopo, filius cum nepotibus Regis conuenere: qui omnes, quasi conspiratione facta, Regem circumfidentes, nepotes collum amplexantes, cæteri verò sese illius pedibus prouoluentes, magnis cum lamentis & lachrymis ipsum deprecabantur, vt à tam longinqua, periculosissima, maximeque dubia profectioe desisteret, neq; se omni ope, & auxilio destitutos relinqueret; vt cuius faciem non amplius visuri essent. Ad quos Rex, postquam
 10 vniuersos amantissimè cõplexus est; Frustra inquit, lachrymis & eiulatu vestro, me, vosq; ipsos affligitis, atque ab expeditione hac sancta auocare tentatis: quandoquidè quæ cœlesti ac communi parenti Deo debentur munia, longe præferenda sunt iis, quæ vobis, tametsi filiis charissimis, quauis humana ratione debentur. Præstiti enim hæcenus quæ potui pro vobis, vt quibus longè maiora, quam quæ accepi à parentibus, bona relinquo; ac virtutis, & rerum gestarum gloria, quæ optima, atque omni patrimonio præstantior est hæreditas, vniuersos vos omnes cohonestauit. Nunc alio me vocat idem cœlestis pater, qui non alia, quam sua bella me gerere vult. Quæ enim magis illius sunt, quam quæ suscipiuntur ad Iesu Christi filii sui amantissimi sepulchrum, eiusque vestigiis impressatum, & peragatam terram sanctam, recuperandam? vt pote quæ ab impiis eius sacri nominis
 20 hostibus occupata, tanquam è canum, atque porcorum faucibus eripienda sit; ac Christo & suis restituenda? Deberi enim me huic expeditioni multis de causis animaduertò. In primis, ob animi mei desiderium, & quasi votum, ab ipso prope Regni exordio factum. Deinde, ob inchoatam toties ab omnibus ferè Christianis Regibus, præter Hispanos, nunquam tamen perfectam expeditionem, si forte mihi primò detur, vt viam aperiam. Postremò, ob occasionè commodiorem nunc, quàm vnquã, oblatam; duobus scilicet summis Imperatoribus ad eam non modò cohortantibus, sed terra, marique re, copiis, com meatu, & armis tam abunde iuuantibus. Quibus in re tam valde pia & honesta, non morem gerere, non solum Hispano certè nomini ignominiosum; sed impium profectò esset, & perquam detestabile. Quo ergo magis nostra ingrauescens ætas tempus mortis
 30 nobis affert maturius, eò quoque suadet magis, vt quod reliquum est vitæ, pro Christo profundamus. Pròinde quod ille non recusauit pro me, pro ipso mori non recusabo. Quæ cum dixisset, augefcentibus lamentis, eiulatu, & lachrymis filiorum, paternæ quoque eruperunt: neque amplius loqui valens, salute dicta omnibus, tenerosque suauitatus nepotes; ab eis diuulsus est, & Barcinonem reuersus.

BERNARDINI GOMESII
 46 MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE
 VITA ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER XVIII.

50

INGRESSVS itaque Rex Barcinonè, præclarissimam Hispaniæ urbem, quæ olim Fauentia dicta fuit, atq; ad ortum in plano explicata, ad semicirculi formã mari adiacet; continuò classem, quã extrui fecerat, iustrauit; eaq; & frumentaria re, & omni com meatu, atque armamentis munita inuenta, cum præfecti diligentiam commendauit; tum opes, atq; facultates ciuitatis ad ædificandas & exornandas classes vehemèter admiratus fuit: nec iniuria quidè: cum in naualibus, maritimòq; apparatu belli, nulla totius Hispaniæ vrbs cum ea tũ esset cõparanda: nullæ ad nouas tanquam condendas vrbes, magis quam ipsa, Romanæ ciuitati assimilanda. Quot enim illa classes ædificauit; easq; tum com meatu, milite, & armamentis; tum nauiculario & remige, aliisque tot, tantisque necessariis rebus compleuit: tot profectò, quasi vrbes extruxisse, ac veluti colonias deduxisse; in eoque potentiam, & magnas suas opes ostentasse, videri debet. Iis, aliisque de causis, non immerito totius Cataloniæ Principatus caput est constituta; vt potè cū nauali non modò re, terrèq; situ, & descriptione ædificiorum, mœniorumq; amplitudine & armamentis, aliis præstet urbibus, (vt in nostris Com-

mentariis de Sale fusius de ea diximus) sed maximè omnium, frugalitate, & concordia ciuium, ac potissimum charitate patriæ, pro qua se, suaque omnia, oblata occasione, sic liberalissimè deuouere solent; vt exēplo sint omnibus. In eā igitur Antistitibus, ac nonnullis vtriusq; Regni proceribus, ad certā diē conuocatis, dū copias ex Aragonia & Catalonia conscriptas Rex expectat; longam nauē, vnā cū actuaria conscendens, cū paucis secundissimè in Baleariū maiorem nauigauit. Iamq; portum & urbem tenens, mirè delectatus fuit illius ornatu & amplificatione, præsertim arcis, maximiq; assurgentis templi, & portus munitione. Illud etiam multo magis admiratus est, nunquam Tunetanum, aliosque Africæ Reges, ex tam multis sæpè ab eis in Hispaniam expeditionibus susceptis, neque totius Insulæ, neque maioris urbis expugnationem tentasse: vt inde appareat, quanta fuerit huius pii, ac sapientis, egregieque fortis Imperatoris existimatio, quantumque ab eo Afris iniectus timor: vt qui non armis quidem, sed sola opinione & fama belli, suos omnino fines, & Imperium à quorumuis hostium incursionibus tueri potuerit. Itaque lustrata vrbe, cum aliqua parte Insulæ, atque imperata pecunia; quinquaginta millia victoriarum argenti accepit, pro eisq; perinde ac si aurei essent, senatui, populoque gratias egit; eorumque tam fidelitatem erga se, quam accuratam Regni custodiam & defensionem mirè laudauit. Cui etiam Minoris insulæ præfectus, & magistratus Citadelæ, cum mille bobus occurrere: quos tribus nauibus imponens, cum eo com meatu Barcinonem remeauit. Itaque classe triginta magnarum nauium, cū nonnullis triremibus, ac plerisque actuariis, comparata, octingentos in eis caraphractos im-²⁰posuit; atque cum Almugauare, & vniuerso peditatu, exercitum ad viginti millia hominum peruenisse, fama fuit. Proceres verò, atque insignes equites, fuere trecenti. Vnde sacris de more factis, atque Rege, & proceribus, quorum priuata nulla fit mentio, sanctissimum Christi corpus sumentibus, naues conscenderunt. simulque Barcinonensi Antistite, cū Sacrista Ilerdensi, qui postea Oscensi præfuit Ecclesiæ, aliisque multis sacerdotibus ad sacra ministranda, conscendentibus. Iamque ineunte autumno, Rex præstituta die, summo mane vela ventis dari iusserat, sed quadraginta passuum millibus confectis, cum ad uesperasceret, fieretque reflante Subsolano, ne vniuersæ sequerentur naues; consilio Raimundi Marquetii summi nauarchi, reuersus est Barcinonem, vt classem colligeret, ac præ se ageret; quæ aduersante vento, dextrorsum in proximum Cigen-³⁰se litus depulsa fuerat: vna tantū triemi in Barcinonensi reperta; cum qua, sequentibus aliis, postera die nauigans, triduo in Balearium minorē peruenit. Sed dum portum se putat tenere, tam subita exorta ventorum vis fuit, atque immoderata tempestas, Africo seculo cum Boreali conuolente, vt in altum regressis, Regi, ac classi horrible naufragii periculum impenderit: quatuor totos dies, noctesque, non modo concertantibus inter se ventis; sed neque Sole, Luna, neque stellis, perpetua quasi circumfusa nocte, vsquam apparentibus. Vnde Regem, qui coorientem tempestate, ipsius Marchetii nauem è triemi conscenderat, & qui in ea erant, atque aliarum etiam iactatarum nauium gubernatores, Ducesque militares, quibus ad eum dabatur accedere, omnes multis, supplicibusque verbis orabant, ne contra tantam, tamque turbulentam tempestatem⁴⁰niteretur. Fieri enim eandem indies turbulentiorē, ac non ventos, sed diuos nauigantibus iratos apparere: neque insuper posse plerasque naues, remone iam, atque gubernaculo amisso, contractisque malis, ac rescissis velis ultra progredi, maximè verò equis nauis Regia vectis quindecim; ex aliis verò nauibus plus centum, iam in mare deiectis. Cum igitur, persistente Rege, iam iam naufragium fieret, Barcinonensis Antistes, aliique Theologi, pii, ac literati viri, qui eadem nauis uehebantur, Regem in puppim conuenerunt; vbi Barcinonensis, non exprobrandi causa; sed commonendi gratia, sic est eum allocutus; Enimvero Rex, neque Christianæ virtutis, neque heroicæ constantiæ, sed inhumanæ potius crudelitatis videretur esse; tot tantisque impendentibus naufragii periculis, tam pertinacem te reddi in nauigando, vt non modo totius quasi⁵⁰Reipub. classis, sed neque nostri, neque tui demum miserearis: ac neque mari, vbi summum rei gerendæ Imperium nauarcho datum est, tui vllum ei permittas: neque demum quam sit dispar terra aut mari gubernandi ratio, quamque diuersus pugnandi usus, considerare velis. Non enim armatorum in nos exercitus; non homo in hominem: sed imbres, nimbi, turbines, procellæ, & fulmina, atque omnes in vnum tempestates coactæ sunt, quæ in nos irruunt: quibus nõ ferro, aut armis; sed solius fuga tempestatum licet quam honestissimè occurrere. Quid enim maioris sæpè artis in nauigando est, si portum tenere nequeas, quam tempestatum obsequi? Quid prouidentioris naturæ, quam reflantibus omnino ventis, quibus imperare non possis, cum obtemperare; tum quò impel-

lant, maximè verò si in patriam, remigare? Neque profectò est, quòd de incepto, aut expeditione intermissa sollicitus, atque suspenso sis animo: diuina illa potius, quàm tua est; neque à te, nisi pro Christi nomine, eiusque propaganda fide suscepta. Sed cum tot eam horribilibus cœli, marisque tēpestatibus, quæ haudquaquam sine supremo numine excitantur, tantopere impediri videas, fortassis, aut grata ea Christo non est, aut in aliud quidem tempus, tibi commodius, reseruatur suscipienda. Proinde non quæ euentura, sed quæ in præsentia sunt, cura: ac ne tot clarissimorum Ducum, interitus, miserrimique naufragii, solus culpam sustineas: teque in primis, ac nos cum vniuersa classe serues incolumes, primum, quem diuina fors portum dederit, nauarcho tenere iube, vt terra potius, quam mari, libero, ac tranquillo animo, quæ agenda fuerint, deliberes. Hæc Barcinonensi admonente, cæterisque illud idem cum lachrymis deprecantibus, mirandum accidit. Nam vt primum flecti, sedarique Regis animus, sedari quoque tempestas cœpit; atq; sub ipso meridiano tempore, densissimis dissipatis tenebris, Sol illucescere: simulque cœlum & terra repentino aperiri visa sunt; ac etiam Regia nauis cum nonnullis actuariis, diuino munere, in Galliam Narbonensem, ad Aquas mortuas appulit. Quanquam terræ vento reflante, in Agathensem paulò citra sinum coacta fuit remigare, vbi sequenti die portum est consecuta: ipseque Rex terram tenens, templum beatissimæ Virginis, Vallis viridis nuncupatum, adiit, eique summas egit gratias, cuius ope è tanto fuerit naufragio ereptus. Deinde oculos in mare conuertens, tamer si peccatum conspexit: videns tamen ex vniuersa classe, vix dimidiam secum appulisse; eamque tam aduersa agitatam, atque conflictatam tempestate, vt ægrè vna esset nauis, quæ non, aut discissis velis, aut antennis fractis, aut malo & temone pessundatis, labefactaretur: quæque ad alleuanda onera, non solum equos, sed machinas & armamenta bellica, in profundum iecisset: neque de altera parte classis, præterquam, aut naufragium, aut vagam dispersionem suspicaretur; tempori cedere; necessitatique parere decreuit: ac neque re nauigandum; sed in aliud tempus, resecta classe, expeditionem renouandam censuit. Ad eum autem protinus confluxere Episcopus Magalonensis, & filius Raimundi Gaucelini Reguli, qui laurè, abundeque Regi, suisque comitatibus & necessaria suggesterunt. Inde verò Mompellerium concessit, vbi paucos moratus dies, atq; ex tempestate recreatus, quoad naues & armamenta reficerentur in Cataloniam abiit. At verò pars classis, quæ cursum tenere potuit, ac naues Fernandi maris præfecti, & Ferdinandi Sanctii filii Regis, & Simonis Vireæ secuta est, sese à tempestate eripuit. Hi namque ad oram Africæ interq; eam, & Sardiniam, Siciliamq; tum Cretam, & Cyprum legentes, nauigarunt: atq; ad Acræ Palestinæ oppidum maritimum peruenientes, maxima cum alacritate excepti fuere à magno Hospitalis Magistro, aliisque Christianis ab Hierosolymis eo statim concurrentibus; quamuis extrema ipsi paterentur in medio Turcarum positi, atq; omni auxilio destituti. Verùm quoniam oppidum immunitum erat, ac proximum alteri munitissimo, quod paulò ante à Turcis fuerat captum; neque cum tam exigua parte classis manere ibi tutum erat, vndique tot iam hostibus ad portum conuolantibus; idè remigare, atque in itinere Regem quærere decreuerunt. Itaque frumenti, & commeatus partem, magno magistro, & aliis Christianis diuidentes, confirmatis eorum animis, vt potè quos aduentus Regis breui esset subleuaturus, è portu soluerunt, nullis vsquam, neque Palæologi, neque Tartarorum Principis, auxiliis comparentibus. Atque ita Cyprum, & Rhodum, tum Cretam, qua venerant, & Corcyram prætereûtes, in Siciliam appulsi, Panormitanum portum tenuerunt: vbi Carolus Rex, qui Manfredum interemerat, intelligens Sanctium Iacobi Regi filium eo venisse, honorificè excepit ipsum, atque diebus aliquot splendidissimè tractauit. Ex quo Sanctius ita fuit Caroli erga se humanitate affectus; vt petierit, militaris auctoramenti dignitate ab illo decorari. quod fecit Carolus libentissimè: & quanto potuit apparatu ac splendore auctoramenti diem celebrauit. At hæc tanta amoris, atque subito conflatae amicitia pignora mutuò data, Petro Principi, Siciliae Regnum affectanti, magnarum cum Sanctio discordiarum, ac simultatum, occasione postea, vt dicemus, fuerunt. Cæterum Rege Mompellerio in Cataloniam, indeque Cataraugustam aduentante, Legati Alfonsi Castellæ ad eum venerunt, orantis, vt ad nuptias Ferdinandi filii, eius quoque nepotis, quas in vrbe Burgenfi facturus erat cum Blanca filia Ludouici Francorum Regis, venire dignaretur. Siquidem conuenturi ad ea erant Philippus Blancae frater germanus, qui eam deducebat, vnà cum permultis Antistitibus, & proceribus Gallia: nec non Eduardus Angliæ Princeps, qui Leonoram sororem Alfonsi duxerat uxorem: quin & Marchio Monferratii Italus, ac etiam Legati ab electoribus Imperii tunc missi ad Alfonsum, vt renunciarent fuisse eum Regem Romanorum electum. Quæ audiens

Iacobus mire lætatus est, ac se protinus viæ dedit: venitque Turiasonem, deinde Agredam, ibique ab Alfonso expectatus, Burgim deductus est; vbi nuptiæ celeberrimæ, plenæque splendoris, & magnificentiæ, cum summo omnium gaudio & alacritate coniunctæ fuerunt: tanta cum pompa, & rerum affluentia, vt nusquam visæ fuerint splendidiore, & honorificentiore: cum præter iam dictos, conuenerint etiam Alfonso Molinae dominus, Alfonso Regis auunculus, vna cum Federico, Manuele, & Philippo, qui Christinam Noruegiæ duxerat vxorẽ, Regis Alfonso fratribus: tum etiam Iacobus Rex cum Petro Principe, eiusque fratribus, Ferdinãdo, Sanctio, item Iacobo, & Petro, ex Vidauria (hos vix alio in loco cum patre conuenisse antea legimus) ac demum Sanctio Archiepiscopo Toletano Iacobi Regis filiis, quin & cum omnibus ferè Antistitibus, & proceribus Castellæ. Vbi Eduardus Angliæ Princeps militaris auctoramenti dignitatem ab Alfonso accepit, huiusque filius Ferdinandus; ab eodem verò Principe, Ferdinandi fratres, cum Lupo Diazio Pharenfi Vizcariæ domino. Hæc nuptiæ magna parte anni, militaribus ludis, spectaculis, scœnis, atque iocis fuerunt celebratæ. Fuit enim Alfonso, ibi non modo in suos, sed etiam in exteros largus & munificus, atq; cum summa mutuaque gratia, omnes domum remisit. Verùm interim dũ nuptiæ fierent, nonnulli ex Principibus Castellæ proceribus, apud Iacobum secretò de Alfonso conquesti sunt: quòd is se in regenda Repub. & administrando Regno, iniquum præberet, atq; cum proceribus, tam immoderate, fastidiosèq; ageret, vt eos non modo à se totos abalienasset; sed in irã, & quandam quasi conspirationem, præ odio, prouocasset. De qua re multa speciatim retulerunt, quæ Iacobo satis digna visa sunt, non admonitione solum, sed prompta emendatione. Erat enim Alfonso omnium superiorum Regum, variis scientiis, Astronomiæ potissimum, vt diximus, deditissimus, vt cuius summa cura & obseruatione factum sit, vt tabulæ ab eo Alfonso, ad maximũ Astronomorum profectum, & artis vsum ederentur. Verũ enim quo magis se ille, Solis, Lunæque & septem Signorum cursibus indagandis implicuerat; quouè mentem & oculos, in illis intentius defixerat, eo quidem minus terrestria, & quæ ante oculos erant, cernebat; minusque de regenda Repub. à qua semper abalienato erat animo, cogitabat, indeque inconstans, difficilis, atque impatiens euaserat. Nec mirum: quoniam animus nimium auocatus ad sublimium contemplationem, necesse est, vt in feriora despiciat, atque ad negotia difficulter, & quasi hospes ac peregrinus accedat: neque dignoscat quibuscum agat, neque rationem cuiusquam habeat: sed cum negotia oderit suo quasi contraria otio; sic à negotiatoribus abhorreat, vt ab ipso quoq; omnes abhorreant. Fitque subinde, vt non minus in Rege tyrannis, quam in subditis conspiratio latenter succrescant. Hæc omnia animaduertens Iacobus, neque cõtemnenda esse, quæ de Alfonso deferebantur, intelligens, proceres meliora sperare iubens, Burgis profectus, Turiasonem vsque comitem habuit Alfonso. Vnde occasione itineris, pro amore, quo illum prosequeretur, tanto affinitatis vinculo coniunctũ, dolens ex animo ob eiusmodi iacturam Principum, quam faciunt negotia publica subterfugientes; de multis, quæ ad optimam Regnorum gubernationem necessaria sibi videbantur, Alfonso admonuit: ac cum in eo quatuor potissimum vitia notarentur; patriæ ei consilia & admonitiones, tanquam consentanea morbis remedia adhibuit. Primũ, ne à populis muruò dissideret odio. Nam odisse eos, à quibus amari oportet, prouocare in se est: cum nulla re magis in officio, & amore contineri populi soleant, quam Regum humanitate, benignitate, & continentia. Nihil enim est negotii continere eos, quibus præsis, si te ipse contineas. Alterum, ex triplici, procerum, populariũ, & Ecclesiasticorum ordine, si minus, quod est maximè oprandum, cum vniuersis, saltem cum Antistitibus & sacerdotibus conueniret; quibus & res suas cohonestaret; & per eos facilius populares ad se alliceret; perque hos procerum, atq; magnatum insolentiam comprimeret, arrogantiamque compesceret. Tertium, procerum, atque equitum insolentium ordines, esse quidem, aut increpandos, aut castigandos; nulla re tamen dedecorandos: quoniam ornamenta Reipub. sunt, & lacerti belli, & firmamenta pacis, per quos timor semper est hostibus iniectus. Postremum, ne quemquam clam, ac neque indicta causa puniret. Id enim non modò præcipitem, atque temerarium arguit Principem; sed legibus & magistratibus fidem, atque honorẽ detrahit. Quæ quidem consilia libenter, atque æquo animo excipere visus est, Alfonso, eaque diligenter se obseruaturum promisit: attamen vt catapotia facile sumpta, ab inueterato malis ventriculo minimè retenta euomuntur; sic Alfonso præceptorum oblitus, peiora postea commisit, & in causa fuit, vt Henricus, aliique fratres, adiunctis proceribus, sensim ab eo deficerent, peneque, dum viueret, Regno priuaretur. Itaq; Iacobus dimisso Alfonso, Aragoniam ingressus est. Cum autem proce-

procedente tempore Iacobi monita parum valuissent apud Alfonso, isque pro libidine cuncta gereret; Philippus eius frater, vnà cum Nunnio Gonsalio Laræ domino, ac plerique proceres, nonnullis etiam ciuitatum legatis adherentibus, Lerma in oppido coierunt, atque communi consensu, honestis obiectis causis, ab Alfonso se defecturos iurarunt: si minus ab illis scitis exequendis abstineret, quæ neque in sui honorem, neque in vtilitatem populorum; sed in manifestum ordinum, & procerum contemptum, edi curauerat. Et quanquam Philippo magna intercesserat cum Rege Granatæ necessitudo, ad quem ab Alfonso deficeret: tamen quia Nauarræ Rex magnas cum Alfonso inimicitias gerebat, consilio procerum, qui se Philippo nunquam defuturos obtulerunt, ad eum abiit. Hoc tempore auditum est, permultas Mauritanorum copias in Bæticam transfretasse, appulisseque Algeziram illius prouinciæ, atque munitissimam Beierii oppidi arcem oppugnare. Vnde Alfonso consilii inops, ac perturbatus, hinc Mauritanis ingruentibus, illinc Philippo & proceribus defectionem tentantibus, in Iacobo socero per fugium ac spem omnem collocauit; ideoque, vt si quo pacto illos sedare posset, ac bellum Granatenlibus Mauritanorum receptatoribus inferre, consilii capiendi causa, venire vnà cum Regina ad Iacobum statuit Valentie agentem; qui tum, vt in suis Commentariis refert, subortas controuersias inter pernobilem Guillelmum Scribanum magnum Regnorum Protonotarium; & generalem Regis quæstorem, Bailiuum vulgo nominatum, de iure vtriusque officii, seu dignitatis publicæ, vt creditur, agentes; lata pro
 20 Guillelmo contra Quæstorē sententia, composuit. Alfonso igitur obuiam Rex Burioliū vsque iuit, quem vnà cum Regina & nepotibus lætissimè excipiens Valentiam deduxit, in quam magna cum alacritate & pompa à senatu populoque Valentino excepti fuere: atque lustrata vrbe, & indicto iustitio, quot se ibi diebus continuere, Reginz gratia, ludis atque spectaculis plena omnia fuere. Sed vrgentibus Mauritanis, oportuit Alfonso breui in Castellam redire; quem Iacobus comitatus est versus Murcienses, Vilienam vsque: inde reuersus Setabim, eo in itinere duo parua oppidula condi iussit, alterum Montabernarium in Albaidensi conualle, alterum Orimbloinum prope Dianium, eaque suo agro, & limitibus circumscripsit. Atque dum esset Fontiniani, quod est nunc oppidum florentissimum Biario propinquum, nuncio Cæsar Augusta misso intellexit, Artalum Lunam pernobilem Aragonensem, controuersis ortis inter ipsum, & Zuerenses Cæsar Augustæ propinquos, prælium cum eis comisisse, & viginti septem ex illis in eo concidisse. Ad quos statim Rex iter ingressus est: cumque prope Turolium venisset, Iacobus filius obuiam ei exiit, petiitque ab eo liceret sibi in Aquitaniam proficisci, vt de matrimonio antea proposito cum Principe Niuerniensi agere posset. Permisit Rex, atque pecuniam & familiam, quibuscum honestè, ac decenter iret, concessit. Inde Cæsar Augustam ingressus, Artalum citari iussit. Interim litteras ab Alfonso accepit, denuò in colloquium venire studente, vt ea coram referret, quæ litteris tutò committi non poterant, essentque vtrique communia. Vnde Rex illicò venit Alicantum, ibique inuentus Alfonso, in summa, confirmauit, aliquot Aragonenses proceres, vnà cum iis, qui à se defece-
 40 rāt, cum Mauris consensisse, vt bellū clam contra se ambos struāt: ideoque quid in tanta rei nouitate facturi sint, exquirere. Præterea num bellum contra præfectos Malacitanæ, & Guadicensis ciuitatū, moueret; quod quoque Mauritanos receperant; an potius simulata eū eis amicitia, cū Granatæ Rege, autore omnium, illud iniret. Cui consuluit Rex, ne quoquo modo induciarū iura, quæ cum Granatenfi Rege pactus fuerat, violaret. Quod verò ad conspirationē attinebat, proceribus omnē conspirandi occasionē tolleretas documentorum, quæ olim in itinere dederat, recordaretur; proque certo sciret, penes se vnū esse ignē & gladium, sed interim sibi quisque prospiceret, ac mutuo alter alteri subsidio esset. Posthæc abeunte Alfonso, miratus est eū Rex cū tanto scientiarum vsu, tanta laborare consilii inopia, adeoque timidū, ac suspiciosum effectum, vt non suis modò, sed alienis
 50 conspirationis suspicionē iniiceret: ideoque de illius rebus subtimere cœpit, venitque Oscam, vbi conuentus indixit, vt propter causas ibi relatas, aduersus Artalum, tum ob facinus ab eo contra Zuerenses perpetratum, tum quia citatus venire recūsaret, bellum mouerent, ad idque sibi adessent Regii stipendiarii equites. Hoc promulgato bello, protinus, non minus in Catalonia, quam in Aragonia seditiones ortæ fuere, ac tumultuari cœptum, non tam Artali causa, quam Petri Principis, qui Fernandum Sanctium fratrem, iam non occulto, aut simulato; sed aperto prosequeretur odio, post reditum è Palestina, Siciliaque, & initam ab eo cum Carolo amicitiam: eoque res progressa iam erat, vt sapius illum occidere tentarit: potissimum cum Burrianæ vterque ageret. Ibi namque quidam Petri famuli districtis gladiis tota domo discurrere, atque Sanctium quærere ausi

sunt, illum confossari haud dubiè, ni se Sanctius foras cum vxore subduxisset. Porrò, referente Asclotio, Petri odium creuit in Sanctium, non solùm quod amicitias inierit cū Carolo; sed quòd sibi ipse persuaserit, Sanctium ope & instinctu Caroli commoliri sibi necem, vt libere is Regno potiretur. Verùm Sanctius cognito Petri furore; neque quieturum vnquam nisi se, quoquomodo sublato, ad eos Cataloniæ Barones, seu Regulos recurrit, qui gubernante Petro, acerbè ab eo tractati fuissent, eoq; magis in eum mare affecti, quod Guillelmum Odenam virum nobilissimum, atque ex perillustri stirpe ortum, in confluentem, acerbiorè, quàm par erat, pœna, demergi iussisset. Quin ope etiam & auxilio Simonis Vrræ soceri, vnus ex potentissimis Aragoniæ proceribus, qui olim Alfonsi Principis partes sequentes, suis fuere à Rege possessionibus orbat, præsi- 10 dium sibi contra Petrum impetrauit; qui omnes mutuo sese iureiurando obstringentes, Sanctii partes secuti fuerunt. Itaque Sanctius, vt primùm se ab insequentium manibus eripuit, confugit ad Regem, eique denunciauit, quæcunque à Petro tentata fuerant, ipsùm obsecrans, vt se ab iniuria, & imminente interitu liberaret: suppliciaque de sicariis sumeret: quibus demum adiecit, si te viuo patre, frater insurgit in fratrem, quid quæro, te mortuo faciet? quid non erepto à te Regno, quod, fortè machinatur, in vtrumque molietur? Debet igitur præceps, atque execrabilis fratris iracundia in fratrem, te communi patre, reprimi; ni vtroque simul, atque vno die, orbari vis filio. Timendus est enim desperatus magis, quàm fortis animus: facile quippe contemnam meam ipse vitam, modo illi suam eripiam. Quamobrem te supplex oro, vt & qua debes pater clementia, & qua 20 potes Rex iustitia, hæc tã impèdientia filiis, & Regno mala de medio tollas. Hæc Rex intelligens, ingemuit, tulitque nimium acerbè tam diram inter filios ortam discordiam, q̄ planè procerum inter se dissidium, atque vtriusque Regni in partes diuisionem, portendebat: occurrendumque malo esse, quàm ciuissimè duxit. Vnde Sagunto profectus in Aragoniam, conuentus in oppido Exea equitum indixit. In magnis enim Reipub. malis, tanquam morbis medendis, hæc vna erat à conuentibus, consilii capiendi causa, sumpta medicina. Petrum ergo Principem, & vniuersos Regni proceres eò conuenire præcepit. In quibus inter alia, edixit comiti Pallariensi, & reliquis Cataloniæ proceribus, nequis comitè Foxensem, tū contra Regem Galliæ bellum gerentem, re, milite, aut armis iuuaret: idq; non tã odio Comitum, quàm vt motum, & strepitū armorū, eius occasione belli glif- 30 centè, è Catalonia tolleret. Adhæc Petrū generalem Regni procurationē deponere iussit consilio multorum procerum, qui Regni tranquillitatem optabant. Præterea in causa Artali, & Zuerensium, à præfecto Iustitiæ Aragonum sic est pronunciatum. Vt in compensationem damnorum ab Artalo inflictorum, priuaretur omnibus bonis, eorumque possessio, iurè dominatus, Zuerensibus traderetur. Verùm antequam conuentus dimitterentur, Artalus, interuentu Petri Cornelii soceri sui, & amicorum, Exeam veniens, Regem orauit supplex, vt sibi ignosceretur, aut saltem sententiæ seueritas benignitate Regia leniretur. Cuius oratione permotus Rex, consilio procerum, atque Baronum vtriusque Regni, nec non litteratorum hominum iudicio, commutata sententia, Artalū sic condemnauit: vt is xx. millia solidum monetæ laccensis, pro impensis solueret; atque 40 ad quinquennium ab omnibus Regnis & dominatione Regia relegaretur: criminis verò consortes, Lupus Diazus Sentia, Simon Alanus, Didacus Gurrea, & Petrus Ortizius, ad decennium. Dimissis conuentibus, Rex Valentiam venire statuit; ingressusque iter venit Turolium, vbi simili, quo antea hospitio à ciuibus magnificè exceptus fuit: tenuitque memoria amplissimum illud, ac commemorandum, sibi ad Murciense bellum proficiscenti oblatum munus: proque eo, atque ipsorum satis comperta fidelitate, se perpetuam eis gratiam habiturum, expressit. Itaque perueniens Valentiam, ad certam diem Conuentus Algeziræ indici iussit, Petro interim iniquo semper animo in fratrem affecto, ac toties exhortanti, atque precanti Regi, vt illi reconciliaretur, morem gerere recusante. Vnde Rex præsentibus Valentino Episcopo, Iacobo Sarroca Ilerdæ Sacrista, 50 ac etiam Petro Granatensi religiosissimo Franciscano, quin & Thomasio Iunquera Iurisconsultissimo, denuò Petrum exhortatus est, vt quas gerebat cum fratre inimicitias deponeret, ni pateras vellet subire; alioqui, iam se, non vt patrem blandè; sed vt Regem, & iudicem, seuerè in illum animaduersurum. Verùm Petrus nihilominus factus iracundior, neque ad ea respondēs, è confessu abiit, eaque nocte clam, tribus solum comitatus equitibus, Valentia exiit, fraternas omnino iniurias vindicaturus. Tunc Rex decreuit modis omnibus Sanctium à quouis damno & iniuria defendere, atque in Petrum, à quo valde alienato animo ob eam rem esse videbatur, animaduertere. Qua occasione Sanctius, socio Simone Vrræ socero, venit Valentiam, vbi maximis Regi gra- tiis actis,

tiis actis, pro suscepta sui causa, & defensione: rursus ipsius consilio Cæsaraugustam re-
 uersus est. Non enim erat ei tutum Valentia se se Petri libidini committere. At Pe-
 trus suæ conscius insolentia, amplius paterna erga se indulgentia non esse abutendum ra-
 tus, causam suam apud Regem, ut eumq; cohonestare decreuit. Quare Ruicium Simonem
 Lunam, & Thomam Iunqueram, cum mandatis ad illum misit, atq; presentibus Ber-
 nardo Guillermo Entensa, Ferruzio Lizana, & Petro Martino Luna, Thomas, ut erat in-
 structus, Petri mandatum sic exposuit; Nunquam fuisse Petri animum, Regi, quæ de
 Fernando Sanctio turpia & acerba sibi nota erant, prodere, sed habuisse illa diutius sup-
 pressa, quod talia essent, ut sine maxima fratrum ignominia, impunita remanere non
 10 possent. Verum quoniam ea patefieri sibi tam anxie peteret; certò sciret, Sanctium in
 hæc verba prorupisse. Regem omnino indignum Regno esse: quin & illum procuraf-
 se veneno Petrum de medio tollere, ut ipse Regno potiretur: esseq; plerosque Aragonia
 proceres huius consilii, atque proditoris consortes: seq; ea omnia non ficta, sed tanquam
 verissima, suo loco, & tempore, probaturum. Quibus auditis, Rex nonnullam iis fi-
 dem habens, quod ea consonare quodammodo viderentur, cum iis, quæ paulò ante ab
 Alfonso Castellæ sibi fuere enunciata; vnde grauitè commotus fuit, propterea quòd seu
 vera, seu falsa, infamiae non parum suis inferrent. Quare cum eisdem proceribus in partem
 Aulæ secedens, dixit, non sua, sed illorum interesse, eiusmodi criminationibus satisfac-
 20 cere: cum per eas ipsi nonnulla etiam perfidiae macula notarentur. Ad quæ Simon Vvrea,
 nequaquam satisfactioni locum esse respondit: cum is, qui talia proferret, sacerdos infimi
 ordinis esset, deque suo ea omnia confingeret: aut si reuera de mente Petri referret; eò,
 se minus obligatos esse ad reuincendum illum, cui, ut successuro in Regna fidem suam
 obstrinxerant, neque licebat ipsum redarguere. Tum Rex legatis respondit, se breui fa-
 cturum, ut Sanctius obiectis criminibus satisfaceret, alioqui puniturum illum. At verò
 Petrus Algezire, eo se animo continebat, ut, Sanctio bellum illaturus, secretò copias cõpa-
 raret. Quapropter Rex eò ire statuens, Antistites, & proceres conuocari iussit: ut eis præ-
 sentibus Petrum ab impotenti proteruitate deduceret: cumque flumini proximus per
 palustria ibi loca venatum iret, Petrus non longè ab eo cum triginta equitibus vada Segar-
 rensia præteruectus, Corberam oppidum ingressus fuit. Itaq; conuentibus inchoatis
 30 ad quos venerat Iacobus Regis filius ex Vidauria, Bernardus Oliuellanus Archiepiscopus
 Tarraconensis, tum & Barcinonensis, Iderdensis, & Valentinus Antistites, cum aliis pro-
 ceribus Regnorum, atq; legatis Cæsaraugustæ, Turolii, Calataiubii, & Ilerdæ ciuitatum:
 proposuit Rex insolentem Petri Principis pertinaciam, maleq; affectum animum in San-
 ctium fratrem, quem bello persequi statuerat: quodq; se inuito, copias cogeret, oppidaq;
 & arcès, quæ ab ipso acceperat, milite & armis munire non desisteret; ac neque velle iu-
 re contendere; neq; fraternas cõtrouersias patris iudicio, sed bello mallet dirimere. Quæ
 cum audissent Antistites, & plerique ex proceribus, Corberam petierunt, ut Petrum à com-
 mouendo bello, contra patrem magis, quam contra fratrem, deterrent. Repugnante Pe-
 tro, ac neq; quicquam in ea re illis proficientibus. (tam alte infederat in animo odii virus in
 fratrem) Rex ira motus, Algezira exiens, Setabim abiit; deque persequendo Petro cogita-
 40 uit. Id sentiens Antistes Valentinus, vidensq; irato Rege, conduplicari Petro hostem, ma-
 leque cessura ei omnia, nisi resipisceret; Petrum iam non blandè, sed acerbè monere cœpit;
 desineret utiq; patri repugnare, qui tam propèso in eum animo fuerit, ut reliquos filios præ
 ipso contempserit: quo magis caueret, ne in summi cælestis patris iram incurreret, qui filios
 parentibus minus obsequentes acerrimè punire sit solitus. Proinde se totum patri, nulla
 conditione, traderet, nihil non ab eo cum venia, tum gratia & amoris impetraturus. Iis
 Antistitis dictis permotus Petrus, se toto animo patri dedere decreuit; qui iam ante Chri-
 sti natalem Setabim profectus erat, adducto secum Hospitalis ordinis promagistro, quæ
 in vinculis iusta de causa retinuerat. Ingressus ergo regiam, illicò se ad regis pedes pro-
 uoluit, ac dextrum pedem osculatus, supplicis animi verba protulit; nec à lachrymis tẽ-
 50 perauit: fuitq; à Rege benignè acceptus; tantus enim amor in eum erat, ut nulla neq; ex-
 hauriri iniuria, neque debilitari repugnantia potuerit. Quæ reconciliatio Petri, non mi-
 nus suspecta omnibus, quam Sanctio postea perniciosa fuit: propterea quòd Rex ab eo
 tempore, quasi afflatus veneno Petri, pedibus omnino in eius sententiã contra Sanctium
 abiit: præsertim cum animo reuolueret quæcunq; Sanctius Cæsaraugustæ vna cum proceribus
 fuerat machinatus: quo tempore fuit propositum Bouaticum ad sumptus Murcienfis belli:
 quantisq; modis regiam Maiestatem contempserit, eamque insolentibus, ac odiosis verbis
 deluserit; seque totius factionis, siue inita cõspirationis procerum, caput cõstituerit: ac non
 Aragonenses modò, sed Catalanos Regulos ad conspirandum concitauerit, quodque in

eo tandem, non filium, sed perduellem habuerit; quæ quidem nullo modo impunita dimittere decreuit. Per id tempus Theobaldo Rege Nauarræ sine liberis decedente, Henricus eius frater in Regnum successit, qui pactis & conditionibus olim à Margarita, & Theobaldo Rege cum Iacobo initis, stare nolens, ius ad Regnum Iacobo auxit: sed illud tunc armis repetere intermisit Rex, filiorum dissensionibus impeditus. Quo etiam tempore, Narbonæ mortua est, atque ibidem sepulta Berengaria Alfonsi Comitis Molinæ filia, cum qua aliquot annis, matrimonii fide data nunquam tamen præstita, contubernii necessitudo Regi cœlibi fuit, tam liberè id quidem, ut ipsemet Rex (quod de se testatur) sæpenumero, nullius sibi conscium peccati, præterquam Berengariæ, esse diceret: neque aliud sibi, cum hostibus prælium commissuro, confitenti peccatum occurreret; 10
 quanquam sub spe coniugii, non condemnandum putaret. Sed decedente illa, cum ingrauesceret ætas, non amplius visus Rex fuit simile quidquã commississe. Constat etiam nullos ex illa filios suscepisse, tametsi Regem ipsa hæredem constituerit oppidorum Felgosi & Caldela, quæ in Regno Galletiæ sita possidebat. Eodem vertente anno, nonnullis Castellæ proceribus indignitate Alfonsi commotis, ad Regem Granatæ deficientibus, auditoque rumore de Auenisepho Maurusiorum Rege, quod is in Bæticam prouinciam breui, ac cum innumerabilibus copiis esset traiecturus, Alfonsus, & Iacobus Requenam conuenerunt, quod nunc celebræ oppidum in finibus Valentini Regni positum est: ibique auxilia sibi mutua aduersus transmarinos aduētantes hostes polliciti fuerat: adiecitque Iacobus, se in prælium cum illis descensurum, neque defuturum vnquam 20
 Alfonso, & suis. Vnde missis præsiidiis ad fines Valentini, & Murciensis Regni, Iacobus cum nonnullis proceribus in Cataloniam reuersus, Mompellerium petiit. Vbi pacto inito cum Philippo Francorum Rege, qui Foxensem Comitem tenebat in vinculis, liberatus comes fuit, & in gratiam Philippi restitutus: ad idque Iacobus nonnulla oppidula, pro Foxensi, Philippo concessit. Porro per Mompelleriensem, & Catalanam ditionem, bellum aduersus Granatensem, & Maurusiorum Reges in subsidium Alfonsi promulgauit; proceresque omnes, quorum ditiones & loca, beneficiario iure, à Regibus ipsorum maiores acceperant, ea lege, ut belli tempore Regi præstò essent, accersi iussit, atque iudici, se duce, fore id bellum prosequendum, ne se quispiam excusasset. Ex quo Gerundæ 30
 Vgoni Sentapanio Iustitiæ præfecto, viro pernobili, bellique experto mandauit, ut conscriptas copias quamprimum Valentiam deduci curaret. Inde verò Ilerdam perueniēs, inuentum Vicecomitem Cardonensem rogauit, ut se, ac exercitum sequeretur. Cumque Cardonensis se excusaret, ut qui sibi manere, perinde ac sequi, liberum esse arbitraretur; teneri cum ad sequendum se, Rex ostendit tam iure, quam stipendio militari. Sed renuente Cardonensi, cum aliis sex Baronibus Cataloniæ, simili iure, atque stipendiis Regi addictis, dissimulare tamen hæc in præsentem decreuit, ne à proposito itinere impediretur; quandoquidem intellexerat Granatenses, aduentantis spe auxilii Maurusiorum, ardentius persequi bellum cœpisse contra Alfonsum; ideoque magnam illorum partem exercitus oppugnandis Murciensibus destinaret. Quare Bernardum Oligeliam Archiepiscopum Tarraconensem vniuersæ procuratori Aragoniæ, & Cataloniæ præfecit; tã- 40
 etsi prouocationum cognitionem, Regio iudicio reseruatam commisit, ac delegauit: indeque Valentiam se contulit, vbi collectis Aragonensis exercitus reliquiis, cum vniuersis copiis Setabim, inde Biarium peruenit; quò Iacobus & Petrus ex Viduaria filii, cum aliis quoque fratribus, ac multis Aragoniæ proceribus, conuenerant ad Regni præsidium. Cum igitur ad eos Rex venisset, vehementer lætatus est, ipsisque collaudatis, cum omni exercitu Murciam se contulit; vbi ab vniuerso Christiano simul & Sarraceno populo, lætissimè exceptus fuit: eique tanquam vero Regni expugnatori, patriæque liberatori, ac domino, Regius omnino honos delatus. Verum neque Granatensibus, neque Maurusijs bellum in eam partem mouentibus, diebus non amplius quatuordecim, ibi substitit; quos tamen partim lustrandæ vrbi, arcique reuiscendæ, ac muniendæ; partim auc- 50
 pio, & venationi impendit; confirmatisque vrbano animis, atque præsiidiis in finibus dispositis, Valentiam, dimisso exercitu, remigravit. Sed iam Rege Algeziram ingressus, venit eò Petrus Alcanamus, vir sanè venerandus, atque Dominicani instituti religiosissimus: quem Gregorius X. Pont. cum litteris & mandatis ad Regem legauerat: eius legationis summa hæc erat; Hortari Pont. Max. ac precari Regem, ut Lugdunum contenderet, vbi totius orbis Concilium cogi edixisset; atque maiora, quam vnquam Christianæ Reipub. negotia agenda essent: nempe de Hierosolymitana recuperanda terra: & de Græcorum Ecclesia ad gremium, & sensum Romanæ traducenda. de quibus multis ante annis, quamuis frustra actum fuisset, in præsentem tamen esse summam spem: pro-
 pterea

pterea quòd Palzologus Imperator Græcorum, ac etiam magnus Cham Tartarorum, frequentibus legationibus ad se, illa cupidissimè expeterent: instarentque, ne tanta diuinitus oblata rei occasio prætermitteretur: altero, se, cum vniuersa Græcorum Ecclesia, in gremium Romanæ rediturum; & errores depositurum: altero, milite, & armis, classe, cōmeatuque, quandiu esset expeditio, Christianum exercitum iuuaturum, promittentibus. Quo audito Rex, egregia, qua semper fuit in Apostolicam sedem pietate, & amore, grato, liberalique animo iter eo se facturum promisit: ac protinus Valentiam introiit: vbi confirmato præfecto, & aliis Regiis magistratibus, acceptaq; mutuo pecunia ad iter tam honorificum pro dignitate faciendum, Tarraconem profectus est. Eo conuenire iussit Raimundum Folchium Vicecomitem, Petrum Bergam, Galcerandum Pinosium, 16 Guillerum, & Maimonum Catalaunos, Berengarium Cardonam, & Guillerum Ragiadellum, proceres; qui paulò ante, in expeditionem sacram proficiscētem, sequi recusauerant; vt eorum contumaciam, & insolentiam puniret; quibus militaria beneficia ademit, eosque honoribus priuauit: deniq; arces, quæ illis iure fidelitatis commissæ fuerant, restitui sibi imperauit. Ea quippe conditione ac lege, Aragonensi more, arces committi consueuerant, vt hæ Regibus iratis, aut pacatis, cum ii vellent, pro libito traderentur. Cùm autem Cardonensis primus aliquot arces traderet, aliquot retineret, tanquam communes, aliiq; similiter facerent, ad arma cum reliquis Catalanis proceribus vêtum fuit. Quamquam interim eo bello Rex super sedendum censuit, ne cœpto itinere Ponti- 20 fici promisso prohiberetur.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE

VITA ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER XIX.

30 **L**ITERIS à Pontifice denuò rogatus Rex, multisq; totius ferè Hispaniæ Antistitibus, qui ad concilium vocabantur, sese illi adiungētib; perfectionem suam Lugdunum maturandam duxit. Itaque Barcinone, nonnullis vtriusq; Regni procerib; comitantibus, Perpinianum præteruectus, Mompellerium venit: ibiq; octo commoratus dies, quoad nonnulla imperata pecunia, Regio sese apparatu ad iter muniret, ingressus illud, Vienam oppidum peruenit valde insigne, quod al-
luit Rhodanus magnæ Europæ amnis, atque Lugduno vnus diei distat itinere. Ad-
fuereque illi protinus Legati à Pontifice missi, rogantes, vt in oppidulo sancti Sa-
phorini, quod est in via, ac non amplius quam passuum vndecim millia Lugduno
40 abest, se contineret: propterea quòd non solum ab amplissimo Cardinalium colle-
gio, & vniuerso cœtu Antistitum; sed etiam à senatu populoque Lugdunensi, man-
dato Philippi Regis eius generi, Regiè, magnificentissimeque esset excipiendus.
Est enim Lugdunum vrbs, totius Galliæ potentissima, florentissima, atque ipso na-
turali situ loci munitissima, hinc monte cum propugnaculo ad occasum, illinc Rhodano ad ortum, aquarum multitudine protecta; circunquaque verò, non inexpugnabili modò muro cincta, sed Arari quoque fluuio, qui à Septentrionibus per mediã fluit, omni commeatu referta. Is enim in vnum ibi confluens cum Rhodano, eiusque impetu cohibitus, ad eò lentus, ac segnis decurrit, vt æquè facilis aduerso illo, atque secundo fiat nauigatio. Quo fit, vt non minus per eū à supera vrbs parte, quàm per Rhodanum ab
50 infera, & mari, commodissima sit in vrbe, commeatus, atque mercimoniorum omnium, tum inuectio, tum rursus exportatio. Sed eius demum ager cultissimus, ac fructuosissimus, iunctis opibus, cum tam frequenti commertio & expeditione rerum, satis ostēdunt, urbem tunc fuisse, qualis, quantaq; nunc est, omnium Europæ abundantissimam, atque opulentissimam. Vtpotè cùm & Pontificem, Cardinalesque, cum vniuersa Romana curia, & tot vndecumque concurrentes Antistites, eorumq; innumerabilem familiam: & ipsum denique Regē, totque Principes, proceresque Galliæ, cum incredibili ac promiscua multitudine, biennio, & eo plus sustentauerit, præter alias varias quoque gentes, & nationes, quæ non concilii modò, sed ipsius Regis motæ fama, atque visendi gratia, ab vniuersa Gallia, Italia, & Anglia, conuenerunt. In hac vrbe à Cardinalibus, Antistitibus, &

populo, quanto maximo potuit cum honore, pompa, & cerimoniis exceptus Rex fuit: cunctis eius præstantiam, atque conspiciendam corporis habitudinem, tum barbam promissam, cum veneranda canitie; adeoque plenum maiestate aspectum admirantibus, minimeque eius personam, quanta erat fama, & nomine, indignam reputantibus. Is ad palatium Pontificium deductus, tametsi ei Pontifex assurrexit; nihilominus ad huius pedes se Rex prouoluens, dextrum deosculatus fuit: atque postera die, quod Sessio esset, in Concilium admittus. Quo summo in spectaculo, tria Regem in maximam admirationem, ut ferunt, traduxere. Primum, nunquam ipsi antea conspecta Pontificia maiestas, alterum, Cardinalium purpuratorum, quasi multorum simul Regum confessus; tertium, Antistitum maior quam usquam vidisset, aut credidisset congregatio. Nam, sicuti in suis ipse refert Commentariis, Cardinalium, Patriarcharum, Antistitum, atque Abbatum numerus, quingentorum & eo maior fuit: ac quoniam vix aliud toto Christiano orbe concilium celebrius, ac frequentius eo inuenitur coactum, consentaneum erit congregationis causas, maxime verò, quæ ad reductionem Græcorum, & consensionem eorundem Ecclesiæ cum Latina (id enim fuit totum eius Concilii opus) declarandas pertinent, hic breuiter enarrare. Cùm Michael Palæologus strenuus Dux Lascaram gentem, ad quæ Græcorum Imperium iure peruenire poterat, profligasset; ac Balduinum Constantinopolitanum Imperatorem, anito Regno, & Philippum eius filium exturbasset; ut tamen Gregorii Pont. Francorum Regis; quin etiam Caroli Siciliæ Regis, qui Philippi Imperatoris generis sui causam contra Palæologum tuendam susceperat, classes, & ingentes apparatus à Bosphori faucibus, & Bizantiæ ciuitatis ceruicibus, terra, marique auerteret; mira est usus arte, Græcaque, quod aiunt, permixta fide, cum religionis prætextu, cunctos sic ausus est ludificare. Siquidem nonnullos Imperii Principes, atque Græcæ Ecclesiæ primates, sumptuosissima cum legatione Romam ad Clementem Papam IV. misit, qui nomine suo illi renunciarent, Græcorum Ecclesiam, quæ à sacris Catholicæ Ecclesiæ, & sanctorum institutis defecerat, & à maiorum pietate degenerauerat, se, sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ adiuncturum, & eius canonicis sanctionibus obtemperaturum; atque in eam rem, non modò se, suamque, sed Constantinopolitani Antistitis, ac totius Imperii procerum fidem interpositurum. Quæ promissio summopere Christianam Rempub. erexit: Græcorum videlicet Ecclesiam tamdiu à capite seiunctam, Romanæ tandem adiungi. Quamobrem idem Clemens Pont. notam esse volens scriptis professionem fidei, qualis ab Imperatore, clero, & populo Græcorum exigebatur; in eo summam iudicii, causamque totam constituit, ut infinitæ, concertationumque plenæ de religione disputationes tollerentur; sed nuda tantum, atque expressa ei traderetur fidei professio. Nec prætermittenda est, quæ vna cum professionis formula, excepta è diplomate illo aureo, missa est à Põ. ad Palæologum his verbis præmonitio. Porro præscriptam purissimam, certissimam, solidissimamque orthodoxæ fidei veritatem Euangelicæ doctrinæ consonam, à sanctis patribus traditam, & Roma Pontificum in suis Synodis definitione firmatam: sicut nec decet; sic nec volumus, nouæ discussioni, ac definitioni subiicere, ipsam quasi per hoc quomodolibet contra fas, & licitum in dubium reuocando. Ideoque licet in præfata scriptura de conuocatione Concilii ageretur; licet per tuas litteras concilium in terra tua conuocatione huiusmodi reuocare. Non quod cuiusquæ faciem vereamur: vel eandem sacrosanctam Romanam Ecclesiam Græcorum superari potentia timeamus: sed quia prorsus indecens foret, imò nec licet, nec expedit, in dubium reuocare præmissam veræ fidei puritatem, tot sacræ paginæ auctoritatibus, tot sanctorum sententiis, roboratam, tot Romæ Pont. stabili definitione firmatam; pro cuius defensione si necesse foret, parati essemus, subire martyrium, & morti etiam exponere corpus nostrum. Quam ideo ad præsens nequaquam auctoritatibus, quarum satis copia nobis pro voto suppeteret, iuuare curauimus: sed in simplicitate veridica, sic purè, sic explicatè, tam prædictis tuis, quam tibi de creuimus destinandam. Dum igitur clemens præmonitionem vna cum formula professionis fidei, quam mox subiiciemus, ad Imperatorem mittit, vita functus est; atque à proseguendo negotio cessatum. Verùm Palæologus, continuato dolo cum ipso religionis prætextu, ut Imperium sibi stabiliret, Ludouicum Francorum Regem, cuius insignis erat, per id tempus, cum pietate, & religione sanctitas, per legatos obtestatus est, ut ipse, in tam pio, & utili negotio, vtramque, Græcam scilicet, & Latinam Ecclesiã iuuaret; & cœptam à Clemente Pont. Græcorum reductionem perficiendam curaret. Quare Ludouicus Palæologi, non tam mentem, quam orationem præcipiens, Cardinales, qui per interregnum Viterbii agebāt, rogauit, effecitque, ut ipsi Clemētis cœptum prosequerentur. Itaque

protinus viros doctissimos, & religiosissimos Constantinopolim legarunt, per quos fidei
 professio solennis celebrari posset, ex formula à Clemente tradita. Interea verò Gre-
 gorius X. Pont. renunciatus, eiusmodi Lugdunense Concilium indixit; animaduersaque
 Palæologi, vt apparebat, constantia & pietate, inducias inter Balduinum, Regemque Si-
 ciliz Carolum, & Palæologum, fieri quàm maximè studuit: cum interim Palæologus
 classem, ac militares etiam copias, vt concupierat, à se pelleret. Itaq; Legati quatuor sum-
 mæ autoritatis viri ab eo Lugdunum venerunt; quorum vnus, tum Imperatoris, tum eius
 filii Andronici successoris; tum etiam sex & viginti Ecclesiarum Metropolitanarum Pa-
 triarchatui Constantinopolitano, subiectarū, cum earum permultis suffraganeis; ac totius
 10 demum Græci Ecclesiastici ordinis nomine, publicè in medio concilio, Schisma ex tra-
 dita sibi formula, his verbis abiurauit. Ego Gregorius Acropolita, & magnus Logothe-
 ra, nuncius Domini nostri Imperatoris Græcorum, Michaelis Angeli, Ducas Conni-
 ni Palæologi, habens ab eodem sufficiens ad infra scripta mandatum, omne schisma
 prorsus abiuro, & subscriptam fidei veritatem, prout plenè lecta est, & fideliter exposi-
 ta, nomine dicti domini nostri, veram, sanctam, catholicam, & orthodoxam fidem esse
 cognosco: eam accepto, & corde, & ore profiteor, ipsamque, prout eam veraciter te-
 net, fideliter docet, & prædicat sacrosancta Romana Ecclesia, ipsum inuiolabiliter ob-
 seruaturum; nec ab vilo vnquam tempore recessurum, quoquomodo deuiaturum, vel
 20 discrepaturum, promitto. Primatum quoque ipsius sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ, pro-
 ut in præmissa serie continetur, ad ipsius Ecclesiæ obedientiam, nomine ipsius, & meo
 spontaneus veniens, pro ipso, & pro me fateor, recognosco, accepto, & sponte suscipio:
 & ipsum omnia præmissa, tam circa fidei veritatem, quàm circa eiusdem Ecclesiæ Ro-
 ma primatum, & ipsorum recognitionem, acceptionem, susceptionem, obseruantiam,
 & perseverantiam seruaturum, præstito in animam ipsius, & meam corporaliter iura-
 mento, promitto: & confirmo: sic ipsum, & me Deus adiuuet, & hæc sancta Evangelia.
 Cum autè Gregorio vita functo, Innocentius V. postularer, vt idem ipse Palæologus Im-
 perator cum Andronico filio, per se, atque ore proprio abiurarent; in idque tres alii con-
 sequentes Pontif. maximè incumberent, Palæologus in eadem sententia permansit,
 seu bellè simulauit. quippe qui, non in concilio præsens, vt nonnulli autumant scripto-
 30 res, cui nunquam interfuit; sed Constantinopoli, publicè, præsentibus Pontificiis Lega-
 ris, & Antistitibus Græcis, iisdem, quibus Legati sui, verbis antea in concilio, abiurauit.
 Promisitque præterea, se, & milite, & armis, cum classe, omnique comœatu, adiuturum
 expeditionem contra Turcas, ad recuperandam terram sanctam, & gloriosum Christi se-
 pulchrum. Abiurantibus deinde cæteris Antistitibus, atq; vniuerso Ecclesiastico ordine,
 solus Patriarcha Constantinopolitanus abiurare tenuit; tametsi abiurasse postea, feratur.
 Verum Palæologus abiurato schismate, multa in Concilio proponi fecit, quæ nisi præsta-
 rentur sibi, iam tum se, contra facturum, quàm professus, pollicitusq; fuerat, significauit.
 Nā in primis, quæ sua esset quærens, petiit, vt pax ab omnibus Latinis Principibus sibi
 promitteretur: atque Philippi Imperatoris, Balduini filii, & Caroli Siciliæ Regis eius af-
 finis, vim arceret; quod ii præpotentes ipsius imperio nimis imminere viderentur; alio-
 40 quin iura omnia, vt fecit, se violaturum dixit. Vnde nefariæ eius mentis, atq; simulatæ re-
 ligionis causâ prodita, neq; aliò, quàm vt Imperium sibi stabiliret, atq; in tyrannide per-
 maneret, relata: accedente etiam Iosephi Patriarchæ Constantinopolitani proteruitate;
 quin & summo quoq; Andronici scelere ac impietate adiuncta, natio Græca ad suum tã-
 dem ingenium versa, sacra omnia religionis fœdera in Concilio facta, violare cœpit. Ex
 quo erroribus inueteratæ prauitatis denuò inuoluta, totq; subinde impurissimis carnis,
 atque concupiscentiæ vitiis immerfa, diuina manu vindice factum est, vt grauissimas im-
 pietatis suæ pœnas expenderit. Vtpotè quæ & Palæologorum non multò post excisa stir-
 pe, & Græcorum simul amisso Imperio, Mahometanis omnium hominum impurissi-
 mis, Christianique nominis sempiternis hostibus, turpiter in seruitutem, atque vti-
 50 nam non perpetuam, data fuerit. Cæterum per id tempus, nonnulli ex Principibus Tar-
 tatorum viris Lugdunum venere, qui coram Pontifice & patribus, in Concilio fidem or-
 thodoxam, suo, & nationis nomine professi fuerunt; atq; magno etiam gaudio & alacri-
 tate omnium, sacro baptismatis fonte abluti. Cum igitur eò venisset Rex, antequam mala
 mens & animus Palæologi reiectus fuisset, deque expeditione contra Turcas ageretur, se
 ad eã promptum, expeditumq; vt primū omnia essent parata obtulit; & ad ineundam il-
 lam, consilium, quod Pontifici, aliisq; optimum, ac consentaneū visum est, dedit: adiecit-
 que, se, vel senē, non defuturum summo Pontifici, si eò, vt dicebatur, is pergeret; atq; vna
 cum exercitu, ipsum sequeretur; sin minus, mille lectissimos in expeditionē equites cum
 illisq;

classe missurum. Adhęc confiteri peccata sua Pontifici deliberavit, vt à summo sacerdote eorum expiationem, & veniam obtineret: quæ vbi genibus flexis confessus fuit, tum Pontifex vice animaduersionis, seu satisfactionis, vt dicunt, duo ipsi maximè seruanda, vt historia refert, documenta iniunxit; vnũ, vt à malo recederet; alterum, vt amplecteretur bonum, in eoque & constans, & perseverans esset. Demum de suo reditu in Cataloniam agens, à Pontifice petiit, vt quoniã non minus ipse, quàm maiores sui Reges, de Apostolica, & Romana Sede benemeritus esset, daretur Regiæ coronæ insignibus, se ab eius sacratis manibus decorari. Quod Pontifex libenter se facturum respondit, modò prius Aragoniæ Regna, simili de causa, eidem Sedi obærata redimeret; nempe si tributa à Petro Rege eius parente olim imposita, dum Romæ coronatus fuit, denuò sancirentur; & quæ persolui in singulos annos desierant, ante omnia penderentur, indignum esse, inquiens, heroica tanti Regis magnitudine, & conscientia, Sedem Apostolicam, quæ tanto eius patrem honore, atq; insignibus decorauit, iure suo, ac debito, permittente filio, fraudari. At Rex cum potius gratiosam mercedem à Pontifice expectaret, pro tot Sarracenorum Regnis cum debellatis, tum Christianæ fidei, atque Apostolicæ Sedis obedientiæ traditis; quàm vt à maiorib. suis partam Regnis immunitatè imminui permitteret; ab incepto destitit: Ac tandem pro libertate Enrici, Regis Castellæ fratris, quem Carolus Siciliæ Princeps in vinculis tenebat, Pontificem, cuius causa tenebatur, rogauit: cui Pontifex se id curaturũ promisit. Iamq; elapsis viginti tribus diebus, ex quo Rex Lugdunum ingressus fuerat, infecta prope re omni, Mompellerium reuersus fuit: indeque Perpinianum venit, vbi denuò Cardonensi Vicecomiti edici iussit, vt præcipuam Cardonæ arcem sibi traderet; erepturo alioqui armata manu. Id, vt primum Cataloniæ proceres, & Barones intellexere, congregati Solsonæ in oppido, non minus suas, quàm Cardonensis partes agentes, Regis edicto responderunt; non Cardonensis tantum modo, sed omnium Cataloniæ procerum interesse, illius arcem, perinde ac proprias cuiusq; defendere. Proinde ipsum rogare omnes, vt ab ea vi desisteret, neque summa ipsorum, adeoq; probata fide, abuteretur. Tum Rex Barcinonem veniẽs, bellum Cardonensi, & eius partes sequentib. indici curauit, eo prætextu, quòd Cardonensis apud se reciperet, suisque in oppidis defenderet quendã Bertrandum Caneliã, qui immane facinus, & quasi maiestatis, comiserat; vt qui Rodericum Castellæ Iustitiæ Aragonũ, nulla eius Regiæ quasi dignitatis ratione habita, contrucidarit: atque, quò magis Rex bello instaret, in oppidum Terraciam migravit: eò confluentes illicò Berengarius Almenara Promagister Hospitalis, & Maumolius Castelauius, Regem rogauerunt; vt diem Cardonensi, & aliis ad comparandum prorogaret. quòd Rex in eorum gratiam, libenter concessit. Verum elapso die, non comparentibus illis, sed diem ex die differentibus, quoad vna cum Ferdinando Sanctio conspirarent; apertè iam tum Petrus Princeps aduersus eos, & Sanctium fratrem bellum suscepit. Tamen interim, noua ex occasione, necesse fuit eo bello supersedere, nuncio allato de obitu Enrici Regis Nauarræ, qui iam iam moriturus, Ioannam vnicam filiulam vel bimam, quam ex Roberti Atrebatensis Comitis Ludouici Francorum Regis fratris, filia susceperat, à Nauarris iurifurandi religione obstrictis, Regni hæredem constituerat. Itaque illo mortuo, cum inter Nauarros summa partium contentio in Repub. versaretur, aliis Ioannam Regni hæredem, Regi Castellæ tradendam, aliis in Galliam deducendam, pluribus Regem Aragonum ad Regnum ascendũ esse contendentibus. cum igitur tumultuarentur omnes, Regina, ne quid detrimenti Ioanna filia caperet, in Aquitaniã ad Regem Galliæ, vna cum illa contendit. Vnde Natarris in Regiæ ponte (id oppidi nomẽ est) Conuētus ineuntibus, de pacãdis Regni tumultib. acturis Petrus Regis filius Turiasonẽ cum parte exercitus venit: indeque legatos ad conuentus misit, qui renunciarent, Iacobum Regem, id ius, quo Sanctius illorum Rex olim ipsum filium adoptauerat, ac Regnum promiserat, nunc venire repetitum, accedentibus aliis quoque pactis cum Margarita Regina vxore Tibaldi Regis, Sancti sororis filii relicta bidua, atque Enrici nuper defuncti matre factis: & ea de causa potissimum, quòd Castellanis sæpè Nauarram inuadentibus, ac Reginam, eiusque filium Theobaldum è Regno expellere nitentibus, continuò Iacobus cum exercitu occurrerit, ipsosque vna cum Regno strenuè conseruauerit, atq; omni posthabita ratione Alfonso Castellæ Regis, generi sui: pro defensione Nauarræ, illum semper vi & armis hostiliter repulerit; quique demum pro eis sexaginta millia marcharum argenti impenderit. Nec verò ipsum aliud petere, quàm vt Ioanna Enrici filia Alfonso filio Iacobi nepoti nubat. Quibus auditis, Conuentus cum Petro consenserunt, responderuntque, se daturos operam, vt Alfonso Ioannam vorem ducat: quòd si ad eam conditionem adduci illa non possit

possit; cum sit voluntati matris, & potestati Francorum Regis, apud quem versabatur, subiecta; curaturos, vt vna ex aliis puellis Enrici Regis ex sorore filius eidem nubat. Quin & pro defensione Pompelonensis Regni cc. millia marcharum argenti, se ei soluturos sponponderunt; atque ex Nauarris proceribus, & primariis Regni, viri plus triginta, præter alios ciuitatum, atque oppidorum Regni legatos, se illicò ad ea omnia præstanda, Petro sponfione deuinxerunt. Quæ tamen pacta, inania, atque irrita fuere: quando quidem, industria interim, & arte Philippi Francorum Regis, apud quem sese Regina, & Ioãna filia receperant, factum est, vt præcipuis Nauarræ arcibus Philippo à Regina traditis, in easq; præfidiis missis, Ioanna quoque præmaturis nuptiis illius Principi filio traderetur; sicque paulatim toto Regno potiretur. Vnde Petrus hæc in præsentia premens, atque gratissimam se habere Nauarrorum voluntatem ostendens, abiit in Catalonia, vt Sanctio fratri, & Cardonensi, aliisque proceribus Catalanis, simul in se, & Regem conspirantibus, occurreret. Sanctius enim in Aragonia coniurationem nobilitatis fecerat, eratque plebi præterea maximè acceptus; cuique se addixerant omnes olim Alfonso fratris sectatores, quide Petro malè sentiebant: ac sese illi etiam adiunxerant Cardonensis, aliique Catalani & Aragonenses proceres, quos noua Petri dominatio, ac Regis quoque nimia illius locupletandi, & adaugendi cupiditas, malè habebant. Velle quippe videbatur Rex, vt dicebant, omnes procerum ditiones, & oppida Regno adiungere, ideoque turbari valde omnia cœperant. Quamobrem Petrus aduersus fratrem aperto iam Marte pugnaturus, militares copias coegit, atque ad oppugnanda quædam eius oppida contendit. Quæ quidem Petro Cornelio Aragonensium procerum, vt diximus, potentissimo, qui Sanctii partes accuratè tuebatur, adiutore, se ad defensionem pararunt. Tum Cardonensis, & Vgo Emporitani Comites, ac pene omnes Cataloniae proceres, à Regio se subtrahere imperio, ausique sunt Regem, more patriæ, ad certamen prouocare. Sed eos Rex, æquis, ac honestis conditionibus, ad se perducere studebat, ne ad grauiora contra eos supplicia progredi, necesse haberet; haud ignarus, quanta ex eiusmodi dissensionibus incommoda, & rerum perturbationes oriri consueuerint: nihilominus tamen in proposito, susceptoque illi consilio permanserunt. Ac quoniam Catalanorum longe maior in Petrum, quàm in Regem odium & ira erant; Comes Emporitani Castulonè oppidum Emporiis proximum, quod habebat, muro, milite, & armis munitissimum, adiit, ibique iunctis cohortibus, cum iis, quas secum attulerat, Figueras oppidum, quod Petrus magno studio colebat, atque eius amplificandi causa, colonos multos conduxerat, oppugnauit, diripuitque, eiusque solo æquata arce, atque vastato agro, tandem oppidum igni succendi iussit, tanta celeritate, vt Regi cum copiis aduentanti Gerundam, iam non fuerit locus ad illud defendendum, neque ad intercipiendum Emporitani; quod is protinus sese Castulonem recepisset. Porro dum Rex agit Gerundæ, similiter Petrus Berga, aliorum more procerum, illum per litteras ad certamè prouocauit: idem & reliqui fere proceres fecerunt. Nã aut prouocarunt, aut minime se ei adiunxerunt, eratque in maxima rerum perturbatione, & armis vniuersa Catalonia, idemque malum per Aragoniã longius serpebat. Qua de causa Rex Barcinonem reuersus est, vbi Antistes, & magnus magister Vclensis, qui tum ibi erant, tãtis Regni miseriis, atque calamitatibus commoti, summa openixi sunt pacare proceres, & ad rationi consentaneam Regis voluntatem reducere, procurantes denuò, vt quotquot essent controuersia & dissensiones, sententia ac iudicio Antistitum, & aliquorum Baronum deciderentur. Id Regi placuit; commisitque præfecto Montalbanensi, atque Vgoni Mataplano, Archidiacono Vrgelitano, vt suo nomine induciæ decē dierum fieret cum Cardonensi, & Berga, eorumq; tectoribus; vt cõpositioni esset locus. Hæc postquã acta fuere Barcinone, litteræ ex Aragonia ad Regem allatæ significarunt, Aragonias res, perinde vt Catalanias, in maxima esse perturbatione. Nam Sanctius coactis copiis, Petrum fratrem, non minus lædere, quàm sese ab eo defendere nitebatur, ad ipsumq; cū milite & armis, confluebant pleriq; proceres, qui se à Rege nimium premi querelantur, tanquam fœdistrago, & legum perturbatore. Ea nota inuri se Rex, duce, atque autore filio, tulit quàm acerbissimè, fuitque ab eo die omnis ex eius animo paternus amor exhaustus, atque iniustum & debitum odium conuersus. Quãobrem in Aragoniam statim ire decreuit. Conuentus acturus, vt querelis eorum satisfaceret, & antequam ad arma esset ventum, sui cœpti rationem pleno in Conuentu redderet. Sed cùm induciarum dies terminaretur, & Cardonensis, aliique proceres audiendi essent, manendum censuit, atque Petro filio illorum celebrationem commisit, volens intra Aragoniæ limites agi illos, vt à conquerentibus iudicio sisti posset. Itaque eodem die, quo induciæ cum Cardonensi factæ sunt, litteras quoque cum mandatis Petro ad Con-

uentus agendos dedit, existimans fore, vt Sanctii, aliorumque querelæ deliberationi Conuentus relinquerentur; sicque omnia pacarentur. Veruntamē res aliter euenit: quādo quidem Sanctius, eiusque sectatores, ad eum se indies à Petro ablegabant, vt nobilem virum quendam Raimundum Andream, Prouincialem, ad Regem miserint, qui nomine Sanctii, Ferrentii, Iordani Pinnani, Simonis Vrræ, Artali Lunæ, & Petri Cornelii procerum, singulas cuiusque querelas proponeret; ipsisque propositis, ab eo, eiusque obedientia, & Imperio discederet. Quæ cum Raimundus publicè, multisque astantibus Regi renunciasset, ac nisi satisfaceret, discessionem facturum se, minaretur: post biduum Rex ad ea omnia respondit; se, ab æquo & bono nunquam discessurum; tamen si facile posset eorum querelas omnes sigillatim in vnumquemque retorquere. Verum quoniam illarum caput constituerant, quod in Sanctium filium, cui se omnes addixerant, ipse, & Petrus inueherentur; scirent, maxima id Sanctii culpa fieri, eaque tam graui, vt non modo paternum animum à se penitus alienarit; verum etiam fraternum multis modis distraxerit, seque virique hostem, ac perduellem exhibuerit. Proinde, aut iudicio, deliberationique Antistitum, ac probatissimorum Regni virorum starent; aut in armis ius constituerent: se enim ad vtrumque paratum esse, ac neque sibi vnquam defuturum. Hæc à Rege excipiens Raimundus, neque amplius redarguendi copia à Rege data, Cæsaraugustā reuersus, Sanctio, ac suis retulit. Interim Barcinonēsis Antistes, & Velēsis magister, modis omnib. contendebant, vt Antequam Aragoniæ res cum Catalanis commiscerentur, ac malum conduplicaretur, Cardonensis cum Rege concordaret, & controuersia dirimerentur. Cumque Rex Barcinone Tarraconem veniret, vt Alfonso Castellæ Regem, & Reginam filiam venientes exciperet, essetque Villafrancæ, medio in itinere, Raimundus Cardona, Berengarius Puiguertius, aliique proceres Cardonensis sectatores, Regem conuenerunt: supplicesque veniam ab eo petierunt: ac, vt arbitros nominaret, qui de mutuis controuersis iudicarent, obsecrarunt. Annuit Rex; vtque benignitatem ipsius agnoscerent, Tarraconensem, Gerundensem, & Barcinonensem Antistites, & Abbatem Fonfredæ, cum Baronibus Raimundo Moncada, Petro Berga, Gaufrido Rocabertino, & Petro Cheraltio, illorum amicis, & cognatis, arbitros nominauit. Deinde iter profectus, cum esset Tarracone, de tempore, & loco arbitrii interrogatus, mensem Martium, dum sacrum ieiunium esset, locum verò, Ilerdam ciuitatem, in qua conuentus ea causa indixit, assignauit; vt præsentem Petro filio, sententia ab arbitris pronunciaretur. Qua causa, pacata tamen fuere omnia in Catalonia. Itaque Rex Alfonso, & filiam Barcinonem deduxit, vbi solennem Christi natalem diem cum eis celebrauit. Verum de inopinato aduentu Alfonso sollicitus; ab eoque causas tam inauspicati itineris intelligens, vehementer improbauit. Quas planè, quoniam variæ, ac scitu dignæ sunt, atque, vt veritas rei innotescat, quæ vix potest ex historicis Castellanis magis quam ex nostris comprehendi, non arbitror alienum, eas hic leuiter attingere. Mortuo Federico Imperatore, conuenientibus ad electionem Regis Romanorum Imperii electoribus in Germania, atque variatis sententiis, sese in duas partes diuidentibus, altera Richardum Comitem Cornubianum, fratrem Enrici III. Anglorum Regis elegit; eumque protinus hæc ipsa pars tantum, Aquisgrani, Romanorum Regis diademate coronauit. Ab altera verò parte, Alfonso Castellæ & Legionis, fuit quoque Romanorum Rex renunciatus, qui etiam ex Beatrice matre Philippi Imperatoris filia, ex inelyta Ducum Sueuiæ stirpe erat oriundus. Vnde vtroque, se pro vero, & legitimo Rege gerente, causasque abunde allegante; mortuo interim Richardo, electores omnes, præter Bohemiæ Regē denudò, haud consulto Alfonso, Rodolfum Comitem Aspurgensem, virum quidē strenuū, atque Imperio dignum, in illius locum suffecerunt, & illicò Aquisgrani similiter coronarunt. Id Alfonso intelligens, Legatos misit Lugdunum, ad Gregorium X. Pont. qui tum in Concilio agebat, cōtra electionem Rodolfi iure acturos; ac etiam eius opem & auctoritatem ad infirmam illam, suamque confirmandam imploratos. Verum causis, & rationibus hinc inde agitat, à Pont. & Cardinalibus decretum fuit, electionē Rodolfi vltimò ab omnibus, aut à maiori parte electorum probatam, non posse vlla causa infirmari; quod legitima, & canonica ea esset, ideoque priori, tanquam dubiæ, & controuersæ, præferenda. Quare Legatis, re infecta, discedentibus, Gregorius paulò post, Legatum ad Alfonso misit Fredulum Lunelii Priorem, cum mandatis, vt ipsum ab ea postulatione deduceret. quod si discederet, decumam Ecclesiasticorum Castellæ reddituum ad Granatense gerendum bellum triennio eidem concedendam promitteret. Cui Alfonso parum animaduertens electionem Rodolfi cōsentaneam visam fuisse Pontifici & Cardinalibus, respondit, se facile in sententia Pont. mansurum, modo sibi, honorisq; suo,

suo, in re tam graui deliberanda, consuleretur: atque hac de causa, se breui, Pontificis conueniendi gratia, Mompellerium, aut in alium Prouinciæ locum iturum dixit. Quo solo verbo, ac neque denuò consulto Alfonso, Pontifex matura totius collegii deliberatione, electionem Rodolfi in Concilio approbavit, & confirmavit: atque ad electores Imperii, & electum, diploma confirmationis aureis scriptum literis dedit. Hanc subitâ, atq; præproperam sanctionem Pontificis, Alfonso, se minimè audito, promulgatam fuisse, grauitè, & iniquo animo tulit; ac licet occasione, & tempestiuitate amissis, tamen Pontificem adire decreuit: nondum Regni rebus bene compositis, neque proceribus pacatis; cum iam Abenüfophi Miramamolini cum potentissimo exercitu in Bæticam traiectus immineret, Alfonsoque leuitatem, animique mobilitatem ille, ad inuadendam Hispaniam, suam occasionem putaret. Sed relicto tandem Ferdinando maiore naua adhuc adolescentè, vniuersorum præfecto, iter, vt diximus, cum Regina ingressus fuit. Cum igitur Iacobus nullis potuisset rationibus Alfonso à proposito deterrere, iter prosequi permisit. Erat enim Alfonso consilii præceps, magisque litterarum scientia inflatus, quàm prudentia, atque moderatione animi præditus: ideoque prudētissimis Iacobi consiliis nolens acquiescere, præterquam quod nihil à Pontifice consecutus est, penè etiam ridiculus, ac imprudens fuit habitus. Itaque Barcinone profectus, venit Perpinianum, vbi relictis Regina & filiis, loco, & die à Pontifice præstitutis, in oppidum Belcairum Prouinciæ accessit, quò deductus fuit mandato Pontificis, ab Archiepiscopo Narbonensi, atque cum pompa comitatus: statimque eò venit Pontifex, qui Alfonso excepit honorificentissimè. Vbi cum egisset Alfonso tribus fermè mensibus, neque negotium Imperii consecisset: tria quidem, vel quatuor damna, seu detrimenta proposuit: quibus reficiendis ac instaurandis Pontificis auxilium implorabat. Primum, vt Ducatus Sueviæ, qui obitu Conradini, iure sibi obuenerat, quèque Rodolfus electus occupauerat, restitueretur. Alterum, vt ius ad Nauarræ Regnum, quod Philippus Francorum Rex, retèta Ioanna Enrici filia, vsurpauerat, sibi stabiliretur. Tertium, vt Enricus ipsius Alfonso frater, què Carolus Siciliæ Princeps tenebat, è custodia & vinculis eriperetur. Postremum, vt ab eodè Carolo ingens pecuniæ vis sibi debita solueretur. Quorū omnium tanquam à Pontificio alienorum officio, Alfonso nihil retulit. Exquò, re omni infecta, vacuus ac inanis, valde tamè iratus à Pontifice discessit: reuersusque Perpinianum sumpta Regina, Barcinonem ad Regem remigrauit. Vbi tribus & quadraginta diebus commoratus; accidit sacro Epiphaniæ die, vt Raimundus Penafortius, tertius à beato Dominico, eius ordinis generalis Magister, ibidè è vita excesserit. Quo planè viro nullum summa eruditionis, religionis, ac veteris sanctitatis illustris exèplum in Hispania, tēpora illa tulere. Vt pote qui natione Catalanus, Theologiæ, Canoniciq; iuris peritissimus; tantam apud omnes sui temporis Pontifices auctoritatē habuit, vt à Gregor. IX. eius confessor, ac pœnitentiarius electus fuerit, eiq; iniunctum onus, vt magnū illud Decretalium opus ex variis, innumerabilibusq; voluminibus collectum in vnum conferret. Ac non modò Christianæ libertatis contra Iudæos acerrimum se vindicem præbuit: sed Hæreticorum etiā per totā Hispaniam constantissimus insectator fuit. Cuius etiā sapientissimis cōsiliis Rex sæpè vsus, fassus est, in exequendis illis, tum nihil non optimè successisse sibi; tum se à malo sapius, quasi diuinitus liberatum fuisse. Demum, qui vt vita enituit per sancta, & inuiolata: sic postquam ea excessit, probatum fuit, ipsum miraculis claruisse: atque eade causa duo Tarraconensia Concilia, vt in sanctorum numero referretur, à summis Pont. postulasse. Quod tamen concessum non fuit, aut in aliud tēpus fortè dilatū; scimus tamè Paulum III. Pont. nostris temporibus, anno M. D. XLII. Dominicanis fratribus Prouinciæ Aragoniæ Apostolica auctoritate permisisse, vt eundem ritu solenni colant. Ad eius igitur cohonestandas exequias, Reges, Regumque filios, & ingentem Principum, atq; procerum multitudinem, cum infinito populo conuenisse, liquidò constat. Iis autem laudatione, & pompa celebratis iustis, Alfonso & Regina, cum bona Regis gratia in Castellam reuerterunt. Verum postquam Toletum ingressus est Alfonso, iisdem, quibus antea Imperii, siue Regis Romanorum insignibus, & sigillis fuit vsus; atque eodè titulo, scita, decreta, ac edicta omnia edi, atque diuulgari mandauit. Inde; à nonnullis putatum fuit, Toletanam ciuitatē, ac Regnum, tanquā Regnorum caput, pro insigni habuisse Imperatorē in solio sedentē, sceproq; & diademate decoratum. Quin & Italiæ, atq; Germaniæ Principib. suis sectatoribus scripsit idē, se, ius suum ad Imperiū obtinendum prosequuturum omnino, atq; sui electionē defensurū. Hæc vbi intellexit Pontifex, Archiepiscopo Hispalēsi per literas mādauit, vt Alfonso ab inani, & proterua, tātōq; indigna Rege iactatione auocaret: quòd si faceret, cōcessurum se ei decumā Ecclesiasticorū reddituum Ca-

stellæ per sex annos bello Granatensi. Qua concessione Rex omnes in posterum Imperii cogitationes abiecit. Eodẽ tẽpore, cum Iacobus exacta fermè iam ætate esset, vt Petro Principi, quẽ vnice præ omnibus filiis diligebat, firma, pacataq; omnia relinqueret, solum ipsum, & Iacobũ ex Iolãte legitimo matrimonio procreatos esse declarauit; reliquos verò excludi volens, promissum Teresie Vidaurie matrimonium adimplere noluit. Cumque Pontificio iudicio illud, vt decimo quinto libro ostendimus legitimum, Iolante mortua, haberetur, atque sollicitantibus iisdem Iacobo & Petro ex Teresia filiis, decretum Regi Barcinone indiceretur; ab eo Rex suorum consilio habito, iustissimis, atque necessariis de causis, proque Reipub. bono, eundem Romanũ Pont. appellauit; propterea quòd declaratis Teresie filiis legitimis, perniciosissima sequi posset tot inter fratres discordia, vno quoque iusta, se, vxore natum existimante, ac Regna patris singulis oportere diuidi, repositente: ex qua noua diuisione, quam manifestissima, tristissimaq; sequeretur rerum perturbatio, ac permagna confusio: Ideoque verendum esse, ne Petrus Princeps, Regnorum iam renunciatus successor, populisque ei sacramento addictis, necem in vnumqueque ipsorum machinaretur: aut fortasse, quòd conscientia Rex motus, nullum connubii ius cum Teresia reuera intercessisse inueniret, appellatione interposita, rem distulit. Ac insuper neq; rationem eius habuit, quod in testamenti tabulis, quas Mompellerii paucis ante annis, Iolante mortua, ob signauerat quibus susceptos ex Teresia filios legitimos decernebat: nisi quod Teresiam, & eius filios, Exericana, & Aierbia ditionibus, aliisque oppidis, Pontificis monitu, donans (vt libro sequenti dicemus) de cætero Teresie in hoc morẽ gessit, quòd nullam sibi amplius fœminam in matrimonium duxit. Posthæc Rex, Ilerdæ, vt promiserat, Catalanorum & Aragonensium Conuentus, ad medium sacri ieiunii tempus indixit. Ad eos conuenerunt Tarracoenensis, Gerundensis, Cæsaraugustanus, & Barcinonenensis Antistites, & multi Regnorum proceres, ac Barones regiarũ partium, cum Legatis ciuitatum Cæsaraugustæ, Galataiubii, Turolii, Oscæ, & Darocæ. Quò Rex & Petrus conuenientes, se in summa arce collocarunt: nouissimi venerunt Cardonenfis, Emporitanus, & Palliariensis Comites, cũ Ferdinando Sanctio, Artalo Luna, Petro Cornelio, & aliis horũ partes secutis: qui se omnes ab ingressu vrbe continuerunt, minimè se tutos à Rege & Petro esse putãtes; ideoq; in Corbinum oppidulum suburbanum receperunt; ac neq; Regi fidẽ danti crediderunt. Miserunt autẽ Legatos ad Conuentum, Guillelmum Castellaulium, & Guillelmum Ragiadellium, qui à Rege poscerent, vt ante omnia restitueret Sanctio, omnia oppida, & pagos, quos ei Petrus abstulerat. Quibus satisfecit Rex, fœdifragos appellans eos, propterea quòd, se promittente, & volente cum illis iure contendere, fide data, tandẽ Petrum prouocarint, & occupauerint quædã eius oppida, quæ Sanctius penes se retinebat; neq; restituerint: ex quo arbitris in conuentibus declarantibus, non esse legitimã illam procerum exceptionem; atq; illis contra reclamantibus, simulq; superiorem quemuis iudicem appellantibus, conuentus perturbari ceperunt: ipseq; Petrus Princeps cum parte exercitus vrbe excessit, quod existimarit, Sanctiũ prius inducias, ac fœdus rupisse; quin etiã damnum suis intulisse; atque nullas secum inducias haberi ratas voluisse. Vnde dimissis conuentibus, Rex etiam suo ac Petri nomine, Cardonenfi indixit, vt factas cũ eo, eiusq; sociis inducias in posterum infectas haberet, simulq; Petro iussit, vt sese in Aragoniam cum exercitu immitteret, Sanctiũ, & eius sectatores proceres, vsq; ad internecionẽ omnium bello persecuturus: constituitq; vt Petrus Iordanus Pina cũ parte exercitus in cõfinio vtriusq; Regni collocaretur, ad subitos exorientes motus reprimẽdos. Ipse verò Ilerdæ manẽs, oppidorũ cõcilia, & proceres, cũ præfinito cuiq; numero militum ad præstitutã diẽ sibi præsto esse imperauit, bellum contra Cardonensem, & Emporitanum Comites, sed præcipuè cõtra Sanctiũ filiũ, atrox moturus. Neq; defuere interim nonnulli optimates, viriq; boni Ilerdenses, qui Regem à tam immani cœpro contra Sanctiũ, rationibus deducere conarentur: obiicientes; oportere quidẽ ad custodiam, & defensionẽ Regnorum, Regum augeri potius, quã imminui filios, & stirpẽ Regiã dilataris: ipsosq; aliqua fortassis perfidia distractos, rursus in pristinã cõcordiã reducere. Nã si pater filios disiungat, atq; tam horribili (quod absit) exẽplo, discordias inter eos seminet, quid aliud tandẽ fratres, quã commune in patrem odium concipient? Quid ipso mortuo, iactum semẽ illud, nisi fratrum cædes, quasi malorum segetem effunderet? Proinde desineret in se, non minus quã in suos sequere, ac clementiam, qua semper in externos, etiam hostes, vsus esset, in domesticos exerceret: vt ex horum concordia, pax sese in vniuersos diffunderet. Verumenim, Rex cum tam exulcerato esset animo in Sanctiũ, nihil ei optimatum consilia, neq; monita profuerunt: quin potius eò impẽsius mandauit Petro, vt Sanctiũ, eiusq; sectatorũ oppida & pagos oppugnaret, cuncta diriperet, nemini-

nemini que parceret: adeoque celeriter huc illucque discurreret, ut in obsidendis arcibus, nequaquam diutius se vno in loco contineret; ne hostes expectare, sed eludere videretur. Cui etiam iniunxit, ut Mariam matrem Lupi Ferrentii, qui vnus erat ex coniunctissimis, atque amicissimis Sanctii, iuberet sese Cæsaraugustam recipere; eiusque oppidulum Magallonem, apud Quæstorē Regium deponere. Misit quoque literas cum mādatis ad oppida, & ciuitates, ut Petrum, re frumētaria, com meatu, milite, & armis perinde, ac semet iuarent: nec dici potest, quāto studio, & sollicitudine cœptum prosequi, atque Sāctium, aliosque vleisci cuperet. Nunquam enim ille hostes inuadens, tam animosē milites in eos cohortatus est, quā fratrem in fratrem pater concitauit; tametsi neque Petro calcaribus ad id esset opus, qui immani & crudeli odio in Sanctium vehementer exardebat. Vnde cū Sanctius cum paucis, castella, & arces suas muniturus reuiferet; rescissetque Petrus illum in arcem Antilionem venturum, centum leuis armaturæ equites in insidiis collocauit; in quas Sanctius incidens, ab eisque elabens, sese in Pomarium, suum castellum proximum, aufugiens recepit. Quò protinus veniens cum exercitu Petrus illud obsedit. Vbi desperante Sanctio, ut refert Asclotius, ac neque qua elaberetur habente; ne tamen se Petro dederet: arma te, inquit armigero, armis meis, meaque defer insignia; atque admissio equo, per medios hostes irruere, teque defende, quoad ipse habitu pastoris indutus illos eludam. Sed armigero irruente, ac statim capto, Sanctiumque prodere coacto, tandē miser ille, qui nisi prohibuisset flumen Cinga, minimeque pedes fuisset, haud dubiè euasisset; ab insequentibus comprehensus fuit, & ad Petrum deductus. Quem Petrus videre nolens, malensque fratris nece fœdari, quā haberi clemens in impium sui, atque communis patris perduellem, ac proditorem, derepente illius ore folliculo inuoluto, in Cingam demergi ipsum, atque omnino suffocari imperauit. Diuulgata nece, protinus sese Petro vniuersa Sanctii oppida & arces tradidere. Sed miserabile filii exitum, vbi intellexit Rex, vix est commemorandum, ac neque credibile, nisi Rex ipse suis in Commentariis expressisset; ipsum non modò, ne doluisse quidē; quin potius mirè læratum fuisse, vsque adeò iusta superante ira, natura victa fuit, atque iniquissima, diutinaque cōspiratione filii, iustissimo quoque odio paternus præponderatus amor. Relictus tamē ex Sanctio fuit puer infans ex Aldoncia Vrrea vxore, Philippus Fernandus dictus, qui paternam hæreditatem redditam, atque restitutam postea adiit; ex eaque stirpe, Castrorum familia Regia & perillustis propagata fuit. Posthæc Rex, altero præcipuo cōspirationis capite abscisso, ad alterū illicò excindendum properauit: nempe ad Cardonēsem, & Emporitani comites. In namque donuò atque publicè Regē ad pugnam prouocarunt. Qua de causa, accepta à Petro, qui in Aragonia manserat, copiarum parte cum iis, quas Iacobus frater in Lampurdanensi comitatu ducebat, atque in obsessioe Rochæ oppidi ad Emporitani expectantis, se continebat, cuncta illius oppida & pagos depopulari cœpit, exiēsque Perpiniā copias Barcinone missas recepit, atque oppidum Calbugium obsessurus venit, quod vi captum diripi, atque solo æquari imperauit. Deinde appellente classicula Barcinone, cū altera parte exercitus arcē Rhodæ munitissimā, ad mare sitā, quæ Emporitani erat, cœpit obsidere. At verò Comes in Castulonem oppidum præmunitum, à marique semotum, vna cum Cardonēsi, & Berga se recepit. Ad quos protinus, Rege ire paratē, omnesque neruos in hoc bellum intēdente, Comitum consiliū fuit, ne iratum, adeoque male affectum Regē, contumacia in sese magis irritarent: néve in eandē, quam Sanctius, pœnam incurrerent: quare ad ipsum vna omnes Rhodam venire; eique, cui innata semper fuit clementia, & benignitas in supplices, neque denegata vnquā venia petentibus, liberè, ac sine pacto sese dedidere: tātū orantes, ut Conuētus Ilerdē Catalanis simul & Aragonensibus indiceret, ut de omnibus controuersis componendis, nulla amplius concessa facultate appellandi, ageretur. Id Regi placuit, atque ad consequentem omnium sanctorum diem festum conuentus indixit. Admirabilis profecto, atque inuidta Regis patientia & magnanimitas; ut qui nullis procerum neque tergiuersationibus prouocatus, neque procrastinationibus offensus, tamen cum eisdem, non impetu & armis, sed iure quidem contēdere, eiq; se submittere honestius duxit, donec paulatim eos, de Alfonso nepote Petri filio, successore ad Regna declarando, in suam sententiam pertraxit. Nam Ilerdæ conuenientes ipsi, & reliqui vtriusque Regni proceres, atque Antistites, cum Valentinis, quos secum Rex habebat, tametsi de componendis controuersis plenè actum non fuit; consenserunt tamē, ut Alfonso (quod summè Rex concupierat) ab Aragonensibus, Catalanis, & Valentinis proceribus, ac etiam Ciuitatibus, legitimus hæres, & ad Regna successor, auo & patre vita functis, haberetur; ad idque tenendum iurciurando sese omnes obstrinxerunt.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE

VITA ET REBVS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER XX.

ALFONSO Petri filio, ac nepote Regis, comuni Antistitum, procerumque, ac ciuitatum consensu (quod patri, auoq; maximè fuerat inoptatis) ad Regna successore declarato, eique omnib. sacramento addictis, Rex Cardonensem, & alios eiusdem factionis proceres, quod supplices inuenisset, non amplius bello laceffere, sed elementia, & benignitate, prosequi decreuit. Quamobrem dimissis comitiis, Ilerda Barcinonem abiit; vt denuò illis conuocatis, ex æquo & bono controuersia omnes iudicarentur, atque in perpetuum dirimerentur. Verum quo die ingressus est ciuitatem, nuncius è Castella missus à præfecto Murciensi nunciavit Abeniusephum Miramamolimum Maurusiorum Regem cum incredibili exercitu, quem ex vniuersa ferè Africa coegerat, in Baticam traiecisse, atque vna cum Granatensi milite, eam prouinciam vastare cœpisse: ac non ei solùm; sed toti Hispaniæ vniuersum, quòd fuit olim, inuectum malum, minari. Quin esse, maritima etiam loca deserta præfidiis, & mediterranea armis, atque bellico apparatu omnia destituta: nec non absentem Alfonsum Regem ab Hispania, eiusque absentia, procerum discordias ardentius inter ipsos, cum maxima Regiarum rerum despicietia & diminutione, reuiuiscere; perturbataque cuncta esse, ac, ni occurratur oportune, breui omnia ruitura funditus: propterea, quòd subacta Batica, certum esset vtrumque omnino hostem quamprimum in Murciensem, & Valentinum Regnum conuolaturum. Hæc Rex audiens, etsi non mediocriter contristatus fuit, iniq; ferens Alfonsi generi tam intempestiuam absentiam, vel potius ignauiam turpissimam, quæ sola erat, domi forisq; ratorum malorum causa; minimè tamen despondit animum: sed licet affecta iam, atq; ingrauescente esset ætate, quæ mortales tardiores, atque in otium & quietè propensiores reddit; tamen ad hoc suscipiendum bellum, quouis iuuenis visus est longè animosior & feruentior: ac vel ex eo, quòd contra Sarracenos inibat, ardentius quam pro ætate, sese ad illud cõparauit, eiq; præesse decreuit. nec mirũ quidem; eum omnem ille ætatem à puero, in armis, atque exercitatione bellica contriuisset; generosamque iram, quæ addit animum, in hostes semper exercuisset; ac tales subinde senes esse soleant, quale cuiusque studium in superiore vita fuit. Vnde ad Murciensem præfectum respondit, se, aut illicò ad ipsum venturum, aut quàm citissimè Petrum Principem cum vniuersis copiis, subsidio ei missurum. Ipse interim Alfonsum, vbi esset, per litteras grauissimè increpauit; deque reditu ad suos, atque reparandis rebus vehementer admonuit. Quamquam quo nã ille abierit, quibusvè de causis motus, difficillimo, periculossimoque Reipub. tempore Regnum deseruerit, nulla fit mentio, neque in historia Regis, neque alibi; quod sciam, nisi quod, vt fama fuit, is, propter insolentiã, superbiam, & fastidium, Philippo fratri, ac procerib. Castellæ adeò fuerit infensus, vt eorum tentatam sæpè conspirationem metuens, se in aliquam Regni partem, aut cœnobium abdiderit; quando abiens, tacitè Ferdinando filio Regnum tradiderit, vt otiosus, & omni cura solutus, in Astrorum contemplatione, cui, vt diximus, apprimè fuerat à puero deditus, reliquam vitam traduceret. Ex quo Iacobus ad Ferdinandum nepotem, Alfonsi filium natu maiorem, qui Burgis agebat, legatum misit, vt eum ad suscipiendam Regni contra Abeniusephum defensionem adhorretetur: quantoq; maximo posset exercitu in Baticam properaret: se enim per Murciensem Regnum contra Granatenses, eius belli suafores, simulque auctores, bellum commoturum, vt de diuiso hoste facilius esset victoria: quãdoquidem multis antea diebus explorata habuisset, tam Abeniusephi, quàm Granatensis eius fautoris, ad occupandam Baticam inita consilia, & machinationes, quibus se, modis omnibus occursurum promisit. Proinde bono esset animo, modo ea omnia præpararet. Sed interim tam repentini Abeniusephi aduentus, atque Batici suscipiendi belli causa ostendenda est; vt inde Sarracenorum amicitia & fides quàm sit Christianis habenda semper suspecta, colligatur. Fuerat Abeniusephus multò antea à Granatensi

tensi Rege clam sollicitatus, ut breui, quantoque posset exercitu, in Baticam traiceret; quod eam ipse, cum multis de causis, tum potissimum occasione absentiae Alfonso Regis, facile esset occupaturus: ac non modo Baticam, sed vniuersam Hispaniam suorum exemplo maiorum quam gloriosissime debellaturus. Esse enim Baticam praeter absentiam Regis omni quidem praesidio, & armis destitutam, ipsosque Regni proceres, & Regulos, non modo contra Regem coniurasse; sed inter se pugnare; neque cum Ferdinando filio primo nato adolescentulo tyrunculo satis consentire. Se quoque ad futurum eum cum exercitu equitum decem millium; peditum vero triginta millium, recepit. Quin etiam Aragonium Regem non esse eximendum, tot domesticis suorum bellis im-

10 plicatum; moturum enim se bellum in Murcienses, & Valentinos, ut venientem illum distineret, sicque interim facilius Batica a Maurusis occuparetur. Ea libenter accipiens Abeniusephus, atque tantae laudis occasione gaudens, postquam Granatensibus Legatis, se expeditionem suscepturum dat fidem, meditari quoque coepit, quo pacto melius imparatos Baticos furim, atque ex improviso adoriretur. Quare diuulgato bello, finxit, se illud habere cum potentissimo Maurusiorum Regulo, qui Cebram urbem munitissimam, & maritimam Regni, e regione Granatensis positam occupauerat, sibi que tributa negauerat. Quin & eodem quoque dolo, Legatos ad Iacobum misit, rogatum, ut eius recuperandae urbis gratia, ex nobilitate Aragonensi lectissimos quingentos leuis armaturae equites ad se mitteret cum classe viginti nauium, offerens,

20 se ducenta millia besantiorum Ceptinorum statim numeraturum; quo citius in armis illi essent, Maurusiamque appellerent. Quod si obsessio ultra annum protraheretur, modo capta urbs esset, missurum ad Regem bisantiuum quinquaginta millia, atque ipsos etiam equites, non solum conduplicato stipendio, sed equis, armis, atque preciosissima quaque re oneratos, in Hispaniam remissurum. Praeviderat enim Abeniusephus Iacobum, absente Alfonso, curam totius defendendae rei, vna cum belli mole, esse suscepturum; ideoque amicitiae nomine, classem, & equites ab eo petierat, ut iis praecipue occupatis, Iacobi vires ad Alfonso iuuandum extenuerat. Vnde patefacto dolo, quem Granatensis machinatus fuerat, Iacobus protinus Legatos Abeniusephi, nullo dato responso, toto iussit Regno excedere. Ea re intellecta, Granatensis veritus, ne

30 commoto bello, elapsoque induciarum die, quas cum Malacitano, & Guadicensi praefectis, sibi que aduersariis Alfonso fecerat, bellum, fauentibus ipsis, contra se suscitaret, cum eisdem praefectis communicato aduentu Abeniusephi, pacem iniit, eis que persuasit, ut tanto freti auxilio, omnes simul cum bellum Alfonso inferrent; tum Iacobo, si veniret subsidio, tot auxiliariis muniti copiis resisterent. Quibus in sententiam perductis, litteras ad Abeniusephum dedit, rogans maturaret aduentum, daturum se illico Algeziram, & Tarifam, Baticae oppida munitissima, portui, in quem esset descensurus, proxima: nunciauit praeterea, Alfonso absentem, neque venire, neque expectari; resque bellicas deteriori quam vnquam in statu apud Baticos esse; Iacobique auxilium, Catalanis nouas res molientibus, indies tardius fieri. Itaque nihil moratus

40 Abeniusephus Herculeum fretum transmisit, atque Algeziram, & Tarifam promissa oppida cepit, tanto cum exercitu, ut, sicuti Castellana refert historia, equitum leuis armaturae decem & septem millium fuerit, peditum vero prope infinitus. venitque Abeniusephus, relicto exercitu Algezirae, cum paucis Malacam, ut eius, atque Guadicensis praefectorum, initam cum Granatae Rege concordiam confirmaret. Inde prouinciam inter se diuidentes; Abeniusephus versus Hispalim, & eius confinia, Granatenses in Giennenses, & eorum propinqua loca, aciem direxerunt: conuenientes in hoc maxime, ut si Iacobus Murciensibus subsidio veniret, Granatensis cum praefectis, eius propulsandi partes susciperet. Sed antequam exercitus diuideretur, in prouincia immissi simul, agros, & vniuersos pagos misere depopulare, atque vastare cuncta coeperunt. Agebat tunc

50 Cordubae praefectus Nunnus Goncalus Lata, qui ut primum Abeniusephus portum tenuit, Ferdinandum Principem, Burgis consistentem, de repente illius aduentu, cum innumerabili exercitu, certiore fecit; tantaque Maurusiorum multitudine circumfundi Baticam, ab eis que vniuersam vastari; ut ni protinus accurreret, deleri omnia necesse esset. Quamobrem Ferdinandus turbatus; tametsi Iacobi autem litteris & auxilio recreatus, conuocatis totius Regni proceribus, ac conscripto exercitu, Sanctium fratrem cum mediocribus copiis, & magna parte procerum, Cordubam in subsidium Nunnii misit; ipse vero paulo post cum pari exercitu secutus est illum. Sed antequam Sanctius Cordubam venisset, Nunnus tumultuario collecto exercitu, sciens Abeniusephum Astigim urbem (nunc Eciia) petere, sese prius in eam immisit,

& cum magno, & excelso animo esset, non passus, se intra oppidum contineri, hostes aperto in campo, licet numero superiores, aggredi est ausus. Confertis ergo manibus, vsque adeo à Nunnianis viriliter pugnatum est, vt diu fuerit prælium anceps: sed multitudine Abeniusepho superante, Nunnius, & cum eo ducenti quinquaginta equites; peditum quatuor millia simul occubuerunt: ac neque vnus superfuisset, qui tantam renunciaisset cladem, ni propinquum oppidum superstites fugientes recepisset. Quo die, si Abeniusephus suos à præda cohibuisset, ac victoriam profecutus fuisset: haud dubium, quin tota etiam prouincia in eius deditionem venisset. Sed timor de Ferdinandi, & multorum procerum aduentu, atque à suis accepta plaga, à longis eum excursionibus repressit. Interea Sanctius Iacobi filius Archiepiscopus Toletanus, de quo antea diximus, suis quidem sumptibus, magnam militum manum ex Turdetanis coegit, atque vnà cum equitatu Toleti, Madritii, Guadalaiaræ, & Talaueræ, quæ insignia sunt Archiepiscopatus oppida, conscripto, inscius proximæ Larenis Cladis, versus Giennensem urbem fuit profectus: in quam etiam venerat Lupus Diazus Pharensis; sicque deliberatum, vt expectatis fociis, simul adorirentur hostes. Verùm Archiepiscopus Martofii cuiusdam Vclensis ordinis adulationibus irretitus, asserentis Lupum paucos deferre secum, ac neque esse expectandum, neque amittendam occasionem, qua solus sine Lupo gloriosam reportare victoriam de hostibus posset, qui magna facta præda, nō longe sparsi, ac turbato ordine incedebant; consilium laudauit, statimque, minimè vocatis exercitus primoribus, sed reliquis, se sequi iussis, ad hostes præceps, tantaque contentione properauit, vt ne expectatis quidem suis, prælium commiserit. At sarraceni paucos illos esse, ac turbato venire ordine seque multitudine superare, videntes, in eos impetum clamore solito fecerunt, ac circumactos vndique, breui tam miserè deuicerunt; vt ne quidem ex eis euaserit quispiam, quin aut mortuus, aut captus fuerit vnà cum ipso Archiepiscopo. Eo capto, subitus in castris sarracenorum tumultus exortus est, & commota seditio, diuiso in duas partes exercitu, quæ de Archiepiscopo contendebant, vtra eum duceret captiuum, Granatenses ne, à quibus captus ille fuit; an Maurusii, qui potiores in exercitu erant; cumque ex contentione, vt sæpè fit ad arma iam esset conclamatū, Præfectus Malacitanus, animaduersa seditione, quæ omnino in communē totius exercitus ruinam vertebatur, iratus ad Archiepiscopum accessit, ipsumque telo punico, per fossulo humero, occidit; Absit, inquit, vt pro vno cane tot strenui militares Duces occubant; simulque abscisso ceruicibus capite, & manu dextra, qua Pontificios annulos gestabat, direptis castris, cum victoria & opima præda abierunt. Hac ipsa tempestate Ferdinandus Princeps, qui Burgis cum exercitu in Baticam pergebat, audiens Nunniū Laræ & Archiepiscopum auunculum, cum omnibus copiis, in prælio occubuisse, oppidū Villæregalis in itinere ingressus est, sequentem expectaturus exercitum, vbi febris correptus, tandem in ipso iuuentutis flore, atque iniquissimo Reipub. tempore, vita excessit, Alfonso filiū paruulum successorem Regni testamento relinquens. Verū Sanctius Ferdinandi frater germanus, iuuenis strenuus, ac bellicosus, successionē ad se pertinere ratus, Regnum occupauit, seseque pro Rege gessit: ac conuocatis Regni primoribus, præsidia cum præfectis, in omnes Baticæ vrbes, & munitiora oppida misit: ipse verò Hispalim venit, vt Regnum sibi stabiliret. Nam Alfonso pater absens, tunc vel obierat, vel vt dictum est, aliqua de causa Regno exulabat; ex quo eius filii liberè de successione decernebant. At verò Iacobus, auditis prosperis Abeniusephi excursionibus, quibus adiuncto Granatensi exercitu, bis Castellanorum copias cum magna eorum strage fudisset; ac Sanctium filium crudeliter interemisset, & Ferdinandum nepotē vita excessisse, remque omnem prorsus iri perditum; Petro Principi iniunxit, vt protinus cum expedito exercitu mille equitum, & peditum quinque millium, quem Valentia paratum habebat, magnis itineribus in Murcienses contenderet, Castellanisque subsidio esset; atque, vt hostes distineret, Granatensibus bellum infetret. Inde discedens Petrus Murciam venit, vbi aucto exercitu iis, qui in præsidiis erant, Granatense ingressus Regnum, cuncta, in Almeriensi præsertim, & Malacitano agro, ferro, flammaque vastare cœpit. Tunc Granatæ Rex, & Præfecti copias suas, quas ad Abeniusephum miserant, redire ad se iusserunt, vt Petro obuiam irent. A quibus subito destitui se videns Abeniusephus, atq; intelligens, Sanctium Principem classem mari parare, vt Maurusios traicientes interciperet, & auxilia impediret, dimissis excursionibus, cum omni exercitu Algeziram regressus fuit. Interea Iacobus de interitu Sanctii Archiepiscopi filii charissimi valde dolens, magisque in Abeniusephum commotus, nouas quotidie copias cogere, atque expeditionem, se duce, contra sarracenos suscipere promulgauit; quod animaduerneret, Alfonso absente, Castellanis tam ma-

tam male rem gerentibus, non modo Bæticæ, sed totius Hispaniæ, propugnationis curam ad se vnum deferri: esseque non modo perutile Regnis, sed perquam honorificum & gloriosum, vniuersæ Hispaniæ libertatis, se vindicem, ac custodem fieri. Quid enim sibi profuisse, aiebat, tot, tantasque de sarracenis, superiore vitæ tempore victorias reportasse; per easque sacrosanctam Christi fidem & religionem feliciter tot in locis propagasse; ni iugi, ac facto quoque in eos bello, parca sustentaret? nisi etiam pro augenda, promouendaque religione, vitam libenter profunderet? Quibus de causis, ac ne inultum relinqueret Archiepiscopi interitum, quem acerbissimè tulerat; animosus, quàm credi potest, sese ad expeditionem præparauit; simulque literas cum mandatis dedit, ad vniuersos proceres, & ciuitates suorum Regnorum, auxilium implorans; sibi que ad tam necessariam expeditionem, è qua totius Hispaniæ salus, & propugnatio pendeat, cum omni re adessent; deprecans, atque obnixè rogans, ad proximum Resurrectionis Dominicæ diem festum Valentiam conuenirent. Per id tempus Cæsar Auguste magnus inter ciues tumultus subito exortus est, & ad arma conclamatum, atque tantus furor populi in Magistratus concitatus, vt in concurrentes ad tumultus sedandos cum fascibus & lictoribus consules ciuitatis, indicta causa, manus iniectæ fuerint à coniuratis, & Aegidius Tarinus primus Consul enecatus. Quod, vt primùm Regi innotuit, protinus Iustitiæ Aragonum Præfecto mandauit, vt quàm acerbissimè in delinquentes animaduerneret: è quibus ille quotquot potuit comprehendere, capitis supplicio damnauit. Similis quoque Valentia exorta est seditio inter populares: atque vt neque prioris, sic neque huius vlla inuenta causa, præter furorem, & exoptatam populi licentiam; fuit enim cum magistratibus vrbe pessime actum, ipsis vrbe pulsus, eorumque domibus euersis; auctore quodam Michaelè Perezio, magni apud populares nominis. De quibus factus Rex certior, Dertosa Regnum ingressus, duce Petro Fernando filio, persecutus est latrunculos illos, atque vniuersos cum eorum duce Perezio, breui vrbe, ac toto Regno expulit. Eo tempore concurrere plerique proceres ad bellum Granatense à Rege conuocati; quibus iussu Regis publicè fuit factum hospitium. Cæterum dum Abeniusephi, & Granatensis Regum res prosperæ in Bætica erant; nonnulli Sarraceni Valentini Regni, à Granatensibus sollicitati; quòd nullum vnquam tempus opportunius ad conspirandum habituri essent, coniuratione facta cum Granatensibus, castella, & arces, quæ ab ipsis concessione Regia tenebatur, munire quidem, atque à Christianorum Imperio deficere cœperunt. Id autem Abeniusephi & Granatensis industria factum fuisse creditur: cum habuerint compertum, nisi impedito, atque domesticis implicato bellis Iacobo, se, numquam Bætica potituros; ac vel eo maximè, quòd initio conspirationis, protinus ex Maurusiis simul & Granatensibus nonnullæ equitum turmæ confluerint, quibus indies Valentinorum conspiratio augebatur; ac passim Christiani iter facientes diripiebantur. Sarracenorum præterea vnus, nomine Habraimus, instaurare, munireque cœpit arcem Serrafinestratiæ dictam, quâ paulo ante Rex, tanquam nouis eiusmodi rebus moliendis opportunam, euerti iusserat. Primi igitur ex omnibus, qui conspirarant, fuere populi Touenses, atque Alcalanæ, Gallineriæ, & Peguanæ, conuallium; tum & Guadalestani, Confridenses, & Finestratienses, antequàm ad eos auxiliarii è Granata equites venissent. Post eorum autem aduentum, paulo honestiore de causa conspirarunt Montefani, & Valladenses, cum aliis nonnullis proximis Setabi populis; serpebatque malum indies: quoniã Granatenses nouas quotidie copias, arma, & pecunias Valentinis clam suppeditabant; ob quam causam Rex, qui Valentiam venerat, conuocatis primoribus Aragoniæ, Cataloniæ, & Valentia, præparatòque comiteo, & armamentis, bellum rebellibus indixit; nec non Principem Petrum accersi voluit, qui paulò ante, dimissis præsidiis apud Murcienses, in Cataloniam reuersus, bellum cum Emporitano gerebat. Hic Emporitanus, non obstante eo bello, relictis suis oppidis milite & armis munitis, cum magna manu militum Valentiam venit, Regi non modo opem laturus; sed de controuersis, quas habebat cum Petro acturus; fuitque propterea Regi vsque ad eòdè gratus eius aduentus, vt illico in Catalonia edici Rex iusserit, ne quispiam Petrum in eo bello contra Emporitanum sequeretur: neque damni quippiam illius agris, & populis inferret: qui secus faceret, capite plecteretur. Itaque magno coacto exercitu, atque ab vrbe egredi decernente Rege, vt in rebelles excurreret, plerique ex iis de reconciliatione egerunt. Horum primi fuere Montefani, & Valladenses cum aliis propinquis populis, quibus hoc ipso promissa fuit impunitas, quòd statim resipuerunt: quòdque non antea rebellarunt, quàm Granatenses, & Maurusii equites Regnum ingressi sunt; quasi tum fuerit iustior rebellionis

occasio. Verum aliis, qui antea conspirauere, nempe Touensibus, Alcalanis, Gallinera-
 nis, & aliis quorum supra mentio facta est, non modo negari veniam, sed atrocissimum
 inferri bellum imperauit. Vnde Valentia profectus, Algeziram venit, vbi intellexit,
 Touenses arcem muniuisse, seque in eam propugnandi causa recepisse: ad quos misso
 centurione cum cohorte militum, vt dederent se Regi, cuius tam nota erat beni-
 gnitas, atque resipiscentibus ad parcendum procliuitas; illi freti quidem auxilio Alaza-
 draci, qui Regno fuerat in exilium pulsus, actunc, cum Granatensibus reuersus,
 quemque iam iam auxilio sibi adfuturum sperabant, responderunt, se non alium, quam
 Granatensem, & Abeniusephum Reges tanquam veros dominos habere; Iacobum
 quidem virum bonum, non tamen sarracenorum proprium, ac verum Regem esse. Igi- 10
 tur reuersus Centurio, renunciato responso, adiecit, se non arcis munitione, sed auxilia-
 lium accursu impeditum abstinuisse ab illius oppugnatione. Tum Rex Algezira Seta-
 bim venit, vt præsiarios milites, qui per arces & Castella distributi erant, sua præsentia
 recrearet, eisque animum adderet. Inde verò partem equitatus Alcodium, & Cocenta-
 niam insignia Contestaniæ oppida misit, vt subsidio illis essent contra ducetos quinqu-
 ginta leuis armaturæ equites Granatenses, quos ad oppugnandum Alcodium venisse
 intellexerat. Nec mora, insidiis non longè ab oppido collocatis, duce Alazadraco,
 oppidum oppugnare ausi, cum graui iactura repulsi sunt, atque eorum strenuus dux A-
 lazadracus sagittæ ictu interemptus: qui tamen non diu inultus relictus est. nam sarrac-
 enis abeuntibus, atque cum eiulatu maximo humeris cadauer efferentibus, Alcodiani 20
 elati victoria ex oppido proruperunt, illosque imprudenter, ac turbato ordine insequen-
 tes in eorum insidias inciderunt; à quibus ferè omnes trucidati sunt. Magna igitur sur-
 gente fama de tam aduerso Alcodianorū successu, arte & industria Granatensium con-
 secuto, animosiores effecti sarraceni, castella & arces Christianorum aliquot oppugnare
 tentauerunt. Cùm igitur indies malum ingrauesceret, ac cresceret conspiratio, Rex
 in urbem reuersus, denuò procures, qui iure beneficiario illum in eo sequi bello, atque in
 præsiidiis esse tenebantur, conuocari iussit. Quorum primi conuenere, Garcias Orti-
 zius Assagra Albarrazini dominus, tum & Promagister Templariorum (quem Asclotius
 in sua hiltoria, Petrum Moncadam fuisse asserit) cum nonnullis cohortibus, vbi cum
 intellexissent venisse sarracenorum mille pedites in campū Lyriæ, decimo ab vrbe mil- 30
 liario, vt excursiones in occurrentes pagos facerent; protinus Templarius, & Garcias,
 sumptis centum & viginti equitibus, ad eos vrbe exierunt: quos tam strenuè ac fortiter
 aggressi sunt, viriliterque cum eis dimicarunt, vt ex ipsis ducentos & quinquaginta oc-
 ciderint, reliquos, paucis captis, ad vnum profligauerint; vno tantum armigero ex nostris
 desiderato, & quinque equis occisis. Interim Rege Setabim reuertente, auditum est
 plures sarracenos equites præterisse proximam Albaidensem vallem, ireque subsidio
 Beniopanis, quos numero duorum millium Petrus Ferdinandus Regis filius obse-
 sos tenebat. Verùm Ferdinandus cum esset excelso animo, atque viribus, & paterna
 magnanimitate præstaret, hostes tanta celeritate præuenit, vt planè antequam Beniopa-
 ni munire possent arcem, atque subsidiarios recipere, arcem ipsam expugnauerit, oppi- 40
 dum intrauerit, cunctosque interneccione deleuerit. Vnde equites, qui subsidio ve-
 nerant, de expugnatione facti certiores, in Lucentum Christianorum oppidum de-
 flectentes, illud ceperunt, ac diripuerunt. Tum Rex qui Algezira Setabim venerat,
 ira commotus, quanquam effæto iam esset ob senectutem corpore, viribusque defi-
 cientibus, prægraui quodam morbo, è quo vix adhuc conualuerat; tamen hostes
 insequi decreuit cum equestribus simul & pedestribus copiis, quas secum habebat.
 Sed Hospitalario promagistro, & Ortizio, ac etiam Oscensi Episcopo, impense illum
 obsecrantibus, ne vrbe exiret, tot, tantisque fractus laboribus, atque recenti ægritudine
 conflictatus; neuè in manus desperatorum hostium se dederet, totiusque Regni sa-
 lutem cum propria amitteret; tamen illius cursum retardare non potuerunt. Cumque 50
 iterum reluctantem illum reprimerent, ac se in hostes inuolatueros promitterent, si domi
 se contineret, sin aliter, ipsum deserturos affirmarent; se, vel solum illos aggressurum,
 dicebat: quoad tandem, tum medicis nouum quoque morbum ex tam æstuosa via, &
 caniculæ tempore, prænunciantibus: tum Theologis, & Antistitibus, ni tam evidens
 vitæ discrimen effugeret, æternas pœnas comminantibus; tum demum reliquis religio-
 sis viris cum vniuerso populo collachrymantibus, atque ipsius conatum impedire niten-
 tibus, in vrbe mœstu, atque sollicitus remansit. Illi vero turbato ordine, nimioque fa-
 tigati calore & æstu, Lucentum peruenerunt. Quibus occurrentes hostes, visi sunt nu-
 merum quingentorum equitum, & trium millium peditum, satis bene exstructorum
 explere.

explere. In quos subito irruentes nostri, tamen si diu anceps pugna fuit, tamen au-
 gescente hostium numero & multitudine, ex concurrentibus vndique sarracenis, vi-
 cti, fugatique fuerunt, mortuo Ortizio, & filio Bernardi Entensæ, cum maiori parte
 equitatus. Tam ingens etiam afflixit clades Setabitanos, qui, vt continerent Re-
 gem, similiter incautè, ac turbato quoque ordine ex oppido in hostes irruerunt,
 vt, referente Marfilio, prouerbio fuerit trito vulgatum Setabitanis, Martis infau-
 stus ille dies. Fuereque in eo prælio capti, cum multi equites pernobiles, tum Hospita-
 lis promagister, qui in arcem Biarri, quæ tum fuerat auxilio Granatensium equitum ab
 oppidanis recuperata, in custodiã missus: tamen si protinus à sarraceno trãs fuga, qui mul-
 10 to tẽpore sub Rege militauerat, mireq; colebat promagistrũ, liberatus fuit; ac paulo post,
 mortuo Rege, ad Petrum Principẽ reuersus. Igitur tantæ cladis audito nuncio vehemẽ-
 ter conturbatus Rex fait, eoque grauius rem tulit, quòd rescuuit suos, neque seruato ordi-
 ne, neque coniunctis viribus, neque satis exploratis hostium consiliis, in eos irruisse. Ita-
 que paucis post diebus Petrus Princeps cum nonnullis proceribus ad Regem venit,
 cui illicò exercitum Rex tradidit, vt in præsidia arcium, & oppidorum, maximè verò
 Murcienfi Regno confinium, distribueret: quandoquidem, aut quia Abeniusephus in
 Algeziram, vt diximus, redierat, aut quia Castellani sese iam contra Abeniusephum ere-
 xerant, & Granatenses oppresserant, euanuere equites illi exteri, qui Regnum infe-
 stabant. Sed angore animi, agitationeque corporis conflictatus Rex in morbum inci-
 20 dit grauissimum, à medicis multò ante denunciatum. Quamobrem Setabi, quam ille vr-
 bem magnopere coluit, profectus, venit Algeziram; vbi, ingrauescente morbo, pec-
 cata sua meditatus, profusus lachrymis, intimoque animi affectu dolens, Antistiti
 ac religiosi viris aperuit; moxque sacrosanctum Christi corpus sumpsit. Sed medicis,
 post multa adhibita remedia, omnino de ipsius vita desperantibus, Petrum accersi
 iussit, cuius aduentu, & præsentia non mediocriter recreatus, in sequenti die, sacro
 religiosissimè audito, præsentibus Antistitibus, & qui tum aderant, Regnorum proceri-
 bus, ipsum cum primis admonuit, vt animo, atque oculis perpenderet, summa & im-
 mensa beneficia, quæ diuina bonitas sibi Regi tota vitæ periodo contulisset: cum & sexa-
 ginta, ac eo plus, annos regnauisset; & nullas non ex hostibus victorias cum summa Chri-
 30 sti laude reportasset: maiores sanè se reportaturum speraret, si tria potissimum semper se-
 cum animo versaret; Primum, si Deum tota mente timeret; eique se, suaque omnia toto
 pectore commendaret. Alterum, si populos in officio & concordia contineret, ex qui-
 bus Regnorum non modò incolumitas sequitur, sed incrementum & amplificatio: huc
 enim Regum tota refertur fœlicitas. Tertium, si fraternum concordia vinculum
 cum Iacobo vterino fratre retineret. Iccirco enim ei secundo loco Balearicum Regnũ
 cum adiacentibus Insulis, atque Mompelleriensem & Perpiniensem diuiones suis Re-
 gnis propinquas, se contribuisset vt fraternis iunctis viribus, non modo omnibus terrori
 esse ambo; sed concordibus inter se animis, maiora moliri, ac totam Lybiæ oram debella-
 re possent. Adiecit deinde, nihil fore, neque Christo acceptius, neque sibi gratius, neque
 40 Regno, & Regibus tutius, quàm sarracenos cunctos è Regno expellere: quòd iidem vsq;
 adeò natura impij, ac Christianorum perpetui & intestini hostes sint; vt nulla vnquam
 cum Christianis deuinciri pace possint: ac neque precibus, neque humanitate flecti, vt
 in Christum dominum animo firmo, atque fideli sint; sed infido, & ab eo semper auerso.
 Adhæc Oscensem Episcopum, quem à puero domi aluerat, & tanquam moribus, in-
 genio, & consilio præstantem, magnum Regni Cancellarium constituerat, necnon
 Sacristam Ilerdensem, eius fratrem, & Vgonem Mataplaniũ Archidiaconum Vrgel-
 itanum, viros consilij Regij probatissimos, ac fidelissimos, eidem plurimum commen-
 datos haberi voluit, vna cum antiquis Aulæ Regiæ alumnis, quos reliquis omnibus præ-
 ferri iussit. Demum cauens omnino, si eo morbo decederet, ne extra Regnum effer-
 50 retur, ne scilicet eius cohonestãdi funeris causa, Petrus Princeps bellum intermitteret;
 sicque, eo absente, augendæ conspirationis noua daretur occasio statuit, vt si mors ipsum
 Algeziræ occuparet, in Aede Virginis, quam ipse ibi exædificari curauerat: si Valen-
 tiz, in templo maximo, cadauer deponeretur, quoad finito bello, in cœnobium Popu-
 letanum deferretur. Hæc cum dixisset, ab humanis rebus omnibus se abdicare volens,
 Regnum liberè absoluteque Petro concessit: ipse vero monachalem vestem Cistercien-
 sis ordinis suscepit, animo abeundi in cœnobium, ibique, & profitendi religionem, &
 quod reliquum esset vitæ, Deo, atque cœlestium contemplationi impendendi. Iraquo
 Petrus, vt patri morem gereret, ad extrema Regni versus Murcienfes perrexit; Rex verò
 Valentiam progressus fuit, quò simulac peruenit, testamentum obsignatum Episcopo

Valentino, postquam ille vita functus esset resignandum, tradidit. Sed ex vi morbi, cum iam vox, viresque deficerent, se totum Christo & Virgini matri commédans, ac cœlestia suspiciens, vitam Deo reddidit, vii. Idus Iulii, anno Christianæ salutis M. cc. lxxvi. ætatis verò suæ lxxviii. cui iusta & exequiæ mediocri pompa, & ceremoniis redditæ fuere, ob Petri & Iacobi, aliorumque filiorum absentiam: nullus quippe ex eis obeunti patri ad fuit, sed exemplo Petri vnusquisque abiit in præsidia. Cadauer autem in templo maximo deponi iustum est, quoad Populeum cum magna pompa, Regioque more deferretur. Eo mortuo, fuere illicò recitata tabulæ testamenti, quod ipse Mompellerii, ad vii. Calendas Septembris fecerat ante annos quatuor, suaque manu & sigillo obfirmauerat. In quo donationes, Regnorumque diuisiones, Petro & Iacobo legitimis ex Iolantetan- 10 quam iusta vxore filiis factas, approbavit. Iacobum & Petrum ex Terefia Vidauria filios ante Iolantem susceptos, eodem testamento legitimos declarauit; quorum natu maiorē, Exericano oppido & arce, cum vniuersa eius ditione ac territorio in Valentino Regno; minorem verò, Aierbio oppido cum eius quoque arce, aliisque oppidis in Aragonum Regno donauit: ea conditione, vt alterutri sine liberis decedenti superstes succederet, vtroque autem orbatolibris, amborum oppida, arces, & ditiones, Regno adiungerentur: necnon Petro, & Iacobo prioribus, sine filiis decedentibus, illos ad Regna vocari, arque omnino fœminis, etiam ex Iolante natis, præferri voluit. Tametsi post conditum testamentum, Terefiæ matrimonium, vt antecedenti libro diximus, grauissimis de cau- 20 sis irritum habuerit. Alios etiam filios non iusta vxore natos suscepit, Fernandum Sanctium ex Antilonia, miserè in profluentem proiectum, qui domo vna cum ditione Castrensi in Aragonia fuerat à Rege donatus, ab eaque eius filius Philippus Fernandus, & successores nuncupati. Tum & Sanctium Archiepiscopum Toletanum: vltimum, Petrum Fernandum ex nobilissima Aragonensi fœmina Berengaria Fernandia dicta, altera scilicet, ab illa Berengaria Alfonsi domini Molinæ filia, quam Rex etiam habuit charissimam, nullos tamen ex ea filios procreauit. Fuit autem Ferdinando ditio, siue Baronia Yxarenis in Regno Aragoniæ cōdonata, ab eaque ipse, eiusq; hucusque Regio conseruato stemmate, hæredes ac successores Belcitano post aucti Comitatu, denominati. Item filias quatuor ex Iolante habuit, quarū natu maxima Alfonso Castellæ Regi nupsit; altera Constantia, Manueli ipsius Alfonsi fratri germano: tertia Isabella, 30 Philippo Regi Galliæ, quarta Maria, quæ religionis septa est ingressa. Quarum filios, prioribus quatuor natis prole carentibus, ad successionem vocari voluit. Denique omnibus modis prohibuit, ne villo vnquam tempore fœmina in Regna succederet. Vnde colligitur, annumeratis fœminis, ac etiam Alfonso primo nato ex Leonora priore vxore, Regem tredecim progenuisse filios, qui penè omnes, non modo Regnis amplissimisque ditionibus ab eo ditati fuere: sed generosissimo eius cum sati sanguine, rum exemplo, atque virtutibus imbuti, tanto quidem progenitore digni euasere. Cuius planè herois animum tot stipatum benefactis, torque pietatis, ac religionis defunctū muneribus, sicuti ex corporis vinculis, tanquam ex carcere euolantem, cœlestis (vt credi par est) excepit gloria: ita dimissam quoque vitam inclytam, viuorum memoria, in qua 40 est vita mortuorum, retinebit in omne æuum sempiternam: cum ali quidem hæc possit, sustentarique quam facillimè, tot, tantarumque admiratione, atq; contemplatione virtutum, quot, quantasq; ex præclarissimis ipsiusmet Regis factis nunc erit colligere. Quæ obrem vt extremum iam habeat historia, & aliquando peroremus, atque vniuersis demum Regibus, dominisque terrarum, qui Reipub. ac summis præ sunt Imperiis, non magni modo Principis, ac Imperatoris; sed etiam optimi, per sanctique viri imaginem, tanquam in speculo contemplandam, imitandamque proponamus, heroica ipsius facta, ac præcipuas, quibus eximie præstitit, virtutes breuiter in hanc summam referemus. Pietatem enim ac religionem, quæ omnium sunt fundamenta virtutum, si in primis intueamur, habemus quidem contestatas ipsas. non solum singulari illius studio, quo se totum 50 defendendæ religioni dedit: sed confirmatas etiam ex ædificatione bis mille templorum, quæ in expugnatis à se sarracenorum Regnis erigi, exornarique curauit. Si magnanimi- tatem spectemus; ab ipsa prope infantia Regiæ maiestatis personam, cum Imperatoria belli administratione grauissimè sustinuit. Si consilium in decernendo; nemo ipso attentius alienum adhibuit: proprii autem exitus nullius extitit felicior. Si prudentiam; ex tam consideratis eius actionibus, ac æquabilitate vniuersæ vitæ, summam in eo fuisse deprehendimus. Si Reipub. administrationem; qui leges cōposuit, scita sanciuit, ac iussa populis descripsit, à consentanea rationi ac legibus administratione discedere, qui potuit? Si vero prouidentiam, summamque in bello diligentiam perpendamus: quam.

quamquam mirè quidem incredibilem in præueniendo hoste celeritatem suspicimus, minime tamen maturitatem in deliberando desideramus. Quod si de admirabili illius temperatione, figura, & sanitate corporis agamus; nemo ipso inuentus est, suis in Regnis, neque statura procerior, neque habitudine præstantior, neque membrorum robore firmior, non denique valentior, sanior, atq; speciosior. Oris enim venustate alliciebat cunctos, maiestate conterrebat, comitate verò & affabilitate deuinciebat: eaq; insuper salubritate fruebatur, vt vitam prope indolentem transegerit: ægrotasse siquidem nunquam, nisi appropinquante obitu, visus fuit. Quin tanta etiam modestia, & reuerentia præditus erat, vt Regum nullus in cibo & potu fuerit illo parcius; nullus in voluptates delapsus temperantior; atque in dictorum simul & factorum moderatione nullus circumspectior.

10 Adhæc, si ad fortitudinem, & armorum tractationem, vnde expugnatoris cognomen adeptus est, deueniamus; quem triginta contra sarracenos præliis interfuisse, præfuisse, ac vicisse comperimus, num clarissimæ fortitudinis, reliquarumve virtutum bellicarum expertem iudicabimus? Aut eum etiam, qui nihil non magnum aggressus est, ac neque vnquam ab incepto destitit, sed voti semper compos euasit, inconstantem dicemus? Verum neque à clemente seiungemus, propterea quòd in vnum dumtaxat impium, aotum, & conspirantem filium, iuste se præbuit acerbum; cum in reliquos omnino homines, & populos, præsertim supplices, semper mansuetus fuerit, ac perbenignus. Iis adde humanitatem, qua virtute excelluit tantoperè, vt nunquam insolens ac superbus; sed omnibus

20 facilis ac indulgens, atq; cum grauitate semper extiterit humanissimus. Iam vero liberalitas & magnificentia debitæ Regibus virtutes, ab eo ne abesse poterat, qui nihil ferè sibi in expugnationibus retinuit, omnia diuisit, cunctos locupletauit? Patientiam, cum vbi oportuit, semper habuit; tum incredibilem cum Sanctio & Ferdinando patris, perpetuis suis æmulis, atque insidiatoribus sustinuit. At, si veram eius in amicos fidem, constantiamque promissorum in hostes, consideremus; eximia in vtrosque, pluraque, tum officia, tum grati animi beneficia contulit. Ac si iustitiam & misericordiam præcipuas principum virtutes, adiungamus; vttramq; sic coluit, vt per eas, nullus neq; magis amandus, neq; magis timendus Rex fuerit: ex quibus maior illum, quam quemquam Regum consecuta fuit felicitas; cum & annis plus sexaginta regnauerit; & posteris non modò duplo maiora

30 quã acceperat, pacata Regna reliquerit: sed ea etiã que postea apud exteras gètes, & terras vltimas, ab eisdè adepta sunt, illi vni accepta ipsi referre debuerint. Totius. n. Hispaniæ Imperii fundamenta posuisse illū, cum ex historiis, Regumq; Annalibus compertum est, tum in ipsa operis præfatione satis superque à nobis probatum. Quod si tandem non minor est virtus, quam quærere, parta tueri; quid nobis, quæso, felicius; quid illi etiã gloriosius; quàm, ne vnum quidem palmum, quod dici solet, terræ, quam semel cepit, atque in ea pedem posuit, amisisse vnquam? quinimmodò suis successoribus Regna vsque adeo fixa tradidisse; vt ea, diuino munere, post tot sæcula, in hunc vsq; diem, tanquã facta tecta, & summa cum religione Christi firmata, & magna cum Regum gloria

conseruata videamus?

LAUS DEO.

Tomus III.

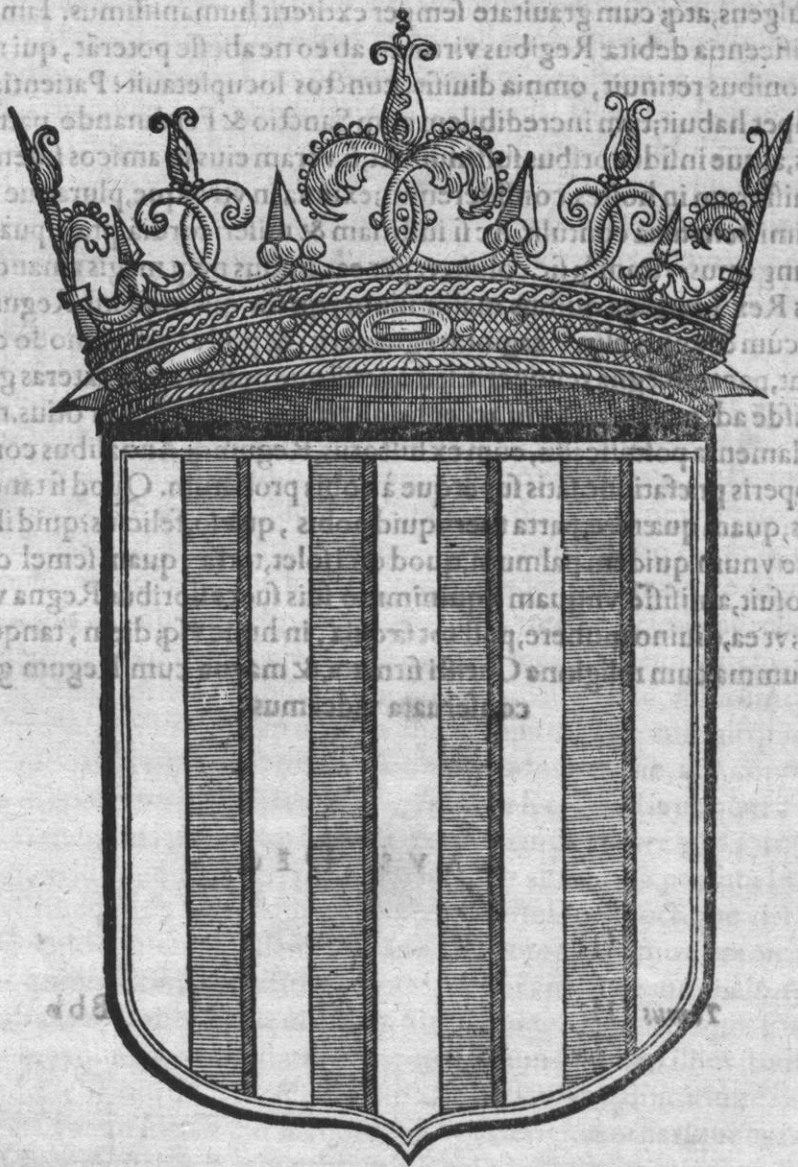
Bbb

LIBER X.
ARAGONENSIVM
RERVM COMMENTARI.

HIERONYMO BLANCA,
CÆSARAVGVSTANO, HISTORICO

REGNI, AVCTORE.

Omnia S. R. E. animaduersioni subiecta sunt.

Anno MDCV.

APPROBATIO DOCTORIS
DIEGI MONREALII, CANONICI
CÆSARAVGVSTANI.

ILLVSTRISSIMVS, ac Reuerendissimus Dominus, D. ANDREAS BOVADILLA, & Cabrera, Dei & Apostolicae Sedis gratia Archiepiscopus Cæsaraugustanus, hosce Aragonensium nostrarum rerum Commentarios à Hieronymo de Blancas Cæsaraugustano, nostri Aragonii Regni Historico, conscriptos, mihi pernotandos delegauit. Quos ego dum accuratè perlegi, nihil fanè in eis comperi Catholicae nostrae Fidei contrarium, aut quod bonis Ecclesiae moribus aduersetur; imò eos esse multiplici, & varia tum antiquarum, tum recentiorum nostrarum rerum Historica eruditione refertos: quodq; laude dignissimum est, in eis concinnandis auctorem ipsum quamplurima, iam pœne nimia vetustate sepulta, incredibili sua diligentia suscitasse. Quapropter dignos esse, vt prælo mandentur, censeo. Nam dum de magno, & integerrimo nostro Magistratu, quem Iustitiam Aragonum appellamus, scribere instituit, sic vniuersarum nostrarum rerum summam, graui quidem, ac præstanti loquendi stylo, complexus est, ac res ipsas nedum linguae venustate, sed quod caput est, & ipsa historiae veritate illustrauit; vt Opus hoc, tot ante sæculis desideratum, non sine magna nostrorum omnium gloria his temporibus in lucem editum statuamus. Cæsaraugustæ, Id. April. Ann. Chr. ∞ D LXXXVIII.

Doctor DIEGVS MONREALIVS.

METROPOLITANI CÆSARAVGVSTANI AVCTORITAS
EDITIONIS:

NOs Andreas Bonadilla, & Cabrera, Dei & Apostolicae Sedis gratia Archiepiscopus Cæsaraugustanus, Maiestatis Regiae Consiliarius: Cum hi Aragonensium rerum Commentarii, à Hieronymo Blanca conscripti, nihil contineant, quod aut Catholicae Fidei aduersetur, aut piorum aures offendere possit, quemadmodum ex superiori censura Doctoris DIEGI MONREALII, nostrae Metropolitanæ Ecclesiae Canonici, cui obseruandos commisimus, apparet: Iccircò eidem Hieronymo Blanca, vt eos in nostra hac Diœcesi edere possit, ac editos venundare, auctoritate ordinaria, qua fungimur in hac parte, iuxta Sacrosancti Concilii Tridentini decretum, tenore præsentium licentiam concedimus, & impartimur. Volumus autem vt priusquam in vulgus exeant, cum ipso Archetypo conferantur. Dat. Cæsaraugustæ, Kal. Maii Ann. Chr. ∞ DXXCVIII.

A. Archiepiscopus Cæsaraugustanus.

De amplitudinis suæ mandato

IO. CRESPO Secretarius:

Tomus III.

Bbb

D. BERNARDINO GOMEZIO MIEDI, ALBARRAZINENSI EPISCO-

PO; & GASP. SEBASTIANO Arroytæ, Canonico, & Sacristæ Turolensi: D. FERD. Guireæ Aragonio, Villæformosæ Duci, ac Comiti Ripacurtiæ, & D. FRANC. Lacaualleriæ Aragonio: FRANC. Vaguerio: & TRIST. Munnozio Pamplonæ: PETR. LVD. MARTINIO Cenedo, I. V. D. Cæsaraugustano ciui; & STEPH. CROSTANIO, municipi Montionenfi,

VIII VIRIS

ARAGONVM REGNI DEPV TATIS

HIERON. BLANCAS, Cæsaraugustanus, eiusdem Regni Historicus.

CUM præclara multa, Patres amplissimi, à maioribus nostris inuenta, atq; instituta sunt ad ornandam nostrâ Reipub. opportuna: tum præclarum nimis mihi illud sæpe videri solet, quod in Comitibus Ann. M. D XXXVII. de nostrarum rerum scribenda Historia, sancitum fuit: & præclarus id etiam, quod istius onus officii, curamq; & cogitatione SVRITA noster suæ eruditionis dignissimam suscepisset. Ad gloriæ namq; immortalitatem optatius nihil accedere potuit, quàm ut tam gloriosis veterum factis, quæ nobis hæc, quæ fruimur, pepererunt dignitatem, & otium, tam clari hominis preconium non deesset: ut illud Hectoris apud Neuium admodum scitum est: qui solam eam incundam sibi laudem statuebat, quæ ab iis proficiscebatur, qui ipsi in laude vixerunt. Sic iam videmus Aragoni nominis gloriæ à diuturno, & magno silentio vindicatam; neque vindicatam solum, sed laudatam etiam à laudato viro, nobiscum patriæ iure, ac vitæ societate coniuncto; ut inde quoq; honos, neq; leuis, iisdem ipsis rebus adiungatur. Sed ita nobis natura comparatum est, nihil ut difficilius sit, quàm omnibus omnium studiis satisfacere. Idque tum in aliorum, tum in ipsius Suritæ monumentis perspexi. Etenim cum ille pro suscepto munere tam ornate res nostras utraq; lingua persequutus fuerit, ut ad veterum scriptorum laudem perueniret: aliquibus tamen visum est, eum per anguste adeo nonnulla retulisse, non ut facile intelligatur, quid dicat. Fuisse præterea ab eo male posita rerum initia, tenuiterque satis locum illum de Magistratus Iustitiæ Aragonum institutione tractatum: de quo, cum sit vinculum nostræ Reipub. ac domesticæ, & ciuilibus concordia fundamentum, non tam ieiuniter, & parcè, multoq; minus ambigüe, iam scribi oportebat. Mihi verò sic videtur in omni Historia curiosus, ut neminem de iis, qui peritissimi fuere, eidem antepo-
nam

non potuit. Quæ tandem caussa me impulit, ut ad eadem ipsa, quæ ab eo scripta sunt, aggrederer hac spe, non ut omnia copiose scriberem, sed ut leuiter unumquodq; tangere; sic tamen ut sub uno aspectu, si fieri posset, omnem nostrarum rerum memoriam proponerem: magnum equidem opus, & arduum: sed ingredienti mihi considerandum fuit, postea quocumq; ferar, danda nimirum vela iudicauit. Neq; enim Aristotelem in Philosophia deterruit à scribendo summa illa Platonis amplitudo; nec Aristoteles ipse res inxit eorum, qui post eum sequuti sunt, studia, quominus quisq; quò progredi, aut quid posset efficere, experiretur. Ita mihi nequaquam duxi infringendam spem, quin tamen si Suritam imitari, aut consequi non possem in scribendo; attamen quæ ille omisit, liceret mihi persequi deinceps; ac si non parè, eum saltem tenerem cursum, quem possem. In primis autem cum superioribus annis quosdam de Iustitiis Aragonum Fastos edidissem, singula tantum eorum nomina, nudamq; annorum seriem complectentes; eos nunc decreui plenioribus hisce Commentariis illustrandos: ut qui primum nudi, atque inornati propositi fuerant, tantum ut essent beneuolentia mea erga patriam obsides: nunc quasi vestiti, & compti habeant ornamenta. quæ sint, fidei, ac diligetia testes: sicq; planè, quod tunc fueramus polliciti, prestaremus. Et verò præter id, quod de ipsius Magistratus institutione, & origine, deq; singulis Iustitiis, tanquam instituti nostri precipuum, scribere opus fuit: breuem etiam decreui de nostris Regibus Historiam intexere, ut eorum numerum, ac seriem, fortasse adhuc non satis intellectam, indicarem. Præterea de Optimatibus patriciis, & Palatinis hominibus, quos Ricos homines, & Mesnardarios vocamus, nonnulla proferre, quæ vetustatis caligine oppressa iacuerunt: tum de familiis, & clypeis eorundem: de numero, & ordine Iustitiæ Aragonum Officiū administrantium: de Comitibus nostris: de antiquis nominibus, & Magistratibus: ac demum locos alios perstringere de tota nostra antiquitate uberiores; ut omnibus hisce rebus adumbratis, facilius ipsius Magistratus originis, & progressus ratio notaretur: præsertim cum his de rebus multa, de quibus hætenus nemo scripserat, nec tam facile erat, unde sciri possent, in veteribus monumentis compèrissem, quæ ab exteris peti non poterant, & nisi multorum sapientiam admirarer, etiam, ut suspicor, nec à nostris quidem. Quæ cum ita sint, non possum non vehementer eorū consiliū, ac factū approbare, qui censuerunt Opus hoc, minimè, Commentarios in Fastos de Iustitiis Aragonum, quemadmodum in initio constitueram; sed potius, Aragonensium rerum Commentarios, inscribendū: quòd plura in se contineat, quàm quæ priori illi æquè subiici posse viderentur inscriptioni. Neq; verò hæc ideò Latine scripsi, quasi ea crediderim futura esse gratiora, quàm si quotidiano, ac vulgari sermone scriberentur. Video enim plerosq; etiam Latina lingue peritos, malle suam in Hispanis legendis operam cōsumere, cum alioquin tam delicati fastidii sint, ut non solum ad pertractandas res serias inopem nostram linguam arbitrentur, sed in vulgaribus fabellis, nisi quæ sint expressa de Latinis, penitus contemnant, & despiciant. Verum tamen grauiora hæc duxi, deq; eis scribi ea siquidem lingua oportere, cuius aliis gentibus peruulgata, & communis notitia sit. Qui autem Hispanè hæc scribi voluissent magis; æqui esse debent, cum Hispanè satis multa ab eodè Surita scripta sint, & scribentur hæc eadem fortasse, si vita suppeditabit, à nobis: tamen si aliis id ipsum de meo munere libenter concedam. Fateor enim me eorum similem esse non posse, qui vulgari sermone de magnis rebus perquam eleganter nulla arte adhibita scripserunt. At qui dum Latine scribere decreui; nostrorum Magistratum nomina non censui mutanda, neq; ad Romanorum similitudinem transferenda: sed omnino ea retinenda esse, quibus suo quæq; proprio, & certo vocabulo appellanda maiores ipsi nostri censuerunt. Ideoq; arbitratus sum, Latine etiam loquendo, Governatorem, Iustitiā Aragonum

gonum, Deputatos, Zalmetinam, Iuratos, Locumtenētes, aliosq; isti iusmodi Magistratus nostros, iisdem ipsis nominibus, quibus quotidianis verbis efferuntur, appellare fas esse; nempe ut vocabula hæc, Latina quamquam nō sint, & apud Latinos veteres scriptores non exstent, cū neq; exstare possint; iam Latina usu reddantur, fiantq; ea tractando vsitatiora. Non enim dum, Iustitiam Aragonū, Præfectum iustitiæ; Gubernatorem, Vicarium; Zalmetinā, Prætores urbis; reliquosq; nostros Magistratus omnes, Romanorum Magistratum nominibus appellatos intueor; huiusmodi consiliū adduci possum, ut laudem hac in re: cū Magistratum nostrorum potestatem nō esse satis his nominibus expressam intelligam. Nam Zalmetinæ munus Prætorio muneri non aequè respondet: nec Vicarii verbo tam aptè Gubernatoris nostri potestas, quàm ut quemuis intelligere oportet, designatur: neq; Iuratorum tam latè patet apud nos, quàm apud Romanos Consulū patuit amplitudo: multoq; minus Iustitia Aragonum, Præfectus iustitiæ dici potest. Nam Præfectum iustitiæ, nullum alium apud nos esse arbitror, nisi Regem; cui sic omnis dicendi iuris potestas data est, ut ab eo, tamquā à capite: ita enim nostri Iurisperiti loquuntur: in reliquos omnes Magistratus; atq; in Iustitiatū ipsum sicuti à fonte in riuulos, deriuetur. Nec scio equidem cur nobis eam præcidere debeamus, quæ Romanis initio data fuit, nouorum ex aliena lingua in suam inducendorum nominū licentiam, ut cū Philosophiam ipsi, Arithmeticam, Geometriam, aliasq; his similes voces Latinè etiam loquentes usurparint, easq; cū Græcæ omnino sint, iam usu Latinas factas videamus; nobis non illud idem licere existimemus, Iustitiamq; Aragonum, Latinè & eleganter loquendo dici posse: quantū effici queat, contendentes, quò tanti Magistratus fama peruenerit, eodē veri, ac propriū illius nominis gloriā penetrare? Quid? quod, si maiores nostri summæ ipsius potestatis vim lenitate nominis mitigādam statuerunt, quasi inter nos, ac Regem nullam aliam, neque ex virtutibus ipsis, nisi iustitiā solā interponi ducerent oportere, cur nos tantam hanc eorum sapientiam despicientes, noua verba fingemus arbitrati nostro, tantumq; Magistratū vulgari suo nomine, in toto orbe terrarum claro, & notissimo, fraudari patiemur, quo & quis sit, & qualis ipse Magistratus sit, apertè declaratur? Nonne M. Tullium, ac Terentiū quoque & Archontē, & Satrapen dixisse constat, & Liuium etiam, Mediastiticum, & Suffetem? neq; veritos fuisse hosce scriptores, cū Latinè loquerentur, ac scriberent, istiusmodi Magistratus omnes, quorum priores duo Persarum, & Atheniensium erant, Campanorum autem, & Carthaginensium posteriores, non ex Latina lingua, sed ex vniuscuiusq; eorum gentis vocabulis nominare? Dabitur ergò modò, quod Latini ipsi fecerunt, aliena sibi nomina usurpantes, ut in Magistratibus saltem appellandis, vulgaribus utamur & Latinis: cū eam mihi præcipuam laudem constituerim, ut intelligatur, quid dicam: de reliquo tamē fat fore, non esse mendacem. Ceterum, Patres clarissimi, ut hac quasi peroratione concludā, ad quam fateor me nequaquā inuitum declinare; haud dubito sanè, quin quod meum semper iudicium fuit, vestra quoq; sententia comprobetur, maiores nostros in constituenda Rep. aut inuenisse multa per se sapientiū, quàm alios: aut accepta ab aliis, fecisse meliora, quibus instituta vitæ, resque domesticas, & familiares commodiū tueremur. Eoq; magis ad credendum ducor, quòd vos omnes videā, cū nostra hæc in istarum rerum commemoratione versentur, ad ea peruulganda haud mediocri studio concitatos: dignissimum fore iudicantes, ut Reipubl. nostræ descriptio, quæ iure potest, & Regibus, & Populo grata esse, iam exteris quibusuis nationibus nota sit: quasi in eorum consiliis, qui primi de ea statuenda cogitarunt, nec quidquā parum, nec quidquam nimium fuisse arbitraremini. Et verò præcipuè singularis hæc tanta, tamq; admirabilis maiorum sapientia, quæ initio tunc fuit, in hoc vno quotidie magis summa cum

laude prodita vetustate enitescit, quod dum forenses hanc induxerunt istius Iudicis, inter Regem, ac Populum Medii, Praefecturam; nostram Rempub. ex Polyarchia, & Monarchia unam novam in speciem per quam optimè temperantes, domesticam, ac civilem pacem mirabiliter stabilierunt, agenda sic apud nos omnia statuentes; ut res maxima, minimo motu; pericula summa, nullo tumultu; domestica omnes dissensiones, sine seditionibus, quietè, & commodè illius interposita moderatione sedentur. Quamvis autem fortasse mihi imprudentiæ tribuatur, minimè hoc loco silentio prætermittendum duxi: summi enim gubernatores navium plerumq; à vectoribus admoneri solent: ut ita nos omnes de nostris libertatibus sentiamus, ne nimiam licentiam, libertatem putemus: eam namq; sola, ac vera libertas censenda est, quæ homines facit domitas habere libidines: suis quietè potiri: eadem prudenter tueri: ab eis, quæ propria non sunt, mentes, & manus abstinere: ad novos deniq; temporum casus novorum consiliorum rationes accommodemus; ne in utendo temperantiam contemnentes, in carendo patientiam experiamur. In quo ego quantum meus amor in patriam postulat, tantum vos hortor, reliquosq; omnes ciues meos, quoniam in Rep. coniuncti sumus; ut iusta, & æqua libertate contenti, falsam à nobis nimia licentiæ famam depellamus. Regios autem quoscumq; Magistratus sic moneo, ut cogitent tantum sibi à Regibus esse commissum, quantum permissum à legibus, & creditum sit; neq; sibi solam iurisdicundi potestatem, sed ita fidem creditam arbitrentur, ut non quod ipsi velint, sed quod lex, & religio concedat, exequantur: neve quisquam eorum se putet esse solum, nec sibi, quodcumq; concupierit, iam licere; sed habere in consilio leges, religionem, æquitatem, & fidem; maximiq; debere unumquemq; suæ ipsius mentis, quam à Deo acceperit, conscientiam æstimare: quæ si optimorum semper consiliorum, factorumq; testis sibi fuerit, facillimè omnes quorumvis periculorū procellas devitabit. Nunc quoniam consilii mei rationem exposui, superest tantum, vos ut orem, ita faueatis comatibus meis, ut nostri hi Cōmentarii, qui omni prorsus venustate nudi in lucem prodeunt, amplissimi nominis vestri dignitate illustrati, si non ut urbani; sunt enim vasti, & agrestes: non ut peregrini, cum totam ferè nostrarum rerum summam contineant; saltem si licebit, ut amici hospites, inter ipsius Suritæ Annales recipiantur. Quod si aliqua à me esse prætermissa, aut non sat elucubrata inueneritis: neque enim dubito, quin multa huiusmodi passim occurrent: mihi, historicus qui sim, si modò sim, at certè qualiscumq; sim, non ex alicuius Academiae, sed ex mediis fori spatii profectus, condonetis, simulq; illud statuatis, non omnem frugem, neq; omnem arborem in omni agro reperiri posse. Breuè tamen futurum spero, maximeq; si ad ornanda ea, quæ dudum in nostra hac urbe instituta fuere, publica disciplinarū Gymnasia, magnus aliquis cumulus vestrae liberalitatis accedat; ut & ipsa hæc eadem, quæ à me nunc inchoata sunt, & alia maiora, perfecta Reip. tribuantur: quibus Aragonij nominis amplitudo illustrata, quemadmodum hæctenus armorum virtute, istiusq; Magistratus laude, mirificè enituit, sic deinceps ingenti quoque literarum gloria splendescat. Cæsar-

aug. Kal. Sept. Ann. Chr. ∞ DXXCIIX.

In Aragonensium rerum Commentarios

HIERONYMI BLANCÆ, CÆSAR-
AVGVSTANI, ARAGONVM REGNI HISTORICI,

P R Æ F A T I O

AD D. GARSIAM LOAYSAM GIRONIVM,
PHILIPPI nostri, amplissimi Hispaniarum Principis, Magistrum,
Arriacensemq; in Toletana Ecclesia Archidiaconum.

ANTIQUE res nostra, quod te minimè ignorare arbitror, Loaysa eruditissime, adeo scitu difficiles sunt, & perobscura, ut nò modò quæ priscis illis seculis, sed quæ auorum ætate gesta fuerunt, vix à nobis, nisi abstrusa, & perturbata ratione, comprehendantur. Plures autem istius iacturæ afferuntur causæ, multiplicèsq;. Hæ tamen præcipuæ. Nam in ipsis Regni initiis memoria proditur Pinnatèsem Sanctioris Aerarii locum igne consumptum fuisse: instauratumque denuo, multòs post annos incendio simillimo conflagrasse. Cùmq; ibi veterum Priuilegiorum exèpla, monumentaq; publica, asseruanda exstarèt, flammis combusta, omnia interière. Postea quoq; alia eiusmodi cùm ibidem reposita seruarentur, à Raimùdo Berengario, Barcinonensi Comite, Ranimiri II. Regis genero, Circ. Ann. Chr. ∞ CL. extracta feruntur: nostrosq; in Comitibus Cæsaraugustanis Ann. Chr. ∞ CCLXIII. curauisse, damnũ illud quoquo modo resarciri. Sed id demum ad extremum pene interitum nostram antiquitatem adduxit, quod dum Petrus Rex III. in aliis Comitibus, eadem Vrbe habitis Ann. Chr. ∞ CCCXLVIII. turbulenta illa Vnionis Priuilegia de totius Regni consensione deleuit: non quæ de ea agebant solùm, verùm etiam alia multa, tum priuata, tum publica, monumenta lacerare, ac comburere & conatus est, & tandem effecit, ut Scribarum Notæ, matricesve scripturæ vix apud nos ante dictum annũ vlla reperiantur. Vnde etiam euenit, ut quemadmodũ apud Lacedæmonios, qui scripto iure non semper vsi sunt; sic apud nos quoq; plurimastrarum legum, ac libertatum munia in capitibus prudentum exstiterint: ita enim earũ Obseruatores loquuntur: à quibus eæ quas nũc vocamus Obseruantias fluxerunt. Propterea olim qui consulebantur, in maiori honore, & potentia erant: non tam quòd pauciores; quàm quòd ab eis ratio legum, rerumq;strarum, tamquàm dies quondam petebantur à Chaldæis. Eæ autè Obseruantie antequàm à Martino Vidaci Auxilio Iustitia Aragonum Ann. Chr. ∞ CCCXXXVII. in illud, quod nunc Foris connexum exstat, volumen congererentur; eandè prorsus vim, & auctoritatem, quàm ceteræ omnes scriptæ leges, habebant. Atq; tunc etiam, ut Bages conqueritur, Iuris periti ipsi, quibus hoc magnum munus commissum fuit, veriti, ne tota earum ratione peruulgata, & cognita, sine illorum opera iam legegi posset; multas Obseruantias suppresserunt: ut ab eis, quæ occulta manserant, peteretur, sicq; eos omnibus in rebus interesse necessariò oporteret. iam ut antiquitas nostra hos casus habuerit ad suam obscuratiõem rariores. Hinc deniq; factum est, ut omnino iaceat ipsius obcæcata memoria; atq; ut tot, ac tantæ inter scriptores ortæ sint, tũ de Regni primordiis, tum de Regum, ac temporum serie contentiones: adeo ut quidam nostri seculi illustris sanè Historicus optimo iure potuerit novos nobis Reges suscitare, quorũ antea nec nomina quidem fuerant unq; audita; Cùmq; æquisimum foret, ut quamuis

cetera-

ceterarum rerū cognitio languesceret, earum verò, quæ ad Magistratus Iustitiæ Aragonum ornamentū attinent, non modò animis insita, sed depictis monumentis, ac literis, quod aiunt, aureis, salua, & incolumis seruata fuisset: tamen, quod mihi sæpius mirabile visum est, misero certè casu, illarum præcipuè notitiam nunc quoq; maximè desideramus. In quo ego non tam priscos illos earum inuentores culpa damnandos censeo, quibus credendum non est conscribendi curam defuisse, quandoquidem conscribendi officium non defecit, quæ variorum casuum, & euentorum, quos supra recensuimus, occasione tribuendū, quæ earum pæne cognitionem deleuit. Eos verò, qui propius successerunt, culpa hac liberos esse non reor, quod in tenebris consensescere illas, atq; in ipsa vetustatis caligine obsolescere permiserunt, cum eadem neq; aut cuiusmodi fuerint, indagare, aut compertas in lucem ad posteriorum notitiam prodere, quod amicus noster eruditissimus ille Sigonius, de Italia Regno scripturus, de suis Ciuibus meritò est conquestus, studuerint. Quæ de re memoria teneo, cum sæpenumero coram Excellentissimo Domino D. Ferdinando Aragonio Archiepiscopo Casaraugustano, antiquitatum nostrarū studiosissimo, ac diligentissimo inuestigatore, neq; solum memoria, & testimonio, sed Annalium literis, & Surita voce laudato, hanc maiorum incuriam exprobrarem, audire me esse solitum ex eodem; Non valde propterea mirandū esse. Aragonenses. n. crebrò dicebat, quò, natura ipsa, lingua hebetiores sumus, cò propensiores semper in conscribendis, quàm in conscribendis rebus consueuimus curam adhibere. Cuius quid mihi profuerint assidui congressus, dicerem libenter, nisi de me ipso, quod necesse non est, dicendum esset. Quare debito potius illum testimonio priuabo, quàm id cum mea laude communicem.

Quamquàm igitur verum illud fuisse fateamur, in hoc tamen vno maiores nostri mihi valde coarguendi videntur, quod æquo animo viderint aliarum antiquitatum, qualescumq; fuerint, notitiam, licet manca, exstare, Magistratus verò Iustitiæ Aragonum, cui à nobis summa rerum delata est, omni prorsus literarum splendore carere, cum neq; de eius institutione, neq; de eorum, qui ei præsuere, nominibus, aut factis quidquam habetenus scriptum, satis benè digestum, habeamus. cuius lectionis cognitio iucunda non solum, verum etiam perquam utilis, ac necessaria foret. Ioannes enim Eximini Cerdanus, Aragonum idemtidem & ipse Iustitia, tametsi a uorū memoria, primus de hoc genere scribere est aggressus, ob idq; magnam mihi iurè egregiæ voluntatis, consiliiq; laudem meruisse videtur: verum dum eorum, qui hunc Magistratū gesserunt, enotare nomina curauit, à Petro Petri sumpsit scribendi exordium, quem plures alij antecesserunt. Annorum verò notationem, quæ alioquin fundamentum erat, omisit adhibere, nonnullosq; Iustitias, qui vixerunt, vel sua, vel parentum ætate, numerare. Unde fit, ut mutilam prorsus ex illius scriptis notitiam eruamus. Ipse verò noster Hieron. Surita, clariss. Historicus, disertissimusq; atq; eruditissimus vir, qui uniuersam nostrarū rerum narrationem graui quidem stylo, egregiaq; ac singulari diligentia complexus est; earū magnitudine præpeditus, nō potuit argumentū hoc, suo ornare studio, atq; accuratiorē opera, perpolire. Sed illum scimus, ad id, paucis antequàm moreretur diebus, otium sibi domesticum præparasse: repentinumq; postea interitum hoc eius consilium præuenisse. Cuius si ad hoc cumulus accessisset, ea illius ingenij vis fuit, ac facultas: ut dubitandum non sit, quin solum hoc, quod aliis exile fuisset, ac macrum, iam illius cultura, uberrimum, atque ornatissimum redderetur. Sed de eius laude neq; hic locus est, ut multa dicantur, neq; plura tamen dici possent, quàm tu optimè scis, nosq; omnes memoria retinemus.

Itaq; hæc cum viderem, et si me agnosco iis auxiliis penitus destitutum, quæ operis huius integritas suo quasi iure reposcebat: voluntatis erga patriam meæ testimoniū aliquod relinquere cupiens, cum iam doctissimus ille vir tanto splendore, & auctoritate præditus, octingentorum annorum de nostris rebus Historiam tam ornate, & copiose

suis illis Annalibus colligasset: ego in extremo tantum hoc mihi sumpsi, quod ille non potuerat, illustrare de Magistratus Iustitiae Aragonum dignitate argumentum. Quo autem id facilius comprehendatur, magisque tota illius progressus ratio perspicua sit: omnino duxi uniuersas res nostras, strictim: & uero earum primordia, copiosius, attingenda: ne totum opus corrueret, si non bene iacta fundamenta essent. Eos etiam statui notatione temporum distinguendos, qui tanto munere functi fuerunt. Cumque id etiam uideretur mihi nouis difficultatibus maxime obstructum, quod non facile esset, unde res tam antiquas, tamque obsoletas eruerem; tanta fuit, mea ut in hoc genere apud ciues meos opera probaretur, cupiditas, ut neque istud quidem potuerit meum in hoc officio frangere, aut debilitare laborem. Ad perscrutanda igitur omnia, quae habere potui, ad hoc studium quoquo modo pertinentia, conuersus sum: atque tum ipsius Regni, tum Ecclesiarum B. Mariae de Pilari, ac Diuae Encratis Tabularia perlustrare ceppi; tum & multa alia Monasteriorum Sancti Ioannis de Pinna, Ouarræ, Assaniensis, Montis Aragonum, veterumque aliorum oppidorum, & Ecclesiarum monumenta peruoluntare. Priuatos deinde tum dicti Excellentissimi Domini Archiepiscopi Ferdinandi, tum aliorum etiam de hoc genere Indices quosdam adhibui, ac ueterum, quos uocant, Foristarum: Vitalis de Canelis, Oscensis Episcopi; Eximini Petri Salanoue, Iustitiae Aragonum, Ioannis Patos; Iacobi Hospitalis; Ioannis Antichij Bages; & Michaëlis del Molino, siue Codices, siue, quae exstat, Obseruantias perlegi. Ac ne de aliis reticeam, qui in hoc opere illustrando suum mihi officium praestiterunt, unus ueterum monumentorum fasciculus, quem ad me detulit Doctor Carolus Munnozius, Regni Cancellarius, & Civilis, & Canonici iuris peritissimus, inque nostris hisce studiis iam pridem uersatus, adiumento mihi non paruo fuit. Inde namque multam collegi nostrae antiquitatis memoria. Sed quo ego adiutore praecipuo usus sum, is est, quem bene nosti, familiarissimus meus Magister Iacobus Espesius Arambrigenensis, probus, & doctus uir, nec vulgaribus, sed receditis, ac interioribus literis eruditus, uere ut dicam, meorum omnium studiorum canon. Summa enim cura, diligentia, ac fide, plurima ad me comportauit ex ipsis Tabulariis desumpta: qua maior afferri mihi leuatio nulla potuit.

Et uero in his, aliisque undique amicorum beneficio collectis, id me aliquantulum subleuauit, quod in extrema ueterum Priuilegiorum parte, priuatorumque negotiorum Contractuum, quos quotidianis uerbis, Instrumenta, uocamus, dum testes apponebantur, plerosque Iustitias Aragonum pro testibus annotatos inueni. Testium autem huiusmodi, quod tu minime omnium ignoras, non eadem semper ratio fuit. Ad duplicem enim effectum in antiquis monumentis apponebantur. Alterum siquidem pro eorum robore, & firmitate, quod sit de solemnitatibus substantialibus Contractuum (cogimur namque in his, forensibus uocabulis uti) ut testes illorum stipulationi praesentes inter sint: atque hos Testes Visores, & Auditores appellabant, & ita appellati passim inueniuntur. Alterum uero ad temporis notationem, quo talis Contractus celebrabatur, induendam, quasi potentiores, qui tunc apud eos debebant, nominando. Quemadmodum enim apud Romanos plerumque Imperante Seuero, aut Constantino: & apud Francos; Regnante Carolo, aut Ludouico: sic apud nos olim, praeter ipsorum Regum; Optimatum quoque, ac procerum, quos Ricos homines, ac Seniores illa aetas uocauit, tum & Palatinorum, quos Mesnadarios, ac interdum etiam Magistratum & Secularium, & Ecclesiasticorum nomina apponebantur: utpote, Episcopus Stephanus in Osca; Episcopus Petrus in Casar Augusta; Palaz in Senior in Roda; Petrus Medalla Iustitia maior; & alij his similes. Quos ne talium Contractuum celebrationi, ut priores, interfuisse induceretur: Testes Confirmatores appellare consueuerunt. Ac quandoque licet raro, in nonnullis, postquam Testes Visores, & Auditores appositi fuerant: hos Ricos homines, uel potentiores, Testes,

stes, qui neq; viderunt, neq; audiuerunt, appellari solitos obseruavi. Hæc autem huius-
 modi Testium Confirmatorum appositio in solemnibus tantummodò Regum, aut Prin-
 cipum Priuilegijs adhiberi consuevit: vnde paulatim ad priuatorum negotiorum Con-
 tractus defluxit. Olim enim dum Reges, aut Principes aliquod Priuilegium solempne,
 atq; vt ipsi loquebantur, perpetuò valiturum, irrogabant; hos quasi Regiæ voluntatis
 testes, ac confirmatores adhibebant, siue presentes huic irrogationi adessent, siue etiam
 absentes: modò Regiæ Curia essent affectatores. Qui plerūq; in eisdem ipsis Priuilegijs
 se subscribere solebant; saltem sua, quæ tunc vocabantur, signa, in extremo post Regis,
 vel Principis Signum, ante Signum autem scriptoris, collocare, quasi Regis, aut Princi-
 pis voluntatem, quæ in tali Priuilegio expressa fuerat, confirmando. Quinimo aliquan-
 do sic comperi Ricos homines ipsos non iam monitis, aut præceptis, sed hortationibus,
 & quasi precibus ad huiusmodi sua signa apponenda pro grauis alicuius rei confirmati-
 one ab ipsis Regibus excitatos. Ego Sanctius Rex hanc Donationem confirmo:
 & omnes Proceres meos rogo, vt similiter confirment, & subscribant. Vnde
 hi, Testes Confirmatores dicti sunt. Ipsi verò Notarij, ac Priuilegiorū huiusmodi scri-
 ptores, vt huic etiam rei præteriens satisfaciam, tum Scribæ Regij, tum & quandoque
 Grammatici Regum appellari, Græco nomine retento, consueuerunt. Sed in priuatis
 Contractibus Testes, quos diximus, Confirmatores minimè ad voluntatem concedentis
 confirmandam adhibebantur, sed tantum ad inducendam temporis, quo talis inibat
 Contractus, notationem: quòdeam veteres illi non esse satis expressam constituerent,
 Aera, quæ nota temporis fuit, sola supputatione adhibita, nisi Optimatū, ac Potentio-
 rum, qui tunc vigeant, nomina adingerentur. Ex quibus passim colligitur, antiquos
 in hac Aera enumeratione plerumq; vacillasse. Etenim cum ea, quemadmodum omni-
 bus notissimum est, Natalem diem Christi octo & triginta annos antecesserit: hanc il-
 lius veram, & genuinam significationem non semper seruabant, quandoq; Annum pro
 Aera, quandoq; è conuerso Aeram pro Anno sumentes. Hæc autem tam diuersa ipsius
 numeri ratio minimè aliunde, nisi ex veterum monumentorum lectione comprehendi
 potest. Indidem tamen apertissimè elicitur. In ipsius præterea Aera, vel Annorum nu-
 meri nota, aliæ etiam difficultates occurrunt, ex literis, seu literarum, vel characterum
 figuris, quibus veteres ipsi utebantur, coortæ. Nam præter Abecedarium Gothicū sæ-
 culis illis commune, quod à Romano longè erat diuersum: ipsa etiam numerorum nota,
 ac figura dissimili prorsus ratione erant compactæ. Atq; interdum etiam ad eas, dum vo-
 lebant numerum annorum variare, minutula quædam puncta admouebant; quæ nisi at-
 tentè animaduertantur, facillimè possunt quemuis in eorum declaratione decipere. Non
 enim Galsile Episcopi, qui notarum huiusmodi Architectus dicitur, & inuentor, Scri-
 ptum aliquod opus exstat, quo vniuscuiusque illarum intelligentiam, & vim, quam in
 singulis concludere voluit, enudaret. Vnde fit, vt necessario sit ea, quemadmodum dixi-
 mus, ex diuturna sola obseruatione eruenda. Propterea autem hæc omnia hoc loco re-
 censenda duxi; vt huiusce magnæ difficultatis, quæ in notarum huiusmodi interpreta-
 tione ad antiquas res nostras intelligendas sese offert, aliqua à nobis ratio redderetur:
 præcipuè verò, vt dum fortasse in antiquis monumentis aliqua inueniantur ab alijs di-
 uersa, neq; priora fortasse cum posterioribus coherere: id vel antiquorum varietatibus,
 vel librariorum mendis, vel ancipitibus numerorum figuris tribuamus: ne confusione
 qua hæctenus, de earum rerum fide, quæ alioquin veritate nitantur, titubemus. In horū
 igitur Iustitiarum nominibus enodandis, ordinatimq; Annorum habita ratione distin-
 guendis, hæc Testium Confirmatorū obseruatione, potissimo adiumento usus sum. Neq;
 tamen id omne, quod concupieram, assecutus: cum neq; in prioribus, neq; in posteriorib;

Iustitiis, vix haecenus ullo labore, aut diligentia consequi, quam annotare voluissimus annorum uniuscuiusq; seriem, initij, aut exitus certam, potuerimus. Atqui dum priores Iustitias appellavi, eos intelligo, qui post Mauros Caesar augusta pulsos, circ. Ann. ∞ CXV. inveniuntur. Haecenus enim eorum nomina, qui dictum annum antecesserunt, ab ipsa nempe Magistratus institutione, usq; ad dictam Maurorum expulsionem, incomperta sunt. In quod tempus cum Ducenti ferme, & quinquaginta anni interpolantur, dubitandum non est, quin plures exstiterint Iustitiae Aragonum. Sed istius ractura quasdam singulares causas coniecimus. De quibus alia plura. Haec deniq; omnia accuratissime evoluenda constitui, & suo quaeq; momento perpendenda, ut quominus ingenio possum, diligentiam mihi subsidio compararem. Quantum autem in his effectum fuerit, id omne ad arbitrium tuum, qui in eis, aliisq; maioribus tantos progressus fecisti, libenter conferemus. Nos quidem ita de nobismetipsis iudicamus, ut cum plus contederimus, quam possumus; statuamus tamen nos minus fecisse, quam voluissimus: iamq; existimemus fructum satis uberem nobis futurum, si intellexerimus, hosce Commentarios nostros misera ipsi antiquitati, quae iam paene senectute cōfecta videbatur, aliquantulum olei, tanquam lumini renui, instillasse.

Verūmenimvero, doctiss. Loaysa, vereor equidem, ne reprehendar, quod tot verbis haec fuerim persequutus, scribens ad te: qui tum in optimo quoq; genere studiorum, tum in ipsa historia tantū processeris, nostrarumq; omniū rerum, ac quo modo nobis constituta sint, iam ab eo tēpore perfectissimā scientiam percallueris, quo generalib. nostris Comitibus, superioribus annis ad Titonis Montem à potentissimo Rege nostro habitis, praesens fuisti. In quibus, quod in te fuit, gessisti te tam bene, tam gratāq; & iucundā nominis tui memoriā apud cunctos Ordines nostros reliquisti, ut summum in te praesidium constitutum esse, nostris omnib. fortunis arbitremur. Sed longē absum ab eo, in quo iure possem reprehendi, ut longior fuerim, quasi te erudiens cum solum id fecerim, ut mearū huiusmodi vigiliarū, operosiq; laboris, quem in hisce rebus cōcinnādis tui, te mihi praebes aquisimū estimatorē, & iudicē, quandoquidē in tuo nomine libenter acquiesco. De me autem sic statuas, non quasi officiosior in patriā, quam ceteri, quibus laudē hanc praereptā nolo; aut quasi electus, qui maiori ingenio, hoc opus susceperim: sed relictus ex omnibus, qui minori fastidio tantū huiusmodi onus sustineret; graue illud equidē, ac grauisimū, verū tamen dignū, & dignissimū, in quo cuiusvis industriae nerui contendatur. Videbatur autē leuius mihi propterea futurū, quod eo me opprimi libentius, quam reliqui omnes, conuiebat. Et verō de tuis laudib. non opus est dicere: cum tu is sis, quem nec nimis valde umquam, nec nimis saepe potero laudare. Sed ad earum ornamentū sat sit, quod usdem Comitibus, ab ipso Rege nostro sapientissimo institutioni Philippi Principis, sibi charissimi, & clarissimi filii, praepositus fueris, datusq; illi non solum studiorum, atq; artium, verum etiam animi, ac virtutis magister. Quid. n. amplius ad tuam laudem augendam dici potest? Quapropter modum faciam. Extremum illud erit, te ut orem, & obsecrem, quoniam quidem doctiss. ille Antonius Augustinus, Tarraconensis Archiepiscopus, grauisissimus, & sanctissimus, atq; omni honore, & memoria dignissimus vir, cum uniuersa Reip. tum mihi quidē, ob praecleara multa ipsius in me officia, acerbissimo tempore ereptus est: me in eum, in quo ipse viuens habuit, & ad tuum in me amorem, & ad meam in te obseruantiam, locum ut subdas, non quasi eam rem putem beneuolentia, qua te colo, & reuereor, incrementum aliquod allaturam; sed ut nouo huiusmodi vinculo deuinciri me tibi, & obstringi cum patiaris, desiderium tanti viri optima hac consolatione leniatur. Caesar augusta. Kal Sept. Ann.

A R A G O N E N S I V M

R E R V M

C O M M E N T A R I I.

ARAGONENSEM Historiam scripturus, copiose satis iam, cum vulgaribus, tum Latinis literis ab aliis illustratã, id mihi tantum proposui, præcipua ut illius Capita summam perstringam, ea præsertim, quæ ad explicandam Iustitiã Aragonum Magistratus vim, & dignitatem spectent. Cuius institutio cum ex ipsis Regni primordiis pendeat, Regnum verò, prius fuerit Suprabienense dictum: ab Hispaniæ clade scribendi initium ducere oportet, unde hæc omnia fuerunt, tanquam à quibusdam seminibus, orta, & concreta. Itaque Deo Optimo Maximo iuvante bene, rem ipsam aggrediar.

DE HISPANIÆ CLADE, ET EXCIDIO.

A NNO ab orbe condito, 1000CCCCXIII. Natalis Christi, Seruatoris nostri, DCCXII II. Gregorio II. Pontifice Maximo, Flauio Philippico Bardanio Imperatore, Childeberto II. Francorum Rege, cum Vltimo Abdebmelch Alcalifa summo Arabum in Africa imperio potiretur; eorum Ann. XCIII. Ruderici vltimi Gothorum Regis, & Regni maiestas, misera illa, calamitosa, nec satis adhuc deplorata clade, obsoleuit. Iuliani, Spartarii Comititis, in primis nobilis, ac præcipui viri, perfidia, effectum memorant: ab eo siquidem Arabes, facti sibi de Cauæ, aut Caix filii ludibrio, vel ut alii tradunt, Fandinæ, seu Faldrinæ vxoris suæ illato probro conuicii vindices, ex Africa in Hispaniã traiectos. Quibus, Ruderico Rege deuicto, sibi omnia vendicantibus, sub eorum dominatu cõplures Christianorum populi, vectigales manserunt, amore peculii nolentes seruorum subterfugere condicionem. Vnde Christiani ipsi, Muzarabes, quasi mixti Arabibus (Muza enim Arabicè Christianum significat) sunt vocati. Alii graue illud seruitutis iugum perpeti, indignum iudicantes, ad Asturum, Pyrenæorumque montem salua fugientes, in perfugium sibi & fortunarum, & salutis firmissimum, ipsos quidem montium anfractus adsciuerunt. Hi in huiusmodi vastas, nec tamè longinquas solitudines relegati, & depulsi, ab impiis gentibus initio sprete, postea Diuina ope, Hispanici sanguinis vltiores fuere, patriæque salutis auctores. Eodè enim anno Pelagius, Fasiliæ Ducis filius, Regio genere ortus, ipsius gladii reliquiis collectis, hostes superado, Asturum Regni sedem instituit. Sunt, qui asserant, nusquam constare illum Regali nomine insignitum fuisse, sed Infantem Pelagium tantum, ad hæc usque tempora vocitatum. Ab eo, ut ut res ipsa se habuerit, Asturum Regnum initium sumpsit: quod postea Ouentense, seu Legionense dictum, maximam Hispaniæ partem complexum est. Nostri non tam citò perdomiti, tardius Suprabienensi Regno, quod primum Aragonum diadematis fuit, initium dedere. Rasis enim Arabs, Arabiæ etiam historiæ scriptor, Cæsaraugustam urbem, Ann. Chr. DCCXVI. biennio siquidem post, à Mauris captam refert. Cuius testimonio probabile sit, quod nonnulli scriptores prodidere: Mauros ipsos è Gallia Gothica reuersos, quam Prouinciam Narbonensem vocant, patria nostra potitos fuisse. Ea tandem obtenta, finitima loca vastarunt: post etiam summa ipsa Pyrenæorum iuga inuaserunt. Neque verò à me hoc loco tam facile exprimi potest, quæ solitudo tunc fuerit in opidis, quæ vastitas in agris, quæ fuga, qui recessus nostrorum, quàm deserta, inculta, & relicta omnia: quippe cum harum rerum vix vlla in literis existent monumenta. Sed illud nequaquam silentio præteribo, Mauros eo tempore, arce quadam fortissima Oscensis territorii expugnata, ipsum Iulianum Comitem fortunis omnibus spoliatum, captiuum secum ducentes, in eadem catenis vinctum, ut tam nefarii sceleris poenas lueret, diu in carceribus positum asseruisse, ibidemque illum crudelem, & miserabilem mortem obiisse: Eam nos Calagurrim Iuliam Nasicam, Oscæ vicinam, & contributam, à Iulio Cæsare in suis Commentariis memoratam (Loharre nunc opido nomen est) variis ducti rationibus suspicamur. Exstant siquidem in ea quamplurima Romanorum ædificiorum vestigia: ipsiusque Comititis sepulchrum hodierna die ab incolis ipsis ostenditur. Oscæ autem finitima, à germano, & prisco nomine non multum abhorret.

DE CÆSARAVGVSTANÆ VRBIS OPPRESSIONE.

VRBIUM autem de mediterraneis in Tarraconensi clarissimam fuisse Cæsaraugustam Pomponius Mela auctor est in eo, De situ Orbis, non magno quidem, sed aureolo libello, quem scripsit. At Diuus Isidorus sic eam commendat, ut cum à Cæsare Augusto & sitam, & nominatam testetur: illam esse prædicet & loci amœnitate, & deliciis totius Hispaniæ illustriorem, florereque Martyrum sanctorum sepulturis. Iam verò illud notum,

restatumque est satis, postquam in ea Sanctissimū Templum, de Pilari, vocatum, à beato Iacobo maiori Seruatoris nostri Apostolo, constructum, primum in toto orbe terrarum Beautissimæ Virgini Mariæ dicatum fuit: Christianam religionē numquam ab illius incolis desertam fuisse, sed retentam semper, ac pio cultu, pro Dei benignitate, seruata. Nam post beatū Athanasium, ipsius Apostoli Discipulum, quem primum Cæsaraugustanensem Episcopum memorant: beatum etiam Felicem circiter Ann. Chr. ccxxv. in eadem Vrbe sedisse constat: atque eum Diuus Ciprianus Fidei cultorem, ac defensorem veritatis appellat. Felicis autem Diuus Valerius I. successor fuit: ipsius verò Valerii Diuus Vincentius Martyr, Archidiaconus. Quo tēpore, siquidē circiter Ann. Chr. ccc. maiores illi nostri celebrem illū Martyrii triumphum in Decima persecutione Ecclesiæ reportarunt. Et ii quidē tot fuere, vt Innumerabiles propterea dicti sint: Diuumq; Lambertum, ac Diuā Encratem, & Socios ad simile factum eodem ipso tēpore, ac loco pro Christi amore subeundum excitarent. Eorum autem omnium pretiosissimis exuuiis Urbem ipsam ornatā possidemus. Postmodum verò circiter An. Chr. cccxxxv. sub Damaso Papa, Gratiano Imperatore, in signe illud Nationale Conciliū in eadem habitum fuisse ex Sulpitii Seueri, qui ipse penē tum fuit, scriptis colligitur, nonnullorum etiam Gallorum Episcoporum frequētia celebratum: quo Priscilliani Galaici, Elpidiique ac Instantii, & Saluiani error, Sanctōrū Patrum ibidē conuenientū suffragiis, damnatus fuit omnino. Ac si ad hæresim illam extirpandam, quæ tunc serpere, ac prodire cœperat, is locus cōmodior, qui tot esset Sanctōrū spoliis refertus, censeretur. Cumq; postea Arriana hæresis, pestifera, & deterrima, latē disseminata, per aliquot Prouincias manauisset, totamq; fere Hispaniā occupasset: ipsam tamē Cæsaraugustam Urbē non attigit, q̄ nostri semper, Omnipotentis Dei ope, stabiles, & firmi veræ Fidei cultores permāsisserunt. Cuius rei Childebertus, & Chlotarius Francorum Reges ignari prorsus. cū ingenti cōparato exercitu ad Arrianos omnes conterendos ipsam essent Hispaniā adorti: Cæsaraugustā obsederunt circiter Ann. Chr. dxxv. nostros penitus credentes esse eiusdem hæresis erroribus inquinatos. Quæ verò in ipsa Vrbe tunc gesta fuerūt, Gregorius Turonensis his verbis persequitur. *Cæsaraugustani, inquit, in tanta humilitate ad Deum conuersi sunt, vt induti ciliciis, abstinentes à cibis, & poculis, cum tunica Vincentii Martyris muros ciuitatis psallendo circuirent. Mulieres quoque amictu nigris palliis dissoluta cesarie, superposito cinere (vt eas putares virorum funeribus deservire) plangendo sequebantur. Et ita totam spem locus ille ad Domini misericordiam retulit; vt diceretur ibidem Niniui arum ieiunium celebrari, nec estimaretur aliud posse fieri, nisi vt eorum precibus Diuina misericordia steteretur. Hi autem, qui obsidebant, nescientes quid obsessi agerent, cū viderent sic murum circuire, putabant eos aliquid agere maleficii. Tunc apprehensum vnum de ciuitate rusticum, ipsi interrogant, quid hoc esset, quod agerent. Qui ait: Tunicam beati Vincentii deportant, & cum ipsa, vt eis Dominus misereatur, exorant. Quod illi timentes, se ab ea ciuitate remouerunt.* Sed Adon Archiepiscopus Viennensis, Annoniusq; & Gaguinus, ac plures alii scriptores, ea re audita, Childebertum, & Chlotariū Reges, commutasse animos produnt, protinusq; ab armis recessisse, q̄ nostros esse veræ Fidei cultores intelligerent. Immo Episcopo Urbis, primariisq; Senatorib. ad se accersitis, doni, ac muneris loco à nostris ipse Vincentii Martyris stolam petiuisse, datamq; in patriā reuersos, Lutetiæ in Ecclesia sub illius sancti veneratione cōstructa collocasse. Ad hæc verò tantā beautissimi Martyris deuotionē Reges fuisse inductos Germani Parisiēsis Episcopi, integerrimi, & sanctissimi viri, suasionib. Annonius testatur. At iūc in Cæsaraugustanēsi Episcopatu Vincentiū I. sedisse conuicio; quē An. Chr. dxvi. Nou. mense, Petro Consule, in Tarraconēsi Concilio interfuisse cōstat, in eoq; sub scriptū inueniri: vel fortasse Valeriū alterū, à primo diuersum; quē circiter An. Chr. dxxxii. Episcopū annotatum in quibusdam monumentis comperio. Atque huic postea, interpositis aliis, Diuus Braulius successit; Sancto Isidoro ætate, & amicitia coniunctus: qui circiter An. Chr. dcxxv. Sanctarum Massarū Ecclesiam instaurauit. Sic enim priscis illis temporibus vocabatur sacer ille locus, ad Orbæ fluiui ripas in suburbano, quo nunc colitur, constitutus: ipsa siquidē spelunca, in qua innumerabilium Martyrū Cæsaraugustanorū, ac Diuæ Encratis, Sociorum, & Lamberti, Reliquiæ repositæ seruabātur. Olim autem ibi monachos Diui Benedicti degisse, manifesta omnib. & nota res est: fuisseq; illius Fani religionem tantam, vt Ann. Chr. dclii. Eugenium à Toletō patria ad huiusmodi dictorū monachorū cœnobiū, tanquā ad locū religionis insignē ceterisq; aliis præcellentem, venisse constet: fuisseque ibidē aliquandiu diuersatum. Cūque in eodem esset ipse Diui Benedicti deditus instituto: à Cindasuintho Gothorū Rege Toletanoq; Clero in Toleranæ Ecclesiæ Antistitē euectū, Eugenii III. nomine, claris vitæ operibus illustrem fuisse. Sed hac de re libet modò non alterius, quā Diui Ildesonsi testimo-

testimonium afferre. Sic igitur ille. *Eugenius alter post Eugenium, Pontifex subrogatur. Hic cum Ecclesie Regia clericus esset egregius, vita monachi delectatus est. Qui sagaci fuga Urbem Casaraugustanam petens, illic Martyrum sepulchris inhaesit: ibique studia sapientiae, & propositum monachi inchoauit. Vnde Principali violentia reductus, atq; in Pontificatum adscitus, vitam plus virtutum meritis, quam viribus egit.* Postea verò dictam Ecclesiam ad Canonicos Augustinianos deuenisse proditur: longoq; temporis interuallo Oscēsi Ecclesiae fuisse contributā. Sed nostrorum patrū memoria à Catholicis Regibus valde amplificata est, ac monachis Diu Hieronymi commissa, & tradita: sub quotū pia, fideiq; custodia ipsorum Sanctorū Reliquiā summa cū veneratione inuisuntur. Sed huiusmodi argumentum diligentissimè, vt
 10 cetera, Illustrissimus Antonius Augustinus, Tarracoenis Archiepiscopus, in epistola, quam ad me misit, pertractauit. Illius infra exemplū in extrema horū Commentariotū parte subiicere decreui; vt ad communis patriae laudē tanti viri etiā testimoniū accedat. Ex his igitur omnibus, & aliis quamplurimis apertè vetus illud de nostra Casaraugusta Vrbe dictū, fuisse verum, colligitur: eam nimirū matrem Martyrū, ac genitricem Sanctorum extitisse; cū hoc in munere, vt Ciuis nostri Prudētii, clarissimi Poetae, verbis vtar, non à Pœnorū Vrbe, ac vix ab ipsa Roma superetur. Et hoc quidē, quod de Eugenio III. protulimus, vix Sexaginta annos ante Hispaniae cladē euenit. Hic autem tā longè reperi-
 20 tus sermo eō spectat, vt à nascentis Ecclesiae initiis ad ea vsq; tempora veræ & catholicæ Fidei cultū fuisse semper à Maioribus nostris retentū, tantarum rerū in eadem Vrbe gestarū tam continuata, & perenni prolata serie ostēdamus: atq; vt cū vestigia nostra, quācumq; per urbem incedimus, in tot Sanctorū, ac Martyrū vestigiis posita viderimus; moueamur æque, ac si eorum singula illa illustria facta, & gloriosa, quæ ob amorem Christi gesserunt, ante oculos propolita cernerētur; illamq; nobis afferant memoriā, quæ omniū præstantissima est, nempe vt acrius & attentius de illorū imitatione, ipsius Urbis admo-
 30 nitu, quæ illis, ac nobis communis est patria, cogitemus. Ceterum eidem, post Hispaniae iacturā, ea mansit conditio; vt non afflictiorē, quam reliquæ Vrbes, sed interdū etiam meliorem subierit fortunā. A cuius tandem rei narratione, nostra huc omnis digressa est oratio. Vt igitur eo reuertamur; duos præcipuos Arabici exercitus ductores eo tempore fuisse commemorant; alterum, Muzam Abenzuyr; à quo Muzarabes fuisse appel-
 40 latos nonnullis placet; alterum verò Tariff, quod monoculus esset, Abenzarca Arabicè nominatum. Hi incredibili quadā celeritate nō modò ipsi Ruderico Regi exitiū dedere, sed vniuersæ illius ditioni; quæ præter Hispaniā; Tingitanam prouinciā Africæ partem, propterea à Sex. Ruffo, & aliis Hispaniā Transfretanā, & Hispaniā Tingitanam vocatam, quin & Galliam etiam Gothicam, continebat. Præcipitē namq; Maurorum furorem victrices antea Galliae nequaquā potuerunt, nec ipso quidē Pyrenæorum muro, cohibere. In Hispaniā verò tanta atrocitate irruerunt, vt ex Ruderici Archiepiscopi Tolera-
 50 ni sententia nulla ciuitas Cathedralis remanserit, quæ non fuerit oppressa, ab ipsisq; Arabibus occupata. Quas enim, vt idē testatur, vt non poterant subiugare, falso fœdere decipiebant. Cumq; militaribus copiis inter se partitis, quā plures ciuitates occupassent; ad Casaraugustæ oppugnationem ambo conuenerunt. Ea siue oppugnata, siue promisso fœdere intercepta, tandē potiti sunt. Christiani autem qui illā incolabant, alii captiui, & subditii, Muzarabes manserunt: alii se se in fugā ad Pyrenæos montes conferentes, Regnorū Suprabii, & Pompelonæ, quæ postea Aragonum, & Nauarræ titulis sunt comprehensa, instituta sede, liberationis patriæ initium fecere. At verò tunc Episcopum Benmotia, quàm in peruetusto Codice sancti Ioannis Pinnatensis prisca literis notatā inueni. Canonica autē sancti Petri Tabernæ est inscripta. Id verò sancti Petri Tabernæ conobium Gothorum Regum temporibus fuisse celebre, inde etiam eruitur. Est autem in Ripacurtiensis regione situm. Sed nostris sæculis, vt audio, Ouarræ insigni monasterio
 60 attributum, priscum illud idem Tabernæ nomen retinet, & magnam quoq; antiquæ celebritatis memoriā. Ex ea igitur Canonica aperte satis, quinam fuerit, Hispaniæ cladis tempore, Casaraugustæ Urbis status, & condicio, percipietur. Nam ea tantum modò, quæ ad id pertineant, annotabo: ne plus quam oporteat, longior sim.

SECVITVR TENOR CANONICÆ SANCTI PETRI DE TABERNA.

VENERANDVS pater Davidius suo tempore præerat in monasterio Taberna. Et beatus Belascutus sub ipso eras primus in ipsius congregationis collegio. Et merito. Qui beatus Belascutus quadam die ad scribendi studium secessit. In quo studio eum infirmitas corporis percussit. Qua infirmitate diu, grauitèrque egrotauit. Infirmitate ergo tanti viri cum omni congregatione contri-
 status est valde Davidius pater prædicti monasterii. Solito more, cum omni reuerentia, & religione,

ut tanto viro erat dignū, venerunt eum visitare, & secundum consuetudinem sanctæ Ecclesiæ ex Apostolica iussione Domino commēdare; beato Iacobo dicente: Infirmatur aliquis in vobis, inducat presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum, ungentes eū oleo In nomine Domini: & oratio Fidei saluabis infirmū. Quæ itaq; reuerentia visitato: & omni cura, Ecclesiastico ordine, cæperūt reuocare memoriæ condicionē monasterii Taberna. Sed quia ceterū erat difficillimum, & antiqua vetustate contradicendum: omni sollicitudine à beato Belascuto conditionem Ecclesiæ Taberna voluerunt inquirere; ut qui, ut diximus, sicut erat maior merito, ita & ætate. Hic itaque beatus vir acq̄iescens precibus Abbatis, & congregationis, fideliter, veraciterq; reuocauit memoriæ pro posse conditionem monasterii Taberna. Et sic incipit narrare. Nullus enim posset hoc dicere, postquā ipse esset egressus è corpore. Hic plura continentur, quæ ad propositum sermonē nihil attinent. Quæ verò omnino pertinere visa sunt, ea sunt huiusmodi. Decimo quinto anno Ordinationis suæ: loquitur autē de Bentio, quē sæpius beatissimū Cæsaraugustanū Episcopum appellauerat: furor persecutionis inualuit. Quo tēpore Rudericus Rex præerat Hispania: & Sarraceni Hispanias sunt ingressi. Quorum furore persecutionis nullus Christianorum ante eorum oculos viuus remanere potuit. Hac persecutione cōperta, sanctus Episcopus Bentius omnes discipulos suos in unū congregauit: & cum lacrymis ait. Videte Fratres, quanta sunt peccata Christianorū, ut diuina vindicta super nos mittat impiissimam genē Sarracenorum. Nunc ergo filii acq̄iescite consiliis patris vestri, & cū codicibus vestris, & cū brachio Sancti Petri Apostoli, & cū aliis Sanctorum Reliquiis aut Romā pergamus, aut ad montes, ubi nos Sarraceni inuenire non possint, fugiamus. Cui vnus discipulus proterus mente respondit. Nuntius venit ad nos de impiissima gente Sarracenorum, per quē promittunt, & iurant: ut quicumq; Christianorum cum eis habitare voluerit, se eis nullum malum facturos. Isto malo consilio turbati ceteri nō acq̄iuerunt consilio patris. Cum ergo audisset sanctus Episcopus, quod discipuli sui non acq̄iescerent consilio salubri, nocte superueniente, brachiū sancti Petri Apostoli, & Reliquias multorum aliorum Sanctorum accepit, & cum paucis de suis occulte de ciuitate fugit. Eodem tēpore in terra ista Armentarius Comes erat. Ad quem beatus Episcopus fugiendo peruenit. Et ipse clementissimus Princeps ut eum vidit, quod conquereret: quid vellet, interrogauit. Cui beatus Episcopus ait: Cæsaraugustanus Episcopus fui, à facie Sarracenorum nunc fugi; & rogo te multum, ut si habes in terra tua Ecclesiā in loco tutissimo positam, dona eam mihi, ut habitans in ea brachium sancti Petri Apostoli, & Reliquias beatorum Martyrum, seu Confessorum, quas mecū habeo, recondam ibi. Cui benedictæ memoriæ Armentarius respondit: Habeo Ecclesiā terminis locis positam, in honorem Sancti Petri Apostoli edificatam: placet accipere eā, & has pretiosissimas Reliquias recondere in ea. Beatus igitur Episcopus Bentius audiens, magno gaudio repletus, ad monasterium nostrum venit: & ut decebat, Abbas noster Dominus Donatus cum congregatione tota eum honorifice suscepit. Venit enim cum magno thesauro. Et tempore suæ vitæ transiens, feliciter sine, requiescit in eodem loco. Eodem tempore strenuissimus Rex Carolus super gentem Francorum regnabat. Ad quē misit me Dominus Donatus: & indicaui omnia, quæ erant gesta. Igitur ipse ut audiuit talia, promisit se venturum cum maximo exercitu, & cum nimio alimoniarū apparatu Hispanias; ut Sarracenos inde eieceret, & libertatem patriæ recideret. Et propter amorē Sancti Petri Apostoli dedit mihi auctoritatē libertatis monasterii nostri, & insuper multa munera mihi cōcessit, & cū omni prosperitate ad nostrū monasterium me remisit. Ergo post regressum meū à Francia, sanctus Episcopus Bentius adhuc vivebat, & ordinauit diē, ut dedicaret noua Altaria, in quib; sanctissimas reconderet prædictorū Sanctorū Reliquias. Consecrauit igitur Altare in honore Sancti Petri Apostoli, in quo reposuit brachiū eiusdē Apostoli; & Reliquias de vestimēto Beate Virginis; & Reliquias de corpore Sancti Pauli Apostoli; & Sancti Andrea, & sancti Iacobi, fratris sancti Ioannis Euāgelista; & pretiosissimas Reliquias de sancto Laurētio Leuita, & Martyre; & alias multas Sanctorū Reliquias, quas modo nō valeo nominare mea humilitate. Cōsecrauit Altare in honore sancti Ioannis Baptista, in quo reposuit Reliquias; Vasculū argenteū, plenu ex beatorum Apostolorum pretioso sanguine: & hoc dictum est certissime: & cineres de corpore sancti Ioannis Baptista; & de vestimento, & capillus sancti Ioannis Euāgelista; & Reliquias aliorum plurimorum Sanctorum: quas propter numerositatem nō potui reddere memoriæ. Consecrauit etiam Altare in honore sancti Stephani Protomartyris. In quo reposuit duas digitos de corpore eiusdem Martyris; & Reliquias de corpore sancti Bartholomæi Apostoli; Sancti Barnabæ Apostoli, & sancti Cipriani Martyris; & caput sanctæ Nacionis; & spatulam sanctæ Alodia: & Crucis particulam de lignum Domini. His ergo rebus venerabiliter completis, conuocatis Episcopis totius prouincie ordinauit diem Dedicationis Ecclesiæ. Et fuit dedicata cum magna honorificentia. Huic Dedicationi interfuerunt septē Episcopi, & prædictus Comes Armentarius, & vir nobilissimus nomine Redemptus, & ego peccator Belascutus. Et iuro vobis fratribus meis dilectissimis per diem tremēdi iudicii, quod hoc, quod vobis exposui, in veritate dixi: quia oculis meis vidi; & aliqua, quæ non vidi, de ore fidelium audiui: Hæc Beat; Belascutus dixit, & infirmitate pressus siluit, & bonis operibus Kal. Aprilis: ad cælorum regna

regna: transiit: & iuxta Altare Sancti Petri Apostoli sepultus Imperante Domino nostro Iesu Christo, qui viuit & regnat per omnia secula Sunt Reliquiæ multa: quorum delectatu sunt notamina. Et ibi est caput In minori verò est Vasculum argenteum, in quo habentur multe Reliquiæ Sanctorum: Iusti, & Pastoris, & Sanctorum Iustæ, & Rufinæ. Et est ibi scriptum, sicut superius prænotat: Belascuti, ita vidimus esse in Altaribus. Hæc itaq; in ea Sancti Petri Canonica memorantur. Quibus quæ fides adhibenda sit, affirmare non ausim. Affirmabo autem nimis verè, me ita ea omnia exarata inuenisse in dicto peruetusto Codice Pinnatensi, antiquis literis, atq; adeo veteri pergameno descripta, vt magnâ speciè præferant, meo quidè iudicio, veritatis.

10 De Bentiō autē nihil sanè vsquam mihi legisse videor: tantūmodò cōiectura ducor ad suspicandū, cum continenter Baldifredo Episcopo successisse, cuius in Decimotertio Concilio Toletano Ann. Chr. DCXXCIII. Erwigio Rege, habito mentio fit. Siquidè in eo Freydebandus Abbas, Vicarius Baldifredi, Episcopi Cæsaraugustani, subscriptus exstat. Eundem etiam Baldifredū constat interfuisse duobus aliis Conciliis Egicæ, siue Egicanis Regis temporibus in eadē Vrbe Toletana, habitis: priori quidè, Ann. Chr. DCXXCII. Posteriori verò, Ann. Chr. DCXXCIII. a quo septē tantum anni interserūtur vsq; ad Ann. Chr. DCC. quo Bentiū Cæsaraugustanæ Ecclesiæ prepositum fuisse, Belascuti testimonio comprobatur. Annum enim Hispaniæ cladis, quæ DCCXXII. fuisse diximus; Belascutus ipse decimum quintum Annum Ordinationis, id est, vt interpretor, Episcopatus ipsius Bentiū Episcopi nominauit. A numero autē annorum Hispaniæ cladis quindecim his annis deductis, fit æque, vt Bentiū Episcopatū dicto anno DCC. obierit: qui non longiori quàm septem annorū interuallo, ab vltima ea Baldifredi Episcopi memoria distat, quā retulimus. Sed mihi proposuī hoc loco non fuit Cæsaraugustanorū Antistitū narrationē persequi. Nā id in eum librū differimus, quem de eorum serie à nascentis Ecclesiæ initiis ad hæc vsq; tempora meditamur. Fuere autem plures alii, quàm à me supra memorati sunt: quorū nuda tantū nomina curabo in extrema huius Capituli parte in lectoris gratiā perferre. Illud tantūmodò facere studui, vt Bentiū Baldifredo successisse, eorumq; ac temporum rationē, per quā optimè cū dicto Belascuti testimonio coherere, indicarē. Et verò Donatū eo tēpore, Abbatē esse Tabernæ monasterii, de quo hæc gesta ponūtur, ex iisdē ipsis Belascuti verbis perspicuū fit: itidemq; tunc Armentariū Comitē apud nos alicuius magnæ ditionis, ac Ripacurtiēsis fortasse, fuisse potitū. Sed eorū nullā aliam, præter eam, mentionē obseruauī. Redempti verò nomē in vetustis aliis monumētis meminī profectò me legisse, tenuisseq; illustris viri locū apud nos: non tamē quo anno, præterquam in hæc tempora. Tot autem Sanctorū Reliquias, & quod magnū est, sancti Petri Apostoli brachium ad nos vnquam allatum, stupeasco; tam diuq; si ita est, in eodē Tabernæ monasterio asseruari: cū tantæ rei nullam memoriā, neque in priscis Annalibus, neq; in posterioribus, tū nostris, tum etiā externis inueniamus. Audio tamen, dū hæc scribo, in Ouaræ monasterio, cui dictū Tabernæ cœnobiū, vt paulo ante diximus, attributū fuit, brachium quoddā in maximo honore haberi sub nomine sancti Petri Heremiti, non autē Apostoli. Fortasse à nominis similitudine ortus est error. Quod si id verū esset, & gloriāda, & prædicanda, & multis aliis antiquitatibus nostris præferenda hæc esset. Sed istius veritatis inquisitionē nemo à me exigat: eis enim, qui plus pollent antiquarū rerum scientia, libenter concedo. At dū ibi Caroli Francorū Regis mentio fit: nō Carolo Magno, sed de Carolo Martello, Pipini patre, intelligi debere existimo: quæ circiter Ann. Chr. DCCXXV. Francis imperare cœpisse, Annales eorū attestantur. Quid? quod, & referri ea. potuissent ad Carolū Magnum, Pipini filiū. Is enim, vt auctor est Aemilius Ann. Chr. DCCXXIX. Regnum iniit. Quo tempore, seu nec diu postea, Belascutus eū Galliæ inuisere potuit, cum tantum ætate processisset, vt illius oratio senectutis plena à Dauidio Abbate & aliis Monachis, Belascutum ipsum, moribundū iam de antiqua monasterii condicione sciscitantibus, haberetur. Ille autē moriens, cū iam ceteris ex partibus oppressa mens esset, extremū videtur sensum suū ad proferendam istius antiquitatis memoriā reseruasse. Sed mihi magis placet, vt ea gesta ad Carolum Martellū referamus. Ceterum Belascuti obitus dies, & multa alia ob vetustatē legi nō potuerūt: propterea à nobis adhibita fuere tot puncta. Iam verò, ne lōgius labat, quisnā Cæsaraugustanæ Urbis status fuerit, cum in Maurorū potestatem venit, ex ipsius Canonice verbis aperitissimè elicitur: simulq; etiā verū esse id, quod omniū traditū est sermone, plures in ea Christianos, falsis Arabū promissionibus deceptos, mansisse, vectigalia ipsis Arabibus persoluentes. Vt enim Episcopus Bentiū testatur, noluerunt salubri illius consilio acquiescere. Hi ergo postea septi, & inclusi in Parrochia Virginis Mariæ de Pilari, quamdiu Mauri Urbē tenuerunt, habitauerunt. Quo

tempore Societatem, vulgò Confratram, Beatæ Mariæ Maioris, & de Pilari, per insignè, antiquissimamque etiam in antiquissimis monumētis vocatam, initam fuisse, maiorum memoria traditum est, veteribusque apparet ex scriptis: quamuis nonnullis altiora illius initia repetenda videntur. Iam illud satis liquet, clarissimo illius, ac religiosissimo Templo, eodem ipso tempore Maurorum, non modò Ecclesiasticos viros, sed quandoque etiam ipsos Urbis Episcopos præfuisse. Qui verò à nascentis Ecclesiæ primordiis ad Arabū in Hispaniam aduentum (cuius rei narrationem hoc loco suscepimus pertractandam) in ea Urbe Episcopi sederunt; hi sunt. S. Athanasius, Beati Iacobi Apostoli Discipulus, è nouem ab eo, vt proditur, ad Christianam nostram Fidem Conuersis vnus S. Felix: S. Valerius I. Valerius II. Clemens: Costus: Vincentius I. Lucius: Valerius III. Vincentius II. 10 Simplicius: Maximus: Ioannes: S. Braulius: Taius: Baldifredus: ac Bentius tandem, cuius causa in hanc incidimus eorū, qui ipsum antecesserunt, mentionem. Ceteros aurem, qui post eum ad nostram vsque ætatem sequuti sunt, nominatim alio in loco curabimus proferendos. Sed nunc ad rem.

DE SVPRARBIENSIS REGNI INITIIS.

Cum multæ autem, ac variæ sint scriptorum sententiæ, quo tempore Suprarbiense Regnum orsum fuerit, quique primi eidem præfuerit, Reges ne, an Duces bellorum, censendi sint: nos res gestas persequemur, Regumq; & temporū seriem, quemadmodum in opinione nostra posita est: postea instituta disputatione, in qua veritas limetur, consilii nostri rationem explicabimus. Nec vero me fugit, nequaquam esse diligenter nimis in ea, quæ à maioribus sunt tradita, inquitendum. Sed confusius acta res est, quam quæ potuerit rectè silentio præteriri. Quamobrem nequaquam verebimur, dū oporteat ad ipsam veritatem illustrandam, tritas relinquere, & nouas alias inusitatas vias indagare: præsertim cum iis vti tantummodò argumentis statuerimus, quæ perspicua omnibus nitantur veterum monumentorum veritate. Itaque perducam nunc ad finem, quàm antea ceperam enarrare patriæ nostræ iacturam: vnde Suprarbiensis Regni initium ductum est.

Cæsaraugitana igitur Urbe ab Arabibus capta, & opprella, breui tempore omnia circum circa opida, municipia, ac regiones in eandem prorsus fortunam deueniunt. Christiani enim, qui tunc ea incolebant, à quorum maiori parte de ipsa condicione seruiendi, ab infidelibus oblata, recusatum fuit, patrias suas deserentes, aufugerunt; montosq; Pyrenæorum loca petentes, in ipsis asperrimis saxis mansiones suas, quasi casas, pastorū more, lignis, syluestriumq; arborū frondibus tectas, collocarūt. Cum autē sparsi cū Arabibus sæpè decertarēt: ipsos superare nō poterant. Itaq; Tercenti ferè ex ipsis collecti, speluncam prope Iacceranam Urbē in Vruelis monte sitam, natura loci omni aditu circumcisam, ingentiq; crepidine obsessam sibi in arcē statuentes, communierūt, sperantes se in eadē, vt Pelagio ad Aseuuzæ montē euenerat, Arabū furorem euasuros. Vnde nostris aliquandiu non receptaculo solū, sed incursionibus etiam, ac molestiis in hostes inferendis aditū coepit patere. Abdulazizius, eo tempore, in locū Muzæ Abenzuyri, eius patris, præfecturæ Arabum in Hispania sub eodem Alcalifa Vliih præpositus erat: Egilonamq; Ruderici Regis viduā, vxorem ducens, Hispali sui imperii sedem constituerat. Is, vt accepit, quæ 40 à nostris ex spelunca parabantur, timens, ne sibi, & suis inde, quemadmodum à Pelagio ex Aseuuzæ monte, aliquod graue damnū inferretur; ad nostrorum impetus coercendos statim iussit suorum militares copias accersiri. Quarum ductor effectus quidā Abdemelichus Abencatanus, speluncā ipsam obsidione cepit: Christianosque omnes, qui ibi aderant, nedū viros, sed feminas, ac paruulos lactentes, vberibusque matrū inhiantes, gladio iugulauit, ac præsidia omnia, ibi à nostris parata, funditus euertit. Cuius ruina nonnulla hodie exstāt vestigia. Deinde ad finitima loca arma conuertens, horribili furore, ferro, igne q; cūcta vastauit. Sed Abdulazizio à suis Ann. Chr. dccxix. Hispali interfecto, Abdemelichus, ea re cōperta, de priuatis reb⁹ cogitans, suas copias reuocādas statuit, ad planiciemq; regressus fuit, in arcib⁹ primariis, suorum præsiidiis cōstitutis. Tunc nostri, q; eadem 50 euaserant, fusi que per agros vagabātur, erigere animos ceperunt, & ab hostili metu pluculum respirare. Abdemelieho namq; ad plana loca descendente, seditionibus ciuilibus inter suæ factionis gentes subortis implicato, nostri in montanis ipsis, & vicatim habitare, & liberius degere potuerunt. Euenerat autem, vt quidam integerrimus, ac sanctissimus vir, nomine Ioannes, iam ante incolere cœpisset speluncam illam, in ipso Vruelis monte, vt diximus, constitutā. In qua Sacellum Dino Ioanni Baptistæ dicatum, tenue, & exile, q; eius facultas fuerat, construens, omne tempus ætatis suæ, Anachoretarum instituto deditus, piè, ac religiose traduxerat: melius sibi statuens in summa egestate degere vitā interferas, quàm cū hominibus in eo motu temporum, tantaq; rerum conuersione, ac perturbacione

batione versari. Isab Atares nomen suum traxerat, Ioannesque Ataresius dictus fuerat, quod opidulo ita appellato natus fuisset. Ardum mortuus fuit; magna à nostris coli religione cœpit: iam ut sine vlla dubitatione crederetur in cœcilio Cœlestium collocatus. Iltius ergo tanti viri duo Cæsaraugustanenses fratres, Otho, seu Voto, ac Felix nominati, & vestigia persequi, & eadem ipsa inire vitæ, ac virtutum cubicula decreuerunt. Cumq; aliquantulum progressi fuissent in eo genere, cursuq; viuendi: mox eosdem alii duo consequuti sunt, Benedictus siquidem, & Marcellus. Hi mira religionis societate cōiuncti, Orationibus, ieiuniis, aliisq; virtutum operibus Omnipotenti Deo assidue vacabant. Tot itaque claris sanctitatis testimoniis clarior ille locus effectus, à nostris cœpit frequenter visitari. Eò namq; conuenientes, in tuenda Fide Catholica, ac ferendis patienter aduersitatibus non mediocriter confirmabantur. Dei tandem nuntio, cum aliquando illuc plurimi Christiani vndique collecti cōuenissent, seq; patria pulsos, vastas montium solitudines, quæ alioquin feris à natura datæ fuerant, nec dum tanquam aduenas, aut hospites, sed tanquam prædones potius, incolentes viderent, ac pia, & sacra loca ab ipsis Mauris, rot victorius grassantibus, profana haberi: quæ summa Dei bonitas est, effectit, ut in hac maiori nostrorum mœstia, & languore insperatæ sibi salutis adsciscendæ amplissimus aditus patefieret. Quippe cum Infantis Pelagii, ac suorum in Asturia splendor, & virtus aduersus Fidei hostes, indies crebrius perueheretur, & quæ ac quæta mirabilia illis decertantibus, contigissent: nostri, ut credere licet, Diuina quadã vi ad paria aggredi edum excitati, vnicum sibi refugium, ac tot malorum remedium statuerunt, videlicet: ¶ *VT* legibus militaribus astricti in Maurorum ruinam sub Vnius tandem imperio conuenirent. ¶ *Vnde* Suprarbiensis Regni initium ductum fuit.

SVPRARBIENSES REGES VII.

GARSIAS EXIMINI, SVPRARBIENSIS REX I.

MAGNIS namq; prius ad Aediculam illam Sacrã ab omnibus actis vigiliis, ieiuniisq; nec non & Orationibus, ac precibus multis, ut Omnipotens Deus placaretur, effusus, demũ quadã die, Sacrificio Missæ Sanctissimo celebrato, vna voce, suffragiisq; cunctis, Garsias Eximini, fortis, & strenuus vir, qui & ipse Regio Gothorũ sanguine, vel, ut aliis placet Hispano genere antiquo ortus erat, tanquã præcipuus militariũ copiarũ ductor, atq; imperator, electus fuit, & cõstitutus Rex. Is ante Hispaniæ excidiũ, locorũ Amescue & Abarcuce in Cãtaborũ regione fuerat potius. Quib. postea à Mauris occupatis, se in eã altitudinẽ montium contulerat. Cumq; in ipso congressu adesset, Regali

titulo salutatus fuit. De Anno, quo hæc gesta fuere, inter scriptores nõ conuenit. Multi n. multa dicunt Nos potissimum hac in re antiquam Pinnarẽsem historiã sequemur: quod nulla ea certiora, magisve illustria nostrarũ rerũ monumẽta statuamus: à quibus videtur non multum differre Beuherius Valentinus. Itaq; ut ex his percipi potest, circiter Ann. Chr. dccxxiv. hæc facta conicimus. Garsiam autem hunc non Ducis, sed Regis nomine insignitum fuisse, verus, ac constans opinio est; à nostrisque propterea id consultò factum, ut & sibi ipsi nouæ dignitatis tuendæ nouus stimulus adderetur, Maurosque Regalis nominis maiestate maior timor inuaderet: iam ut ferè Regni nostri in ita iure possint Pelagii Regni initiis adæquari. Nouus igitur Rex noui Regni obeundi sibi traditam molem suscipiens, iurifurandi religione omnes nostros astringi voluit, quæ sibi placerent, sequuturos. Ea autem cum præstaretur; nostri plures animi magnitudine, quàm numero, quasi futuri boni euentus præfagi, insultantes, nouo quodam bellico furore perciti sunt. Aderant autem non longè à Iaccetana Vrbe. Ad illius rament expugnationem adeundã minimè se fore statuerant viribus, aut potentia æquales: eò quod esset Maurorum firmissimo præsidio communira. Vt autem eis nuntiatum fuit, ab Aynsæ opidi irruptione, quod Ripacurtiensi ditioni est finitimum, non tam difficili aditu prohiberi: noctis silentio, Iaccam prætereuntes, ne à Mauris deprehensim impedirentur, per deuios saltus iter facientes, improviso in ipsum Aynsæ opidum irruperunt. Atque ut sperabant, euenit. Nostri enim Aynsã occuparunt: breuiq; Christianorum vndique omnes suas copias eò contrahentium collecta multitudine, castellis, atque arcibus eam communite cœperunt, ut quos timebãt hostium impetus, sustinere possent. Mauri illico, permagna suorũ armatorum manu comparata, nostris immane excidium latari conuennerunt. Maximam enim victoriæ spẽ in ingenti eorum numero reposuerant. At Garsias Rex non intra mœnia cõtinere solũ, sed Mauris obuiã ire posse ratus: acie cum illis dimicaturus contedit. Innumerabilem autem eorum multitudinem ut inspexit, ad extre-

ma ventum arbitratus est, neque aliunde petendum esse, quàm à Diuino numine praesidium. Cumque sibi, & suis necessario conflegendum videret, in Diuinæque virtutis auxilio, potius quàm in humana vlla potentia relictam spem: nostris animos addere, & ad gloriosam mortem obeundam excitare cœpit. Ipsi tunc, omni spe dempta, ad necem, ut credebant, properantibus, memoriæ proditur, cœleste signum in acere apparuisse: Crucem scilicet rubeam, supra viridem arborem, Quercum nomine, aureo veluti in clypeo positam. Qua inspecta, certissimum sibi futuræ victoriæ praesagium statuentes, ad acrius pugnandum commoti sunt. Itaque Diuinam opem, ac beati Ioannis Baptistæ implorantes auxilium, quòd pro Fidei veritate certarent; libero cursu in Mauros irruerunt; summaque dimicantes contentione, tandem omnes eorum copias profligarunt, Garsiam ipsum denuo, quòd tam gloriosè de Mauris triumphasset, Regem Gloriosissimum, & Inuictissimū, maximo applausu, & perhonorifica militari cōgratulatione, acclamantes. Inde ea Regio Suprarbiensis Regni nomē sortita est: Suprarbiensique Regno, Regi, & posteris cœlestis supra arborem Crucis signum, Regiæ dignitatis stemma clarū enituit. Neque aliundè fluxisse, constat, veteri, & illustri fama, literisque & memoria celebratur. Aynsæ autem opidum, arx primaria nostris constituta, propterea caput fuit antiqui Suprarbiensis Regni: in cuius nomen paulatim, quæ acquirebantur opida, cessere. Garsias verò Rex tanti diuinitus in se collati beneficii non immemor, Sacellum sancti Ioannis Baptistæ in Vruelis monte, ut diximus, situm, plurimis donis ornandum, & locupletandum curauit: quod postea celebre fuit sibi, & posteris Regibus monumentum. Ab ipsa autem rupe vestita, in qua erat excissum, sancti Ioannis de Pianna dictum est. Multæ postea res à nostris contra Mauros feliciter gestæ sunt: nonnullaque opida in Cantabria ab eorum manibus erepta & seruata: quibus Garsias Rex Suprarbiense Regnum, suamque ditionem amplificauit, & auxit. Tandem amplissimam gloriam propterea consequutus, mortem obiit, 758. Beutherio teste, Ann. Chr. DCCCLVIII. Eo mortuo, ad Garsiam filium ex Innica, seu Enenga vxore susceptum, ob eamque causam Garsiam Innici appellatum, omnium consensu, & voluntate Regnum delatum est. Et verò habita temporum ratione, dicere cogimur, primi istius Regis filiam fuisse, Momeranam, seu Muninam illam, quæ ex Alfonso Sapientis, Castellæ Regis, Toletanique Archiepiscopi Ruderici sententia, Ann. Chr. DCCCLV. Froilæ, seu Fruelæ Legionensi Regi nupta fuit. Nam etsi ea alioquin illius Hedenis, Andecæ filii, filia statuatur, à quo postea nostri Aragonenses Comites, ut paulo post demonstrabimus, profecti fuere; veruntamen ipsi ambo in suis scriptis memoriæ prodiderunt, Muninam illam, Regia Nauarrensi progenie ortam esse: iam ut Garsiam hunc, Regem extitisse, graui hoc eorum testimonio comprobetur; cum in hæc tempora neminem alium, præter eum cis Pyrenæos regnasse perspicua omnibus, & nota res sit. Suprarbiensem verò, non autem Nauarrensem censendum esse, & quid ipsi senserint, indicabimus postea in eo Capite, in quo varias scriptorum sententias de Suprarbiensis Regni initium perstringemus. Fabricius Gaubertus, nonnullique alii, qui res nostras scriptis prodiderunt, in hac prima istius Garsie Eximini Regis electione antiquum Suprarbiense Ius cōditum, Magistratumque Iustitiæ Aragonum institutum tradunt. Nos aliorum sententiam sequuti, ea primo Interregno, de quo paulò post, subiicienda diximus: tamen hoc tempore aliquod illis initium fuisse datum, facillimè credam.

GARSIAS INNICI I. SVPRARBIENSIS REX II.

GARSIAS ergo filius, eodem Ann. DCCCLVIII. Regnum adeptus, amplificandæ ditionis suæ cupiditate commotus, bella cum Mauris acerrime gessit, nonnullaque ab eorum potestate opida eripuit. Inter quæ, Pompelon, Vasconum primaria Vrbs, magis, magisque sui nominis gloriam illustrauit. Ea, Irunensis ciuitas vernacula lingua vocari consuevit; Bambalonamque Carolus Princeps, nimirum ab Vuamba Rege, minimè verò Pompelonem, seu Pompeopolim, à Pompeio Magno, ut plerique tradunt, nominatam vult. Qua de re tam feliciter gesta, siquidem quòd tam celebrem Urbem à fœda Maurorum seruitute liberasset; ad Leonem III. Pont. Max. legatos decreuit Garsias Rex, Maurorumque vexillum misit, quod in ipsa expugnatione ceperat, tanquam victoriæ partem signum, & trophæum. Inde Pompelonensis, siue Pompelonensium Rex vocatus fuit. Nec diu tamen tantæ Urbis potitus. Paulò etenim post in Maurorum dominatum rediit. Et verò eam constat tristissimis illis temporibus in magna varietate, ac conuersione rerum versatam fuisse, atque adeo etiam totam ferè Nauarræ Prouin-

Prouinciam. Nam & à Mauris sæpius vi oppressa fuit: tum & ab Asturiarum Regibus, tum & à Suprarbiensibus nostris obtenta: ac tum in Gallorum quoque decidit imperium, cum Carolus Magnus, Pyrenæos transcendens, à Maurorum manibus extorsit illā, funditusq; ipsius muros iussit euertere. Propterea nec mirum, quòd quæ tot fluctibus fuerit iactata, plures etiā expugnatores habuerit. Quorum vnus, hic Garfia Rex fuit: parumper tamen, vt diximus, eiusdem potitus. Deniq; Regio munere gloriose perfunctus, interiit An. Chr. DCCC II. vel circiter. In Pinnatēsi Sacello sepultus fuit. Fortunium filium reliquit, Suprarbiensem Infantem appellatum, qui illius protinus suffectus est heres. De cuius matris nomine compertum nihil habeo: præterquā quòd ex priscis quibusdam Pinnatēsis Ecclesiæ monumentis, quæ apud me exstant, Domnam Totam, colligitur eam dictam fuisse. Sub hoc autem secundo Suprarbiensi Rege Garfia, Azenarius vir clarus, & præstans, primus iniit in signe Aragonum Comitatus nomen, ac munus.

ARAGONENSIS COMITATVS INITIVM.

NAM interea dum Pompelonense, quòd diximus, bellum ab ipso Garfia Innici, Rege gerebatur; memorię proditur, strenuū quendam militem, Azenarium nomine, Hedonis Aquitaniæ Ducis Nepotem, ex Cantabria in hæc Pyrenæorum loca aduentasse, ipsius Garfiæ Regis stipendia meriturum. Is Iaccetanam Urbem adortus, ea, nonnullisq; aliis finitimis opidis, sua, suorumq; virtute expugnatis, ab ipso Rege donatus fuit: atque vniuersæ huic regioni, quæ vix decem & sex millia passuum latè, longèq; patebat, Comes præfectus. Cumq; à duobus Aragonis fluminibus, quorum ripis ferè constituitur, Aragonia vocaretur; his temporibus Aragonum Comitatus nomen adsciuit: à quo postea Aragonenses Comites fluxere. Aragonensi verò Comitatu, & Suprarbiensi Regno, deinde subiunctis, clarum inde, vt infra explicabimus, Aragonum Regni nomen dimanauit: quòd postea clarius in toto Orbeterrarum clarissimis victoriis factum fuit. Sed de his iā dicendi locus erit, cum ipsorum Comitum seriem persequemur. Quare nunc ad institutum de Suprarbiensibus Regibus sermonem redeamus.

FORTVNIVS I. SVPRARBIENSIS REX III.

FORTVNIVS itaq; I. Garfiæ Innici F. Garfiæ Eximini N. quē Suprarbiensem Infantē, quali heredē Regni futurum, vocari solitum memorauimus, patris mortui fuit, omnibus annuentibus, imperium consequutus. Illud verò Fortunii nomen idem cum Ordonio esse quibusdam placet. Vix terdecim annos regnauit. In his autem amplissima gesta celebratur. Anno enim ipsius Regni Septimo, Natalis autem Chr. DCCCX. ad Pyrenæi radices (Roncaualis loco nomen est) pugnam illam commissam constat: qua, vt Aemilii Gallici scriptoris verbis vtat, *nulla vnquam Francorum clade nobilior, nefama celebratior visa est*: siquidem in ea notissimi illi Francorum

Duces, ac primarii heroes deuicti, Bernardi Carpii memorabili, & eximia virtute, Marfilio Mauro Cæsaraugustanensi Regulo, opem ferente inferere. Ac Gaibaius quidem probabile fit, hunc Fortunium Regem eo in prælio interfuisse, acriterq; in Francos dimicasse. Sed incertum existimo; saltim à nullo alio præterquā ab eotestatum comperio. Et verò, vt ego arbitror, quo tempore ea pugna commissæ fuit, Nauarra in illius nostri Fortunii Regis potestate non erat: sed sub illius Alfonso Legionensis Regis imperio, qui ab ipsis Francis clarissimam huiusmodi victoriam reportauit: tametsi sat sciò id Ambrosio Morali, grauissimo Historico nequaquam placere. Illud quidē satis exploratum est, quòd idem ipse Garibaius scribit, Fortunium hunc, aliquot Maurorum copiis in ditionem suam insultantibus cum obuiam prodisset, ad opidumq; Oleassa, acies conuenissent, vtrinq; postquam diu acriter pugnatum fuit, fuisse tandem ab ipsis Mauris celebrē victoriæ triumphum consecutum: Roncallensiq; vallis habitatoribus, quòd in eo prælio præstantem operam nauauissent, insigne illud Ingenuitatis, qua hodie gaudent, Priuilegium irrogasse. Quòd Garibaius ipse se legisse perhibet: in eoq; stius Fortunii Regis, ac Sanctii filii, qui courinenter sequitur, clarissimam fieri mentionem: Vt hos Principes, qui primi nobis præfuerunt, Regale nomen adsciuisse, dubiandum non sit. An verò Suprarbienses, an Pompelonenses, seu Nauarrenses dicti, ea controuersa res est, plenaque dissensionis inter scriptores: de qua infra, vt à me paulò est ante dictam, copiosius disputabo. Demum Fortunius hic Rex, fugatis Mauris, ditione sua aliquantulum pacata constituta, circiter Ann. Chr. DCCCXV. mortuus fuit: illiusque corpus in Sacello Pinnatēsi humatum. At Galindum, Comitem Secundum, constat sub eius imperio Aragonensibus præfuisse.

SANCTIVS igitur Garsia, Suprarbiensis Rex IV. Fortunii. I. F. patre mortuo Regnum occupavit. Iam enim vsu inoleuerat, vt Regale munus ipsi stirpi Regiæ traderetur. Illud verò Garsia nomen apertè constat Regem hunc, patrem, atq; auum, in illius Garsia Eximini, primi Suprarbiensis Regis, memoriam vsurpasse. Tum & illud etiam fat liquet, quod omnes testantur, Nauarra Prouinciam, totà ferè huic Regi Sanctio in sui Regni initiis subdititiam fuisse: siue quòd à Legionensibus Regibus descuiisset iam, siue fortasse quòd à Mauris vindicata, de eorum manibus nunc eriperetur. Sed quid euenerit non proditur. Hoc tamen certum ponitur, hunc ipsum Regem cum in ipsos Mauros denuo profilientes, magno comparato exercitu Decimo se-
832. ptimo Regni sui anno, qui fuit Ann. Chr. DCCCXXXII, prælium committeret: hostium multitudine circumuentum, vna cum Quinto Aragonum Comite, Garsia, fuisse necatum. Siquidem sub hoc Rege tres Aragonum Comites extiterunt: Eximini scilicet duo, qui tertius & quartus, Comites numerari debent; ac vnicus iste Garsias, qui quintus ordine Comes fuit: ac verè quidem non honoris tantum, sed & calamitatis comes, ac socius appellandus; quando quidem vna cum hoc Rege victus simul, & occisus est. In hoc autem prælio Muzam Abenheazin, tertium Cæsaraugustanensium Maurorum Regulum, Arabici exercitus ductorem fuisse comperio. Etenim is, cum alioquin Christianus natus fuisset, Mahmeticæ sectæ se addixerat: & à Cordubensi Rege deficiens, Toletum, Valentiam, Cæsaraugustam, Tutelam, Oscam, ac magnam denique Hispaniæ partem parere sibi coegerat armis, & vi. Quarum rerum magnitudine elatus, superbum Miraluminimii Hispaniensis cognomentum, quo inter Arabes summa Imperatoria Maestas designatur, vsurpauerat. Postea Pyrenæos transcendens, Galliam Gothicam inuasurus; à Carolo Caluo Francorum Rege, qui eius potentiam non mediocriter pertimuerat, magnis muneribus, ac donis delinitus, reuocatus fuit. Et inde rediens, cum in hunc nostrum Regem impetu magno irrupisset; teterrimum eidem, quem diximus, & vitæ, & Regni intulit finem: ac Pompelonem Urbem adortus, eandem, magnamque Nauarra partem, atque alia cis Nauarram opida, per quàm celeriter occupavit. Tunc noua etiam perturbatio rerum visa est. Sanctii enim Regis corpore ad Pinnatensem Ecclesiam, quæ amplificauerat ipse, delato; quòd sine prole obiisset, Suprarbiense, ac Pompelonense Regnum ad vltimum quasi interitum deductum, denuo instaurari oportuit. Vnde benignitate Dei Aragonensium libertatum origo.

P R I M V M I N T E R R E G N V M.

ET ENIM huiusmodi clade Christianis illata, in qua etiam dictus Garsias, Quintus Aragonensis Comes, victus occubuit: qui ex ea viuit euaserant omnes, se se statim in fugam contulerunt: Nauarrenses quidem finitima opida Nauarra petentes, urbem suam deserere coacti sunt. Nostri verò, quos Sexcentos fuisse perhibetur; Pinnatensem speluncam illam adierunt. Ea enim non solum veluti ædes sacra illis temporibus colebatur, sed etiam tanquam arx fortissima, tutissimumque ac postremum fortunæ miseræ, & iactatæ perfugium. Illuc ergo nostri cum vxoribus, & liberis vltima desperatione perterriti, quæ admodum initio Hispaniæ cladis euenerat, confugientes; magna, quibus inimicorum impetum propellere possent, parare propugnacula curauerunt. Cumq; sæpius cum Nauarrensis implicati, quibus cum fuerat antea consiliorum omnium societate coniuncti, in Maurorum fortunas inuaderent; plurima eorum loca vastantes: inde sibi maximos quæstus, ac prædas comparabant. In quarum partitione, sæpe vt fit inter coniunctissimos quosuis, crebræ, vel potius quotidianæ suboriebatur; ciuilibus bellis nonnunquam agitæ, contentiones: quæ Nauarrensis animos in nouorum consiliorum rationem induxerunt. A nostris namque desciscentes (quæ mea recens opinio est) Regem sibi præfici oportere iudicauerunt. Vnde, meo quidem iudicio, nec aliunde sanè, tota quæ semper visa est existisse, vniuersi iuris nostri ab eorum iure dissimilitudo prouenit. Atqui nostros quotiescunque dico, & Aragonenses, & Suprarbienses intelligo. Nam etsi minima illa Aragonensium Resp. Comitum adhuc continebatur imperio: ex quo tamen Comites ipsi semper fuerunt Regibus nostris addicti, communis eorum esse vna, & eadem cum Suprarbiensi Rep. censetur: obeamque causam de illa stabilienda ab omnibus simul fuisse inita communiter consilia videmus. A pristina igitur nostrorum societate Nauarræses modò se totos distaxerunt. Eximino cuidam, sin minus Innico Aristæ, to-
tius

rius belli, ac instaurandi Pōpelonenſis Regni ſummam deferentes. At verò Eximinius hic ipſius Ariſtæ Regis pater fuit. Quod cum Garibaius, primus ex omnibus Hiſtoricis ad-
 umbrariſ; no- iam exprimere curabimus, atq; Eximinum hunc Regem fuiſſe, qua ex par-
 te Garibaius ipſe in probatione defecit, demonſtrare, poſtquam inſtitutam narrationem
 abſoluerimus, ne eandem, interpoſita diſputatione, obſcæcemus. De eo verò nihil habeo,
 quod dicam, præterquam quòd Rex fuit. Et regnavit is quidem, cis Pyrenæos ſaltem,
 quantum conicere poſſum, paucos dies. Ac fortalſe Aquitaniæ Rex fuit. Nam, vt ex
 Annalibus Francorum colligitur, ea Galliæ pars aliquandiu Reges ſuos habere con-
 ſuevit, Regnumque Aquitanicum vocitari. Vnde forſan (fieri namq; potuit) Eximinius
 hic Regis ubi nomen adſciuit. Filium autem habuit (vt colligitur ex Pinnatenſi hi-
 ſtoria, de qua infra præcipua quædam Capita recitabo) Garſiam vocatum; Inni-
 ci Ariſtæ fortalſe fratrem maiorem: quem ſuſpicor viuente patre obiſſe, cum nul-
 quam appareat Garſiam ipſum regnaſſe. In ea enim ſolùm proditur, ipſos ambos, E-
 ximinum Regem, & Garſiam filium nullo ſucceſſore ſuperſtite deceſſiſſe. Sed in hoc
 ſaltem erratum puto: cum Ariſtam Regem, Eximini iſtius Regis filium fuiſſe, iam
 grauiffimo argumento, quod paulo poſt afferam, confirmetur. Ex his autem coniectu-
 ram capio, vt generis illius antiquitatem ex Aquitania profectam exiſtinem. Ariſtam
 namque Regem, qui ſine vlla dubitatione iſtius Eximini filius cenſendus eſt, omnes
 quotquot ſunt, & recentiores, & veteres ſcriptores prodidère ex Bigeronenſi Comita-
 tu, qui illi tanquam patrimonium tribuitur, ad Pompelonenſis Regni gubernaculum
 acceſſiſſe. Cum ueni autem, ſeu Cucneni Populi, qui poſtea Bigorrenſes, & Biernenſes
 dicti ſunt, Aquitaniæ Prouinciæ à Claudio Ptholomæo monti Pyrenæo continentes,
 ſeu vt ipſe loquitur, contigui ſubiiciuntur: iidemque Conuennæ, & Begerri nominan-
 tur à Pinio Ecapte quadrat, vt ſi filius in Aquitania rerum potiebatur, ipſe pater Aquita-
 nicus iudicaretur. Cum verò noſtris nequaquam imperarit: propterea illum non duco in
 noſtrorum Regnum numero ponendum eſſe. Ceterùm, vt ad reliqua pergamus: Nauar-
 renſes, quam inſtituerant, viam tenentes, à noſtris diſiuncti, ſi non iam Eximino huic, ſal-
 tim Innico, ipſius Eximini filio, qui Ariſta poſtea cognominatus eſt, Regale nomen, ac
 munus detulerunt circiter Ann. Chr. DCCCXLII. Neque enim quidquam horum magis
 certa notatione temporum percèſere poſſum. Innicus Regiam dignitatem adeptus, ma-
 gno impetu in Pompelonenſem Urbem inuaſit: cuius Arabes poſt Sancti, Quarti Regis, in-
 teritum fuerant potiti. In ea demum Pompelonenſis Regni ſedem inſtaurauit, exturba-
 tis Arabibus & expulſis: quos quandiu vixit, continuis bellis ſemper laceſſiuit. Sed inter-
 eadum hæc à Nauarrenſibus geſta fuere: noſtros conſtat in componendis facris Pinnat-
 enſis Eccleſiæ rebus fuiſſe verſatos. Eam namque amplificantes, nouas eidem Aras ad-
 mouerunt. Quoniam autem Ioannis, primi Anachoretæ, aliorumque duorum Cæſarau-
 gſtanenſium fratrum, Voti, ac Felicis, ob religionem vitæ, promouendique Suprabiè-
 ſis Regni initium datum, clara apud omnes exſtat tunc, inſignisque memoria: eorum
 corpora, nobilioribus in ſepulchris condiderunt, poſitis ibi ſingulis è marmore ſimula-
 chris. Quo tempore huiusmodi Inſcriptionem, quam vetuſtus quidam Scriptor in tu-
 mulo Ioannis, primi Anachoretæ, inuentam refert, inſtauratam, ac renouatam conii-
 cio.

EGO. IOANNES. PRIMVS. IN HOC LOCO. ERE-
 MITA. QVI. OB. AMOREM DEI SPRETO HOC.
 SÆCVLO PRÆSENTI. VT. POTVI. HANC
 ECCLESIAM. FABRICAVI. IN HONOREM.
 SANCTI. IOANNIS BAPTISTÆ. ET. HIC. RE-
 QUIESCO AMEN.

Iſtius verò Scriptoris nomen non comperi: ſed in iis, quæ illius exſtant, monumentis,
 de vetuſtiori altero Machario conqueritur, quòd iſtius Ioannis Eremitæ vitam ſcribès,
 hæc omnia ſilentio præteruiſſet. Conuentum præterea Sæcularium Clericorum noſtri
 in d. ta Pinnatenſi Eccleſia ſtabiliri curarunt, eidẽ Abbatem Tranſynirum, ſeu Trãſi-
 ricum, præficiètes: quod viuendi genus in Hiſpania olim habitum fuit, quaſi Monafteriæ
 vitæ inſtitutum. Atq; hanc antiqui euſdem Eccleſiæ Annales ſecundam illius fundatio-
 nem appellant. Quam tandem ſolemnis Conſecratio, in die Sanctæ Agathæ, ſeu, vt aliis
 placet, Sanctæ Annæ, matris Dei genitricis, euſdem Anni c c c c x l i i. ab Innico, Ara-
 gonenſi Epifcopo, facta decorauit. Ille enim dies Feſtus, ac ſolènis, tunc fuit magno vn-

dique omnium concursu celebratus. De reliquo tamen haud cessabant prospicere, & consulere omnium fortunis: maximè ea consilia exquirentes, quæ ad benè statuendam Rempub. pertinebant. Cumque eorum animi in deliberâdo in contrarias partes distraherentur, ut sit; ne fortasse dum in bonorum consiliorum cursu cunctabantur, quid caperet Resp. detrimenti, Duodecim primarios Viros, ut prisca nostra monumenta testantur, selegerunt, quibus, Interregno huiusmodi durante, tota fuit ipsius administrandæ Resp. cura commissa. Hi quod admodum grandes natu essent, ob ætatem ipsam, Seniores sunt vocati: à quibus, ut mihi quidem placet, qui Ricihomines *de natura* apud nos postea dicti sunt, originem duxerunt. Et hæc publicæ rei gerendæ ratio diu viguit. Veruntamen nequaquam videbatur, premente tanto Arabum incursu, stabilis, nec firma permâ-¹⁰ fura. Nihilominus dulcedine capti libertatis, Vnius se subici imperio formidabant: quoniam quidem proventuram inde credebant seruitutem. Omnibus denique rebus circumspectis, rationibusque subductis, perciti, ut prodicitur, ab Aragonensi Comite Fortunio, demortui Comititis filio, inque ipsius locum suffecto, hanc fecerunt suorum omnium consiliorum summam: ¶ *VT* per legatos Adrianum II. Pont. Max. (quem prisca nostra monumenta Apostolicum Aldebrandum vocant) ac Longobardos consulerent: Quem modum ad diurnitatem imperii magis aptum statuendum esse censerent. A quibus responsum perhibent: ¶ *VT* I certo Iure, ac legibus præstitutis, præuiaque Iurifurandi religione præcautis, Vnum sibi Regem præficerent. Peregrinum verò dominiū repudiarent. Isq; qui ab eis Rex cooptaretur, cauerent; neve ex superioribus, neve ex²⁰ inferioribus esset: ne, si superior; inferiores premeret: neve, si inferior; à superioribus derideretur.

Cui consilio, ac sententiæ nostri acquiescentes, antiquum inde Suprarbiensem Forum condiderunt.

DE ANTIQVO IVRE, SVPRARBIENSI FORO NVNCV-

PATO, DE QVE MAGISTRATVS IVSTITIÆ Aragonum institutione.

SI QV IDEM iuxta responsum datum decreuerunt omnes, Vnum aliquem virtute præstantem, Regem sibi constitui oportere. Sed tamen ne Regum arbitria, quemadmo-³⁰ dum in aliis Provinciis, apud nos etiam pro legibus futura essent: quasdam tulerunt leges in primis, quibus huiusmodi incommodo mederentur. Has leges postea, Suprarbiensem Forum nuncuparunt. Cuius seriem libuisset hoc loco latè persequi, & annotare prisco illo germano, ac genuino idiomate, quo conditus fuit: in eo enim plus venustatis, ac lepôris contineret. Temporum autem iniuria factum est, ut eius cognitio, aliarumque rerum antiquarum, maximè scitu dignarum, apud nos penitus iaceat sepulta. Quædam tantummodò fragmenta exstant ab ipso Carolo Principe, nonnullisque aliis scriptoribus obseruata: quæ hoc loco à nobis summam perstringenda erunt. Sunt enim quasi prima Reip. nostræ elementa; in seque continent Magistratus Iustitiæ Aragonum institutionem, quod est instituti nostri præcipuum. Itaq; initio illius Fori præcautum fuit: ¶ *VT* I futurus Rex, quandoquidem ad eum ultro, ac sponte Regnum iam è Mauris e-⁴⁰ ripi, ac promoueri cœptum deferebatur: de legibus obseruandis, ac libertate Regni tuæ, tum iurifurandi religione, tum etiam ipsarum legum vi, ac potestate premeretur. Ipsæ verò leges huiusmodi fuere.

IN. PACE. ET. IVSTITIA. REGNV. REGITO NOBISQ. FOROS. MELIORES. IRROGATO.

E. MAVRIS. VINDICABV. DIVIDVNTOR INTER. RICOSHOMINES. NON MODO. SED ETIAM. INTER. MILITES. AC. INFANTIONES. PEREGRINVS. AVTEM. HOMO.¹⁰ NIHIL. INDE. CAPITO.

IVRA. DICERE. REGL. NEFAS. ESTO. NISI ADHIBITO. SVB-DITORVM. CONSILO.

BELLVM. AGGREDI. PACEM. INIRE. INDVCIAS. AGERE. REM-VE. ALIAM. MAGNI. MOMENTI. PERTRACTARE. CA-VETO. REX PRÆTERQVAM. SENIORVM. ANNVENTE CONSENSV.

NE. QVID. AVTEM. DAMNI. DETRIMENTIVE LEGES. AVT. LIBER-

His ergo legibus, & sanctionibus maiores illi nostri, Regni instaurandi molem firmarunt. Id verò potissimum exstitit retinendæ libertatis præsidium, quo *IVDICIS MEDIO* Præfecturam statuerunt; sic potestatem in Rege collocantes, ut in Iudice Medio temperatio inesset; quibus ex rebus conflatur, & efficitur moderatus, & concors Reip. status, quem tenemus. Ab his namq; initiis rerum, ad extrema hæc vsq; tempora videmus istius Intermedii Magistratus vi, Senerissimorumq; Regū benignitate, & clementia; & pristinā nobis libertatē, antiquumq; ius retentū fuisse, & Regiæ Maiestati debitā semper fidem, ac reuerentiā seruata: neq; Regnum tantummodo aduersus Reges, sed sæpenu-
 10 mero Reges ipsos aduersus Regnum, istius Magistratus auxilium implorasse. Quo pacto sine vilo tumultu plurima fuerunt intestina mala sedata; quæ nisi ciuilitè fuissent compressa, videbantur certè ad communem omnium perniciem eruptura: ut iurè quidem affirmare possimus, in hoc vno, & Regibus, & Regno ciuilibus tuendæ concordia summam exstitisse. Hic Magistratus, primū Iustitia Maior: deinde ipsius Regni nomen assumens, *IUSTITIA ARAGONVM* appellatus est. De quo quæ dicere institui-
 20 mus, cum explicauerimus, quem cœpimus Reipub. nostræ progressum demonstrare, commodiùs persequemur: quanquā ista video, quæ nunc connecti volo, separatum quoddam volumen postulare. Nihilominus decreui priùs singulorum Regum facta percurrere: ut ex eorum notatione faciliùs, quæ fuerint eidem Magistratui sub vnoquoque Rege incrementa allata, percipiantur. Itaque ut ad reliqua pergamus, re huiusmodi multos dies promulgata, & cognita, à nostris etiam tunc in primis cautum fuit: Nempe, ¶ *AD* præscriptas has leges dirigendam omnino, & formandam esse eius, qui Suprarbien-
 sis Rex esse concupisceret, voluntatem. Ac nisi priùs de seruandis ipsis fidem suam pateretur arctissimis vinculis obligari; præsentationē quamcumque præposteram esse futuram.

30 Positis his igitur libertatis patriæ fundamentis, cœperunt singuli inter se de eo, quem Regem eligerent: disceptare. Neque id minus operosum erat. Nec verò interea ab armis vacabant. Quinimo sæpius Maurorum contra furorem & bellum, & iusta arma capientes, à suis finibus eos expellebant: satis à se, superque habere Rempubl. iudicantes, quòd in illis asperitatibus, temporumque ac rerum angustiis regionem suam ab excursionibus hostium tuerentur. Post conditas autem has leges diutius nostros in ancipiti cunctatione fuisse versatos Carolus Princeps his verbis declarat. *E despues que bouieron deliberado de leuantar Rey, passaron assaz tiempos, que non lo fizieron, por algunas dissençiones, que entre ellos encorrian.* Tamen id non de nostris solis, sed de Nauarrensis simul attestatur. Nostri tandem ad eligendum Regem in Arahue-
 40 sti opido congressi fuere, non longè ab antiquissimo, & religiosissimo illo Assaniensi cœnobio, quod Gesaleicus, siue Gesalaicus quondam extruxerat Gothorum Rex, Sancti Martini Sarasiensis primū, deinde Diui Victoriani nomine, ac memoria consecrato. Eò statim Arabes, lætitia exultantes, suas copias de finitimis opidis in aciem producentes, ad nostrorum cædem parati concurrerunt. Cumque improviso in nostros irrupissent, eos obsidentes; opidum ipsam, Arahueste, oppugnare, & labefactare cœperunt, machinisq; vndiq; admotis, vsitata rabie, & clamore, quam tumultuosissimè adoriri. At uerò Innicius Arista, iam Pompelonen-
 sis Rex, ea re comperta, instructa acie illuc præsto accurrens, cum Arabibus ipsis confligit; hostesque nefarios, nostrorum vitæ, sanguiniq; imminentes prostravit, fudit, occidit; & quod rem continet, nostros istius obsidionis periculo liberatos, ex ancipiti, & dubio consiliorum cursu, in eo, quem Regem constitue-
 50 rēt, ad repentinam concordiam, & ut in se vnum inclinatione omnium voluntatum propenderent, excitauit. Nostri etenim ipsius Innici, Pompelonen-
 sis Regis, tantam, tamq; oportunè adhibitam operam magni, ut par erat, pendentes, eundem sibi in Regem cooptandum, cunctis suffragiis, eiusdem etiam Fortunii Aragonensis Comit-
 is, ut proditur, consilio ducti, decreuere. Innico itaq; Rege ad se euocato, ac legibus, quas præstatuerant, eidem ostensis, durissimum sibi visum tradunt, quod de Iudice Medio præcautum apparebat. At tamen re ipsa attentius considerata, & perpen-
 sa, cum sibi vltro Regnum ab hostibus ereptum deferretur: nedum ipsas leges sanxisse ferunt, verum nostris nouam
 aliam, siue legem, siue Priuilegium irrogasse huiusmodi: Quòd

SI. CONTRA. FOROS. AVT. LIBERTATES. REGNV. A. SE. PREMI. IN. FVTVRV. CONTINGERET. AD. ALIVM. SI. VE. FIDELM. SIVE. INFIDELM. REGEM. ADSCISCENDVM. LIBER. IPSI. REGNO. ADITVS. PATERET.

868. Nostros verò id, quod de Rege infideli concedebatur, quia turpe, ac indecorum iudicant, nequaquam sibi impertiri fuisse passos. Iurisiurandi ergò religione præstita, Pompelonenſis Rex Innicus, in eodem Arahueſte opido, in Suprarbiensẽ Regem euectus fuit, quantum habita temporum ratione elici potest, Circ. Ann. Chr. DCCC. LXVII. Sed istius computationis rationem in ea disputatione, quam de his omnibus aggressuri sumus, explicabimus. Quandoquidem autem ab Adriano II. Pontif. Max. ut diximus, hæc statuendi Regni forma fuit tradita maioribus nostris, qua nulla præstantior ad ciuilem tuendam concordiam adhiberi poterat: operæpretium me facturum existimaui, si adducerem hoc loco, quæ Onufrius Panuinius de eiusdem Pontificis religione, ac sanctitate suis scriptis testata reliquit: nimirum ut dum res nostras à tam exilibus, & paruis iniitiis profectas intuemur in tantum decoris, & amplitudinis fastigium adscendisse, in quo diu easdem permanſuras speramus: ipsimet Sancto Pontifici, eiusque saluberrimo consilio, si non omni, magna saltem ex parte tribuamus. Sic enim de eo Onufrius testatur in Romanorum Pontificum, quam scripsit, Epitome. *Adrianus, inquit, II. natione Italus, patria Romanus, S. R. E. Cardinalis à Papa Sergio factus, Imp. Cæs. Ludouico iuniore Aug. sedit annos quatuor, menses decem, dies duodecim. Creatus XII. Kalend. Decemb. Ann. Chr. DCCCLXVII. Hic Pontifex cum presbyter esset, Sergio Papa maximè familiaris fuit. A quo cum aliquando denarios XL. dono accepisset, domum rediens, dispensatori mandauit, ut eos peregrinis, & pauperibus, qui in vestibulo domus sue stabant, erogaret. Facere ille mandata conatus, cum videret, ne minima quidem parti tantula res satisfieri posse, ad Adrianum rediens, rem ipsam exponit. Tunc Adrianus, accepta pecunia, ad pauperes veniens, ternos denarios singulis præstitit, & totidem sibi, rei familiari satisfactorius, referuauit. Admirante Dispensatore, miraculo rei: cui Adrianus, Vides, inquit, quàm benignus, & largus sit Dominus is præsertim, qui liberales, & munifici sunt in pauperes? Mortuum est autem beatus Papa Adrianus Kalend. Octobr. Anno Dominica Natiuitatis DCCCLXVII. De hac autem, quam exposuimus, nostrarum legum sanctione, Interregno nempe huiusmodi durante, intelligendum arbitror, quod in Procemio nostrorum Fororum continetur: Videlicet, ¶ Apud nos prius leges conditas, quàm Reges creatos fuisse. Atque hæc de primo Interregno. Nunc ad Suprarbiensium Regum seriem reuertamur: qua absoluta, de tota illius ratione disputabimus.*

INNICVS ARISTA, SVPRARBIENSIS REX V.

368.

INNICVS igitur, Eximini Regis F. cum Pompelonenſibus, Vrbe eorum parta, iam pridem imperaret, à Suprarbiensibus ob probatam fortitudinem in eo ipſo Arahueſte opido electus fuit, ac salutatus Rex Circ. dictum Ann. Chr. CCCC. LXVIII. Qua in re ipſum Aragonensẽ Comitem Fortunium, egregiam suam, suorumq; operam, atq; officium Aristæ, consocero Regi, præstitisse, scriptores quamplurimi prodidẽre. Siue autem in Arahueſte opido, siue, ut aliis placet, in ipſo Diui Victoriani cœnobio (in hoc. n. variant scriptores) adscitus fuerit: vterq; horum locus, cum intra Suprarbiensẽ regionem contineatur, apertè indicat, à Suprarbiensibus, non autem à Nauatrenſibus eo tempore electum fuisse; indeque effectum, quod est consequens, ut Aristæ tunc Suprarbiensis Regis nomen fortiretur. Parumpertamen nostris imperauit. Ei in nostrorum auxilium cum Mauris dimicanti, cæleste signum in aère apparuisse proditur, argenteam Crucem, in scuto Cyanei coloris. Atque inde sumptum ipsi Aristæ Regi, & aliquandiu postea Aragonum quoque Regno, ac Regibus militare hoc, quod supra depinximus, ornamentum fulsit. Quæ enim eidem aristarum insignia tribuuntur, propria personæ, elogii loco, non autem Regiæ dignitatis censenda duco: ab eoque solita, ut opinor, ante partum Regnum gestari. Eam namq; ipsius animi vim, atque impetum fuisse prædicant, ut quemadmodum spicarum aristæ ardore flammæ, sic ille visis hostibus subito incredibili veniendi ad pugnam cum eis desiderio flagraret: proptereaque Aristam vocitatum esse. Theudam duxit vxorem: quam alii Innicam vocant. Eandem tamen fuisse credimus, ut Theudæ proprium illius nomẽ esset, Innicæ vero, seu Enegæ (sic. n. quandoq; legitur) à mariti nomine sumptum. Vetus enim consuetudo

suetudo fuit, vt vxores frequenter à virorum nominibus vocarētur. Denique fama gloriosus, quòd Mauros perpetuò afflixisset, in primo ipso aditu, & quasi Suprarbiensis capessendi Regni vestibulo interiit circiter Ann. Chr. cc ∞ lxx. Ad Sancti Saluatoris Legerensis cœnobium, quod in Nauarrensi ditione exstat, sepultus fuit, Garsia filio Regnorum Pompelonæ, ac Suprarbii relicto herede. Eorum autem diuersam supputationē cogimur sequi, vt Pompelonensis Regni quasi octauo & vicesimo obierit anno: Suprarbiensis verò secundo, vel tertio. 870.

GARSIAS INNICI II. SVPRARBIENSIS REX VI.

10 GARSIAS ergò, Innici Aristæ F. propterea Garsias Innici, & Ennecones quandoq; dictus, Pōpelonēsiū etiā Rex fuit; paternēq; fortitudinis imitator. Nōnullis enim opidis denuo adquisitis, suum magis dilatauit imperiū. Vxorē habuit, Vrracā, ipsius Fortunii, Sexti, & vltimi Aragonensis Comitis, cuius supra meminimus, filiā; quam alii Enengam appellant: Eam pater, prole mascula earēs, hāredē reliquit testamento. Atq; ab huiusmodi Aragonēsis Comitatus cū Suprarbiēsi Regno cōiunctione noui statuēdi imperii initiū sumpsum fuit: à quo postea Aragonum Regni nomē dimanauit. Sed hęc aliās pluribus. Rex itaq; Garsias ex Vrraca vxore suscepit liberos; Fortunium, & Sanctium: filiam, quoque Sanctinam, seu Sanctiam, quæ Ordonio II. Legionensi Regi, nupta fuit. 20 Fortunium quidē, filium natu maiorem, patri in Regnis successisse, plurimis à Garibaio adductis documentis confirmatur; de quibus etiam dicemus paulò post. Sanctius verò natu minor, matris occisæ ventre exectus, clam à milite quodam educatus fuit, fratrisque postea successor cognitus, & fidei testimonio comprobatus, primus sibi apud Iaccetanam Urbem Aragonum Regis nomen vendicauit: qui vulgò Rex Sanctius Abarca dictus est. Iam verò de istius Garsia Regis Regno hęc possum afferre: me in Regio Barcinonensi Tabulario, in Regestro Gratiarum Regis Alfonso (sic enim inscribitur Codex ille) antiquum quoddam Priuilegium comperisse, Sancto Saluatori Legerensi ab hoc Garsia Rege irrogatum: in quo se apertissimis verbis fatetur vna cum Fortunio filio regnare xi. Kal. Decemb. Ann. cc ∞ lxxx. 30 Hic namq; annus Aeræ Noningentesimæ decimæ octauæ ibi apposita necessariò cohereret. Omitto autem, quòd se in eodem Priuilegio tam apertè Enneconis Regis, Aristæ scilicet, filium esse, & Eximini quoque Regis nepotem confitetur; ac si illum obscuritas rei, quæ tot post sæculis futura erat, ad istius veritatis confessionem adduxisset. Sed illius Priuilegii exemplum futuræ disputationi referuabo. Sat sit modo ex eo hęc deprompisse ad istius Garsia Regis vitæ, & Regni tempora annotanda. De morte autem certi nihil comperi; præter id, in quo omnes scriptores consentiunt: eum, & Vrracam vxorem, cū ad Larumbe, Nauarræ opidum, iter dirigerent, à Mauris ex insidiis oppressos, acerrima commissa pugna, simul interfectos esse, cæsoq; Reginae ventre infantulum e- ductum, quem diximus, Abarcam appellatum. Quæ res à Garibaio An. Chr. dcccxxv. 40 subiicitur; & sepulchrum etiam cœnobio Legerensi: tamen si alii in Pinnatensi Ecclesia eos sepultos tradunt. Fortasse liceret affirmare horum Regum interfectores fuisse, Mauros quosdam Mahomadem Abenlupum, & Mahomadem Athanaelum, quos, hunc, siquidem in Osca, illum verò in valle Tena, his temporibus rerum potitos constat, in nostrorumque fortunas aliquandiu vehementer insultasse. Atque tunc suspicor ipsam Pompelonem Urbem fuisse denuo ab ipsis Arabibus occupatam; qui vsq; eò vi oppressam tenuerunt illam, dum ab Abarca Rege ex eorum faucibus postea crepta fuit. Iam illud certum est, his temporibus Rempub. nostram fuisse ad Secundum Interregnum adductam. Cogimur tamen prius, Regem Fortunium, demortuorum Regum, quem diximus, filium interponere.

50 FORTVNIVS II. MONACHVS, SVPRARBIENSIS REX VII.

 SI QUIDEM ad eum, parentibus mortuis, Regnum hereditario iure obuēnisse Circ. dictum Ann. Chr. dcccxxv. plurimis ab eodē Garibaio adductis testimoniis, quibus libèter assentior, confirmatur. Ac illius nomē, & superioris Garsia Regis fuisse filiū, apertè elicitur ex eo Priuilegio, quod dixi antea, me in Barcinonēsi Tabulario inuenisse. Nam sic scriptum exstat. *Garsias Rex confirmat, & signat. Fortunius, proles Regis, confirmat, & signat.* Ea autem prolis voce, nonnunquam obseruauī in veterib. Priuilegiis, nō tantum filios Regum, sed & quos Primogenitos appellamus, interdum etiā &

nepotes, futuros successores, designari. Hic igitur Fortunius, Garisæ, & Vrracæ filius, patribus heres successus, septimus, adeoque vltimus Suprarbiæ Rex fuit: è Cordubaque Ciuitate, vbi aderat, cum parentum clades euenit, ad capeffenda hæc Regna euocatus. Vt autem in monumentis Legerensis cœnobii, Garibaio teste, continetur, induciæ eo tempore inter Cordubensem, ac Pompelonenfem, Reges pactæ seruabantur. Vnde conici posse eidem placet, Mauros, superioris cladis auctores, nequaquam è Cordubensium Regum factione fuisse, quibuscum fœdera inita erant, sed alia prorsus diuersa, & contraria. Tunc enim Mauri ipsi inter se ciuilia grauissima bella gerebant. Fortasse hic Fortunius Rex, is Fortunius primarius vir est, quem Alfonso Rex Castellæ, ac noster Surita in suis Indicibus Circiter Ann. Chr. ccc ∞ LXVIII. ex cuiusdam Arabicæ historiæ testimonio, commemorant à Mahomade, Abdurrahamenis filio, incurfione facta, regionem Pompelonenfem vastante, quadam arce expugnata, captiuum Cordubam perductum fuisse, & vicesimo tandem anno magnis cum donis, muneribusque ab eo dimissum, ad tantam vixisse senectutem, vt Centesimum, & vicesimum annum compleuisse dicatur. Temporum enim rationi, ac præcipuè in tam longa vita, & ætate, aptissime conuenit: vt qui prius seruus, & captiuus ductus fuerat; postea emancipatus, ad paternorum Regnorum adeundam hæreditatem, quæ obuenerat, maximis cum donis mitteretur: atq; vt idem ipse postea etiam, cum in Legerensi cœnobio Monachi se votis obstringens, imperio abdicasset; suam ad Centum, & plures etiam annos produxisset vitam. Deniq; Fortunium hunc, è Corduba adscitum, Regnorum curâ, & administrationem, si sine Pompelone Vrbe fuit, mutilâ, ac satis decurtatam, suscepisse apparet: eandemque Decimo sexto Regni sui Anno, seu nec longè post, cum iam grandis esset, dimisisse sponte Circ. Ann. Chr. dcccci. ac in Legerensi cœnobio Monasticæ vitæ instituto deditum, quod reliquum sibi vitæ fuit, in otio, & tranquillitate degisse. Illius autem obitus dies ignoratur. Nec mirum: quando quidem ante Garibauium, qui primus illum nobis suscitauit, nulla eius Regni, vitæ, neque nominis cognitio exstabat. Iam verò hæc omnia videmus grauissimis testimoniis conuinci. Et tamen de eo à nullo alio scriptore mentio fiat, Regumque successiones, vitæ, & obitus, vt amicus noster voluit, de iure certi, & constantes habendi sint: tamen Priuilegia, quæ ad illius Regni comprobationem ab ipso Garibaio adducuntur, tanti sunt ponderis, ac momenti, atque ita necessariò coherent inter se, vt omnem videantur tollere dubitationem, sic vt iam, contra si quis dicere velit, non audiat. Itaq; Fortunius hic, deposito imperio, nihil postea nisi de Diuino cultu, ac religione Sacrorum cogitauit. Cumq; Sancti Cælonis fratris ortus vel incertus, vel fortasse aliquandiu incognitus exstitisset; inde nostris Interregni Secundi origo data fuit. De quo, priusquam aggrediamur, ad ea quæ dicere statuimus; Aragonensium Comitum seriem persequemur. Eos enim consuliò reiecimus in hunc locum, ne interpositi ordinem rerum turbarent: ac præcipuè quidem quoniam eis deficientibus, qui in hoc Secundo Interregno Sanctus Abarca Cælo, istius Fortunii frater, Rex à nostris salutaris est, cum ad eum Aragonensis Comitatus, ac Suprarbiense Regnum coniunctim deferrentur, nouam Regii stemmatis nominationem inducens; primus Aragonum Rex vocari cœpius fuit. Quamobrem nunc ad Comitum narrationem conuertar.

ARAGONVM COMITES VI.

Nec verò tam exploraram habeo eorum rationem, quàm voluiffem. Quod enim scire oportebat, quo quisque tempore fuerit; difficile dictu est de singulis: cum nomina ipsa, ac successiones, multis modis inter scriptores versentur confusa. In his autem tenebris Garibauius in primis lumen aliquod videtur attulisse. Itaque eum potissimum auctorem sequar; tamen etiam Vincentium, Blondum, Sabellicum, veteresque nostros Historicos confectabor: Garibauius enim plerumq; ab aliis dissentiens, multa turbat: proindeq; necesse erit nos etiam ab eo nonnunquam dissentire. Sic igitur ille initio huiusmodi tem gestam exponit.

Inter primarios, inquit, viros, qui in fatali illo bello occubuerunt, quo Ruderico vltimo Gothorum Rege deuicto, Sarracenorum seruitus inducta fuit: quidam fuit nobilis, ac præcipuus vir, nomine Andeca, Ducum Cantabriæ præclaro genere ortus. At verò apud Gothos Prouinciarum Rectores; Duces vocabantur; belliq; & pacis Magistratus erant: quemadmodum & Comites; quibus inferiores erant Thiuphadi, & Gardingi. Postea apud nos hæc Ducum, & Comitum ratio in altiorem honoris, & dignitatis gradum peruenit, quæ videmus. Andeca igitur pro patria, ac Fide strenuè dimicando, à Mauris, siue

ris, siue Sarracenis ipsis occisus est. Filium Hedonem, siue Haidonem, filiam verò Velindam, pueros infantes reliquit. Ambo hi Maurorum furiam euasuri, Galliam petierunt. Hedon quidem dum ad nubilem ætatem peruenit, nobilissimam feminam, Aquitaniz Ducatus heredem, vxorem duxit: Ex eaque liberos quinq; suscepit: tres scilicet filios, Hunuldum, Vifarium, & Azenarium; ac filias duas, Meninam, seu Momeranam, aut Muninam, quam Fruelæ Legionensi Regi fuisse nuptam nonnulli perhibent. Alteram verò, cuius nomen non proditur, strenuus quidam miles ex Gothorum gente, Munnozius appellatus, Cerdaniz Prouinciæ dominator, duxit vxorem. Et verò nos Muninam eam primo Suprarbiensium Regi, Garfiz, tribuere filiam, ex Alfonso Regis
 10 Castellæ, & Archiepiscopi Toletani sententia, habita nimirum ratione temporum, coacti fuimus: nisi duas eiusdem nominis habuisse coniuges (namque fieri id potuit) Fruelam ipsum Regem statuamus. Hedone autem patre mortuo Circ. Ann. Chr. DCCXXXI. illius filiis paruis relictis, Carolus Martellus Francorum Rex Aquitaniam
 totam arripuit: eique Gubernatorem quendam præposuit, Hotgerium Cathazlot vocatum. Hunc postea ferunt Circ. Ann. Chr. DCCXXXV. in eam regionem inualisse, quæ postea Cathalonia ab eius nomine dicta fuit. Atque ab eo inclyti Barcinonenses Comites fluxere. Post autem Aquitaniz ipsius, Eximinum, quem diximus, Aristæ patrè, etiam sub Regis nomine potuisse potiri, satis consentaneum videtur: cum ipsius Eximini longè post hæc tempora vitam, & Regnum subiiciamus. De Hunuldo autem, & Vifario, filiis grandioribus, quid egerint, nihil attinet dicere; neque etiam id proditur. Azenarius verò, eorum frater natu minor, se, ac fratres paterna videns ditioe exutos, in Hispaniam reuersus, in Cantabria auiti quondam imperii domicilio, fortunarum suarum sedem collocauit. Tandem vxorem duxit: duosque ex ea liberos suscepit; Hedonè, atq; Azenarium. Hedon quidem Vizcaiam adquisiuit; Azenarius verò Aragoniam, quæ primum Comitatus, deinde Suprarbiensi Regno copulata, Regni nomen sortita fuit. De Comitibus autem hoc loco nobis scribere est institutum.

AZENARIVS, ARAGONVM COMES I.

HIC itaq; Azenarius, Azenarii filius, Hedonis Nepos, Andecæ
 30 Pronepos, collecta sociorū manu, è Cantabria ad nostra Pyrenæorum loca aduētauit, Garfiz, Suprarbiensi Regi secundo, ad Pompelonense bellum properanti, vt retulimus, opem laturus. Cumq; ad Iaccetanā Urbē peruenisset; eā adortus est, mirificā, vt proditur, occasione nactus, quòd statuum Maurorū præsidium, quod illius custodiæ præpositum fuerat, ad Pompelanēsis Urbis defensionē festinarat: quæ ab eodem ipso Garfia Rege eo tēpore valde premebatur. Azenarius igitur Iaccetanam Urbē in suam potestatē redexit, prius illius atq; expugnata, quæ Aprizia illis temporib; dicta fuit. Nonnullis postea ab eo, quæ circum Iaccam erant, opidis subactis, aditum inde sibi ad nouæ dignitatis splendorem comparauit. Etenim Garfiz ipse Rex ea de re per literas certior factus, oūm Pompelonensem Urbem è manibus Maurorum extorsisset: bellicas vtriq; res tam prosperè euenisse, magnoperè gaudens; Azenario ipsi Iaccetanam Urbem, ac contributa loca, quæ adquisierat, sub Comitatus nomine, perinde quasi aliquod summæ suæ alacritatis, & beneuolentiæ signum, impertiuit. Ea tunc ditio vix extra Decem & sex millia passuum fines excedebat. Quòd autem Aragonie amne, seu potius duobus eiusdem nominis fluminibus tota ferè includeretur, Aragonia vocata fuit: proptereaq; Azenarius ipse Aragonum Comes, primus appellatus. Et verò dum vixit, semper Garfiz Regis voluntati obsequutus fuit: & illud idem omnes, qui post eum sequuti sunt Comites, in Suprarbiensium Regib; fecerunt. Comites autem quasi commilitones fuisse olim vocatos quibusdam placet, quòd simul cum Regibus arma contra hostes ferrent, consiliorumq; in Repub. ipsis penè pares, ac socii censerentur: atq; inde Comitum nomē, ac munus manasse. Nec verò me fugit Comitum apud Romanos multiplicē, ac variam fuisse rationem: maximè autem declinante imperio. Etenim Comites fuere sacrarum largitionum; sic dicti: qui militibus dabant stipendia. Tum Comites priuatarum; qui Camerariis, vt vocant, Principis præesse assueuerant: quib; quoq; sepulchrorum cōmissa erat cura, nequid abrogaretur, quod semel mortuis datum esset. Id namq; detestabile scelus censebatur. Tum etiā Comites solemniorum; non longè ab iis diuersi, qui modò apud nos cærimoniarum dicuntur Magistri. Comites præterea Rationales; qui Imperatorum pecuniā dispensabant. Et commerciorum Comites; qui hominibus ad cōmercia venientib; iura

dicebant. Comites quoque rei militaris: qui sub Ducibus erant, illorum iussis, ac dictis audientes. Necnon & Comites Domesticorum; qui Primicerii quandoque dicti sunt, Illustriumque titulo, ut auctor est Cassiodorus, quasi honorificentissimo decreto iam tunc ab ipsis Imperatoribus honestati, cum nonnulli ex aliis Spectabiles tantum vocarentur. Hi autem Augusti corporis stipatoribus præesse consueverunt. Quin & Comites quoque laborum; quibus omnes Imperatoris domus artifices, & opifices subditi erant. Et plures alii Comites fuere, quos omnes persequi longum esset. Eorum denique apud Romanos sicut diuersa nomina, sic quoque diuersa munera extiterunt. Idemque etiam apud Gothos. Nam & Ciuitatum Comites fuisse comperimus; qui singulis Ciuitatibus præpositi, iudicia exercebant. Sub quibus erant, ut diximus, Thiuphadi, & Gardingi, inferioresque alii nonnulli Magistratus. Atque hi Comites Ducibus, qui Rectores erant Prouinciarum, parebant ad Romanorum, quam retulimus, similitudinem profus: præterquam quod apud Gothos huiusmodi Comites Ciuitatum; & belli, & pacis Magistratus erant. Fuere etiam alii; qui Comites patrimonii dicebantur, Gothorum Regum patrimonia curaturi. Comites quoque Palatii, seu Palatini: quos domesticis Regum præfuisse solitos, attestantur. Et fortasse plures alias curationes munerum Gothici Reges ad suos Comites admouebant, quæ singulis inde sumptis nominibus notari consueverunt. Quo pacto etiam apud Gallos sic eorum rationem constitutam legimus; ut Centum pagi Comitem agnoscerent: quinque autem Comites Ducem. Singuli vero pagi Iudices certos haberent, qui Centaurii dicebantur. Sed apud nos non ita habiti vnquam sunt, quasi alicui muneri publico, aut officio præfessent. Nam siue à comitando, siue quasi commilitones, nostri Aragonenses Comites dicti fuerint; non Magistratus vnquam functi sunt officio; sed quo iure Reges Regni potiebantur, eodem ipsi Aragoniæ ditionis, patrimonii scilicet iure, sunt potiti. Ea autem his temporibus (ne nostra digressio à proposita narratione sit longior) sub hoc Azenario Comite, Comitatus nomen sortita, postea Suprabienli Regno copulata, Aragonum Regni nominis maiestatem adsciuit. De tempore, quo hæc gesta fuerunt, inter scriptores non conuenit. Garibaius circiter Ann. Chr. DCC LXXX. 780. prodit: & Circiter Ann. Chr. DCCXCV. Comitem hunc obiisse. Alii verò altiora inducunt hæc initia; ab Anno nempe DCC LVIII. quibuscum Pinnatensis liber consentit: quam verè autem, ipsi viderint. Ceterum Azenarius hic duos filios reliquit; Galindum, & Eximinum, quorum vterque mortuo patre imperauit. Matris verò nomen non exstat: tantummodò in monumentis dicti Excellentiss. Domini Archiepiscopi, D. Ferdinandi, nobilem quandam Suprabiensem feminam fuisse, scriptum est. Sed nunc ad rem.

GALINDVS AZENARII, ARAGONVM COMES II.

ETENIM Azenario Comiti successit filius Galindus: qui, quod Azenario patre natus esset, Galindus Azenarii, id est, Azenarii filius, quæ vetus fuit loquendi cōsuetudo, dictus fuit. Cumq; patre mortuo, Pyrenæorū iuga occupasset; Ataresiam arcē cōstruxit, aliaq; Castella ædificauit, ut eis, cōtra Arabum arma, suū magis firmaret imperiū. Necnon & in Acomueri opido cœnobium Sãcti Martini Cercitensis condidit; nonnullosq; eidē agros, ac prædia assignauit, quæ fuerant aliquo tempore antiquæ Ecclesiæ beati Petri Siresiensis contributa. Iam verò illud etiã istius Comitis nomē illustrauit; quod Iaccam Urbem Iaccensi edito Foro composuit, eidē Magistratum, quem Merinum appellari voluit, præficiens; ut ordinariæ causarum cognitioni præfesset. Et is quidē apud Iaccitanos nunc viget. Veruntamen de illius dignitate, si hæc vnquam fuit, magnoperè est diminutum. Postea leges tulit præclaras, sub Iaccensium Fororum nomine, gratissimæ, & recentis, & veteri totius posteritatis memoriæ propagatas. De eis namque sic Alfonso II. noster Rex, multis post annis testatum reliquit in prototypo quodam Priuilegio; in quo illas perpetua sua auctoritate de Ricardi venerabilis Oscensis Episcopi, & Sanctii de Orta *Mayoris in domo sua*, & Fortunii de Vergua, & Marci Ferricii, & aliorum multorum bonorum consilio roborare studens, antiquas Iaccæ Consuetudines, & *Fueros totius illius terræ, quæ est ultra Serram, versus Montanam Iaccæ*, nominauit. Scio, inquit, quod in Castella, in Nauarra, & in aliis terris solent venire Iaccam per bonas consuetudines, & *Fueros ad discendos eos, & ad loca sua transferendos*. Eorum autem præcipua Capita, quæ ex dicto Priuilegio, veteribusq; aliis monumentis eruuntur, hæc fuere.

IN PRIMIS, quod homines de Iacca de bonis, quæ Deus eis dederit, si habeant infantem, si-
ne non; possint ordinare de bonis suis, & hereditatibus, sicut eis placuerit, nullo homine contradi-
cente. Si autem non destinaverint; remaneant res eorum magis propinquis, qui de pro eis
debeant succedere. Et si non habeant propinquos; res eorum dentur pauperibus. Si autem fue-
rit extraneus, qui moriatur Iacca, vel in illa terra ultra Serram: si destinamentum fecerit; fiat, sicut
destinaverit. Si autem non fecerit destinamentum; seruentur res eorum, vel illius per XXX. dies. Et si
venerint eius consanguinei, vel consanguineus, de quo non dubitetur: reddantur ei duæ partes
de tota illa pecunia, & tertia detur pro anima sua consilio bonorum hominum, & Episcopi, vel
Capituli de Iacca. Si autem nullus de consanguineis venerit: tota pecunia detur pro anima sua
10 eorundem consilio. Præterea homines de Iacca caueant cautius negotiari de tota illa terra: & si e-
merint aliquid, vel fuerint fideiussores, vel manuleuatores; in die compromissa extraneis merca-
toribus persoluant. Quod si non fecerint; hereditates eorum impignorentur, vel vendantur, &
illorum corpora tradantur mercatoribus. Et ideo nullus sit fideiussor, vel manuleuator, ultraquam
potest. De latronibus vero ita statuimus. In unaquaque villa tres, vel quatuor de melioribus iu-
rent, quod non celabunt furta, sed demonstrabunt Merino nostro: & Merinus non audeat disco-
operire illum, qui furem ostendet: & veniat fur in potestatem nostram. Quod si aliquis fuerit con-
tradidit Merino, ne capiat furem; dicat, vel nuntiet id Merino nobis, & nos de tota villa
faciemus iustitiam: & de his, qui defenderint furem, faciemus, sicut de ipso fure debemus facere. Si-
quis autem rapuerit, vel furatus fuerit oves, vel capras; pro unaquaque pectet novem. Nullus tamen au-
20 deat pignorare bouem, ouem, vel capram, si habeat aliud, in quo possit pignorare: & si non habeat, in
quo pignorare possit: consilio Merini pignoret oves, vel boues. Si quis pignoraverit bouem, ouem,
vel aliam bestiam, & moriatur pignus ante novem dies: nemo sit ausus reddere pellem alterius bestia,
quæ mortua non sit, in pignore, sed pellem illius bestia, quæ mortua est, reddat, & non aliam. Quod si
fecerit; iudicetur sicut latro. De appellitis ita statuimus. Cum homines de Villis, vel qui stent in
Montanis cum suis ganatis, audierint appellitum; omnes capiant arma: & dimissis ganatis, & omni-
bus aliis suis faciendus sequantur appellitum. Et si illi qui erunt magis remoti, inuenerint in Villa
magis proxima appellito: omnes qui nondum fuerint egressi tunc Villam illam, quæ tardius secuta est
appellitum, pectent unam baccam: & unusquisque homo ex illis, qui tardius secutus est appellitum,
& quem magis remoti præcesserunt; pectet tres solidos, quomodo nobis videbuntur, partiendos. Ta-
30 men in Iacca, & in aliis Villis sint aliqui nominati, & certi, quos elegerint Consules, qui remaneant,
ad Villas custodiendas, & defendendas. In placitis; postquam erit iudicatum, & ex toto diffinitum: car-
ta reddantur in manu Alcaldi, & ipse frangat cartas. Si quis cartam subtraxerit, vel furauerit; cor-
pus illius sit iudicatum; & quidquid habeat, sit, & remaneat in nostra manu. Ganata cum descende-
rint; nullus audeat furare, vel rapere, vel pignorare, vlla occasione; & non iaceant in vetatis militum,
nisi per unam noctem. Certa loca sint in Cequis, in quibus ganata bibant: ne cequis frangantur. Si-
quis fuerit conuictus, vel probatus, quod sciens fecerit falsum testimonium, & falsum iurauerit ad
alium exheredandum: de corpore eius fiat iustitia, & tota illius hereditas ad nostram, & nostrorum
successorum manum perueniat. Mercatores de Iacca, vel alios homines extraneos nullus audeat pi-
gnorare, nec disturbare; nisi fideiussor sit, manuleuator, vel creditor. Siquis hoc deinde fecerit: Mil-
40 le solidos nobis pectet. Siquis faciat Comandas in Iacca: sit illa Comanda salua, & secunda: & nullus
vel Merinus, vel alius audeat illam capere, vel tollere, aut fortiare, si ille cuius est Comanda, velis
facere directum in Curia, si quis de eo conqueratur. Si vero fuerit latro, vel raptor, qui non posset
facere iustitiam, vel stare directo, & rationi, si aliquis de illo conqueritur: emparet Merinus illam Co-
mandam. Feriam, siue nundinas habeatis singulis annis in Festum Sanctæ Crucis Madri, quæ durent
per XV. dies: octo scilicet dies, post festum Sanctæ Crucis, & alios octo dies, ante illud festum. Omnes et-
iam illi, qui ad illas venerint nundinas, sub protectione, & defensione nostra suscipimus, quicumque
vel undecumque sint.

Scio Forum hunc vulgari sermone in plures res scriptum existare. Verum tamen, vt
dixi, hæc inuenio illius Capita fuisse præcipua: hancq; existimo inter Iaccitanos princi-
50 pem, & certam esse initio constitutam, imperandi, ac prohibendi rationem; cui alix
sensum admixtæ leges Ius maius fecerunt. Nec dubito, quin apud eos hic caussarum,
Iudiciorumque ordo, stante eorum Republicæ & quamdiu Aragonensium Comitum
tantummodo paruerunt imperio, conseruatus fuerit. Et postea quoque facillimè credæ
eundem ordinem apud illos per multa sæcula similiter vixisse: id tamen quasi municipi-
pale aliquod, opidanumque Ius, cum antiquo illo Suprarbiensi Foro, reliquoque vniuerso
nostro Iure, saltim in arduis, & grauissimis rebus, consentiens. Sed iam pridem
in oranibus, ipsi Iuri nostro subiacent. Libentissimè autem his similia, quæ præscripta
in veteribus nostrarum rerum monumentis reperi, inter historiarum cursum collocabo:
quod plurima in eis sit, ac verius expressa nostræ antiquitatis effigies. Deniq; vt ad istius

Galindi Comitis, seu Galindonis (nam sic plerumque extat) priuatas res redeam; hæc, aliaque his similia Decreta, ipsius laudes vehementer illustrarunt: iam ut omnibus Fortis, Bonique Principis expleuisse partes & illis sæculis, ac etiam præsentibus iudicetur. Duos filios reliquit; Eximinum Azenarii, atque Endregotum Galindi. Filiam quoque Theudam, aut Totam: quæ Bernardo, primo Ripacurcensi Comiti, nupta fuit. Matris verò nomen non comperi, nec certam aliquam temporum rationem. Neque à Garibaio villa expressa est. Alteram præterea filiam Comes hic videtur habuisse, Sanctio, Quarto Suprarbiensi Regi, nuptam: si modò quibusdam Oscensis Ecclesiæ scriptis standum est. Nam in eis Galindus iste Comes, suppresso nomine filix suæ, Sanctium ipsum Regem, generum suum aperte nominat. Sed sunt multa in illis monumentis, quæ ipsorum fidem mihi dubiam reddunt. Illa verò, quæ in priscis aliis Pinnatensis Tabularii norantur, certiore nempe Comitem hunc fuisse cum Garsia Enneconis, quem supra secundum Suprarbiensem Regem numerauimus, ætate coniunctum. Continent enim Comitem Galindonem de Aragon vnà cum Garsia Enneconis Rege plurima dona eidem Monasterio dedisse. Et Hieronymus Surita in suis Indicibus pari etiam ratione, regnante nimirum eodem Rege; ad hoc ipso Comite alia dona Cercitensi cœnobio fuisse data, auctor est. Numerum autem Æræ errarum existimo, vel non satis bene intellectum. Anno enim 800. DCCC. vel Circ. ea omnia subiicienda duco: quin & hunc Comitem longius ætate progressum, fuisseque Fortunii, tertii Suprarbiensis Regis, temporibus implicatum. Etenim in monumentis dicti Excellentissimi Archiepiscopi eius manu scriptum extat: se in veteribus ipsius Pinnatensis cœnobii tabulis obseruasse: hunc Galindum Comitem, Azenarii Comitis F. Aragonia Prouinciæ præfectum fuisse sub regimine Regis Fortunii. Eadem enim hæc verba ab eo suggesta sunt. Quoniam autem Fortunium Regem ab Anno 800. ad Anno 815. regnasse constat: fit inde, ut dicamus, hunc Comitem usque ad aliquem horum annorum ætate processisse. Neque magis certa à me initia, aut obitus illius ratio reddi potest.

EXIMINVS AZENARII, ARAGONVM COMES III.

POST Galindum Eximinus Filius, Comitis munus suscepit. Illud autem Azenarii sibi patronymicum nomen ab Azenarii aui nomine sumptum reseruauit. Quod postea præclare est vsurpatum à quamplurimis, ut suo loco dicemus; qui eo pacto desiderium gentilis alicuius, rerumque ab eo gestarum memoriam renouare, illius retento nomine, curarunt. Illius verò Eximini per pauca quidem res gesta perhibentur. Ad Olcastam proditur, commissa pugna cum Mauris, obiisse. Annus vero 811. qui Garibaio placet, minime huic pugnae conuenire potest, si in ea hunc Comitem ocebuisse certum sit: cum Galindum patrem post dictum annum vixisse, ex his quæ paulò ante diximus, eruatur. Propterea suspicor istius Comitis ætatem, eamque Olcastensem pugnam in Sanctii, Quarti Suprarbiensis Regis, tempora incidisse: atque in eadem etiam duorum, qui post eum sequuti sunt, Comitum ætates. Neque vero is Olcastensis locus nostrorum semper clade insignis fuit. Ibi namque ante id tempus Fortunius, Rex Tertius, Maurorum aciem, quemadmodum retulimus, profligauit: atque ex ea victoria Roncalensis Vallis incolæ celebre illud, quo hodie gaudent, ingenuitatis Priuilegium, in ornamentum honoris, reportarunt. De reliquo tamen huic Eximino, sine filiis decedenti, patris fratrem successisse perhibent. Quare autem frater Endregotus præteritus fuerit, nequaquam proditur. Quæ verò de ipsius Endregoti filia Surita in medium protulit, mox dicam.

EXIMINVS GARSIAE, ARAGONVM COMES IIII.

SUPERIORIS namque Comitis, non Endregotus frater, sed hic patruus, Eximinius Garsia dictus, qui Azenarii, primi Comitis, filius erat secundo loco natus, successor fuit. Vnde autem patronymicum Garsia nomen traxerit, neque cur filio fratris in Comitatu præpositus fuerit; scriptum non comperi: nec de temporum serie certum, quod afferam, præterquam id, quod paulò ante dixi, cum dicto Sanctio Rege fuisse hunc comitem ætate coniunctum, me arbitrari. Iam verò quod Surita ait, ipsius Endregoti filiam, Aragonensis Comitatus heredem, Garsia, Aristæ Regis filio, nupsisse; incertum existimo: cum hac de re scriptores omnes ad vnum idem sentiant.

sentiant: eam nimirum, quæ Aristæ filio nupta fuit, Fortunii vltimi Aragonensis Comitatus filiam fuisse. Sed in hoc fuisse omnino errorem puto: quòd alter Endregotus multos ab hinc annos, siquidem Centum ferme & quinquaginta, fuit Abarcæ Cæsonis Regis ætati suppar: quem constat filiam habuisse ipsius Abarcæ Regis filio, Garsix etiã vocato, vt infra demonstrabimus, collocatam. Cuius Endregotum hunc, nequaquam dubito fuisse gentilem. Neuter tamen istorum Comes fuit. Propterea Garibaium sequuti, hunc in locum induximus hunc Eximinum. De quo hoc tantum memoriæ proditum est; fuisse statim, vt Comes factus fuit, à Mauris interfectum, vnico filio relicto, qui illius protinus suffectus est heres.

10 GARSIAS AZENARII, ARAGONVM COMES V.

ET hic quidem Garsias Azenarii, illud quoque Azenarii nomen in primi Comitatus memoriam prætulit. Atque eundem proditum fuisse vna cum ipso Sanctio, Quarto Suprarbiensium Rege instituto certamine à Mauris interemptum, Circ. Ann. Chr. DCCCXXXII. quæ pugna Remp. nostram ad Primum, quòd diximus, Interregnum adduxit. In ea enim ambo ipsi, à Cæsaraugustanensi Regulo, Muz, circumuenti, occisi fuere. Verum enimverò Aragonensis Comitatus ad Fortunium filium peruenit: sic vt Aragonensibus separatim nullum Interregnum daretur. Ex quo tamen eorum, ac Suprarbiensium vna, & eadem Resp. censebatur, cum Comites semper Re-

gum subditiui fuissent; quòd in priuato Suprarbiensibus ipsis præcipuum fuit, id Aragonensibus etiam cum illis fuit commune. Et ob eam causam omnibus tunc constat fuisse de statuenda Rep. curam coniunctam.

40 FORTVNIVS EXIMINI, ARAGONVM COMES VI.

ET ENIM Fortunius hic, quem Eximini patronymico nomine vsum proditur, postquam Garsix patris mortui locum occupauit; omnium rerum, quas nostri gesserunt in primo illo Interregno, transactor, & administrator fuit. Vnicam tantum habuit filiam, Vrracam, siue Enengam, Aragonensis Comitatus heredem: quam Garsias Rex, Aristæ Regis F. vt ante diximus, duxit vxorem. Atque hæc quidem nuptiæ gaudiorum plenæ pacisque & concordie fuerunt: quæ non solum matrimonii dignitate, sed ambarum etiam ditionum societate coniungerentur, quandoquidẽ vtrique eorum hereditario iure paterna bona obueniebant: Garsix scilicet, Suprarbiense Regnum;

Aragonensis verò Comitatus, Vrracæ. Certam autem temporum rationem adhibere nõ possum: cum in ea mirum in modum varient scriptores. Sed iam illud compertum est satis, Fortunium hunc Comitem Sex & triginta, ac plus etiam annis Comitatus Aragonensis fuisse positum. Nam totidem anni interiecti sunt inter Ann. Chr. DCCCXXXI. quo

40 Garsias Comes pater, ac Sanctius, Quartus Suprarbiensis Rex, interiere, vnde primum nostris patuit Interregnum; & inter illius exitum, & finem, tum quando nostri Ann. DCCCLXIX. de istius Comitatus Fortunii consilio, Aristæ Regi Regnum detulerunt: quo cum eo tempore affinitas sibi, societateque & magnæ necessitudinis causæ intercedebant. Etenim filia sua Aristæ filio iam erat desponsa; quandoquidẽ An. Chr. DCCCXXX. ex Priuilegio, quòd infra intexere promisi, Fortunium ex ea nepotem, ex pueris excessisse colligitur. Et fortasse hæc quoque causa eum impulit, vt nostros ad Aristam Regem, consocerum suum, eligendũ incitaret. Denique illius consilio selectũ fuisse, omnium scriptis testatũ comperio; quibuscũ etiam Pinnatenis codex consentit: fuisseque illum in tam benè statuenda Rep. nostra auctore publici consilii, & sententiæ dicendæ principem illustrem in Senatu. Neque tamẽ dubito, quin etsi illius bellica facta, quæ scriptis commendatur, nulla essent; nihilominus valde militaris rei scientiã percalluerit. Sed ad illius laudem satis sit, quod Reipub. qua fruimur, machinator, & architectus extiterit: cum tam præclarũ hoc factum iure possit amplissimis multorum triumphis anteponi. Præcipua namque illius opera, maiores nostri, Adrianum II. Pont. Max. Longobardosque adierunt de summa Reipub. consulturi: Vnde antiqui Suprarbiensis Fori, Iudicisque Medii Præfecturæ initiũ sumptũ fuit, à quo tanquam à fonte, & capite libertatum nostrarum origo dimanauit. Quapropter nõ facillè credam me in eo laudando insolentem, aut multum visum iri. Ceterũ quo anno obierit, incertum est prorsus. Suspicio tamen nequaquam illius vitam Aristæ Regis tempora excessisse: cum ferè omnes scriptores testentur, Garsiam Regem generum, Aragonen-

832.

832.

868.

880.

901.

Aragonensem ipsum Comitatum vxorio iure à sui Regni initio tenuisse. Meritò autem hoc loco ipse Rex gener, Septimus Aragonum Comes enumerari debuisset, itidemque Octauus, & vltimus, Fortunius II. Monachus, ipsius generi filius natu maior: què deposito Regio munere, Monasticæ vitæ se addixisse Circ. Ann. DCCCCI. retulimus: ob idque Rempub. nostram fuisse ad Secundum Interregnum adductam, vnde huc digressi sumus, vt Comitum seriem prius complecteremur. Sed quia iam supra explicauimus, quæ de his duobus, Septimo, & Octauo, Comitibus tradi potuerunt, dum eorum res gestas inter Suprarbiensium Regum facta recēsuimus: minime ea hoc loco iteranda duximus. Atque hæc sunt, quæ dicere habui de Comitibus. Quoniam autem ex hac Suprarbiæ, & Aragoniæ ditionum coniunctione, Secundo huiusmodi nostris Interregno dato, noua 10 noui Regni moles effluxit, Sanctio Abarca Cæfone, huius Fortunii Comititis ex filia nepote, Fortuniique Regis Monachi, vt huius Fortunii Comititis ex filia nepote, Fortuniiq. Regis Monachi, vt diximus, fratre, ad Iaccetanã Vrbem Rege constituto, vnde auspica- 20 tò felix, faustumque Regale Aragonum nomen, ac munus ortum fuit: Secundum ipsum Interregnum nos nunc persequi oporteret, tenentes ordinem rerum, quem cœpimus. Prius tamen cogimur ad eam aggredi de Reipub. nostræ primordiis, quam in hunc locum distulimus, disputationem: vt eis patefactis ad Secundi Interregni narrationem reuertamur.

VARIÆ DE SVPRARBIENSIS REGNI INITIIS SCRIPTO.

RVM SENTENTIÆ.

20

MVLTÆ, ac variæ sunt, ad stuporem vsque inter scriptores diffensiones in antiquarum rerum nostrarum serie explicanda: maximè verò in Reipub. nostræ initiis deducendis. Quidam enim quatuor illos, quos supra numerauimus ante Aristam, Reges omit- 30 tunt; quasi Duces, & copiarum signiferi ductores, non autem Reges extiterint. Alii eos Reges memorant; Nauarrenses tamen, seu Pompelonenses, non autem Suprarbienses fuisse vocatos, hocque Suprarbiensis Regni nomen nouè quæsitū ferunt. Alii, quæ communis ferè omnium sententia est, Aristam à Nauarrensis, & Suprarbiensibus simul, eisdem Comititis, fuisse euectum Regem, tradunt. Garibaius, licet solus, primum, quod apposui- 35 mus, Interregnum subtrahere nititur, Eximino Regi, Aristæ Regis patri, Sancti- um, Suprarbiensem Quartū Regem, patrem tribuendo: vt à primo illo Rege, Garfia Eximini, ad Aristam ipsum non interrupta, sed continuata prorsus ipsorum Regum successio statuatur. De his omnibus dicere cogimur hoc loco, vt consilii nostri rationem, qua ad ea, quæ scripsimus, annotanda moti fuerimus, explicemus. In primis autem ad docendū de Eximini Regis, Aristæ patris, Regno, vita, & nomine; in texam hoc loco, quod antea dixi, me in Barcinonensi Tabulario comperisse antiquum Priuilegium: ex quo etiam a- 40 lia eruuntur. Est autem huiusmodi.

IN nomine Domini Iesu Christi. Ego Garseas Rex, filius Enneconis Regis: Cogitans de meis innumerabilibus peccatis, qua impediēte humani generis inimico nimis temerariè perpetravi, & timens 40 in die Iudicii tremendi à sinistris pro recompensatione meorum actuum inter hædos computari: cum consilio filii mei Fortunii venio ad cœnobium Sancti Saluatoris Leierensis. Et ibi presente Domno Eximino Episcopo, societatem in Orationibus, & ieiuniis, & elemosinis, & bonis operibus accipio. Credens de Sancti Saluatoris suffragio, & Sanctorum Martyrum precibus, atque fratrum ibi deseruientium Orationibus posse defendi ab aduersitatibus in hoc seculo, & à damnatione perpetua in futuro. Igitur vt hoc mihi eueniat secundum desiderium meum, & secundum spem meam, presente filio meo Fortunio, & Episcopo Domno Eximino, & aliis meis Principibus, tribuo Sancto Saluatori, & Sanctis Martyribus duas Villas Lerdam, & Aniuessem, cum suis herentiis, id est terminis, à me, & à filio meo, & à quamplurimis determinatis. Lerdam verò habeat terminos de Sancta Cruce, qua est in culmine montis, sicut vertit aqua vsque ad vallem maiorem de Ondosse, & de vallam maior vsque 50 Bocartal, & de Bocartal vsque ad Salsam, & de Salsa vsque ad Samarium, & inde vsque ad billosam, & de billosa suso vsque ad Cassallo, & Ecclesiam Sancti Felicis sicut vertit aqua vsque ad vinyuelas veteres, & inde in suso vsque ad fontem de Camplion, Et de illo fonte vsque ad Vayll susos, & de Vayll susos, vsque ad predictam Ecclesiam Sancta Crucis. Aniuessem autem habeat terminos de Penna vulturina vsque ad fontem, qui vocatur Axauus, & de illa fonte, vsque ad pontarron, sicut currit aqua vsque ad flumen Aragonis; & de culmine montis Agaræ cum canalibus, simul cum canale Auera- nosa, qua est iuxta malio. Et de malio vsque ad Aguilar, & de Aguilar, ad fontem de Mopoyo, & sicut currit illa fonte vsque ad Vailliscofa, & de ipsa valle vsque ad flumen Aragonis. Ipsas verò Villas cum terminis supradictis sic determinatas simul cū filio meo Dono ingenuas, & liberas Sancto Saluatori,

Saluatori,

Saluatori, ut nemo ibi habeat aliquam mandationem, nisi Abbas Sancti Saluatoris, & eius Monachi. Ideo de eis sic determinatas, quia magna contentio solebant habere homines de Villafilaria cum homines de Lerda, & de Aniessen, sic quod occidere se volebant. Et ne amplius habeant inter se contentionem determinavi eas, ut ab ista die in antea homines de Lerda, & de Aniessen non habeant contentionem, neque iudicium cum homines de Villafilaria, neque de aliis Villis. Qui presentes fuerunt in hac determinatione; Garfia Semenones; & Enneco Blascone de Dassebozo, & rio; & Auriolus Presbyter, & suo Neto Garcia de Arbi; & Garcia Necones; & Eldebone de Sanfciu; & Enneco Blascon; & Garcia Fortuniones de Guardosse; & Sancio Vita, & Blasco Necones de Frelifana; & Galindo Benaion; & Mantio Blascones, & Galindo Garfianes de Fillaria, & suo Netu Galbussa,

10 & Fortunio Mantiones de Gordun maritu de Domna Sanctia, qua fuit germana de auiatu de Falcos, & Senior Garfia Ennecones Iudice de Ondosse. Et ego Eximinius Episcopus suadente me, & rogante Domino meo supradicto Rege Garfia, ut simili modo faciam aliquod donum Domino meo sancto Saluatori, & sanctis Martyribus, ut ceteris tribuam exemplum: sciens quod pro hoc premium vite aeterna acquiritur in futuro: dono, & concedo Ecclesias istarum Villarum sancto Saluatori; & Sanctis Martyribus, Abbati Sanctio Gentullis iure hereditario in perpetuum possidendas similiter adhuc. Et ego Rex Garsea do unum agrum inter Nauerdum, & Saucium eodem modo ingenuum. Quicumque vero huic donationi nostra, quam pro remissione omnium peccatorum nostrorum facimus, & proprie pro remissione patris mei Enneconis, & aui mei Eximini Regis, nec non & successorum meorum, Regum scilicet, Principum, & comitum, voluerit contradicere, vel aliquo tempore

20 hereditatem suae terminum istarum Villarum, vel Villas metipsas, vel ipsasmet Ecclesias a Domino Eximino Episcopo oblatas abstrahere, vel alienare voluerit a sancto Salvatore: abstrahat eum Deus a sancto paradiso, & alienum faciat a consortio beatorum. Et ex parte Dei omnipotentis sit maledictus, & excommunicatus, & anathematizatus anathema Maran Atha & a caetu Christianae Ecclesiae segregatus, & a fronte binis luminibus carens. Demum subitanea morte percussus, & demonibus traditus, cum Sathana, & Iuda traditore, qui Dominum Salvatorem tradidit, in inferno inferiori habeat portionem visurum, & lugiturum cum diabolo, & omnibus Angelis eius in saeculis sempiternis sine fine. At tum quod absit suadente diabolo cum concupiscentia saeculi, si euenerit, ex parte Dei, & sanctae Mariae matris eius, & beatissimarum Martyrum Nunilonis, & Alodia, & omnium sanctorum, Regem, Principem, vel Comitē, qui tunc in tempore regnauerit, Coniuuro & precor, ut oblationem, quam Dominus Eximinius Episcopus offert rogatu meo, & sua propria voluntate, & oblationem, quam ego pro peccatis meis Deo offero, ipse per vim, aut per voluntatem, neque per iudicium non sentiat tollere, vel partire. Quod si dimiserit: omnia peccata nostra, & parentum nostrorum, & omnium successorum Regum, atque Episcoporum, pro quibus hoc offerimus, super ceruices illius iaceant; & in die iudicii recognoscat culpam suam, & habeat damnationem de anima sua, & hac oblatio inconuulsa permaneat in saecula saeculorum. Amen.

FACTA haec Carta Donationis, vel confirmationis Die duod. Kal. Decemb. Aera Noningentesima decima octaua. Nos quoque praedicti Garfia Rex, & filius meus Fortunius, qui haec Cartam fieri iussimus, & relegendem audiimus, & nostra propria signa etiam ponimus, & Confirmatoribus, siue testibus ad confirmandum ostendimus: Confirmamus, & roboramus. Garfias Rex confirmat, &

40 signat. Fortunius proles Regis confirmat, & signat. Episcopus Eximinius Pampelonensis confirmat, & propria manu signat. Episcopus Garfia Albeldefis confirmat. Episcopus Mantius in Aragonia confirmat. Abbas Sanctio Gentullis confirmat. Abbas Fortunius Sancti Emiliani confirmat. Abbas Domino Salute Sancti Prudentii confirmat. Senior Enneco Sanz in Nagera confirmat. Senior Blasco Boardellis de Biozari confirmat. Senior Mantio Sanctionis de Eleffa confirmat. Senior Azenar Sanctionis de Fillaria confirmat.

Iam itaque euidens, & perspicuum omnibus esse poterit, Aristae Regis patrem, fuisse Regē Eximinum. Cuius rei, ne alterius laudem fraudemus, inuentor non sum, sed tantū probator. Garibaius enim Pinnatensem, ut ipse ait, Historiam sequutus, princeps omnium istius Eximini Regis nomen suscitauit. Illius verò Regnum improbatum reliquit.

50 Siquidem nusquam ex illius scriptis apparet, Eximinum ipsum fuisse Regem, Sed tantum Aristae patrē: proptereaque eū supra ex hac parte in probatione defecisse retulimus. Nunc ferò vtrumque huiusmodi Priuilegio, quo cum ipsa Pinnatensis historia consentit, manifestè conuincitur: scilicet, & Regem fuisse, & ipsius Aristae patrem: quando quidem Garfias Rex, Aristae Regis filius, qui dictum Priuilegium Ann. cc. xxxc. (Hic enim conuenit Aerae in eo appositae) irrogauit, apertissimis verbis se, Enneconis Regis filium, id est, Innici, qui postea Aristae dictus fuit, (veteres namque quandoque Innici loco Enneconem proferebant) & Eximini Regis Nepotem, quem auum suum appellat, profiteretur. Tum etiam ex eodem Priuilegio, Fortunii nomen aperte colligitur, qui fuit Eximini pronepos, Aristae nepos, & Garfiae Regis, qui priuilegium conce-

debat, filius: quem quidem nos vltimum Suprarbientem Regem, citimum Aragonensibus Comitibus annorauimus. Sed fateor ex dicto Priuilegio non elici sententiam meam, vt inde ipsius Fortunii Monachi Regnum eruamus: sed nomen tantummodò, ac Garfiaz Regis filium, idest, Aristæ nepotem, existisse. Verum tamen fuisse Regem, seseque imperio abdicasse, quòd in Monasterio Legerensi Monachi se votis obstrinxisset; grauissimis vrgetur à Garibaio adductis argumentis, ex ipsa antiquitate depromptis: sic iam vt si quis contradicere velit, quemadmodum in eius vita diximus, non audiatur. Hoc etiam, quòd caput est quoque eodem ipso Priuilegio concluditur: Nempe Comitum filiam Vrracam, iam Aristæ filio nuptam esse An. Chr. DCCCXLIX. quo tempore Arista à nostris Rex electus fuit. vt non abs re de eodem Comite liceat suspicari, ob eam causam impensius illum, vt nostri inclinatione voluntatum in consocerum adsciscendum Regem propenderent, effecisse. Idque liquidò ex certissima temporum ratione firmatur. Si enim Fortunius Monachus, Garfiaz Regis filius, ipsiusque Comitum ex dicta Vrraca filia nepos (neque enim Garfiam ipsum vxorem aliam duxisse constat) Ann. Chr. DCCC. xxc. quo dictum Priuilegium irrogatur, de illius rogatione, vt illius expressa sunt verba, à patre consulitur; illudque etiam confirmat, & sancit: sequitur necessariò, vt filius ipse Fortunius, si non ita multum ætate processisset, saltem quartum decimum tunc ageret annum, cum in pupillari ætate nullo modo consilii vis inesse iure possit. At verò inter dictum Annum DCCC. LXI IX. quo electio Aristæ Regis facta fuit, & inter rogationis dicti Priuilegii annum, duodecim tantum anni interferuntur. Concluditur ergò ratio, vt quando Aristam nostri Regem adsciuerunt; iam antea, biennio saltem, Fortunius ipse nepos, qui se postea, vt dictum est sæpe, monasticæ vitæ instituto addidit, natus esset: fitque etiam, quòd inde elicitur, consentaneum, vt propterea Comes ipse nostrorum animos, ad eligendum Aristam contra responsum datum induxisset, quia iam tunc cum eo erat hoc vinculo affinitatis deuinctus, quòd eius filio filiam collocarat, nepotemque iam, ex ea filia natum, tunc haberet. Etenim cum Adrianus Pontif. Max. Longobardique nostris consulentibus respondissent; Neminem, qui præpotens esset, Regem tunc constitui oportere, ne inferiores, vt dictum est, premeret: tametsi istius rei habenda ratio fuit, vt non sine aliqua magna causa existimemus, tam citò nostros tantoperè ab huiusmodi consiliis discrepasse, vt Aristam sibi Regem statuerent, qui si non iam diu Pompelonensis Rex (quæ recens nostra opinio est) saltem (quæ perspicuum satis esse potest) Eximini Regis filius erat, proindeque omnes potentia, & dignitate anteibat: sed tamen graui aliquo ex nostris viro, vt pote ipso Comite suadente, verisimile est nostros eain parte incepti cursus rationem aliquantulum inflecti fuisse passos, ac præcipuè quidam Media illa interposita Præfectura, quæ ad potestatem Regiam temperandam in Repub. nostra, de pactarum legum vi, constituebatur. Nam Aristam omnino peregrinum esse, quæ altero responsonis Capite vetabatur, non ausim affirmare: immo eum existimo, ex quo Eximini Regis filius erat, diutiusque Nauarrensis imperabat, tamquam ciuem habitum fuisse, tametsi ab Aquitania duceret fortasse genitum suum; eaque in parte nec multum de Consultorum institutis immutatum. Ad superiorem autem mutationem consilii non facile credam fuisse nostros vlla alia re, nisi ea moderatione adhibita, quæ ex Media illa Præfectura inducebatur, descensuros. Atque hæc habeo modò, quæ obseruem in istius Priuilegii verbis, quæ indicaui. Alia autem sunt, non illis certiora, ea namque certissima statuo, sed quæ me tamen oportet obseruare, vt aliquod quasi vestibulum ad huiusmodi disputationem faciamus. Quale illud est, in primis graue, ac firmum, Iacobi Regis I. testimonium, quo in rerum suarum à se editis Commentariis, se semetipsum ad Oscenses viros loquentem inducens, Quartumdecimum se esse Regem eorum, qui in Aragonia regnarunt, expresse his Catalanicis verbis profiteretur. Ea namque lingua Commentarii ipsi, eiusdem Regis manu, ante annos CCC. scripti sunt. *Varons: be creem, que sabem, è deueu saber, que nos som vostre senyor natural; è de llonch temps, que XIII I. Reys ab nos ha hagut en Arago.* His ergo positis fundamentis, vt id primum, quòd cetera obscurat, discutiamus: qui priores Reges enumerare omittunt, quasi Duces, non autem Reges extiterint; graui Ruderiei Toletani Archiepiscopi auctoritate in huiusmodi opinionem adducuntur, quòd eos ille silentio prætermiserit, ab Aristaque Rege ceperit scribendi exordium. Idque magnopere confirmari eisdem placet eodem ipso Iacobi I. Regis testimonio; vt non solum quatuor illi antiqui Reges, qui Aristæ antecesserunt, sed & Eximini pater, & Fortunius nepos, ac duo etiam alii Garfias, & Sanctius, à Garibaio nuper excitati, qui inter Reges Abarcam Cæsonem, & Tremulum interponi debent, nullo modo in Regum numerum venire possint, quasi hi omnes; posteriores siquidem commentitii, & ficti Reges sint; priores autem non Reges, sed Duces. Quinimo flagitium statuentes,

nouos modò Reges suscitare; minimè tantam potuisse vnquam obliuionem esse inquitunt in scripto, præsertimque de Regibus; vt eorum nomina ne audita quidem fuerint. Cumque Iacobus ipse Rex se esse Quartumdecimum Regem fateatur, necessariò iam videtur ipsis, ab Arista ipso & Regni, & stirpis initia repetenda esse, eosque qui eum antecesserunt, è Regum; qui post eum verò interponuntur, è viuorum numero exturbandos. Neque enim lenius rem tractant huiusmodi. Ac mihi quidem verissimam, grauissimaque videtur Iacobi I. Regis sententia. Sed eam nequaquam arbitror intellectam. Etenim, priores Reges fuisse, præter Garibaium, qui firmissimè asseruerat plurima exstare, ac se vidisse vetera monumenta ea de re; omnes ferè & recentiores, & veteres scriptores, quotquot sunt, qui res nostras scriptis suis mandant, prodidèrunt. Ex quibus hos tantum nominabo; scilicet Alfonso Castellæ Regem, Sapientem vocitatum; Rudericum Tolètanum Antistitem; ac veterem nostrarum rerum Scriptorem, in ea quæ Pinnatenis Historia inscribitur; memoratumque Excellentissimum Archiepiscopum Ferdinandum; qui in priuatis suis monumentis eandem prorsus, quam nos, rerum à quatuor illis Suprarbiensibus primis Regibus gestarum narrationem persequitur. Ex Alfonso enim Castellæ Regis, ac Ruderici Archiepiscopi Toletani scriptis apertè concluditur, ante Aristam Regem in Nauarra prouincia Reges exstitisse. Siquidem ambo ipsi, Muninnam illam, seu Momeranam, de qua supra diximus; ex Regali Nauarrorum Regum stirpe profectam; Anno 1000 DCCCLV. Froilæ, seu Fruelæ Asturiarum, siue Legionensi Regi nupsisse aiunt. At ea res, ac Froilæ Regnum longè multum, ex ipsorum aliorumque Historicorum sententia, Aristæ Regis Regnum antecessit. Vnde efficitur, vt qui Aristam antecesserunt, Reges non Duces fuisse, ex eorundem Alfonso, ac Ruderici scriptis eruatur. Auctor quoque Pinnatenis Historiæ (qui monachus quidam Petrus Marfillus putatur esse; ac si non ante ipsum Archiepiscopum Toletanum; eius saltem non excessisse vitam colligitur) eos Reges nominat. Præterea Hieronymus Surita cum Aristam primum Regem inducat; Suprabiam terram (ita enim loquitur) sub Anno 1000 CCXXIV. qui longè multum, etiam ex ipsius sententia, Aristæ Regnum, ac patris antecessit, meritò ipsis temporibus Regni nomen sortitam tradit: licet non à cælesti illo miraculo, quod supra arborem cælestis Crux apparuerit, vocatam censet, sed quia supra Arbem montem constituta sit. Sed siue hoc, siue illo modo fuerit, si eo Anno Suprabium, Regni nomen adsciuit; Regum ergò imperio parebat. At in eum Annum, vel non multò longè Fortunium, & Sanctium, & Quartum, quos diximus, Reges, incidisse constat, multò ante Eximini, & Aristæ Regum tempora. Qui igitur eos antecesserunt, Reges nominandi sunt. Ac si Reges; Suprarbienses sanè: vt eorum titulus Regni, cui præerant, nomini conueniret. Quid? quod, & in Annalibus idem Surita testatur, antiquum quoddam Priuilegium exstare Ecclesiæ sancti Petri Sirensis irrogatum; in eoque Sancti Garfiæ Regis & cuiusdam Aragonensis Comitis fieri mentionem, atque ipsius Comitis nomen, præpostero ordine, Regio nomini antepositum esse. In Priuilegiis insuper Roncalensis vallis habitatoribus concessis, quorum Carolus Princeps meminit, & Garibaius eorum se exempla asseruare ait, Garfiæ Regis, ac Fortunii eius filii, Infantis Suprarbiensis nominati, expressam factam mentionem prodicitur, iam vt priores quatuor, non Duces, sed Reges exstitisse, cum tot grauibus testimoniis comprobetur, venire in dubium nemini certe iam possit. Neque enim rationem illam probo, Reges non fuisse, ob eam causam, quod nullius eorum Archiepiscopus Toletanus meminerit. Ille enim de ortu, & genealogia Nauatrensiu Regum scripturus (sic namque suum opus inscripsit) iure potuit de eis silere, quos nequaquam duceret in eum numerum referendos esse. Qui autem quæso Garfiæ Eximini, istorum Regum, vt ita dicam, parens, appellari poterat Nauarrens, siue Pompelonensis, quod idem est, Rex cum neque à Nauarrensisibus assumptus, nec in Nauarrensi ditione euectus, nec eiusdem potitus, nec in ea sepultus exstiterit? Et Rudericus ipse alio in loco aliter sensisse visus est: cum, vt supra diximus, Froilam Asturiarum, siue Legionensem Regem, eandem Momeranam ex Regali Nauarrorum progenie (nam sic est apud illum) ortam, quam Alfonso Rex Muninnam vocat, duxisse uxorem tradat, Aera DCCXXIII. quæ Anno DCCCLV. conuenit: longè verò post dictum Annum, Aristam Regem Nauarræ imperare cœpisse, idem ipse Archiepiscopus auctor sit. Quin immo inde coniecturam capio, vt eos Reges, qui Aristam antecesserunt, quandoquidem fuisse Reges inde etiam colligitur; ex quo Archiepiscopus ipse eorum non meminit, cum alioquin patria esset Nauarrus: nobis, non autem Nauarren-

sibus vendicemus; tamen illum, dum Regalem Nauarrorum progeniem dixit, aperte videtur, eos omnes Nauarrenses Reges censendos iudicasse. Sed istius gentis est maxime proprium, ut antiquam omnem nobilitatem à se esse profectam arbitrentur. Itaque iam videmus ipsum illum Archiepiscopum Tolosanum, nec ipsum secum, nec ea cum re quam sibi ostendere proposuerat, constitisse: sed maiori profectò ex parte claudicasse. Nam de ortu, & genealogia Nauarrensiam Regum scribens, Aristam eorum Regem numeravit primum, cum ante eum Regalem Nauarrorum progeniem memorasset. Neque solum Eximinum Regem, ipsius Aristæ patrem, præterit, sed Fortunium etiam nepotem; quorum uterque, Eximinus quidem, si ita sit, Nauarrensis solus, Fortunius verò ipsis, ac Suprarbiensibus simul, quemadmodum demonstrauimus, im- perauit. Porro & ex eorundem Archiepiscopi Ruderici, & Castellani Regis scriptis colligitur aperte, post miserabilem illam Hispaniæ cladem, quando illius instauratione eo, quem diximus, modo fieri cœpit; Froilam ipsum, nonnullosque alios tum ante tum post eum Legionenses, siue Austuriarum Reges, ipsius Nauarriæ satis diu fuisse potitos: & quandoque in illam, quod ab eorum nomine, & imperio defecisset, vehementer insultasse. Atque eo tempore complures Nauarrensiam, Suprarbiensibus Regibus totòs addixisse, ipsique paruissse, quo usque Aristæ ab eis Rex adscitus fuit; Beutherius Valentinus, quæ grauissimum scriptorem iudico, auctor est: Aristamque primum omnium, Nauarrensem Regem fuisse, tum ipse, tum idem ille Carolus Princeps attestantur. iam uinde etiam satis bene colligi possit, quatuor illos ante Aristam Reges, nequaquam Nauarrenses Reges censendos fuisse: tamen eos, ita Scriptorum vulgus, hisce nymis memoratis rebus, appellarit. Sed hac de re plura paulò post. At verò ipsum Suprarbiense nomen haud nouè quæsitum, sed priscum nimis, & antiquum esse præter varia, ac multa aliorum scriptorum testimonia: usitatæ etiam illæ Regalium Priuilegiorum formulæ valde confirmant. In ferè omnibus namque Priuilegiis, quæ exstant à sanctio Maiori, & post eum ab aliis & nonnulla ab anterioribus Regibus interrogata, aperte videmus, eos omnes hanc consuetudinem loquendi seruasse, ut cum initio se tantummodò Aragonensium, & Pompelonensium Reges fateantur (Nauarrensiam etenim in antiquis Priuilegiis nusquam memini profectò me legisse) in extrema parte, post appositam illam usitatam temporis notationem, sub his verbis: *Facta Carta; & reliqua: Regales alias Ditiones, quibus præerant, ostenderent, loquentes hoc modo: Regnante me Rege Sanctio in Pamplona, in Aragonie, in Suprarbi, & in Ripacurtia.* Sic enim quandoque Suprarbii vocem scriptam inuenio. Singulas autem huiusmodi Ditiones, Regna fuisse perspicuum est planè. Eo autem genere loquendi demonstratur, eas, quæ aliquandiu diuersæ fuerant, iam tunc coniunctas, & copulatas illius Regis imperio parere, qui se in illis regnare profiteretur. Quòd si Suprarbiensis Dicio, Regnum fuit vnquam id certè ante Abarcam Cæsonem esse oportuit. Illius namque nominationem postea usitatius Aragonum Regni nomen exorbuit, quod primus sibi Abarca ipse Cæso vendicauit; sic, ut nisi in extremo Priuilegiorum, eo, quem diximus, modo, nequaquam appareat. Atque hoc pacto sensim profectò fuit priscum illud Suprarbiensis Regni nomen antiquatum. Et ex his omnibus etiam aperte colligitur, quam supra intexuimus nostri Iacobi I. Regis sententiam ita omnino interpretandam esse, ut ea stirpis nullomodo, sed Regni; Regni verò Aragonum solius initium denotetur: neque ab ipso Rege Iacobo, dum se Quartum decimum Regem numerauit, ullam prorsus Regum, qui Abarcam Cæsonem antecesserunt, habitam fuisse rationem. Nam si stirpis initium denotasset; ab Eximino Rege originem sumèdo, Fortunioque Rege, Monacho, Cæsonis Abarcæ fratre, numerato, etiam exclusis duobus aliis Regibus, qui inter Cæsonem ipsum, & Tremulum, ut memorauimus, interponi debent; non Quartus decimus, sed Sextus decimus potius numerandus esset. Quòd si eos duos numeremus, quemadmodum numerandos esse, Regesque fuisse demonstrabimus: Octauus decimus numero fuisset omnino. Si verò alterius præterquàm Aragonum Regni initium significare voluisset; neque etiam constare sibi villo modo posset, quin in eodè, ac in maiori certè ipsius notæ errore versaretur. Iam tunc enim paulò altiùs, siquidem à Garfia illo primo, quem diximus omnium Regum parentem appellari posse, repetere nomen ipsius initium cogebatur, eoque ceteros Reges complecti; qui nobis post Hispaniæ iacturam imperarunt. Quo pacto Secundus & vicesimus Rex numerari debuisset. Neque verò dum Garfiam primum, omnium Regum parentem nominavi cum Garibaiò consentio, qui Primum Interregnum subtrahere nititur, Eximino, Aristæ patri, Quartum Suprarbiensem Regem Sanctium, patrem tribuendo, ut ab eodem Garfia continuata Regum successio deducatur. Ea enim in re Garibaium deceptum fuisse demonstrabo. Sed quia primò in Repub. nostra

nostra Princeps exstiterit Garfias Rex, qui ceteris ad statuendum Regnum aditum fecit
 illustrem. Hunc igitur, & reliquos omnes, qui post eum sequuti sunt Reges, vna secuta
 Iacobus ipse ad numerare debuisset, si initium Regni simpliciter denotasset: sicque is lon-
 gior, & maior fuisset numerus effectus, quæ diximus. Fit itaque vt cum neq; stirpis, neq;
 Regni simpliciter initium denotarit; quid aliud significare, atque annuere v'oluerit, ex-
 plicemus. Quam in re nefas omnino erit, vt ex illius verbis quidquam aliud, quam quod
 ipse expresse voluit, excipiamus. Cum verò ipse non simpliciter se *Quatuordecimum* Re-
 gem numerarit, sed addiderit etiam, *eorum qui in Aragonia regnarunt*: aperta res erit non, a-
 liter interpretandâ esse illius mentem, ac videntur sonare ipsa verba. Vnde efficitur planè
 10 necessario, vt Aragonum Regni initium denotatum fuisse concludamus: neque Iaco-
 bum Regem eo numero aliorum, nisi eorum tantummodò rationem, qui in Arago-
 nia regnarunt, concepisse, quandoquidem in ea tam clara verba, & aperta illius omnino
 fuit conclusa, comprehensaque sententia. Quòd si præterea repetamus, demonstrandi
 causa, qui fuerint Reges, qui in Aragonia regnarint, illudque Aragonum Regni nomen
 præfulerint: neminem eorum, quos hucusque retulimus, sed Abarcam Cæsonè prin-
 cipem, qui continenter post eos describendus proponitur, reperiemus. Nam à Secundo
 Suprarbiensi Rege, ad Aristæ ætatem, atq; obitum, iam supra Aragonum Comites vigi-
 tisse demonstrauius. Garfiam verò Regè Aristæ filium, Aragonensiq; Comitum generū,
 qui vxorio iure Aragonensem ipsam adiit Comitatus, quiq; primus verè Aragonum Rex
 20 vocari potuisset: huiusmodi nomen adsciuisse ex eo, quòd intexuimus, Priuilegio non
 constat. Immo illud Comitatus retinuisse nomen vel inde colligitur, quòd bis gemina-
 ris, atque duplicatis verbis inter successores suos, Comites aperte nominauit. Aragonen-
 ses autem significari clarissimum est, ex quo successores dixit, id est, posteros, quibus à se
 nascendi conditio data esset. Alterum enim Comitatum præterquam Aragonensem, ad
 eum nullum peruenisse comperimus, vt intelligi possint hæc verba de eo. Quin ea ver-
 borum geminatione innuisse videtur, se ita animo, ac mente concepisse, vt crederet illud
 Comitum nomen incolume ad posteros omnino peruenturum, neq; eam, quæ citò ab A-
 barca Cæsonè filio facta fuit, ipsius nominis mutationem futuram. Atque illud idem, qd
 pater, Fortunium Monachum filium suspicor seruasse. Quamobrem hosce ambo Re-
 30 ges, Garfiam Aristæ filium, & Fortunium Monachum Aristæ Nepotem, tamen si Arago-
 nensis Comitatus fuisse potitos colligitur; retento tamè ipso Comitatus nomine, vt in A-
 ragonia regnasse proprie enuntiari non possit. At Abarcam Cæsonem apertissime ex
 omnibus suis Priuilegiis, Aragonum Regem, seu Aragonensium appellati solitum fuisse
 se apparet. vt is primus verè dici possit in Aragonia regnasse; quandoquidem primus præ-
 claram eam, quæ posteris hereditaria permansit, tituli mutationem induxit, vt Arago-
 num nomen in altiore locum, scilicet in Regiæ dignitatis amplitudinem, & gradum
 ascenderet. Post ipsum autem Abarcam Cæsonem, duobus interpositis Regibus, Gar-
 fia, & Sanctio, auo, & patre Garfiæ Tremuli Regis, quos nuper Garibaius suscitauit: sic
 certè, vt ipso Iacobi Regis quatuordecimi numeri nota aptissime Regibus ipsis conueni-
 40 at, sic vt nullo modo aliunde ea petenda sit. Vnde etiam aperte illorum error conuincit-
 tur, qui Ramirum, siue Ranimirum, quod v'statius fuit nomen, primum Aragonum Re-
 gem numerarunt; cum septem tantummodò sint inter eum, ac Iacobum ipsum I. Reges
 interiecti. Sed paulò post plura ea de re. Iam verò Primum, quod apposuimus, Interre-
 gnum Garibaius ipse subtrahendum censet, Pinnatensis Historiæ, vt ipse ait, fide, & au-
 thoritate commotus: siquidem Eximinum Regem, Aristæ patrem, filium fuisse tradit
 Sanctii Regis, quem nos Quartum Suprarbiensem Regem numerauimus. Sed ab eo dis-
 sentio, cum id nequaquam ex ea Historia, ad quæ ille se refert, eruatur. Hæc namq; illius
 sunt verba. *Post mortem Regis Fortunii Garfiæ, loquitur autem de primo Fortunio, qui fuit*
 Tertius Suprarbiensis Rex, *regnauit in Pampilona Rex Sanctius Garfia: scilicet idè ipse, què*
 50 *Quartum memorauimus. Post ait, Et regnabat in Sturiis Rex Ordonio, qui tunc fuit deuictus*
per Regem Corduba, vocatum Abdurramen Anno scilicet Domini DCCCXX. Et tunc temporis
gens Sarracenicæ ob victoriam de dicto Rege Ordonio obtentam supradictam, maiori audacia transfe-
rerunt montes Pyrenæos, & adquisierunt vsq; ad Ciuitatem Tolosanam: sic quod propter terrorem
Maurorum nemo eis poterat resistere. Quinimmo Christiani fugientes & deserentes loca, ubi habi-
tabant, propter metum, & terrorem Maurorum recolligebant se in spelunca Sancti Ioannis de la
Penya, tanquæ refugium singulare. Erant quidè ipsi Christiani vsque ad numerum Sexcentorum. Qui
cum vxoribus, & filiis, & omnibus eorum bonis recollerunt se in dicta spelunca, ubi erat edificata
Ecclesia sancti Ioannis Baptista: quam ad honorem Dei & Sancti Ioannis augmentarunt, & multi-
pliciter decorarunt. Et subsequenter cū magna deuotione, & contritione suorum peccaminum, fidelit

*confessione prauiam, & cū magnis hymnis, & cantib⁹ humiliter, & deuote transfulerunt corpus ipsius Sancti Ioannis: loquitur autē de primo Anachoreta, quem diximus Ataresiū nominari, illudq; tumularunt in quadam pulchra tumba: suprā quam nomen, & vita ipsius Sancti erat scripta literis mirifice sculptis. Quae siquidem tumba fuit posita inter tria Altaria Inuocationū sancti Ioannis Baptistae, sancti Iuliani, & sanctae Basilicae, ibidem antea edificata. Subsequenter dicti Christiani, iuducti deuotione maiori, edificarunt itidem duo Altaria: vnū ad honorem sancti Michaelis, & subinuatione ipsius: aliud sancti Clementis. Et statuerunt ibi Monasterium, & constituerunt Abbatem nomine Transirico, & Clericos, qui propria voluntate, & ad honorem, & reuerentiam Dei, & Sanctorum ibi sepulcorum renuntiauerunt desideriis carnalibus & mundanis. Et hoc fecerunt, ut Deus, & Sancti eos praeseruaarent à persecutionib⁹, quas Mauri eis infligere conabantur. Et quislibet ipsorum Christianorum construxit inibi propriam mansionem: & ibidem infra breue tempus fuit congrua populatio. Et procurarunt ipsum Monasterium consecrari per Episcopum Aragonensem, vocatū Ennecum, die sanctae Agathae. Regnavit autem dictus Sanctius Garsia Rex Pampilonae Viginti annis. Mortuo quidem dicto Rege regnavit Eximinius Garsia cum suo filio Garsia quorum alia memoria non habetur: decesserunt enim, nullo Rege, vel successore eorum superstitē. Nec plura certē in ea Pinnatensi Historia, quam habeo (atque eadem ipsa est, quam Garibaius se apud Suritam nostrum legisse refert) de his Sanctio, & Eximino Regibus, ac filio Garsia scripta continentur. Inde autem, nisi me forte fallo, Sanctium Quartum, quem diximus, Regem, Eximini patrem fuisse nequaquam elicitur. Hi autem Eximinius, & Garsias, ii sunt, quos supra, patrem, ac fratrem Aristae memorauimus. Et in hoc vno errasse constat istius historiae auctorem, quod cū Aristam, ipsius Eximini Regis filium fuisse, ac patri successisse, grauiissimo illius Priuilegii, quod paulò ante intexui, testimonio comprobetur: ipse verò, Eximinum, ac filium nullo successore superstitē obiisse, affirmet. Immo ex quo Eximinum ipsum, Eximinum Garsiae, nominauit, patre non Sanctio, sed Garsia vocato, fuisse natum dicerem, cū alioquin Eximinius Sanctii iuxta veterē consuetudinem vocari debuisset: iamque Garsiam ipsum, Eximini patrē, persuado mihi non Regis, sed priuatē herois personam sustinuisse. Ea verò omnia, quae à nostris in Pinnatensi Spelunca facta perhibentur, ad primū hoc Interregnum, quae admodū nos ipsi fecimus, referenda sunt: quandoquidē de Transyniro, seu Transirico praeposito Abbatē, ac de consecratione ipsius Ecclesiae mentio fit. Haec enim, ut cetera omnia istius antiquitatis monumenta loquuntur, post ipsius Sanctii mortē, Repub. i. m. ad Interregnum adducta, subsequuta fuere. Nec si Rex ipse Sanctius Quartus plures annos regnavit, quàm viginti, quē admodum quisquis eam historiā scripsit, auctor est: tam longē illius vita posset produci, ut haec omnia eidem subiiciantur. Siquidem regnare coepit Ann. DCCCXV. Consecratio autem Ecclesiae, ut dictum est supra, facta fuit Ann. DCCCXLII. Inter quae tempora viginti, & septem anni interseruntur. Ex quibus patet in huiusmodi rerum, ac temporum notatione eam, quam nos sumus sequuti, viam tenendam esse: nec multum ab huiusdi historia discrepare. Quin etiam & ex eodem ipso Priuilegio, quod intexuimus in istius nostrae disputationis vestibulo, ut à nobis paulò est ante dictum; si attentē & diligenter illius verba expendantur, elici potest, nec ineptē, Eximini patrem, Regem non fuisse. Etenim Garsias nepos, qui dictum Priuilegium irrogauit, de maioribus suis duos tantum Reges percenset; scilicet Aristam patrē, ipsumque Eximinum auum: dum ait. *Quam donationem pro remissione omnium peccatorū nostrorum facimus, & propriē pro remissione patris mei Enneconis, & aui mei Eximini Regis, nec non, & successorum meorū, Regum scilicet, Principum, & Comitum.* Si igitur Garsias Rex gentiles alios habuisset Reges; eorū, quemadmodum, & successorum omnium profectō meminisset. In hac autem deprecatione ignoscendā: partē videmus postulationem nullam de maioribus aliis, praeterquam de parente, & auo, Regib⁹ contineri: at de successoribus omnē. Nec video causam, cur maiorum oblitus posterōs tantummodò memoraret: nisi quia non amplius, quam Regum, à quibus originē ducebat, haberi voluisset rationem. Cumque ii, duo tantum fuissent, pater, & auus, quos retulimus: idcirco solam eorum memoriam ad ostentationem, & gloriam excipiendam censuit, quod antiquiorem laudem, quàm Regnum, familia sua profectō non haberet. Sequitur ergò, ut idem sentiamus, quod Pinnatensis historia, omnesque alii scriptores tenuerunt; scilicet post Sanctii, Quarti Suprarbiensis Regis, interitum nostris Interregnum Primum datum esse: Garibaique qui contra nititur, explodamus sententiam, & argumentis clarissimis refellatur, cū alioquin in nouis Regibus excitatis, annorumq; & temporum notatione, nequaquam possimus adhibitam ab eo operam vehementer non laudare. Ceterum his cognitis ad eam istius disputationis partem accedā, quae mihi sola superest illustranda: De diuersa nēpe, quā supra constitui Aristae Regis à nostris, & à*

Nauarrenſibus, ſeu Pompeloneniſibus facta electione. Quam eſſi rem nouam, ſpero tamen me cuius facile probaturum. Carolus namque Princeps, ac ferè omnes ſcriptores perhibent, Noſtros, cum ſine Rege eſſent, ab Adriano Pont. Max. (què Adrianum II. fuiſſe memorant,) Longobardiſq; (quibus nonnulli Francos etiam addunt) ſtatuendæ Reip. modū quæſuiſſe; fuiſſeq; ab illis id reſponſum latū, Vti conſentaneis legibus præſtitutis, Vnum ſibi aliquem in regem conſtituerent: inde noſtros, condito prius Suprarbiendi Foro Ariſtam ſibi præfecifſe Regem: ab eoque nō ſolū ipſas leges ſancitas fuiſſe, ſed irrogatum illud Priuilegium, quod diximus, De alio à noſtris adſciſcendo Rege, ſi à ſe, fuiſſe publicum violari contingeret. Ex quibus patet, minimè noſtris Ariſtam Regem, ante

10° Adriani Pontificatum præfuiſſe. At verò Adrianum II. nondum quinque annos ſediſſe conſtat; nempe ex A. D. XII. Kal. Decemb. An. DCCCLXVI. ad Kal. Oct. An. DCCCLXXII. quemadmodum ex Onufrii ſcriptis colligitur, quorum ſupra fecimus mentionem. Fit ergò, vt neceſſario Ariſtæ electionem à noſtris factam in aliquem horum annorum incidifſe cenſendum ſit. Quòd ſi ante dictum temp^o fortaſſe eum regnaſſe appareat: non noſtris, ſed Nauarrenſibus imperarit. Atqui ex variis à Garibaiò adductis documentis, quibus omnino fides adhibenda eſt, apertè conuincitur, Ariſtam ipſum iam Ann. DCCCLII. Regem eſſe, Regioque nomine Priuilegia irrogafſe, quorum nonnulla exempla Garibaius ipſe protulit in medium. Prætereà Hieronymus Surita in ſuis Indicibus Ariſtæ Regni initium Ann. DCCCLV. vel circa ſuppoſuit: vt non multum viſu ſit ab ea Garibaii ſententia diſcrepare. Si igitur Ann. DCCCLII. Ariſta Rex erat: aut noſtris, aut Nauarrenſibus, aut omnibus ſimul imperabat. Noſtris non quadrat; cum viginti & quinque annis poſt, (tot enim inter dictum Annum, & Adriani I. Pontificatus initium interpoſiti ſunt) de ſtatuenda Repub. cum eodē Pontifice fuerit habita conſultatio, quæ neceſſariò Ariſtæ ſelectionem à noſtris factam antecellit: ergò, Nauarrenſibus. Si Nauarrenſibus; efficitur igitur, quod conſequens eſt etiam neceſſarium, vt diuerſas fuiſſe de eodem Ariſtæ à noſtris, ac Nauarrenſibus electiones factas dicamus: & proinde neceſſariò Ariſtam ipſum diu ante Nauarrenſibus præfuiſſe, quàm à noſtris Rex eligeretur: neq; omnino leui, illud etiam quod diximus, coniectura pendere, Eximinum nempe Regem noſtris nequaquam, fortaſſe autem Nauarrenſibus imperaſſe. Hanc autem opinionem de

30° Adriani II. Longobardorumque deliberatione, ex qua eos in idem tempus incidifſe colligi poteſt, quòd pro ſuſpecta haberetur, cum Adriani II. ætate Longobardorum Regnum iam ſublatum eſſet: fateor equidem aliquandiu mihi non placuiſſe, interdumque viſam fuiſſe dubiam, ac incertam. Carolus enim Magnus, ex amici noſtri Caroli Sigonii, grauiſſimi ſcriptoris, Francorumque Historicorum ſententia, ann. DCCCLXIII. qui fuit quintus ſui Regni ab Adriano I. Papa contra Deſyderium, Vltimum Longobardorum Regem, Romanos acerbiffimè vexantem, vocatus, Longobardos acie victos proſtrigauit: ac Deſyderium, eorum Regem, diu obſeſſum, tandem de ditionem facere coegit, atque in Franciam cum vxore, & liberis miſit omni Regia poteſtate exutum. Quib^o per-

40° actis, ſub Francorū ditione ea omnis Italiæ pars venit, quæ Longobardorum erat; præter Hexarchatum, Rauennatem, Romandiolam, quandamq; Thuſciæ partem, quam idem Carolus beato Papæ Adriano I. & Apoſtolicæ Sedi donauit: quæ omnia Longobardi Romanis, & Conſtantinopolitanis Imperatoribus adimendo iuris ſui fecerant. Itaq; Caroli Magni tempore, ac virtute, Longobardorum Regnum in Italia defecit, Centum ferme annos ante Adriani II. Pontificatum. vt Adrianū II. Longobardosq; in eadem ſimul tempora incidifſe, qui noſtris dare conſilium poſſent, videatur omnino temporum rationi repugnare, ſaltem Regno ipſorum Longobardorum ſtante. Si autem affirmare velimus, omnes ſcriptores nominum ſimilitudine deceptos, Adrianum ſecundum pro primo collocaſſe; minus etiam id conuenit: cum neq; Adriani I. Pontificatu, neque Caroli magni Regno, vllum noſtris Interregnum patuerit, in quo de ſtatuenda

50° Reipub. forma conſilium peteretur. Denique in his anguſtiis, cum conſtans omnium ſit opinio, & ſententia Adrianum ſecundum noſtris conſulentibus reſpondiſſe, de Adriano autem primo nec quidquam referatur, dicendum eſt planè; Longobardos quamquam ſuis Regibus orbatos, ex quo in Italia ſub externo dominio manſerunt, Eccleſiæ videlicet, ac Francorum, Adriani II. temporibus viguiſſe adhuc, nimiumque ſagaces, & prudentes ab omnibus ſemper habitos fuiſſe, ac præcipuè quidem in ſtatuendæ Reipub. forma, quam diximus. Eorum ſiquidem imperium, quamuis ab initio ſæuum, atque impotens fuerat: poſt Chriſtianam tamen religionem adſcitam, mitius, ac benignius effectum fuit, iam vt à Paulo Diacono iuſtum appelletur. Cuius rei eruditiffimus idem Sigonius locupletiffimos teſtes fuiſſe tradit, rectas eorum leges; qui-

bus furta, latrocinia, rapinae, caedes, & adulteria feuerissime vindicabantur, ac libertas, & fortunae priuatorum summo studio, ac aequitate, quamdiu illorum Regnum stetit, conseruata fuere. Qua vna in re, tota nostrarum legum summa, & temperatio consistit. Iraque ab eis, tamen exactis Regibus, optimè nostri petere potuerunt de statuenda Repub. nostra consilium, quorum maiores temperatissimis legibus, in Italia, opulentissima omnium Prouincia, amplissimi Regni sedem constituerant: quod auctoritate tanta tunc fait, vt nunc etiam tamen fractum, ac debilitatum omnino, illius tamen gentis nominis memoria, nitatur. Ab ipsis namque Lombardiae, quod nunc remanet, nomen sumptum est. Quòd si verum esset, quod ab aliquibus, nec indoctis viris accipi, vt Adrianus ipse II. Itiprandus proprio gentis, ac familiae suae nomine vocaretur, cum in omnibus, quae exstant, Suprarbiensis illius Fori exemplis, Aldebrandum, siue Abreuianum, Apostolicum, idest Pont. Max. (sic enim veteres loqui consueuerunt,) fuisse à nostris consultum exprimat: mirificè quidem omnibus his, quae diximus, conueniret, vt Aldebrandi, seu Abreuiani id nomen corruptè pro Itiprandi vsurpatum sit. Eoque Adrianus ipse II. designetur, ac si nos felicitis recordationis Gregorium XIII. Papam Boncompagnum diceremus. Sergium enim Papam II. qui Adrianum ipsum II. fecerat Cardinalem, primum omnium proditur nomen suum mutasse: cum ante Pontificatum proprio nomine, Osporcus, vocaretur. Ad cuius similitudinem, qui post eum sequuti sunt Pontifices Romani, nomina sua mutari voluerunt: & illud idem Adrianum II. credere licet, facere voluisse, relicto eo Itiprandi nomine. Quam mutandorum nominum rationem ex huiusmodi principio in Romanis Pontificibus introductam, postea consuetudo aluit, ac frequens vsus reddidit firmiorem. Sed nihilominus fieri cerè potuit, vt ipsum illud Itiprandi nomen perinde, atque Adriani, in communi omnium ore versaretur: atque vt Apostolicus Aldebrandus, qui in Suprarbiensis illius Fori vestibulo nominatus in manuscriptis, quae exstant, exemplaribus inuenitur, idem ipse Adrianus II. censendus sit. Vnde fit, vt Historicos omnes, qui Adrianum II. à nostris fuisse consultum prodidere; eundem ipsum, quem Suprarbiensis Forus Apostolicum Aldebrandum vocat, nominasse, ac nominare voluisse, intelligamus. Ex his igitur aperte elicitur, quod proposui; non iisdem Comitibus, sed longè diuersis Aristam fuisse à nostris, & Nauarrensis Regem adscitum. Sed venio nunc ad illud, quod grauissimum, & firmissimum est omnium, ex dissimilitudine Iuris argumentum. Nam cum genus institutorum nostrarum nihil habeat, nec habuerit vnquam cum Nauarrensis institutis commune, sed Ius nostrum omnino semper ab eorum Iure in omni ferè, & publica, & priuata actione discreparit: quid absurdius dici, aut existimari potest, quam has tantas dissimilitudines non ex differentibus initiis provenisse? Neque effici potuisset aliunde id, quod ab ipsis Regnotum primordiis, quamdiu subiuncta fuere, vsque ad eorum separationem assidue legimus obseruatum; vt cum saepius ambae huiusmodi Ditiones versatae fuerint in communi bellorum fortuna copulatae, sic vt iidem Reges nobis, ac Nauarrensis, vno, atque eodem tempore interdum, imperarint: quae progressu temporum ab ipsis Regibus in Nauarrensi Regione adquirebantur, Pompelonensis Regni sine vlla dubitatione, quibus initio constitutum fuerat, legibus subiacerent. Quae verò iidem ipsi Reges intra Regionis nostrae fines vendicabant; ea simili modo Ius semper nostrum tenuerint, ac seruarint. Qua de re habita vnquam altercatio non fuit: sed tantum de finibus. Sic autem eos aliquando Rex Sanctius III. Ranimiri I. filius terminauit. Proferam enim in mediū Priuilegium illius: ex quo praeter id percipi etiam, & comprehendi poterit, quo pacto in tam diuersa vtriusque Reipub. gerendae ratione iam priscis illis temporibus ea, quam exposuimus seruabatur vicissim inter nostros, ac ipsos ceterarum rerum societas, & coniunctio.

IN Nomine Sanctae, & indiuiduae Trinitatis regnantis in saecula. Amen. Haec est Carta iudiciorum, & iurationis, & praeceptum Donationis, & confirmationis, quam facio ego Sanctius, Ranimiri Regis filius, gratia Dei Aragonensium, & Pampilonensium, seu Montisonis Rex, vna cum filio meo Petro ad omnes Aragonenses, & Pampilonenses, & Suprarbienses, qui sunt praesentes, & futuri in omni meo Regno, & ad Abbatem Aymericum, suisque successoribus. Quoniam mezclabatur omnis terra mea per iudicium malos super terras, & vineas, & Villas, & casales: obinde placuit mihi supradicto Regi, & veni ad Sanctum Ioannem, anno tertio Pontificatus Domini Urbani secundi Papae cum Senioribus & Principibus mea terra; & ipsis laudantibus, & auctorizantibus iussi hanc cartam scribere Anno octauo postquam captum est Castrum, quod vocatur, Monnonis. Igitur ego Sanctius, gratia Dei Rex, dono, & confirmo Abbati Aymerico, suisque successoribus talia praecepta,

cepta, & Priuilegia, atq; decreta, siue libertates, qualia habet Cluniacense Monasterium: ut sicut Cluniacenses sunt liberi ab omni iugo humana seruitutis, ita & isti sint, tantummodo reuerentiã Apostolicæ Sedi seruantes. Confirmo etiam Donationes Regum, Priuilegia Episcoporum, auctoritates Romanorum Pontificum, cartulas, vel Inuestituras Militum, seu virorum, ac mulierum, qui suas oblationes Deo, & Sancto Ioanni obtulerunt. Confirmo etiam Monasteria, & Ecclesias Parochianas, necnon & Villas, & siluas, & omnes cursus aquarum, & omnes molendinos, ut habeat illos Sanctus Ioannes ingenuos, sicut ego meos: & omnia Alodia magna, vel parua, & omnes Decimas terrarum, Villarum, escaliorum, & omnium Alodiorum suorum, quantum, vel qualemcumque Sanctus Ioannes, vel sui Monachi ab antiquis Regibus, seu à modernis, vel seu Episcopis, seu à Militibus, siue à rusticis, aut à quibuscumque personis in omni Regno meo acquisierunt dono, vel comparatione, vel camio: nisi hoc quod Abbates, & Monachi eiusdem loci iuste, ac legitime dimiserint, vel camiauerint Regis iussu: ut hæc Sanctus Ioannes liberè possideat, & ingenuè, quæ acquisiuit qualicumque modo usque ad diem illum, quod Deus mihi dedit castrum, quod vocatur, Monnionis, & aliud, quod dicitur, Arguedas. Et postquam Deus dedit mihi castrum supradictum Arguedas, veni ego Sanctius, gratia Dei Rex, in Pampilonam, in Villam qua dicitur Vharte, cum meos bonos homines de Aragona, & de Pampilona x. Kalend. Maii. Et conuenimus ad me in eadem Villa Vharte, omnes Principes Pampilonenses, viri, pauperes, & feminae super malos iudicios, & super malos pleyros, quos habebant, Et placuit mihi, & ad omnes Aragonenses, & Pampilonenses, atque Suprarbienses, ut faceremus testamentum, & iuramentum firmum, & iuratum, & finiremus omnes querelas diuersas, & omnes clamores per vsos malos, qui erant inter illos in tempore illo: & firmaremus terminum praefinitum ad Aragonenses, & Suprarbienses, castrum, quod vocatur, Monnionis, ut tenerent, & haberent usque in sempiternum, quod in tempore illo tenebant, & habebant qualicumque modo. Similiter & Aragonenses, & Pampilonenses tenerent, & haberent usque in sempiternum terras, & vinas, & villas, & hereditates cum montibus, paludibus, escaliis, aquis, & herbariis, quas tenebant, & habebant qualicumque modo. Et rogauerunt Pampilonenses Principes, ut adducerent Aragonenses ad me cartam, & testamentum, quod feceram cum illis in Sancto Ioanne, ut esset firmata, & roborata in mea praesentia, & Petri filii mei, & in facie de omnibus Aragonensibus, & Pampilonensibus, & Suprarbiensibus, ut amplius non inquietarent se, & perturbarent in supradictas querellas, sed tenerent, & haberent firma, & salua unusquisque omnia, quæ tenebant, & habebant in die captiõis duorum supradictorum Castrorum, videlicet Arguedas, & Monnionis. Igitur ego Sanctius, non meo merito, sed dono Dei Rex, hoc meum preceptum, & vestrum testamentum auctoritate mea, & vestra corrobore, & confirmo: ita ut hoc meum preceptum ita sit firmum, ut nulla Regia, vel Episcopalis, seu Militaris potestas in his causis, quæ praediximus, audeat aliquos inquietare in omni Regno meo, vel perturbare. Quod si quis fecerit, ea quæ repetit, non vindicet: in super, & mille solidos de mea moneta ad eos, quos inquietare praesumpserit, persoluat. Ut autem hoc meum Priuilegium firmum permaneat per secula cuncta, manu propria firmavi, & filio meo Petro roborari iussi.

Signum SANCTII Regis.

40 ET EGO Petrus, Sanctii Regis filius, Regale hoc patris mei preceptum laudo, & propria manu subscribo.

Signum Regis Petri.

 FACTA hæc Carta Æra M C X X V I I I. Regnante Domino nostro Iesu Christo; & sub eius imperio, me Sanctio Rege regnante in Aragonia, & in Pampilona: & filio meo Petro in Suprarbi, & in Ripacurza, & in Monsion: Petrus Episcopus in Iacca: alius Petrus Episcopus in Pampilona: Raymundus Dalmaç in Rota Episcopus: Aymericus Abbas in Sancto Ioanne: Raymundus Abbas in Legere: Senior Galin Sanç in Sos, & Arguedas: Senior Enneco Sanç in Monteluso: Senior Ximen Garceç in Baylo: Senior Lope Arceç in vno Castello, & in Arrosta: Senior Fortun Sanç in Baylo, & in Gliso.

Ego Garsias scriptor iussione Domini mei Regis hanc cartã scripsi, & de manu mea hoc signũ feci.

50 Ego Aldefonsus, gratia Dei Rex Aragonensium, & Pampilonensium decreta genitoris mei, & fratris laudo, & manu mea signo. Æra M C L V I I I.

Ex huiusmodi itaque Priuilegio, quod in Pinnatensi Tabulario exstat, fat liquet illius rogatione ipsum Regem non suas, sed Aragonensium, Pompelonensium, ac Suprarbiensium ortas de finibus contentiones, sedandas curauisse. Etenim cum eo tempore, ut apparet ex scripto, tota ea finium ratio per iudicios, & vsos, ut inquit, malos inter eos

confusa versaretur; Rex id omne ad ea tempora reuocandum statuit, in quibus antedicta Castra capta nondum erant: quasi vnumquemque, qui tunc inter ipsos seruabatur, arceri finibus debere decernens, & quæcumque postea aliter facta, irrita prorsus, atque infecta. Et verò has regiones tres, tametsi alioquin, ut videmus, singulis suis terminis distinctas, & diuersas; Regnum suum, non quasi vnicum censeret, appellauit, sed quòd vnico sui ipsius tantum continerentur imperio. Idque visus est aperte declarasse, cum alios ab aliis sic se creuit: ut quæ diuersa finium, eadem prorsus, & statuendæ vniscuiusque illorum Reipub. ratio censeretur. Qua in re videtur non tam iudicem seuerum, tametsi diras illas adhibuit execrationes, quam arbitrum his finibus regendis se adiecisse. Itaque fit, ut has trium regionum diuisiones, ex differentibus causis factas concludamus: causas verò non aliunde, quam à differentibus principiis prouenisse: ipsaque principia eò magis distantia iura effecisse, quò magis fuerint diuersa inter se. Cumque Aragonenses, & Suprarbienses non tam dissimilibus principiis orti fuerint, sed consiliis magis congruentes, iam ab ipsis rerum primordiis eandem tenuerint, ac seruarint, quam diximus, communis Reipub. gerendæ rationem, tametsi interdum de terminis ipsi sibi vicissim disereparint: propterea factum esse, ut eundem etiam habuerint rerum exitum, quem videmus, communemque ac eandem fortunam. Quòd si nobis, ac Nauarrensis vna, & eadem initio fuisset statuendi Regni, edendarumque legum ratio constituta, quemadmodum ab omnibus ferè scriptoribus perhibetur: eadem nobis cum ipsis debuisset esse ratio Reipub. vel aliqua tanti discriminis causa adhibenda. At ea nulla proditur. Cursum ergò, atque exitum rerum contrarium, quem habemus, ad diuersa prorsus initia reducamus, oportet, ut quæ fuerit discrepantia in principiis, eadem sit in finibus dissimilitudo: neque aliter videntur vllò modo aptè cohærere posse extrema cum primis. Ea autem adhibita, quam diximus, diuersa Aristæ Regis à nostris, & à Nauarrensis facta selectione, quæ etiam conuenit temporum rationi præclare; elicitur planè aptissima quædam rerum series cum omnibus suis partibus continuata, & cohærens, ut quam optimè potuerit vnaquæque ditio propriam, & peculiarem Reip. rationem à singulis initiis repetitam, sine alterius iuris iactura, conseruare. Neque huic meæ opinioni obsistere videtur, quod priores hosce Reges in Pinnatensi Historia, pluribusque aliis monumentis, Reges in Pampilona vocatos inueniamus, nulla prorsus Suprarbiensis tituli facta mentione. Etenim cum certissimum sit eos Suprarbiensis ditionis potitos fuisse, quæ semper intra Regionis nostræ fines constituta fuit: conici certè potest, nec abs re, Reges ipsos priores illis temporibus, cum Pompelonensibus viris, interdum patria, saltem Vrbe sua, pulsus, imperarent, voluisse magis Pompelonensem ipsum titulum præ se ferre, quasi ad genus aliquod ostentationis & gloriæ, quia ob ipsam Pompelonem Urbem insignior statuebatur, tametsi ea non omnes fruerentur. Suprarbiensem verò, quòd statueretur parum locuples ad amplificandum, cum ex paruis opidis totus constaret; fuisse aliquandiu ab iisdem ipsis Regibus, etiam in quotidiani vsu sermonis, intermissum: & illud idem postea plerisque scriptores in eorum nominatione seruasse. Nihilominus Suprarbiensi regioni sub Regni titulo præfuisse colligitur, eam quam diximus, à Pompelonensi Regno longissimè diuersa ratione: quæ ab huiusmodi initiis profecta, utriusque eorum stabilis, ac firma permanfit, sic ut tametsi sæpius coniuncta fuerint, semper tamen ex vario constiterint iure, & diuerso. Atque hæc sunt, quæ in hanc sententiam disputare statui: quæ satis hoc egisse putabo, si in vtramque partem dicendo, eliciant, & exprimant, si non omnino id quòd verum sit, saltem quòd ad id quàm proximè accedat. Sed reliquum est modò, ut eò vnde digressi sumus, reuertamur, resque à nostris in secundo Interregno gestas explicemus; cum ab earum continenti narratione huiusmodi disputationem se creuerimus. Ac fortasse videbitur nonnullis ab instituto nostro longè alienum, has licet breues præponere modò antiquitatum nostrarum annotatiunculas, quòd eas existiment nihil, aut parum certè adiumenti esse ad explicandam Magistratus Iustitiæ Aragonum dignitatem allaturas. Consultò tamen id fecimus. Visum est enim, cum à Regni initio illius institutio pendeat, ut in Primo Interregno ostensum est; Regno autem crescente, eidem Magistratui fieri ceperint & potestatis, & dignitatis accessiones: ad eas apertius indicandas, Regni nostri progressus cognitionem necessariam esse. Et ob eam causam hucusque singulorum Regum Suprarbiensium, & Aragonensium Comitum seriem protraximus. Nunc verò quoniam Secundo huiusmodi Interregno dato, ex Abarcæ Cæsonis ad Iacetanam Urbem Regis electione, ad quam pergimus explicandam, ipsa prodiit Aragonum Regni nominis origo præclara, vnde postea & ipsius Magistratus magnum, & clarum nomè ductum fuit, ut Iustitia Aragonum vocaretur, cum primum Iudex Medius, deinde verò Iustitia maior

maior vocari consueuisset: non abs re censendum erit, quod his Commentariis, quam breuissimè fieri poterit, omnium nostrarum rerum summam complectamur. Atque ut illius Secundi Interregni narratio, de qua mihi sermo proponitur, perspicua magis sit: cō oportet orationis nostræ cursum reuocare, quò nos instituta disputationis ratio deflexit.

SECUNDVM INTERREGNV M.

IT A Q. ut ad rem, quæ certa semper existimata est, redeam, ab omnibus scriptoribus testatum inuenio, Garciam Regem, Aristæ filium, quem Sextum Suprabiensem Regem numeravi, Vrracamque siue Enengam vxorem, vitimi Aragonensibus Comitum filiam, & heredem, ab ingenti Maurorum multitudine circumuentos, occisos fuisse, cum ad Larumbi Nauaræ opidum, siue, ut alii perhibent, ad Sancti Ioannis Pinnatenfis princeipem illam Ecclesiam iter facerent, quæ fecerant vota, reddituri. Siue autem ad ipsum Larumbi opidum, siue, ut alius placet, in Ayuaria valle ea pugna commissa fuerit; siue, ut Tomichius refert, in quodam opido, *la Puebla*, nominato: ut ut se res habuerit, eorum cadauera in acie denudata, à nostris postea ad pugnae locum conuenientibus reperta fuere. Cumque Regina Vrraca grauida, & iam ad pariendum vicina, interfecta fuisset, filius, qui aluo continebatur, vilis est perictum matris caesæ manum emittere, quasi ex utero illius exire conaretur. Qua quidem re a primario quodam viro, mortui Regis famulo, animaduersa, & nota a, cum iam Mauri abellent, longeque essent disuncti, huius quasi miraculo rei obstupefactus, Reginae mortuae utero paulatim caeso, nobilis homo ille infantulum quendam viuum eduxit: quem illico, patris adhibitis, sacro Baptismate insigniri curauit, Sanctiumq; appellari fecit. Eum postea secum ad Cantabriae loca traducens clā, ne à Mauris fortasse occideretur, adoptiti filii loco, quod prolixius expers esset, educauit. In illius autem nobilis viri nomine mirum in modum variant scriptores. Quidam enim Sanctium Gueuaram vocatum ferunt, ab eoq; propterea ipsi infantulo illud Sanctii nomen impositum fuisse; alii Vitalem Velam; alii Velcium Gueuaram, postea ab huiusmodi euentu rei, quod tam illustre furtum fecisset, Laronem appellatum. Alii Aragonensem eum fuisse perhibent, Vitalem Abarcam nomine, quod Castellum ita vocati prope Iaccetanam Urbem potiretur; Vnde illud Abarcae cognomen postea à Sanctio ipso Casone sumptum attestantur. Tot modis illius nomen scriptores ipsi confundunt. De tempore autem, quo hæc gesta fuere, iam supradictum est. Quare nunc ad historiam cursum pergamus. Regibus itaq; occisis, verus ac constans omnium opinio fuit, Suprabienfes, Nauarrenfes, Aragonensesq; viros, qui iam omnes sub Vnius imperio conuenierant, Rege, ac Gubernatore caruisse diu: nimirum sexdecim, vel octodecim annos. Sed iam noui Fortunii Regis Monachi, ipsius Casonis fratris maioris, quem nuper Garibaius suscitauit, vita, & regno interpositus, nullum nostris, eo tempore saltē, Interregnum fuisse datum apparet: quippe cum Fortunius ipse è Corduba ad paternas ditones capessendas accessisset, earumq; ipsos sexdecim, ac plures fortasse annos fuisse poturus. In his verò tot Fortunii Regni annis, ut hoc utar initio, & quaestio nis, quæ superiori succedi, funt lamento; nec valde mirum, quod infantuli Casonis ortus notus non esset. Nā quamuis re recēti caluisse, fortasse aliquis facti rumor: postea refrigerare potuit, & quemadmodum sæpe contingit, tanquā ventus quidam popularis, totus ille disseminatus sermo, inanis, & vacuus iudicari: praesertim cum, re ipsa protinus gesta, ea inquisitio, & inuestigatio veri necessaria non esset, quando quidem nostri legitimum Regem habuere, ipsum scilicet Fortunium, demortuorum proximè Regum filium grandio rem, quem diximus patribus statim successisse. Cum verò is postea Monachi se votis obstringens, imperio abdicaret, aptissime conuenit, quod omnium traditum est sermone: Nostris ad eligendum Regem Iaccam conuentibus infantulum ipsam Casonem, iam a Iolescentem factum, à nutricio suo propositum fuisse, illiusq; ortu patrinorum testimonio comprobato, ab omnibus Regem saluatum. Quæ ratione Interregnum hoc, quod Casonis Abarcae electioni efficienter antecessit, iam perspicuum erit, constabitq; re inter omnes, datum esse, nō quidem ob Garciae Regis, Reginae q; interitum, quemadmodum omnium scripta in hanc sententiam sunt, sed ob eā causam, quæ mihi magis placeat, quod Fortunius eorum filius, maior Casonis frater, Monastice vitæ instituto in Legerensi cœnobio se addixisset. Nec verò me fugit hanc nostram de secundo huiusmodi Interregno opinionem à Garibaiō ipso nequaquam probari: quemadmodū nec de primo quoq; probata fuit. Sed cum illius argumenta, quæ alioquin firmissima esse oportebat, in leuitatū coniectura nitatur; non dubito, quin se facillimè ceterorū o-

mium scriptorum iudicio, grauissimoque ipsius Pinnatensis historiae testimonio, cuius
 infra ea de re verba connectam, reuinci patietur. Nostri igitur in Interregno, quod dixi-
 mus, constituti, In Iacetanam Urbem super adsciscendo Rege congressi fuere. Cæsonis
 enim infantuli ortus, vt coniecere licet, vel illis forsan incognitus erat, vel, quod credi-
 bilius videtur, incertus. Ipsa autem Iacetana Ciuitas hisce temporibus, post Aragonen-
 sis nempe Comitatus cum Suprarbiensi Regno coniunctionem, vtriusque ditionis pri-
 maria vrbs habebatur. Quam Iacetaniae Prouinciæ, Iacetanorumq; populorum quon-
 dam fuisse caput comperimus: atque vt quidam volunt, corruptè apud Liuium legitur
 illius nomen; cum Iacetana Prouincia, non Iacetania, Iacetanique populi, non Lace-
 tani, ab ipsa Iacetana Vrbe legendum sit. In eam igitur Comitibus conuocatis, nostri per-
 10 quirere cœperunt, quisnam sibi Rex cooptandus esset. At infantuli nutricius, ea re com-
 perta, Sanctum ipsum Cæsonem, crassioribus tectum indumentis, per deuios saltus è
 Cantabria clam secum in eum locum adduxit. Cumque per niues illud iter confici o-
 porteret; ad eas melius perferendas, quodam tegmine pedum eum indutum ferunt, ni-
 uibus maximè accommodato, quod ex crudo perone efficitur, vulgarique vocabulo, *A-
 barcas*, nominatur. Estque quoddam calceamenti genus prisca illis sæculis, ac etiam præ-
 sentibus, ad Repandorum calceolorum instar, ex caprina, seu boaria pelle confectum, ad
 aspera & montosa loca peragranda habile nimis, & aptum; proptereaque apud nos pasto-
 ribus, ac rusticanis hominibus in montanis ipsis valde commune. Hoc ergo indutus cal-
 ceamento, Sanctus ipse Cæso in nostrorum hominum conuentum venit; nostrisque 20
 propositus, tandem patrinorum testimonio audito, aliisque testibus illius facti confectis,
 qui planum fecerunt, eum vltimorum Regum filium esse, ac Fortunii Regis Monachi
 fratrem minorem; ipsis illis Comitibus, incredibili applausu, ac læticia, vno omnium ore,
 905. salutatus fuit, & cooptatus Rex Ann. Chr. c. ∞v. iuxta peruetusti Codicis sancti Æmi-
 liani Collugensis à Surita in suis Indicibus recitati computationem. Vnde tres, vel qua-
 tuor annos hoc nostris Interregnum perdurasse constat. Tot enim inter Fortunii Mona-
 chi Regni finem interfuit quem supra ex Garibaii sententia Ann. dccc c i. subiicien-
 dum duximus, & inter hoc, quod Cæsonis Regni tradimus initium. Quid? quod, si dili-
 genter in illius Priuilegii verba, quod Garibaius ad docendum de fine Regni ipsius For-
 tunii affert, inquiramus: eo quidem Ann. dcccci. quo dictum Priuilegium irrogatum 30
 fuit, Fortunium ipsam Regem Legerense Monasterium constabit ad Fraternitatem,
 quam vocant, accipiendam adiisse, licuti viderat fecisse patrem suum. Ita enim loquitur.
 Sed quòd eo tempore Regnum deponeret, verbum non exstat. iam vt coniecere possi-
 mus, post Fraternitatem acceptam, ab eo Regale nomen aliquantulum temporis reten-
 tum fuisse, ne tandiu fuisse nostros versatos in exquirèdo vero de Cæsonis ortu dicamus.
 Ipsum autem Cæsonem Regem ex dicti Æmiliani Codicis testimonio dicto Ann. dccccv.
 regnare cœpisse, iam iure possumus affirmare. Priusquam autem ad reliqua pergamus,
 libet hoc loco ipsius Pinnatensis Historiæ, quæ ad comprobandum hoc secundum In-
 terregnum attinet, hæc verba suggerere. *Post aliquot annos, Sic enim rem ipsam orditur,
 gentes terra procurabant sibi Dominum, murmurantes, & plangentes; nec sine causa: quia heres non 40
 superfuerat, nihil sciètes de Infante prædicto. Loquitur autem de Abarca hoc Cæsonem. Et qua-
 dam die vocatis simul Nobilibus, Militibus, & gente populari illius terra pro eligendo Regem, ali-
 quem nobilem Baronem; Volentibusq; generale colloquium super hoc celebrare; dictus nobilis Baro,
 qui dictum Infantem de morte præseruauerat, vt præferretur; Nusquam autem illius nomen ex-
 pressit, sed tantummodo Nobilem quendam Baronem montanearum Aragonum fuisse pro-
 dit, Sciens hoc, fecit indui dictum Infantem in modum pastoris, & calceari Abarcis. Et congrega-
 tis suis consobrinis, & amicis, ac Vassallis, venit benè, & honorificè paratus ad dictum colloquium dis-
 ad hoc præfixa. Et ingrediens per Palatium, ubi dictum celebrabatur colloquium; fuit honorificè re-
 ceptus per omnes, qui in dicto colloquio intererant. Et tenuit inter tibias dictum Infantem; dicens
 alta voce: Barones accipite istum Infantem, & spoliare eum vestibus, quas induit, ipsumq; in Regem 50
 eligit. Nam pro certo iste est Dominus vester. Notum enim vobis sit, quòd quando Regina mater sua
 deceffit casu sic fortuito, ipsa erat grauida: & ego sum ille, qui dum transibam per Vallem, ubi ipsa ex-
 titit interfecta, vidi paruulum, educentem manum per vulnus in ventre matris illatum. Et benedi-
 catur Deus, quia absq; periculo eduxi ipsum paruulum viuum de ipso ventre, in testimonium istorum
 consobrinorum, & Vassallorum meorum, qui tunc illic interfuerunt, & hac viderunt. Et si qui co-
 trarium asserat; campum ingrediatur, & inibo super hoc cum eo duellum. Et his dictis, surrexerunt
 omnes alta voce: Viuat, Viuat, quia iste, & non alius est Dominus noster. Et illico exuerunt eum ve-
 stibus, quibus erat indutus, & Regalibus induerunt: cū magnoq; gaudio illa die, ad eius honorè, Festi-
 sollemniter celebrarunt. Et quia venit indutus, & calciatus, ac si esset pastor, vocauerunt eum San-
 ctum*

etiam Abarcam. Hoc igitur Secundo In e Regno scriptorum omnium testimoniis, & i-
stius Historiæ fide, probe iam stabilito, & fixo (neq; enim in retam perspicua vlla dubi-
tatio esse potest) excutienda est modo, quæ, vt dictum est, superiori succedit, de Arago-
num Regni nomenclaturæ initiis, disputatio.

DE ARAGONVM REGNI NOMENCLATVRÆ INITIO.

Ordo namque postulat rationis, vt cum antea quo pacto Sanctius Abarca Cæso,
Rex electus fuerit, ostenderimus; nunc cuius ditionis se Regem appellatit, demonstre-
mus. Quod, vt sciatur, dignissimum est, neque hactenus à quopiam pertractatum. Nihil
ominus tamen non verebimur nostram, tamen si nouam, in medium proferre opinionem
ea de re, quod communem, quantumuis insitam, cum ratio conuallat, omnes libenter
remissuros arbitremur. Iam itaq; statuendum est in primis, Regum post hunc Abarcam
Cæsonem ita ab omnibus hactenus traditas fuisse successiones, vt ipsius Cæsonis Regis
Rex Garfias Tremulus, filius censeretur: Tremuli autē, Rex Sanctius Cognomento Ma-
ior, Imperator dictus; cuius filium Ranimirū, ferè omnes scriptores, primum Aragonum
Regem induxere. Atq; hæc tandem Suritam nostrum impulit causa, vt ex graui illo Ia-
cobi I. Regis testimonio, de quo paulo ante disputauimus, ab Arista Rege iudicaret esse
& stirpis, & Regni repetenda initia, nouamque quamcumq; de nouis aliis Regibus sen-
tentiam, explodendam prorsus: neq; aliter posse vlllo modo illam Quatuordecimi nume-
ri adhibitam notam sibi ipsam cõstare. Quin etiam vt cum ea temporum quoque ratio-
nem adæquaret: in suis Indicibus eidem Sanctio Imperatori, Tremuli Regis filio, sexa-
ginta & octo Regni annos tribuere coactus est: cum id aperte perspicuæ alteri eius-
dem Iacobi I. Regis sententiæ aduerferet. Ille enim in iisdem ipsis suis Commenta-
riis, quibus, eodem Surita teste, nulla exstant nostrarum rerum clariora, magis ve insi-
gnia monumenta, annos, quibus Regnorum potiebatur, scriptis testatos posteris relin-
quere cupiens, cum eo tempore iam tertium & sexagesimum annum regnaret; Rem, in-
quit, minimè à Salomone, & Dauith Regib. in vlllo Rege hucusq; visam, nec auditā. Quod
si Suritæ sententia vera esset; aperte Rex ipse Iacobus mendacii conuinceretur, quando-
quidē Sanctium Imperatorem, plures annos Regnorum potitum, quorum ipse potieba-
tur, appareret. Neq; simile vero videtur tam longæuum ipsius Imperatoris Regni tēpus,
si vera ea fuisset sententia, è nostrorum animis tam citò excidisse, cum ab eo ad dictum
Iacobum Regem I. anni vix centum & quinquaginta interfuissent. Iam itaq; qui nouos
Reges excludunt, quàm maximis in rebus teneantur, videmus, ex dicto Iacobi I. Regis
testimonio; illudque etiam vehementer repugnate aliorum scriptorum opinioni, qui
Ranimirum, ipsius Sanctii Imperatoris filium, primum Aragonum Regem profiterentur.
Sed quia de Regibus, qui Cæsoni Abarcæ antecesserunt, iam supra satis in vtranque
partem dictum est: de iis, qui ei successerunt, reliquum est modò, vt disseramus. At-
que vt quamprimùm eam de Ranimiro Rege, quam plerique imbibierunt, opinionem
refellamus, doceamusque omnino falsam esse; tamen si verum sit in memorabili il-
la Regnorum Navarra, Castella, Aragonum, Suprabii, ac Ripacurtiæ, à Sanctio
ipso Imperatore inter suos filios facta diuisione (namque hæc omnia Regna in illius
ditionem, & potestatem venerunt) eam Ranimiro ipsi de tam amplo imperio par-
tem esse daram, quam Aragoni solum fines circumserbunt, vt pote cum Navarra Gar-
fiaz, Ferdinando Castella, Suprabia autem, & Ripacurtia, quæ tantum supererant,
Guntifaluo filio legatæ fuissent: non tamen propterea Ranimirus ipse, primus A-
ragonum Rex censendus est, quasi primus ille id nomen vsurparit, cum qui eum an-
tecesserunt quamplures, & Reges Aragonum fuisse, & ita nuncupari solitos inuenia-
mus. Quemadmodum Garfiam illum, ipsius Ranimiro fratrem, quem pater Navar-
ræ Regno donauit, primum propterea Navarræ Regem vocare, non liceret, cum simili-
modo plures ante eum Navarræ Reges habuisse, perspicua res sit. Ego quidem nequa-
quam repugnabo, ad neminem ex Regibus, Aragonum Regnum tam tenue, & enervat-
um, quàm ad ipsum Ranimirum peruenisse: siquidem detractis aliis ditionibus, reliqui
tantum sibi fuit priscus ille Aragonensis, sub Regni nomine, Comitatus. Sed faciliè con-
cedam primum, illum ea de causa fortasse dictū esse, quod princeps omnium Aragonen-
se nomen, gentilicij nominis loco, sibi, ac posteris vëdicarit, cum nonnullos, qui eum an-
tecesserunt, constet illud sibi ex Abarcæ cognomine delegisse, proindeq; plures Sanctios
Abarcas, ac Garfias Reges Abarcas, inueniri. Neq; manere aliter communis ea opinio
posset, quin ex fallaciis tota constaret. Iam verò Regum post Cæsonē Abarcam successio-
nes, quod mihi hoc in loco videtur esse potissimum, ita omnino enumerandæ sunt;

vt Garfias Tremulus, qui hæcenus Abarcæ Cæsonis filius, statuebatur, pronepos, non filius numeretur. Etenim Abarcæ Cæsonis Regis, filius Garfias Rex, successor fuit: ipsius autem Garfias, filius Sanctius, Garfias Tremuli pater. Quæ tanta nominum similitudo scriptores nostros in eum errorem induxit, vt duobus his Regibus, qui inter Cæsonem, & Tremulum interponi debent, è Regum numero exturbatis, ipsi Cæsoni Regi continenter Tremulum ipsum subiicerent: ea etiam, quam diximus, cognomentum ex Abarca assumptorum similitudine magis decepti, qua novos hosce Reges, qui modò intercalantur, ac quandoque ipsum Tremulum, vfos obseruauimus: atque illud Abarcæ cognomentum pro genulicio nomine nonnumquam collocasse. Sed interponendos esse, diuersosq; fuisse, ac diuersos habuisse filios, fratres, auos, ac vxores, Garibaius ipse in suo Historiarum Compendio argumentis omni luce clarioribus demonstrauit; eisq; interpositis, singuli eorum obitus, ac Regnorum tempora, quæ hæcenus omnino vacillabant, confusaque nimis versabatur, aperte distinguuntur inter se, & quod rem continet, quam aptissimè cum ipso Iacobi I. Regis testimonio cohærent. Ab eo namque retro ad Abarcam Cæsonem versus numerando, Iacobus ipse, quartusdecimus constituitur Rex: ipse verò Abarca Rex Cæso, primus. Et verò etiam grauissimo alio testimonio conuincitur, novos hosce Reges, inter Cæsonem, ac Tremulum collocandos esse. Ex duobus namque Priuilegiis, quorum infra exempla in Sanctii I V. Regis rerum narratione supponam, elicitur aperte, Cæsonem ipsum, ipsius Sanctii I V. tritauum fuisse. Cumque sub hac voce, tritau, ea sententia subiiciatur, vt is, qui quartus sit ab auo, designetur; fit inde, vt necessario hi duo Reges interponendi sint, cum eis exclusis Abarca hic Cæso ipsius Sanctii I V. tritauus esse non possit. Eorum autem interpositione nequaquam peruertitur, quinimmo connectitur aptissimè illa Iacobi Regis quatuordecimi numeri appositâ nota: quandoquidem ea Aragonum Reges definiuntur non solum ipso numero, sed etiam qualitate. Siquidem ab Abarca hoc Cæsonem ad ipsum Iacobum I. Regem, quatuordecim Reges regnarunt, his duobus interpositis: & hi omnes Aragonensem ditionem verè, & propriè, non fictè, aut fallaciter possederunt. Vnde etiam prima illa ratio concluditur, Cæsonem ipsum, primum Aragonum Regem numerandum esse. Quod si illum aliquibus Priuilegiorum exemplis demonstraui, Aragonum, seu Aragonensium Regem solitum fuisse nuncupari; profligata prorsus hæc tota quæstio iam erit. Cum multa igitur Priuilegia afferre potuissem ea de re; duo tantum subiiciam, quorum affirmare possum me Archetypa vidisse, & legisse. Sunt autem huiusmodi. Ac primum quidem tale est.

IN nomine Sanctæ Trinitatis, Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, Amen. Hæc est carta Donationis, quam facio Ego Sanctius Abarca, gratia Dei Rex Aragonensium. siue Pompelonensium, vna cum coniuge mea Vrraca Regina; Deo, & Sancto Iohanni de Pinna. Sicut in sacris scripturis inuenimus, caput, & fundamentum nostræ salutis in Sacramento Sanctæ Ecclesiæ consistunt; vt nullus potest esse saluus sine adiutorio eius. Quia sicut mater nutrit filios, ita ipsa sancta mater Ecclesiæ omnes fideles nutrit in Christo, & ducit ad gaudia Paradysi. Amen. Proinde ego Sanctius Rex Abarca, & Vrraca Regina, volumus, quòd omnes fideles sciant, tam præsentis, quam futuri, qualiter nos pro salute nostra, & remedium animarum nostrarum, & pro salute omnium Christianorum ad Monasterium Sanctissimi Baptistæ Christi, Iohannis de Pinna, Damus Villas nostras, quæ dicuntur Miramont, Mianos, Martes, Bahues, Ortolo, Trasberal, Salinas, Villaluenga, Fanyanas, Ferrera, Lucientes, Sangorrim, Gauas, Areniella, Muliermorta, Bayetola, Nonfontes, & Montannano cum hominibus, feminis, cum aquis, montibus, herbis, pratis, paludibus, pascuis, & cum omnibus iuribus, coloniis, homicidiis, cum cursibus, & discursibus aquarum, & cum omnibus aliis ad ius Regale pertinentibus, vel pertinere debentibus, integre, & legitime cum Ecclesiis suis, cum decimis, primiciis, & oblationibus suis libere eas possideant cum suis terminis, heremis, & populatis, cum exitibus, & introitis. Taliter, quòd cænobium Sancti Iohannis de Pinna habeat, & possideat in perpetuum in remissionem omnium peccatorum nostrorum, & pro salute omnium fidelium defunctorum nostrorum. Amen.

FACTA est autem hæc Donatio in Æra Noningentesima Vigesima prima.

Testes Fortunio Exemenones, Comes de Atares; Basilius Episcopus Pampilonen; Oriolus Episcopus Aragonen; Senior Fortunius Sanchi maior, qui est in Tauuello; Senior Lope Gonzaluis in Nagera.

Sig

num Sanctii Regis.

Ego Garfias, filius Sancti Regis, laudo, & confirmo: & manu mea hoc sig

num facio.

Vuibertus scriptor iussione domini mei Regis Sancti hanc cartam scripsi, & manu mea signavi.

De Æræ autē annotatione in hoc Priuilegio adhibita, quid sentiam, infra explicabo, dum prius hoc loco alterius Priuilegii exemplum supponam; quod est huiusmodi.

10

IN Dei nomine, & indiuidua Sanctæ Trinitatis, videlicet, Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Amen. Ego Sanctio Abarca, Rex Aragonum, facio hanc cartam Donationis, & confirmationis vobis popularibus de Vnocastello, qui modo estis, vel in antea ibi veneritis populare, de omnibus terminis vestris, de Coliel, de Vera, al Sasso, & per illa orellata de illo Sasso ero ero, quomodo illa aqua vertit ad Arriquel vsq, ad illa capeza de Aquisilio vetulo; & de illa capeza de Aquisilio, vsq, ad illa luncarola; & de illa luncarola, vsq, ad illo Frasino de Rigo de Agõna; &

de Agõna: vsq, ad Faratos de Ossos, & de Faratos de Ossos, ad Valde Cauillos, quomodo aqua vertit ad Val de Liena: & de Val de Cauillos, ad illa fucillola de paire vita: & de paire vita, ad illa capeza de latahut: & de illa capeza de latahut, ero ero quomodo aqua uertit ad val de mahomat: & de val de mahomat, ero

20

ero quomodo aqua vertit ad val de liena, & ad caput de val de grallas: & de cap. de val de grallas, ad illa capeza de vallestans ero ero quomodo aqua vertit ad illa Arua: & de illa Arua, ad Valiatar de la sierra: & de illo Vallatar, à fortereros: & de fortereros, ero ero quomodo aqua vertit à la capeza de Achecho: & de la capeza de Achecho, ero ero à la Cort de Galin Abraham: & de la Cort de Galin Abraham, à cabo de buffet: & de cabo de buffet, vsq, ad illas capezetas de montcalbo: & de mont caluo, ero ero por la sierra quomodo aqua vertit, vsque ad cornu de la sierra, & de illo cornu, ero ero quomodo aqua uertit, vsque ad illa capeza de Saban: & de illa capeza, vsque ad illo mercariello, vsque ad torrillon de Ababil: & del torrillon, vsque al puey de la lezina: & del puey de la lezina, vsque al pueyo de Verdiahe: & del pueyo de Verdiahe vsque al pueyo de la Cimarra, & del pueyo de la Cimarra, vsque al fondon de capanna alcada: & de capanna, al portiel maluar, & del portiel maluar, vsque ad pueypinoso: & de

30

pueypinoso, vsque ad for piniellos; & de for piniellos, vsque ad cornu de la nansa: & de! cuerno de la nansa, vsque ad for alfeyt: & de for alfeyt, ero ero por la sierra quomodo aqua uertit ad Arriquel vsque ad colliel de la heru. Istos supra scriptos terminos dono & confirmo vobis popularibus de Vnocastello, qui modo estis, & inibi antea ibi veneritis populare, ut habeatis illos francos, & ingenuos ad vestram propriam hereditatem, & ad faciendam vestram propriam voluntatem vos, & filii vestri, & omnis posteritas vestra, salua mea fidelitate, & de omni mea posteritate per secula cuncta. Amen. Et qui isto donatorio voluerit disumpere, sit anathematizatus, & sepultus in infernum. Amen.

Signum

Regis SANCTII.

40

FACTA vero Carta Donationis siue Confirmationis in Æra DCCCCLXXI. mense Augusti. Præsentes Episcopus don Effecuti de Leton: & Exemen Borraz mio Alcayt, & Alin Gualit: & Galindex Lobar: & Sanctio Manchom: & Martin Galindez: & Patreuta, & Gaiet Lobar, & Garcia Neriz, & Pedro Ioans, & Galin Ennecos, & Azenar Lopez, & Ferri Maça.

Ego Maça de Lisani exaravi ista cartula pro iussione Domini meo Rege, & de manu mea hoc signum feci. †

His igitur duob. Priuilegiis duo liquido cõfirmare possumus: Primum, Cæsonē hunc Regem solitum fuisse illud Abarcæ cognomentum in literarum monumētis præferre, aliter certè quàm veteres illos Imperatores, quibus Caligulæ, & Caracallæ nomina à simili euentu rei imposta fuerunt. Quinimmo aliunde etiam conitat, eundem Abarcarum Insignia in vexillis, & militaribus paludamentis gestasse. Vt res nequaquam indigna tanto Principe censerī debeat, quod indumentum, quo inuētus fuerat, cū Regale munus obiret, non sibi ad despiciendum, sed ad ostentationē, & gloriam, & cognomine, & Insignibus inde sumptis videri cuperet accidisse. Alterum vero, quod mihi hoc in loco videtur esse præcipuum, Nēpe eundē ipsum Cæsonem, Regem Aragonum, siue Aragonensium Regem vocatum inueniri. Id enim, quod mihi contra communem opinionem proposui argumentum, firmissima ratione concludit. Si enim Sanctius Abarca

Cæso Aragonum Rex vocatus inuenitur, duobusque Regibus inter ipsum, & Tremulum interpositis, ab eo Aragonum Reges numerando, iuxta dicti Iacobi I. Regis testimonium, idem ipse Iacobus I. Quartus decimus Rex numero fit: necessarium igitur Abarca ipse Cæso, primus Aragonum Rex censei debet. Quod si ille primus, ut superiori disputationi præsentem connectamus; ergo qui ei antecesserunt ex eodem illo Iacobi I. Regis testimonio, non Aragonenses, sed Suprarbienses Reges numerandi sunt. Nam si Aragonum Reges fuissent; Iacobus ipse longiori numero notasset eos, cum maiorem numerum conficere deberent. Vnde fit, ut cum tradita à nobis Regum, & rerum series ex omni parte secum ipsa consentiat; iure potuerimus affirmare Aragonum Regni nomenclaturæ initium ab Hoc Cæsone Abarca Rege prouenisse. Atque ut sermonem nostrum ab argumentis ad coniecturam, qua veritas interdum illustrari solet, traducamus, licet nobis de eodem suspicari, placuisse sibi, cum ad Iaccetanâ Urbem Rex constitueretur, quæ fuerat olim Aragonensis Comitatus caput, illud Aragonense nomen iam altius extollere, Regniq; titulo decorare, qui posteris hereditarius maneret. Idq; credibilius iudicabitur, si Aragonii nominis dignitatem, quæ temporibus illis vigeat, perpendamus. Siquidem non solum clarissimis Aragonensium Comitum factis, sed plurimorum etiam Episcoporum nominationibus inde petitis, illustris exstabat: qui cum re vera Oscenses essent, Oscensesq; appellari debuissent; Aragonenses tamē Episcopi iam ab ipsius Comitatus initiis vocabantur. Ante Hispaniæ nãq; cladem nusquam Aragonenses Episcopos nominatos legimus. Oscensi autem Vrbe ab Arabibus capta, & oppressa, illius sancti Episcopi aliquamdiu apud Sanctum Petrum Sirensensem, aliquamdiu apud Sanctum Iohannem Pinpatensem diuersati fuere, sibi tum in hac, tum in illa Ecclesia Sedem statuētes: quæ ambæ prope Iaccetanam Urbem erant intra suæ diocesis fines constitutæ. Vnde Aragonenses Episcopi dicti sunt. Atque iidem post Concilium Prouinciale sub dicto Ranimiro Rege ad eadem Iaccetanam Urbem celebratum, de quo dicemus paulò post, eadem Vrbe in Cathedralē erecta, Aragonensium Episcoporum nomine omisso, Iaccenses Episcopi appellati fuere. Quin & in ipso Concilio sancitum fuit, ut cum Oscensem ciuitatem, totius diocesis caput, ab Arabibus recuperari contingeret; in ea vetus Episcopalis Sedes instauraretur, tuncq; Iaccetana ipsa Sedes Oscensi Ecclesiæ subiecta exstaret, parentemque coleret tanquam filia. Vt re vera qui in priscis monumentis Episcopi Aragonenses, seu Iaccenses appellantur; eosdem cum Oscensibus esse, tenendum sit. Quod pari etiam ratione Ilerdensi Ecclesiæ contigerat. Ilerda nãq; à Mauris capta, illius Episcopi in Rotæ opido intra suam diocesim constituto degentes: inde Rotenses Episcopi appellari cœperunt. Rota verò postea à Mauris oppressa, ad Ripacurtiam fugientes, in Gistauensique Valle aliquamdiu commorantes; Ripacurtiensis, ac Gistauensis Episcopi vocati sunt. Deinde verò Balbastrensi ciuitate recuperata, ea à Regibus nostris donata; Balbastrenses Episcopi appellati. Ad extremum Ilerdensi Vrbe à Christianis obtenta; in ea Episcopalis Sedes, & antiquum Ilerdensium Episcoporum nomen restitutum fuit: Vrgellitanæque Ecclesiæ nonnulla, ex his, quæ diximus, opida contributa. Tot modis ambæ hæ Episcopales Sedes post ipsam Hispaniæ cladem ab Arabibus violatæ, & vexatæ, antiqua sua nomina mutauerunt. Hoc ergo Aragonensium Episcoporum illustri cognomento, præter illud Comitum antiquorum, cum iam Cæsonis Regis tempore Aragonum nomen splendidum, illustreque exstaret; quid mirum, quod Abarca ipse Cæso inde etiam sibi noui sui stemmatis nomen inducens, Aragonum Rex vocari voluisset? Neq; verò id Belasconis verbis in peruetusto codice Sancti Aemiliani Cogullensis appositis repugnat: quæ Surita noster in suis Indicibus annotauit. Sic enim Belasco ille sexaginta ferme annos post hæc tempora, de ipsius Cæsonis Regno testatum reliquit. *Sanctius*, inquit, *Rex, Garsia F. Pompelone Æra DCCCXLIII.* qui dicto anno c. ∞ v. conuenit, *Regnum obtinuit; eamq; Urbem suo subdidit iuri; territoriiq; omnis Aragonensis dominatum obtinuit.* Ita enim hæc illius verba suggesta sunt. Ex quibus apparet, Pompelonsensem dirionem iam ab eo, Regni titulo, expressè nominari, qui illis temporibus notus, & vulgaris erat. Aragonensem verò, cum iã Comitatus esse desisset, verum tamen quod Regni nomine esset decorata, nondum fortasse ad exterarum gentium allatum esset; ne in eius nominatione deciperetur, *territorium*, appellauit. ut siue priscum Comitatus nomē retineret, siue Regni esset auctoramento decorata; quidquid esset, id omne, *territorii*, vocabulo comprehenderetur. Quinimo videtur, si Comitatus nomen retinisset; id ab ipso Belascone in scribendo minimè fuisse mutadum. Sed quod nullam fecerit de Suprarbiensi Regno mentionem: sic planè conicio, id omnis, *territorii*, Aragonensium nomine, conclusum fuisse, quasi Aragonensis, *territorii*, voce & Comitatus ipse, & Suprarbien-

prarbiense Regnum comprehendatur, proptereaq; ea, *omnis*, voce fuisse vsum. Quod au-
 tem ab eodem Belascone proditur, Sanctium Pompelonæ Regnum obtinuisse; nequa-
 quam intelligi potest, vt pleriq; existimant, quasi in ipsa Pöpelonis Vrbe Comitia de eius
 electione habita testaretur. Id enim contra veritatem est, omninoq; sententiæ ipsius Be-
 lasconis aduersatur. Nam quo tempore ipse Abarca Cæso Rex electus fuit; Pompelo
 Vrbs ab Arabibus oppressa tenebatur; à quibus postea idē ipse Cæso cum magna sui no-
 minis laude vendicatam, vt Belasco idem est auctor, suo subdidit iuri. Cui sententiæ ceteri
 scriptores assentiuntur. Itaq; dum, Pompelonæ Regnum obtentum, dixit, ita intelligi de-
 bet, vt Nauarræ, ditionem, Pompelonense Regnum nuncuparit: quemadmodum anti-
 quus mos fuit. Fieri autē potuit, vt Pompelonensibus vicis imperaret; eoq; pacto Pompe-
 lonensium Rex aliquandiu vocari potuisset; tametsi Pompelonensis Urbis nequaquā po-
 tiretur. Vnde etiam elicitur, vt cum nulla alia ciuitas esset, quo tempore nostri Cæsonem
 ipsum, Regem salutarunt, in qua ita commodè ille imperii sui sedem collocare posset,
 quam in ipsa, quam diximus, laccetana Vrbe: ab ea, quæ erat Aragonensis ditionis præci-
 pua, & primaria, suum illud nouum, & nobile vellet Aragonum Regni nomen vendica-
 re. Hoc igitur tam felici auctoramento ibidem instituto, merito ipsa laccetana Vrbs no-
 uæ istius propagationis genitrix, & nouæ Aragonum Regiæ nomenclaturæ origo cen-
 senda est, ipseque Abarca Cæso, primus Aragonum Rex omnino numerandus: vt Ara-
 gonensis Comitatus nominis, & Secundi huiusmodi Interregni, vnus, idēque finis sta-
 tuatur. Iam enim post ipsum Cæsonem Regem, Aragonenses Comites vocari desierunt.
 Quòd si aliquis fortasse in antiquis monumentis reperiatur; eum Ataresiæ ditionis Co-
 mitem fuisse coniiicio: Aragonensem verò ob locorum vicinitatem vocatum: seu po-
 tius eorum nomina deprauatè legi, Aragonensi. voce, pro Atarenis, vsurpata: quem-
 admodum ipsum illum Fortunium Exemenonem, quem in priori Priuilegio Co-
 mitem *de Atares* vocatum videmus; in aliis exemplaribus ab Archetypo ipso, mendo-
 sè tamen depromptis, Comitem Aragonensem contineri accepimus. Iam verò circa i-
 psius, ac posterioris Priuilegii annorum numeri notam, vt annis à Garibatio Cæsonis Re-
 gno tributis conueniat: hæc mihi videntur obseruanda: Nempe, vt in priori Priuile-
 gio Aera pro Anno sumpta sit: sitque Annus Chr. in eo annotatus **DCCCCXXI**.
 Hanc enim ambiguitatem, iam supra præfati sumus, per sepe in veteribus Priuilegiis in-
 ueniri. In posteriori verò nequaquam: sed ab Aera computatione triginta & octo an-
 nos abstrahendo, Annus Chr. **DCCCCXXXIII**. intelligendus sit; qui Aera **DCCCC-
 LXXI**. in eo appositæ omnino cohæret. At cum ex Garibaii sententia Garisiam, Cæso-
 nis filium, circ. Ann. Chr. **DCCCCXX**. regnasse constet, quasi Cæsonis Regnum di-
 ctum annum nequaquam exceserit: cum Archetypis huiusmodi Priuilegiis standum
 existimem, ita intelligendum opinor, vt circ. dictum Ann. **DCCCCXXI**. atque eo elapso,
 Cæso fortasse (neque enim id affirmo) filio Garisæ Pompelonæ, & Naiaræ Regna
 donarit, penes se verò ad dictum saltem annum **DCCCCXXXIII**. solum Aragonum
 Regnum retinuerit. Proptereaque eundem in priori Priuilegio sub Ann. **DCCCC-
 XXI**. se Aragonensium, & Pompelonensium Regem profiteri: in posteriori verò
 sub Ann. **DCCCCXXXIII**. Aragonum tantummodò Regem nominari vo-
 luisset; quasi in eodem ipso Abarca Cæsoe diuersi Regnorum ratio in Annorum enu-
 meratione habenda sit. Sed hæc à nobis tanquam probabilia dici, omnes sciant. Cete-
 ra verò explorata, & certissima; ac illa etiam, quæ de Suprarbiensis Regni initiis, nomine,
 & Insignibus, deque illius cum Aragonensi Comitatu subiunctione retulimus: quòd ea
 nouo hoc etiam inuenerimus argumento grauissimo confirmari. Dudum siquidem
 noster Philippus Peyuicinus plures nummulos æreos ad me misit: quorum in vna parte
 Regalis cuiusdam capitis effigies, nota est, Aragonum
 Regis nomine sic in orbem scripto: in altera verò Cru-
 cis supra arborem Insignia existant huiusmodi, *Ara-*
 gon voce, media inter ipsam arborem, ac Crucem in-
 cisa. Ex qua quidem compacta sic permissione quiuus
 facile certam esse rerum à nobis superius traditam
 rationem agnosceret, Suprarbiensisque Regni antiquitatem. Nec verò inuitus in il-
 lius viri incidi mentionem. Est enim ingenio excellens, & doctrina, atque tum publici
 iuris, tum antiquitatis nostræ peritissimus. Ceterum quandoquidem Aragonum Regni
 nomēclaturæ initiū demonstrauimus, atque à Cæsoe hoc Abarca Rege primum pro-
 cessisse, operæpretium nos facturos credimus, si quò ratione, & via noster sermo procedat,
 ne mutilus, aut mancus iudicetur, ipsius Cæsonis res gestas, aliorumq; clarissimo-

rum Regum Aragonum ad nostra vsque tempora ostenderimus, vt, quam diximus, nostrarum rerum progressionem indicemus. Id rãdem facere decreuimus: nudo tamen, ac breuiori genere orationis, ne in his nos plus certè, quam sat fit, videamur commorari. Contendam interim, si modo id consequi poterò, vt nec quidquam, quod ad institutum nostrum pertineat, omittamus.

HINC REGES ARAGONVM.

VT ad historiz denique redeamus cursum, iamq; scopulos illos, ac difficiles disputationum locos relinquamus, Abarca hoc Czfone ad Iaccetanam Vrbem Rege saluta o, Aragonia diuine primùm inclyto Regni auctoramento decorata fuit: ipseque Abarca, primus Aragonum Rex vocari cœpit. Quam nominationem posteriores omnes, quò quorei fuerint, Reges seruant, & quasi hereditario iure amplexi sunt: Vnde etiam eã ad Magistratus nostri nomen dimanauit. Cuius rei vt faciliorem notitiam comparemus, propositam nobis Regum seriem persequemur.

SANCTIVS I. ABARCA, CÆSO, ARAGONVM REX I.

SANCTIVS igitur Cæso, cognomento Abarca, primus Aragonum Rex fuit. Cumque: tunc a nupercato à nostris Rex creatus esset: Regiam dignitatem adiecto eo insigni Aragonum titulo, augustiorem fecit. At Sanctium Garfiaz, interdumq; Sactium Garfeanis: quæ vetus consuetudo fuit: vocatum constat, illo Garfiaz, seu Garfeanis patronymico nomine adhibito, quòd patre, Garfia vocato, nempe Aristæ filio, sexto Suprabienfi Rege, natus fuisset. Illud autem Galindi, seu Galindez, ac nonnumquam etiam Galindonis, quo eum quandoque vsus Surita voluit, non ad hunc, sed ad alterum Regem Sanctium II. istius nepotem, vt suo loco dicemus, referendum est. Iam verò quod se Abarcam, in literarum monumentis nominari, contra quam Surita ipse crediderat, iam satis plura ad hanc rem confirmandam attulimus paulò ante argumenta, quibus tota ea omnino patefacta fuit. Sed nunc afferam aliud, quo illud idem facilius docebo: siquidem Czfionem hunc Regem, ea ab Abarca sumpta nominatione, non semper vno modo, sed tribus variis modis vti consueuisse. Se enim interdum, Sanctium Regem Abarcam, interdum Sanctium Abarcam Regem, ac interdum Sanctium Regem cognomento Abarcam nominauit. Quæ tametsi differre parum videntur inter se; iam fidem faciunt, illud Abarcæ nomen non ab aliis solum, sed à semetipso in publicis literis fuisse plerumque solitum vsurpari, vt in eo significatio eluceret sui capeffend Regnitam prosperi, & felicitis euentus. Cumque priorum duarum nominationum varietates apertissimè ex duobus illis Priuilegii comprehendantur, quorum supra exempla subieci subdifficilem illum, quem de Aragonum Regni nomenclaturæ initio, locum tractauit: postremam istius Priuilegii testimonio comprobabo, quod in Pinnatenfi Ecclesia asseruatur, illudq; exempla causa superioribus libenter subiungo: quippe cum eomnihi ad alia probandæ iam vtendam sit.

SICVT ex sacris scripturarum eruditionibus didicimus, humana salutis originem, & fundamentum generaliter in Sancta matris Ecclesie Sacramento consistere nouimus: nec aliquo modo posse aliquè saluari, nisi fulcimento, & subsidio eius. Vnde & matris onomate designatur, quod cum mater filios, ita ipsa omnes Orthodoxis lacte suorum Sacramentorum, & cultu ministrorum, ac obseruatione caritativarum, nutritos ad perpetua saluationis gaudia perducit. In ipsa præcipue salus omnium nititur: nã in ipsa totius Christianitatis ordo geritur, atque fundatur. Hac est ergo celestis illa Hierusalẽ, de qua dicitur: vidi ciuitatẽ sanctã, Hierusalẽ nouam, descendente de Celo, adeo paratã, sicut sponsa, in viro suo ornatã. Hac est, de qua vidit Iacob Angelos descendentes, & ascendentes per scalã erectã, & dixit: Terribilis est locus iste: Hac Domus Dei est, & porta cali, & habitur Aula Dei. Nemo enim potest Deo placere, qui sponsus eius est, nisi sponsam Dei Ecclesiam digna reuerentia honorificet. Ergo cum salus omnium per sanctam Dei Ecclesiam operetur, dignum est vt eam omnino summo opere honorificemus, muneribus ditemus, terrarum donatione amplificemus, omnis generis dignitatibus ornemus: vt per huius seruitii exhibitionem in illa celestis possideamus hereditatem. Proinde ego Sanctius Rex gratia Dei, cognomento Abarca, & Vrbana Regina, Notum fieri cupimus omnibus nostris fidelibus, cunctisque Orthodoxis, atque catholicis viris, presentibus scilicet, & futuris, qualiter nos pro salute, & remedio animarum nostrarum, & pro salute omnium Christianorum ad monasterium sanctissimum, Martyris Christi, Ioannis, Damas omnibus

bus ibidem Deo seruientibus villam de Alastrue, cum lezdis, cum caloniis, cum cursob, aquarum, & cum omnibus iuribus ad nos regale pertinentibus, vel pertinere debentibus, & cum omnibus terminis. De quibus terminis ad Præuilegium, & Donationem corroborandam in perpetuum mentionem fieri iussimus: id est de Lacoba Gallons sicut vadit serra serra, & exit à casteylon de lo bor buylo; & de casteylon de lo bor buylo exiit, usque ad collato de sancti Torquati; & de collato sancti Torquati, usque ad puy Zuelo de hadilons, & del poyo, de los hadilons, vadit a la directum raylla, qua est caput del campo de Pinalbo, & vadit serra serra, usque ad caput del mont de poyo; & de caput del mont de poyo, serra serra exit ad vallataruebo; & de vallataruebo, usque ad caput del mont de Paternue, sicut aqua vertit, & exiit directum al fronton del salto; & de fronton del salto, usque ad serraton de barmilera; & de barmilera, sicut vadit al poyo del cap del mont de arbues; & del cabo del mont de arbues, a la fuent de los bayos; & de la fuent de los bayos, usque al serraton valliellas; & de serrato valliellas, exiit serra serra usque ad sancta Eulalia de Esporret; & de sancta Eulalia, a la pennaretonda, & exiit directum usque ad collato de auetito; & del collato de auetito, serra serra usque ad campum del solano, & vadit serra serra, sicut aqua vertit a la Coba, qua vocatur Gallons. Tali tenore constabimus, ut si quis de filio, vel successoribus nostris in supradicto monasterio augmentare potuerit, valeat. Amen. Si vero, quod fieri non credimus, tanta presumptionis fuerit, ut aliquam violentiam, seu contradictionem voluerit inferre; iram Dei omnipotentis, & sancti Ioannis, & omnium sanctorum Dei incurrat, & maledictionem perpetuam habeat, & fiat de eo, sicut dicit Psalmista: Qui possident hereditate sanctorum Dei, Deus meus pone illos, ut rotam, & sicut stipulam ante faciem venti.

20 EGO Sanctius Rex, qui hanc Cartam Donationis, & Confirmationis fieri iussi, manu mea corroboravi, similiter feci confirmari filio meo Garzia.

Signum Sanctii Regis.

Ego Garzia, Sanctii Regis filius, laudo, & confirmo, & propria manu hoc signum

facio.

Facta Carta Era T̄ xxv. Regnante me Rege Sanctio in Nauarra, & in Aragonia, & in Naiarra, & usque ad montes D' Ocha. Et sunt testes: Basilius, Episcopus Pampilonensis, Testis, & confirmans: Oriolus, Episcopus Aragonensis, Testis, & confirmans: & Abbas Transinyrus, Testis, & confirmans: Senior Sanctio Comes en Atares, Testis, & confirmans: Senior Fortun Sanz, Testis, & confirmans: Senior Semeno Ennecors, Testis, & confirmans: Senior Enneco Gonzalez, Testis, & confirmans: Senior Lope Xemenons, Testis, & confirmans.

Ego Vuibertus scriptor, in visione Domini mei Regis, hanc Cartam scripsi, & de manu mea hoc signum feci.

Rectè denique fecimus, dum Regem hunc Sanctium nominauimus, cognomento Abarcam: cum pateat iam Abarcæ id nomen per se partum, fuisse à semetipio quasi ad laudem, ut paulò ante dixi, cognominis loco usurpatum. Sed in hoc Præuilegio maxime aduertenda est, ea istius figuræ T̄ nota, non semper Millesimum, sed plerumque Noningentesimum numerum indicari: quemadmodum & hoc loco pro Noningentesimo numero accipi debet. Idque huiusmodi argumento clarissimè, imò & necessariò concluditur. Etenim in priori illo Præuilegio, quo Cæsonem hunc Abarcam, se Aragonensium Regem appellari solitum demonstrauius, ut propterea primus statuendus esset Aragonum Rex: aperte videmus Basili, Pompelonensis Episcopi, tum & Orioli Aragonensis Episcopi, & Vuiberti etiam eiusdem Regis scriptoris, clarissimam factam mentionem; quasi hi omnes illius rogationi præsentés adessent, aut saltem tunc viuerent. Era verò notatio in eo adhibita, nō iam numeri notis, aut figuris, siue, ut vulgò loquimur, per abreniaturas, sed literis extensis, compositissimis, & clarissimis expressè, Noningentesima vicesima prima notata fuit. Cumque in hoc etiam Præuilegio eorundem, Basili, Orioli, & Vuiberti memoria repetatur, quòd præsentés illius concessioni tanquam Confirmatores Testes interfuissent, singulis ipsis illis honorum gradibus honestati: Era autem numerus, eadem hac ipsa istius figuræ T̄ nota, indicereur; sic igitur necessariò, ut illius interpretationem à superiori illo Præuilegio petentes, quandoque ea nota, huiusmodi Noningentesimum numerum notari concludamus; cum plures Basilios Episcopos Pompeionenses, & Episcopos Aragonenses Oriolos, Vuibertosque scriptores nusquam appareat existisse; nec si fuissent plures; credibile sit, alios in iisdem prorsus honoribus constitutos, post tam longum annorum interuallum simul in eadem tempora incidisse. Neque verò eos ad tantam vixisse senectutem, ut amborum Præuilegiorum rogationibus

implicarentur, quando ea à diuersis Regibus Sanctiis lata induceremus. Atq; tunc etiam in simili versaremur errore, cum necessariò cogeremur, Testes hos Confirmatores, cum iidē ipsi fuerint, diuersos statuere. Itaque fit, vt hoc loco, ea T̄ numeri nota, Noningētesimum numerum significari intelligamus, Aeramq; pro anno sumentes, Priuilegium hoc An. Chr. Noningētesimo Vicefimo quinto concessum iudicemus. Et hæc sunt, quæ mihi in mentem venerunt, dicēdaq; putauī de istius figuræ significatione, & vi, deque istius Regis Abarcæ cognomento. De Insignib. autē, duas tantum *Abarcas* eum gestare solitum tradunt: quemadmodum posterī fecerunt, qui se apud nos illius genere profecti perhibentur. Sed ea propria personæ, Elogii loco, quemadmodum de Arista diximus: non autem Regalis muneris fuisse, non dubito. Argenteam enim Crucē, quæ Arista cælitus apparuit, ab eo ad Petrum vsq; Regem I. qui Oscā cepit, ipsi Regno militare Signum mansisse, omnium scriptis restatum comperio: tamen si nonnullos Reges, ac fortasse hunc ipsam Abarcā, in nummis cōstat, Crucis supra arborē interdum Insignia, hæc *Aragō* voce, quam retulimus, expressè notata, retinuisse, quasi prisci Suprarbiēsis Regni memoriæ cōsulentos. Hic igitur Abarca Cælo Aragonensibus, Pōpelonenfibus, & Suprarbiensibus imperauit. Cœpisse autē eum regnare constat Circ. Ann. c. ∞ vi. vt à nobis paulò ante dictum est. Plurima opida à Mauris eripuit, ac suo subiunxit imperio: inter quæ Pompelon, præcipua Vrbs fuit. Etenim eam sibi Mauri ipsi, post patris interitū, vt diximus, vindicarā. Sed nunc augustioribus, quam antea auspiciis, liberata fuit; siquidē iam amplius nequaquā visa est in fœdissimæ illorum seruitutis tenebras recidisse. vt ex eo factò ad Abarcā hunc Regem maximus gloriæ cumulus, & laudis accedat. Vxorē duxit Theudam, siue Totam. Cumq; ex Priuilegio, quod supra intexuimus, Vrracam nominari constet; vel duas vxores habuisse dicendum est, vel quod mihi magis placet, vnam tantummodò, Totam Vrracam, & nunc hoc, nunc illo nomine appellari solitam: quemadmodum in aliis nobilissimis feminis obseruauimus. Ex ea filium suscepit, Garsiam, Regnorū heredem: ac filias quatuor; Eximinam, Mariam, Theresiam, & Velasquitam. Ac Theresiam quidem aliquando, Florentinam cognominatam fuisse, Sampyrus, aliq; veteres Castellani scriptores prodidēre. Qui verò tres alios filios, Ranimirum, Guntifaluum, & Ferdinandum eidem tribuunt, nominis similitudine deceptos fuisse, ex Garibai scriptis perspicui optime potest: Sanctioque eius nepoti tribuendos esse. Verum quot annos Abarca regnauit, & quo anno mortem obierit, incertum est. Belasco scriptor, cuius supra verba subiunximus, anno vicefimo sui Regni, scilicet Ann. Chr. d. cccc. xxxvi. eum fuisse mortuum tradit, expulsis omnibus, vt loquitur, Biotenatis: vel Brota Vallis fortasse legendum, vt Mauros, qui in Valle Broto degerent, expulsos memoret. Hic verò annus cum ea, quam paulò ante feci, figuræ illius interpretatione aptè conuenit. Sed cum ex alio Priuilegio, quod supra intexui, Abarcam hunc Cæsonem Ann. Chr. dcccc. xxxiii. quo illud irrogauit, viuere, perspicuum sit; Priuilegii testimonium Belasconis verbis antepono, Abarcamque iudico plures annos regnasse quàm viginti; scilicet à dicto Ann. c. ∞ v. quo regnare eum cœpisse cōstat, ad dictum Ann. d. cccc. xxxiii. si longius vitam illius nequaquam esse productam statuamus.

GARSIAS I. ABARCA, ARAGONVM REX II.

GARSIAS I. Cæsonis filius, Garsias Sancti, Abarcaque identidem & ipse appellatus, in paternam ditionem, mortuo patre, adscitus, secundus Aragonum Rex censerī debet. Cuius nomen, ac Regnum Garibaius primus suscitauit: cum antea hoc loco Garsias Tremulus apponeretur. Auū autē Tremuli, hunc Garsiam fuisse, plurimis à Garibaiō ipso adductis testimoniis conuincitur: vxorēq; Theresiam habuisse. Quæ quinq; sibi peperit filios; Sanctium nēpe, ac Ranimirum: quorum idē Belasco meminit: Vrracam etiam, Hermigildam, atq; Simenam, siue Eximinam. Hæc verò, quibus nuptæ fuerint, non proditur: nec mirum, cum parētum nulla adhuc prorsus exstat cognitio. Et verò Theresia hæc Regina, illius Endregoti Galindi, cuius supra meminimus, filia fuit, proptereaque Theresia Galindi, vt suspicor, nominata. Causam verò, quæ me in hanc opinionem adduxerit, explicare, & quid de Endregoto ipso sentiam, continenti narratiunculæ referuabo. Sex & triginta ferme annos Regem hunc regnasse constat, & Circ. Ann. Chr. d. cccc. lxxviii. fato perfunctum. Vnde eidem necessario insignis illa Iuncaria clades tribuēda est: ex qua postea subsequutum fuit celebre Pelagii martyrium: qui in locum patruī, Hermoigii Tydensis Episcopi, ex eo prælio capri,

ptui, obfes traditus, quòd Catholicam Fidem eiurare noliffet, Cordubæ paffus est. Nam Sampyrus Asturiensis Epifcopus, & Raguel vetufti fcriptores, vt Ambrofius Morales, pius, & elegans fcriptor, auctor est; Garfiam Pompelonèfem Regem eo p̄telio de- uictum attestantur: quatuor verò post annis, Aera nempe DCCCCLXIII. Pelagium Cor- dubæ martyrii coronam confecutum. Et quamuis locum Sampyri idem Ambrofius emendandum cenfet, vt Aera DCCCCLXII. legatur, vno fcilicet anno antepofito, idque ratione literæ Dominicalis, qui priori Aeræ conuenit, pofteriori verò nequaquam: nos autem libentius credimus eo loco Aeram pro anno fuiffe fumptam, vt Ann. Chr. DCCC- LXIII. Pelagii martyrium exifterit. Nam ifte annus, cum bisfextus fuerit literæ Do- minicali, quæ ex Sampyri testimonio colligitur, aptiffimè conuenit: atque ita locus illius nulla indiget emendatione. Nam fi veram Aeræ computationem intelligere velimus, vt Anno DCCCXXXVI. qui ex eadem elicitur, Pelagius Cordubæ mortem fubierit, cum qua- tuor ante annos ad Iuncariam vallem pugnatum fuerit; nullus fanè Garfias Rex illis tem- poribus fuit, ad quem ea facta poffint referri.

SANCTIVS II. ABARCA, ET GALINDVS, ARAGO-

NVM REX III.

20

SANCTIVS II. Garfiaz I. Filius, Cæfonis N. tertius Aragonum Rex, post mortem patris, illius ditionem obtinuit. Sanctium au- tem Garfiaz, ac Garcesii, interdumque & Garfeanis, id est Garfiaz fi- lium; tum etiam Sanctium Galindi, Galindez, ac Galindonis quo- que eum vocatum constat: illudque etiam illustre Abarcæ præfetu- lisse in Cæfonis memoriam cognomentum, vt non paruum hæc tā varia nominum ratio confufionem peperit. Vxorem duxit nobilè feminam, Vrracam Ferdinandi, vocatam. Ex ea tres habuit filios: Garfiam, Ranimitum, & Guntifaluum: quos omnes, in præfciis mo- numentis Reges nominatos inueniri, Garibaius affirmat. De Gar-

fia verò nec mirum: quippe qui, mortuo patre, illius fuffectus est heres, cognomentoque Tremulus vocitatus. De Ranimiro autem, & Guntifaluo, cum nusquam appareat fuiffe Reges, forfitan affirmare liceret, quòd Rudericus Toletanus Antiftes de Regum filia- bus testatum reliquit: eas nempe, quamuis Regibus haud nuberent, Reginas antiquitus nominari folitas; vt idem in filiis masculis aliquamdiu factum fufpicemur. Huius verò Regis Sanctii nulla ante Garibaium exftabat memoria. Nominis autem fimilitudine de- cepti, quidam Cæfonem Abarcam, eum credebant effe, alii Sanctium maiorem, Impe- ratorem vocitatum. Diuerfam autem ab vtroque fuiffe, tum ex eodem Garibaio colligi- tur, tum inter cetera ex quodam Pinnatensi Priuilegio, quòd hîc in textam libenter, vt o- pinionis meæ reddam caufam, quæ me impulerit, ad Regem hunc, Endregoti Galindi ex Theresia filia nepotem ftatuendum; ipfum verò Endregotum, à fuperiori alio Endre- goto diuerfum. Ac priuilegium quidem eft huiusmodi.

40

IN Nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, & pax omnium Sanctorum ubi ſunt virtutes recondita in hunc locum, qui appellatur Sireſa; glorioſique ac bea- tiſſimi Petri, Domini Apoſtoli, & fratris eius Beati Andrea Apoſtoli, & domi- ni Stephani Leuita, & domini Michaelis Archangeli, atque Sancti Saluato- ris, vel aliorum plurimorum Sanctorum, quorum ſunt ibi Reliquia recondita; vt præbere dignetur auxilium Dominus noſter Ieſus Chriſtus, illis intercedentibus; & placeamus Chriſto. Amen. Ego Endregoto Galindonis, & proles eius Sanctio Garfeanes Rex, & vxor eius Vrraca Ferdinãdi. Sub gratia Dei, grato animo, & propria voluntate: Conuenit nobis pro redemptione anime noſtræ, & ideò in loco Sanctorum offerimus Villã, qua dicitur Exa uerre martes poſt obitum noſtrum, cum omnib. omnino domos, hortos, vineis, vel omni hereditia, molinos, pratos, vel omnia, qua nobis pertinet in loco illo cū ſuis terminis de Aragõ aſſuſo, & de Vallearians ad- entro, uſq; ad illorigo de biſſun, quomodo aqua vertit ad illã ferrã de Sãcti Adriani. Et ex alia parte de illo puyo boſacuſo, uſq; ad illas vineas de Sãctã Maria; & de illas capezas de illo monte, quomodo aqua vertit, uſq; ad Aragon; & de illo molino de Sãctã columba à iuſo; & frontationes de illa vallet- la ſuper Botia, liberam, ac ſinceram habeant poteſtatem. Placuit nobis, atque conuenit nullo inge- nio coniungentis, neque articulorum ſuadentis, ſed propria nobis acceſſit voluntas, vt fiat ſecurita- tem de hanc cauſam, ſicut & Domini, & parentes noſtri, vel aliorum bonorum hominum tradi- derunt, & confirmauerunt, vt ſecurius permaneat in pace. Et ſi aliquis ex propinquis noſtris, vel

aliorum hominum, factum nostrum voluerit dirumpere; non habeat cum Christo participium, sed cum Iuda traditore, sceleratis, & peccatoribus habeat participationem.

FACTA Carta Confirmationis sub die tertia Kal. Iulias Aera Mix. Regnante Sanctio Garseanis, & Vrraca Regina in Aragona, & Pampilona: & Degio Episcopo in Aragona: Bl. sco Episcopo in Pampilona: & Bernardus Episcopus in Naiera.

Ego Sanctio Garseanis, qui hanc Cartam fieri iussi, manu mea roboravi, & sig

Ego Endregoto Galindonis manu mea roboravi.

Ego VRRACA Ferdinaldi manu mea roboravi.

Inter omnes itaq; aperte constabit istius Sanctii II. Regis vita, & Regnū; Regnū verò, Aragonum & Pompelonæ. Illud autē Garseanis, patronymicum nomen est; atque idem valet, ac si se Garfia esse filium protulisset. At dum se simul eodem loco Endregoti Galindonis prolem nominavit: facile intellectu est, perinde id accipi debere, ac si dixisset, se Endregoti ex filia nepotem profiteri; euenisseque ex eo, ut propterea quod sibi auus, ipse Endregotus esset, sustulisset illum in literarum monumentis anteferri sibi; cum aperta res sit, illam, proli, vocem maiorem minimè habere vim, nec latius patère, quam ut ea tantum aut filius, aut ex filio, vel filia nepos, si quidem successor, aut heres futurus, exprimitur. De Endregoto autem hoc, nihil habeo quod dicam; præterquam quod iam satis constat, quot annorum inter eum, ac primum illum, secundi Comitis Aragonensis filium, de quo supra, interiectum sit in crualum. ut non abs re diuersos vnum ab alio statuerimus. At hunc pro certo habeo, quod initio dixi, nempe ab Aragonensibus illis Comitibus duxisse genus suum: an verò ab Endregoto illo, vel à quo alio, incertum prorsus. Atque etiam si hic Comes non fuerit (neque enim eum fuisse apparet, nec si fuisset Comes, in hisce monumentis suppressisset illius tantæ dignitatis gradum) suspicor tamen in montosa illa regione fuisse illum magis alicuius ditionis, pro illorū temporum ratione, positum: eaque Theresiam filiam, quam huius Regis diximus matrem, Garfia I. Regi, illius patri, ornata & locupletata, nupsisse. Vnde etiam perspicuum fit, ut quem Regē Sanctium Galindi, seu Galindez, vel Galindonis, in veteribus monumentis interdū vocitatum, Surita primum illum Cæsonem Abarcam autumavit; esse hunc eius nepotem statuamus, eidem licentiam istam eo Galindi nomine, patronymici loco, utendi concedentes, potius quam Cæsoni ipsi, quem nihil video cum vlllo Endregoto habuisse, nec habere potuisse commune. Neque aliter meo quidem iudicio tot, tantæque res possunt sibi ipsis constare. Sed hoc pacto ex omni parte mirifice consentiunt inter se. Quinimmo & hoc Rege interposito, qui Abarca, ut dixi, interdum vocari consuevit; tolluntur penitus difficultates, quæ hactenus in Regum, Sanctii I. Cæsonis, ac Sanctii III. Maioris Imperatoris dicti, concinnandis factis oriebantur. Ad hunc enim Sanctium II. referendum est Priuilegium illud à Surita in Annalibus annotatum, sancto Petro Siresiensi concessum sub Ann. Chr. DCCCCLXXI. quo se simul cum Vrraca vxore in Aragonia, & Pompelonia regnare dicit. Quod mirifice conuenit nostræ supra traditæ opinioni. Nam dum se in Aragonia regnare ait; aperte indicat, Regiam Aragonum Regni nomenclaturam iam illis temporibus viguisse. minimeque eam à Ranimiro, postero Rege, petèdam. Idem etiam de hoc rege Sanctio II. intelligendum est graue illud Codicis Donationū Regiarum, & Assignationis agrorum sancti Petri Tabernæ testimonium, ab eodem Surita in Indicibus adductum: in quo sub Ann. Chr. DCCCCLXXXVII. Kal. Ianuarii, Sanctii Regis, & Vrracæ vxoris, ac trium liberorum, Garfia, Ranimiri, & Gonsalui, mentionem factam prodit. Quamuis autem id Sanctio Maiori tribuendum eidem Suritæ placet, Aera scilicet pro Anno sumpta: tamen nequaquam, ut ex eodem eruitur, eo etiam pacto rerum series sibi potest constare. Hoc autem nouo Rege interposito, aptissime & rerum, & temporum ratio cohæret. Similiter etiam, & ab hoc Rege concessum apparet Priuilegium illud Donationis locorum de Martes, Bahues, Huertolo, Pinnatenfi Cœnobio sub

Ann. Chr. DCCCCLXXXIX. à quodam Sanctio Rege interrogatum : cuius idem Surita in suis Annalibus meminit. Et licet à primo illo Sanctio Cæsone concessum putat, nequam, sed ab hoc eius nepote dicendum est. Quem Iuxta Garibaii historiam, ac eam, quam ex prædictis elicere possumus, computationem, viginti annos plus minus Regnoram potitum constat: Ab Anno nempe DCCCCLXVIII. vel circa, ad Annū DCCCCLXXX. Vt quæ dies Viceßima quinta Decembris eiusdem Anni ab eodem Surita in Annalibus primi illius Sanctii Cæsonis Regis morti tribuitur, forsā huic Regi tribuenda sit.

GARSIAS II. ABARCA, TREMVLVVS, ARAGONVM

REX IIII.

GARSIAS II. Cognomento Tremulus, Sanctii II. filius, Garsii et I. Nepos, Cæsonis Pro. i. patre fatis functo, in eius Regnis successit: & quandoq; Garsias Abarca, quandoq; Garsias Sanctii, id est, Sanctii filius, vocatus in veteribus monumentis inuenitur. Tremuli autem cognomen sibi inditū ferunt à nimio tremore, quo in bellorum initiis corripiebatur: tamen postea in ipsis præliis fortis erat, ac intrepidus dimicator. Cuius rei cū in multis, & maximis pugnis pulchra, & ampla signa de lisset: tum illud in acerrima illa pulcherrimum, quam prope Vxamā Urbem commisit, dum Almarozorē Cordubensē Regē armis superavit: si modò in ea Re-

gem hunc nostrū præsentem affuisse, vt ex quibusdā, quæ nūper comperi, monumentis colligi potest, certum sit; nūm eo absente illius exercitum huiusmodi victoriam reportasse, aliorum scriptis testatum est. Denique in præliorū initiis vixit fuit sæpe Garsias iste Rex, corpore, atque artibus, numquam tamen animo, aut mente contremiscere. In eius vxore nominanda nimium variant scriptores. Alii enim eam Costantiam vocant: alii Euphantiam; alii Eluiram. Ex Garibaii verò historia colligitur, cui hac in re libenter assentio, Eximinam istius Regis vxorem fuisse: vnicūq; tan̄ū filium ex ea natum, Sanctium Maiorem. Eo etenim, qui ei duas filias tribuit, Teresiam scilicet, ac Sanctiam, quæ strenuo illo, numquam laudato satis, Ferdinando Guntifalvi, Castellæ Comiti, nupta fuit: errasse iudico, cū Comitem ipsum longè ante hæc tempora, siquidem An. DCCCCLX. i. vel circa simul cum ipsa Sanctia Comitissa vxore in signe illud sancti Petri de Arlança Monasterium fundasse, perspicuum sit. Quare autem eam minimè à quoquam ex nostris hæc Regibus præcreatam fuisse dicendum: aut si alicui eorum tribuenda; primo illi quidē Abarcæ Cæsoni: tamen illud etiam mihi hæcenus satis certum non est. Vix decem annis hunc Garsiam Tremulum regnisse constat: quandoquidem & vetustis monumentis per Garibaium annotatis, & Belasconis testimonio à Surita in Indicibus apposito circiter vnicū Milleßimum Natalis Christi Annum eundem obiisse apparet. vt. e vera Ataresiæ Aræ Inscriptio, qua neidem Soriæ in Annalibus huic Regi tribuere placuit, eius quoque Garsii tribuenda sit. Nam cū in dicta Inscriptio contineatur, arcē illam, à Garsia Fortunionio constructam fuisse, Aera DCCCCLXIX. Regnante, vt loquitur, Rege Garsia Sanctii: necessariò eius numeri nota in huius Tremuli auum reicienda est; siue ipsius Aera genuinam computationem sequamur, siue Aera pro Anno sumere velim⁹. Neutra autem eorum supputatio huic Regi Tremulo conuenire potest: qui quartus numero, Aragonum Rex censeri debet.

SANCTIVS III. MAIOR, IMPERATOR, ARAGONVM REX V.

SANCTIVS III. Cognomento Maior, Tremuli F. Sanctii II. Nep. Garsii I. Proh. Cæsonis Abn. patre mortuo, Regnorū Aragonum, Suprabii, & Pompelonæ imperium consequutus, quintus ordine, Rex Aragonum fuit: Hispaniæ Imperator dictus, quod Castellæ etiam dominatum, vxoris iure adeptus fuisset. Ea enim cū Sanctii, Castellæ Comitissæ, filia, ac Garsii Iotantis ad Legionem Septimam Geminā nequiter interfecti, soror esset; illius successa vitæ heres. Nomen autem ipsius varium legitur apud scriptores. Quod idem enim Domnam Nunim, siue Muniam Domnam, quod idem planè videtur, vocaram tradunt: alii Elairam, Geloyram, vel Geloydam

alii. Quandoque etiam eam, Domnam Maiorem, nominatam cernimus; sed hoc à viri fortasse cognomento: qui ob id, quod ad maius, quam ceteri omnes imperium peruenisset, Sanctius Maior vt suspicor, dictus est. Ex ea, siue hoc, siue illo modo vocata fuerit, tres filios suscepit; Garsiam, Ferdinandum, & Guntifalvum. Nam Ramirus, siue Ranimirus, qui quartus eidem filius adscribitur: ex Gaya, siue Caya illustri femina,

Ayuarizæ domina, susceptus est. Inter hos autem filios Regna partitus, intestinorum bellorum originem dedit. Garfiz etenim, filio natu maximo, quod falso adulterii crimen Reginae matri intulisset; auitam Castellæ ditionem abdicans, Pompelonense Regnum attribuit. Ferdinando verò, secundò genito, Castellæ donauit Comitatum: qui primus, Castellæ Rex vocatus fuit. Guntifaluo autem, siue Gonfaluio, minimo, Suprarbiensem, & Ripacurtiensem ditiones assignauit. At Ranimiro filio, Aragonum tantummodò Regnum: atque id, vt proditur, nouerçæ indulgentia, quòd se aduersus fratres pudicitia illius defensorem obtulisset. Itaque ex hac, vt diximus, Regnorum diuisione quatuor Regnorum stemmata dimanarunt: diuturnorumque inter fratres, ac posteros bellorum initia. Sed missa ea faciemus, tantum quod proposuimus, ¹⁰ Regum Aragonum seriem persequemur. Regionem igitur, quæ Aragonum Regni nomine Ranimiro ipsi ab hoc Rege Sanctio Maiore tradita fuit, eam solummodò fuisse apparet, quæ solis prisca Aragonensis Comitatus finibus terminabatur: quamquam eadem ipsa postea, ditionum, Suprarbiæ, ac Ripacurtiæ, ob Guntifalui fratris interitum, accessione facta, concreuit. Iam verò Ripacurtiensis Regio (libet enim nonnulla dicere hoc loco de ea) Comitatus nomine circiter Annum Chr. cc. ∞ XIII. appellata cernitur, sub Bernardo Comite, Aragonensis Comitum genero. Cui Athonem fratrem, quem aliquando, Comitem, & Episcopum nominatum, legimus, successisse constat. Huic verò Raimundum, ex fratre nepotem; scilicet Bernardi, primi Comitum, filium. Raimundo autè, filium Vuifredum. Atque eo sine liberis decedente, Isarnus I. frater, Ripacurtiensi Comitatu præfectus est. Ipsi verò Isarno I. filius Isarnus itidem II. ex non iusto matrimonio natus, successit. Isarno autem II. Gulielmus filius. Quos omnes Ripacurtienses Comites quandoque Francorum Regibus, quandoque etià & nostris paruisse fertur. Tandem Gulielmo Comiti Rex Sanctius Maior Comitatum arripuit: Guntifaluoque filio simul cum ditione Suprarbiensi donauit. Isque Guntifaluus Suprarbiensem, & Ripacurtiensem Regis sibi nomen adsciuit. Huius igitur Sanctii Maioris obitu, Pompelonense Regnum ab Aragonensi, & Suprarbiensi Regnis primùm disiungi cceptum est: cū ab Innico Arista ea vsque tempora semper copulata exstissent. Postea verò sapius & feiuncta, & subiuncta fuisse demonstrabimus. At Sanctius iste Rex, Imperator dictus, eam maiestatis, ac potentia amplitudinem consequutus, qua nulla maior, nec æqualis ³⁰ Gothici Regni euerfione in Hispania visa fuerat, Ann. Chr. ∞ XXI. horum omnium Regnorum fuit potitus: vt Pertuisa præclarus nostri iuris interpret obseruauit. Sic namque in extremo cuiusdam Priuilegii, dicto anno irrogati, se legisse testatur. *Regnante me in Pampilonia; in Aragonia; in Suprarbio; in Ripacurtia; in omni Gasconia; & in Alaua; & in cuncta Castellâ; in Asturiis; in Leone, siue in Astorga.* Era MLXI. Atque dum Gasconia meminit, fit, vt dicamus, eidem Aquitaniz partem, quæ Aristæ olim patrimonium fuit, hereditario obuenisse iure: proptereaque se in omni Gasconia regnare dixisse. Neque enim ab eo trans Pyrenæos bella fuisse commissamemorantur. Vnde etiam eruitur, Beneharnenses omnes, qui postea ad Cæsaraugustanæ vrbis liberationem in nostrorum subsidium ⁴⁰ conuenere, Alfonsi nostri Regis vassallos exstitisse; quòd ad eum, vt conici potest, hereditario simillimo iure illa pars Aquitaniz peruenisset: quæ iam diu à nostrorum Regum desciiuit imperio. Ac eandem etiam ob causam in antiquis nostrorum Regum Priuilegiis in Testium Confirmatorum loco tot Aquitanicorum Episcoporum nomina inueniuntur: quippe quia eorum subditii, Regiam curiam assidue sectabantur. Neque id tantum coniectura pender, cum Surita Ann. ∞ CLXXXVII. Gastonem, Beneharnensem Vicecomitem, nostro Alfonso Regi II. commemoret ipsam Beneharnensem, & Gasconia ditionem fidelitatis sacramento, maiorum suorum exempla sequutum, subiecisse. Tandem Sanctius Rex post triginta & tres annos, plus minus, quos regnasse constat, mortuus est ⁵⁰ A. D. xv. Kal. Nou. Ann. Chr. MXXXIV. licet alii in annum sequentem MXXXV. illius vitam producant. Eius corpus in Oniensi, siue in sancti Saluatoris Ouetensi Ecclesia, sepultum primum, deinde à Ferdinando filio ad Diui Isidori Legionense Cœnobium delatum fuit: Imperatricis verò, siue Augustæ vxoris, apud nos in Ecclesia Pinnatensi humatum. Fertur enim eandem viuentem præcepisse, vt suum post mortem corpus in eius ditione sepeliretur, qui ipsius viuentis famæ, atque honoris præcipuus propugnator, ac fautor exstitisset: Ranimiro priuigno se etià in hoc, quantum potuit, gratam exhibendo.

RANI-

RANIMIRVS I. CHRISTIANISSIMVS, ARAGONVM REX VI.

RANIMIRVS I. Sanctii Maioris F. Tremuli N. Sanctii II. Pron. Garfiaz I. Abn. Cæsonis Atn. Sextus Aragonum Rex fuit. Nequaquam autem ab eo Aragonum Regum seriem petendam esse, vt vulgò traditur, iam antea demonstrauius. Plures enim, qui eū antecesserunt, Aragonum Reges existisse constat: licet Ranimirus h. c. primus fuerit, qui solius Aragoniæ ditionis imperio, priscis tantum Comitatus finibus constituto, sub Regio nomine potiretur. Qua ratione forsitan posset affirmari, eum, primū Aragonum Regē, appellari potuisse. Sed neq; id mihi omnino placet. Quibusdā probari intellexi, quod probabilius videtur, eum propterea, primum

Regem Aragonum, appellatum fuisse, non quia primus fuerit Aragonum Rex, quasi ante eum nulli Aragonum Reges existissent: sed quia inclytum Aragonum nomen, ab eo primū nostris Regibus, & posteris eorum familiis, gentilitium manauit. Ceteros enim Reges qui eum antecesserunt, post Sanctium Cæsonem, ipso nomine ab Abarba sumpto fuisse sæpius vocatos constat. Vnde fit, vt in veteribus nostrarum rerum monumentis plures Reges Abarcas, tum Sanctios, tum etiā Garfias, inueniamus. Nam ad similitudinem Gothorum Regum, apud quos plures Flauios fuisse, certum est, in cuiusdam Flauii memoriam, qui inter eos habitus fuit clarus, & potens: omnes hi Reges post Abarcā, ab eo se Abarcas Reges nominari voluerunt; à quibus quæ Abarcarum apud nos exstant veteres, illustresq; familiæ, originē duxisse perhibentur. Ab hac itaque istorum Regū tantarum nominum similitudine, tota ea, de qua fatis supra conquesti sumus, & temporum, & rerum confusio orta est. Verū enim uerò Ranimirus hic Rex, deposito eo Abarcæ nomine, primus illustre nomen Aragonum, in posteros gentilitium induxit, D. Ranimirusque Aragonius vocitari cœpit: quam consuetudinem quotquot post eum sequuti sunt Reges nostri vsque ad Catholicum Regem Ferdinandum seruauerunt. Quo pacto credibilis est, potuisse eum à scriptoribus, primum Aragonum Regem, appellari. Sed iam post hæc fas erit, vt ab hac eorum sententia, tanquā futili, & commentitia, discedamus. Hic igitur Ranimirus Rex in Guntifalui fratris, à Ramoneto de Tomanera, siue, vt alii tradunt, Gafeuennan, Vascone, ad Monclufi pontem interempti, locum cooptatus, Suprabii, ac Ripacurtiæ imperio simul potitus fuit. Gisbergam, quam alii Gilbigam, Bernardi Rogerii Comitis, & Brisindæ, seu Garfindæ Comitissæ vxoris filiam, in matrimonium duxit, nimis pulchritudinis feminam, vt testatur idem Rex in istius Sygraphæ initio. Anno incarnationis ∞ xxxvi. 22. Augusti; Luna 25. Ego Ranimirus, proles Sanctionis Regis, accipio vxorem Gisbergam, filiam Comitis Bernardi Rogerii, & Comitissæ matris eius Garfindæ: quam dederunt mihi Ricardus, Episcopus Vigorritana ciuitatis; & Proconsules Cautanenses; Garsea Forto; & Gelme Forto, fratres vterini. Et dedi ei sponsalia pro Dote, & Arram, & propter honorem, amorem, & pulchritudinem suam aliquid de hereditate, quam dedit mihi pater meus in territorio Aragonensi. Nonnulli autē eam, tantum Hermessendam, vocant. Sed Gisbergam, & Ermessendam vtroque nomine vocatam fuisse, ex aliis eiusdem Ranimiri Regis monumentis colligitur, quæ apud sancti Ioannis de Pinna monasterium exstant: in quibus idem Rex ita se loquentem inducit. Notum sit, quod quinta feria, mediante Quadragesima, in Mense Marcho, quando infirmaui in sancto Ioanne, & commendaui Deo Sancti filium meum, filium Ermessendam, quæ vocata est per baptismū Gisberga. Alia verò consulto omittimus, quia ad nostrum institutū nihil attinent. Ex ea igitur vxore filios duos, ac totidem filias suscepit: filios quidem, Sanctium III. Regnorum heredem; ac Garfiam, Aragonensem primum, postea Iaccensi Ecclesia in Cathedralem suo tempore erecta, Iaccensem quandoque Episcopum appellatum. Filias verò; Sanctiam, Tolosati; ac Theresiam, Prouinciæ Comitum vxores. Hanc verò Sanctiam, mortuo patre, Comitissam in Atares, quandoque Comitissam Sanctiam, absolute vocatam, in priscis monumentis obseruauit. Aliam præterea filiam Vrracam habuit; & filium etiam, Sanctium Ranimiri: cui Ayuarriam maternā ditionē, necnon & Ripacurtiam donauit, antiquo Comitatus nomine eidem restituito. Sed eo postea, vt nonnullis placet, sine filiis decedente, Ripacurtiensis ipse Comitatus ad Regiū Aragonum diadema reuocatus fuit, ac eidē per plures annos subiunctus. Præterea idē iste Ranimirus Rex Cæsaraugustanenses, & Ilerdenses Maurorū Regulos sibi quotannis tributa soluere coëgit: ac bis signis collatis cum Oscensi Regulo concordans, victor euasit. Fines deinde suos paulatim producendo, Palliarensem ditionem suo adiunxit imperio. His rebus, ac aliis præclarè gestis, illustris habitus: illustrior verò

iudicatus est, quòd de Sacræ Religionis cultus, cærimoniarumque instauratione, qua maximè opus erat illis temporibus, curauisset. Ad Iaccam enim Urbem multorum Episcoporum habito Concilio, Ranimiro ipso assidente, Sacra omnia ex Catholicæ Sanctæ Romanæ Ecclesiæ sanctionibus instaurata fuere: ipsamque Iaccetanam Ecclesiam, tunc in Cathedralem erectam, Sanctius Aragonensis Episcopus obtinuit. Vnde qui antea Aragonenses: postea Iaccenses Episcopi appellari cœperunt. Minimè autem erit à nostro instituto alienum hoc loco in medium proferre istius Prouincialis Concilii, vt sanè coniiicimus, fragmentum, quod in peruetusto Codice Pinnatensi antiquis literis exaratum inuenimus. Cuius hoc est exemplum.

De Concilio, quod fecit Ranimirus Rex cum Episcopis, & Abbatibus suis
in Sancti Ioannis Cœnobio.

RESIDENTÈ glorioso Principe Ranimiro, vna cum venerabilibus Episcopis: scilicet Sanctio, & Garfia, & Gomezano; & Abbatibus Sancti Ioannis Cœnobii: scilicet Belasius, & Paternus minor: Residentibus etiam vniuersis fratribus, & Clericis sui Regni in Capitulo prenominati Cœnobii, in Sanctius Aragonensis Episcopus exorsus est loqui. Pro disciplina, & ordine Ecclesiastico, cum diligenti cura, ac prouidentia tractemus, si placet domino Ranimiro Regi, ac Episcopis, Abbatibusque adstantibus, nec non etiam Monachis, ac vniuersis Clericis, ea quæ ad ordinationis tenorem pertinent iuxta Diuinæ legis præcepta, & Nicænorum Canonum constituta; ac cum adiutorio Domini in omnem æuum mansura solidemus, sicut est prædestinatum, & constitutum ab inchoato Rege Sanctio, totius Hesperia domino. In presentia Episcoporum subscriptorum: scilicet Sancti Episcopi Aragonensis; & Sancti, Pampilonensis; Garfia, Naiarensis; & Arnulphi, Ripacurtiensis; & Iuliani, Casteliensis; & Pontii, Ouetensis; & aliorum plurimorum Episcoporum: nomina quorum longum est dicere. Hoc vò est nostra institutionis decretum: Vt Episcopi Aragonenses ex Monachis præfati cœnobii habeantur, & eligantur. Ranimirus Rex stans in medio Concilii dixit: Ego laudo, & corroboro decreta genitoris mei Sancti, ac huic vestra definitioni subscribo. Vniuersi Episcopi, ac Abbates simul cum Clericis dixerunt: Laudamus, ac huic subscriptioni nos subscribimus. Hic meo iudicio desiderantur non pauca. Quicumque futurorum Regum, successorum nostrorum, transgredientes, & deuiantes ab hoc Regali simul & Pontificali decreto; temptauerit, dissoluere hanc scripturam: in presenti seculo Omnipotens Deus, qui est iustus index, & Regum Rex, dissoluat, & diuidat Regalem honorem, & potentiam Regni eorum, detque illud se diligentibus, & timentibus, & nostri decreta seruauitibus: & in futuro separati à consortio omnium Christianorum, interpellante pro eis beato Ioanne Baptista, cum omnibus Sanctis participentur in societate cum Dathan, & Abyron, & Iuda traditore in Inferno inferiori, luentes pœnas perpetui incendii sine fine per æterna secula. Amen. Data est sententia VII. Kal. Iulii Aer. ∞LXII.

Ibi autem Aetam pro Anno sumptam fuisse apertè colligitur. Prouinciale enim hoc
1062. Concilium Ann Chr. MLXII. habitum fuit. Sequenti verò Ann. MLXIII. ad Gradus arcæ
1063. A. D. IIX. Id. Maii. Ranimirus ipse Rex à Sanctio Castellæ Rege, Ferdinandi fratris filio, prælians interfectus: ac vna cum vxore in Ecclesia Pinnatensi sepultus. Ob tantas autem res tam præclare gestas, meritò cum Gregorius VII. Pont. Max. cohonestauit illustri Christianissimi Regis cognomento.

SANCTIVS IIII. ARAGONVM REX VII.

SANCTIVS huius nominis IIII. Ranimiri I. F. Sancti Maioris N. Tremuli Pron. Sancti II. Abn. Garfia I. Atn. Cæfonis Trin. Aragonum Rex VII. cum duodeuicesimo ætatis anno Regale munus accepisset; postea ditionem suam latè amplificauit. Nec magis rerum gestarum gloria clarus, quàm religione, & pietate insignis fuit. Ad vberes namq; & fertiles regiones expugnandas, quarum Mauri ad planiciem potiebantur, arma conuertens: Balbastrum, olim Burtinam; Beliam, nunc Boleam; Gradum; Loharrim, quam antiquam, vt diximus, Calagurrim Iuliam Nassicam credimus; Mar-
50
cuellum; Alquezarem; Lunam; Montionem; plurimaq; alia opida, & castella ab infidelium manibus eripuit, nonnulla condidit: ac plura etiam pia loca construxit. Lunam verò, Gallicolim primum, deinde mutato nomine Montem maiorem vocatam veteribus quibusdam monumentis inuenio: atq; vt suspicor Gallicolis, ea Arabica vox, idem valebat. Vnde quod eidem nomen est Lunæ, fortasse fuisse ductum, eruditissimus Petrus Ioannes Nunnescius Valentinus obseruauit: vir quidè in vniuersarum artium studiis scienter versatus, in primisq; politiorum humanitatis, interiorumq; ac recõditarum literarum peritissimus. Nam vt illius verba exprimam, antiqui Geographi montes, qui cellissimi erant montes Lunæ vocabant: quasi tantam esse eorum altitudinem indicantes,

cantes, vt Lunam prope contingerent. Atq; ita Bet Africę montē, à quo Nilus fluit, Lunę montem dixerunt. Ad cuius similitudinē, fieri enim id potuit, Arabes, qui indidē traieci, patriam occuparunt, montolę huic regioni, Lunę nomē imposuerunt: tametsi non tam mihi excelsi illius colles vidētūr. Sed tanti viri mentionē intermittere non sivi, q̄ ab eo fuerim in Valentina nobili Vrbe, & copiosa, peritissimisq; hominibus, ac liberalissimis studiis affluente, cum puer adhuc essem, & Latinis, & Gręcis literis eruditus; ita vt quicquid habeā, id totum ex illius disciplina habeam; iamque ipse, siqua est huiusce rei ratio ab optimarū artium studiis profecta, eius omnis à me repetere fructū iurē possit. Quē satis vberem cepi pręteritis diebus illius de me iudicii; nec vulgaris vigiliarum huiusmodi æstimationis. Verum, vt ad rem redeam, Sanctius hic Rex, Pompelonensī postea Regno obtento, suisque Aragonum, Suprabixę, & Ripacurtię subiuncto, omnium harum ditionum se Regem nominavit. Pompelonenses enim, Sanctio eorum Rege Garfiz Regis filio, à Raimundo fratre ad Rotam interfecto, eundem Raimundum e Regni finibus expellentes, ne is regnaret apud eos Rex, qui fraterno Regio sanguine esset pollutus: ad nostrum hunc Sanctium III. Regnū detulerunt. Inde antiqua horum Regnorum subiunctio facta fuit, haud diu tamen duratura. Porro hic Sanctius III. Castellari, ad Iberi ripas, arcem fortissimam, non longē à Cæsaraugustana Vrbe ædificauit: vt in ea nostris Cæsaraugustanenses Mauros infestantibus receptaculum securum patēret. In eius enim Urbis expugnationem oculos, ac mentem coniecerat. Sed cum obisset; suum in ea re desiderium explorare nequiuit. Osca enim, Vescitanię Vrbe, ab eo circumfessa, cum illius mœnia equitans exploraret, à Mauris visus, sagitta latere confixo, summa, & illustri gloria, è vita excessit. Prid. Non. Iun. Ann. Chr. M. CXCIV. Quin etiam eundem, quasi alterum Epaminondam Thebanum, Pinnatensis scriptor, nostrique ferē omnes historici prodidēre, tum denique auelli sibi spiculum permisisse, posteaquam rogatione sua, publico consilio, ad filium Petrum Regno delato, ab eo, & Optimatibus fidem recepit, fore omnes eō acrius, quō ipse moriebatur, ad obsessę Urbis perniciem erupturos. vt in ipso vulneris dolore visus sit, læto animo, cum laude, quōd pro Catholicę Fidei exaltatione decederet, mortuus esse. Eius corpus, quam diu Osca capta non fuit, insepultum mansit. Ea verò, Rege filio assidente, deditioem facere coacta, ad Montis Aragonum Cœnobitū, quōd idem Rex Sanctius construxerat, deductum est: ac tandem in Pinnatensi Ecclesia gentilitio tumulo collocatū. Ex Felicia Regina, quę Armengolis, & Clémentię Vrgellensium Comitum filia fuit, tres filios reliquit; Petrum, Alfonso, ac Ranimirum: qui omnes Regiam patris ditionem sunt adepti. At Feliciam, secundam illius vxorem fuisse, apparet. Nam prius quādam illustrem feminam duxit, Beatricem vocatam. Nulla autem ex ea proles remansit. Quendam etiam filium huius Regis, Ferdinandum vocatum, in prisca quibusdam monumentis reperio: notū tamen eum fuisse. De quo, ac de Felicia Regina, hæc in antiquis Pinnatensium rerum Commentariis. *Æra M.CXXIIII. Nou. mensē, in Castro Sos, Dominus Petrus Sanchez, filius Sanctii Ranimiri, fecit cartam conventionis cum Fredenando suo germano, Iussione Domini Regis Sanctii, eorum patris, per cambium de Ripacurtia; quę fuit data in dote Domna Felicia Regina; & donauit. Vielt, cum suis terminis, & Ouano cum suis terminis, sicut terminauerat Rex, quando incepit eum fabricare. Quandoquidem autem Regem hunc Sanctium III. Sanctii Cæsonis tritēpotem, scilicet atnepotis filium, fuisse memorauimus: non abs re censendum erit; si hoc loco sententię nostrę rationem, curabimus reddere, quam promissimus. Itaque duo prototypa Priuilegia in Tabulario Sancti Ioannis de Pinna adhuc exstant: in quibus Sanctius hic III. Rex Sanctium illum Abarcam Cæsonem, expresse nominat tritauum suum. Ac prioris quidem Priuilegii exemplum est huiusmodi.*

IN Nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Hęc est Carta, quam facio ego Sanctius, Rex Aragonensium, & Pampelonensium, Deo, & beato Iohanni Baptista, de illo Monasterio, quod vocatur Sanctus Iacobus de Ayuar: quod dedit Tritauus meus Sanctius Rex, cognomento Abarca cū omnibus terminis suis, siluis, aquis, paludibus, ac pascuis, molendinis, cum exitu, & regressu Aer. T. XXIIII. Presidente in Sæcto Iohanne Transinero Abbate, & in Aragone Oriolo Episcopo. Postea dom. & Ecclesia præ nimia vetustate ceciderant: & homines patria illius iā per vim terminos abstulerant. Sed Sanctius Rex auus meus, quando ordinē, & regulam beati Benedicti in Sæcto Iohanne constituit; Deo, & beato Iohanni, & domno Paterno Abbati omnia supradiçta liberè reddidit. Nunc autē ego Sanctius, Ranimiri Regis filius, Do, & confirmo vobis illū terminum de illo monte de Ayuar: sicut dedit tritauus, & auus meus, & pater meus Ranimirus, per ad illā populationē Sancti Iacobi: & sicuti Senior Eximmo Fortuniones, & Senior

Eiguar Ennecones, & Sanctio Ennecones meo Merino, me precipiente, fecerunt. Et in super addo vobis illud Solanum, quod est super Monasterium vestrum Sancti Iacobi, vsque ad illo Osqueta, ve vestri populatores faciant ibi suas domos, & egrediantur à Claustro Monasterii, vbi nunc habitant. Et non solum ista supradicta omnia Do, & confirmo vobis, sed etiam Deo volente tantum, quantum possint explicare vestri populatores, tantum habeant terminum in illo monte de Ayuar. Si vero, quod fieri minimè credo, aliquis homo post obitum meum aliquid tortum voluerit facere Monachis Sancti Ioannis de his omnibus supradictis causis; sit à Sancta Ecclesia priuatus communione, & cū Dathan, Chore, & Abyron; & cum Iuda traditore perpetua subiaceant damnationi.

FACTA CARTA sub ERA MCXVIII.

Is Cursus. IIII. tempore Quadragesimæ in Monasterio Sancti Ioannis Baptista, Presidente ibidem Sanctio electo pro Abbate.

Ego autem supradictus Sanctius, misericordia Dei Rex, qui hanc Cartam facere iussi, propria manu roborare curavi.

Ego Petrus, eiusdem Regis filius, huic Donationi consensio, & confirmans subscribo.

Alterum verò Priuilegium eidem Monasterio sancti Ioannis decennio post, scilicet AER. T. CXXVIII. ab eodem hoc Sanctio IIII. Rege concessum fuit his verbis.

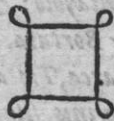

OB honorem Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Hoc est Priuilegium, quod ego Sanctius, Ranimiri filius Regis, non meis meritis, sed sola Dei miseratione, Aragonensium, & Pampilonensium, seu Montisonis Rex, vnacum filio meo Petro, facio ad Monasterium sancti Ioannis Baptista, quod nuncupatur de Pinna, Aymerico Abbati eiusq; successoribus, cunctisq; monachis presentibus, atque futuris, in eodem loco Deo famulantibus in perpetuum. Digna recordationis Sanctius Rex auus meus, Redemptoris nostri opitulante clementia, deuictis, atq; expulsis Hismabeitarū gentibus à Regni sui finibus, accensus zelo eiusdē Redemptoris, cuius operitriphans ex inimicis victor exstiterat, statuit Regnum suum à sordibus, & prophanationibus supradictæ gentis penitus emundare, & Ecclesias, monasteriaq; olim ab eisdem diruta renouare, Christiq; seruariū gregem, & beati Benedicti normā per monasteria ordinare. Igitur inter cetera bonæ voluntatis suæ opera constituit in monasterio sancti Ioannis Baptista de Penna: in quo humata sunt aurorum, & proaurorum suorum, meorumque necnon patris regis, & matris meæ corpora: congregationē monachorū. Qui vt liberè Deo seruire possent, eis libertatis priuilegia dedit. Nam ipsos, successoresq; eorum, & locum cum omnibus monasteriis, & Villis, & alodiis suo iuri pertinentibus, facto priuilegio, secundum Priuilegia Cluniacensium monasterii, ab omni iugo, vel censu Regiæ, vel Episcopalis, vel alicuius Ecclesiasticæ, vel Sacularis potestatis, auctoritate Regali fauente, & annuente Mantio Aragonensi Episcopo, necnon Sanctio Pompelonensi Episcopo, liberos fecit: & eidem loco venerabilem virum Paternum, Abbatem praposuit, solique Deo seruire precepit. Donationes vero pracedentium Regū, Sanctii videlicet auis sui, necnon & Vrraca Regina, scilicet & Garzia patris sui, & Domna Eximina matris suæ, & quicquid idem locus dono, vel comparatione, vel cambio habebat, vel habere videbatur, auctoritate Regiæ confirmavit. XI Kal. Maii in Legerensi Monasterio Aera MLXIII. Quod priuilegium ipse venerabilis Rex Sanctius manu propria confirmavit, & patri meo veneranda memoria, Ranimiro Regi, ad roborandum tradidit, & ceteris filiis suis, fratribus patris mei, videlicet Fredelando, & Garzia, & Guntisaluo, in conspectu Sanctii Guilielmi Comitis de Guasconia, necnon & Berengarii: Comitis de Barchinona corroborari fecit. Et in super locum prædictum ex propriis bonis in vita sua honorificè locupletauit. Post obitum verò eius, pater meus Ranimirus, non solum patris sui Regis Sanctii decreta inuolabiliter seruauit, sed etiam locum hunc donis auxit, mihiq; commendans, vt Priuilegia patrum meorum ad tutamen, & nobilitatem eiusdem monasterii facta corroborarem, & dona, quæ possem, ibi donarem, inianxi. Ego vero non immemor preceptorum eius, Deo auxiliante, totis viribus meis adimplere precepta eius curavi, & in super ab Apostolica Sede corroborari feci. Roma namque ad beatum Papam Alexandrum secundum, eiusdem loci Abbatem venerabilem virum Aquilinum misi, rogans, iam supra fatum monasterium non dedignaretur Apostolico patrocinio munire. Scilicet & hoc defuncto Abbate, videns Ego prædictum monasterium à fratre meo venerabili Episcopo Garzia in quibusdam causis affligi, & Priuilegia eiusdem Monasterii velle corrumpi: ad confirmanda priora benè acta, Abbatem Sanctium eiusdem monasterii iterum Roma ad beatissimum Papam Gregorium septimum misi, rogans eum, vt ipse benigne prædictum locum Apostolica auctoritate, & sua munire, sicut antecessor eius fecerat, ipse facere non dedignaretur. Quod secundum quod poposceram, ipsi liberrime fecerunt. Sanctio quoque Abbate defuncto, & domno Aymerico Abbate in la-

co eius posito, cupiens hoc canobium adeo prorsus munire, & tueri, Apostolicoque simul, & Regali patrocínio; predictum domnum Aymericum Abbatem Roma ad beatissimum Papam Urbanum misi secundum, obnixè deprecans Paternitatem illius, ut predictum locum in defensione, & patrocínio beatorum Apostolorum Petri, & Pauli susciperet, & Priuilegium tale eidem loco conferre dignaretur, quo à rapacitate malorum hominum, vel ab inuasióne Episcoporum, necnon à prauidicio Cardinalium, & Archiepiscoporum, seu à dominatione mala succedentium Regum locus eisdè tueri, aut defendi possit: & ut Abbas eiusdem loci liberè ipse, & sui ad Sedem Romanam in omnibus causis, & iudiciis Ecclesiasticis, vel secularibus, necnò & in ordinationibus Abbatum possint se reclamari. Qui beatissimus pater Papa Urbanus, audita mea humilitatis petitione, credo non meis meritis, sed sancti Ioannis grati commotus, locum hunc in Apostolica suscepit protectione: datoque libertatis Priuilegio, Apostolico patrocínio muniuit. Nunc igitur ego humillimus seruatorum Dei seruus, non meo merito, sed dono Dei Rex Sanctius, locum sancti Ioannis Baptista de Pixa tantis auctoritatibus munitum, Regiis ac Apostolicis decoratum Priuilegiis, hac mea presente auctoritate corrobore. Do, Concedo, & Confirmo Abbati Aymerico, & monachis sub eo, vel successoribus suis Deo militantibus, talia precepta, & Priuilegia, & decreta, & libertates, qualia habet Cluniacense monasterium, de cuius sanctissimo fonte ordo beati Benedicti in hoc loco prius manauit. Do, concedo, & confirmo eis etiam monasteria, & Ecclesias parochitanas, necnon & villas, & cellas, & molendina, & siluas, & omnia alodia magna, vel parua, quanta, vel quatiacumque sanctus Ioannes, vel sui monachi ab antiquis Regibus, seu à modernis, vel ab Episcopis; vel à militibus, vel à rusticis, vel à quibuscumque personis, dono, vel cõparatione, vel cambio adquisiuit, vel habere videtur, vel visus est, nisi hoc quia Abbates, vel monachi eiusdem loci iustè, aut legitime dimiserunt, vel camiauerunt Regio inusu: ut sicut Cluniacenses sunt liberi ab omni iugo humane seruitutis, ita & isti sint, tantummodo seruantes debitam reuerentiam Apostolica Sedi: ut liberi, & expediti valeant exorare misericordiã Dei pro stabilitate sancte Dei Ecclesia, & pro quiete Regni mei, necnon, & pro suorum, totiusque populi excessibus. Ut autem de libertate predicti loci omnis amputetur contentio; monasteria, que idè locus adquisiuit temporibus preteritis, nominatim expressi in hoc mea auctoritatis Priuilegio, timè ne per incuriam Abbatum, vel negligentiam monachorum, Priuilegia, vel Cartula eidem loco à fidelibus concessa depereant. Ideo hic recapitulando nomina: Primò, id est monasterium sancte Cecilia; & monasterium sancti Torquati; & monasterium sancti Sebastiani; & monasterium sancti Petri de Fonas; & monasterium de Zerapuz: necnon Ecclesias, & villas, idest Lechinta; & Gisso; & Alastrue; & Martes; & Ena; & Segaral; & Ventayolo: & Legisso; & sancto Petro de Ostias; & sancto Petro de Medianeto; & Acenarbo; & Bortata, Berbues. Has omnes Ecclesias, monasteria, & Villas dedit Rex Sanctius, cognomento Abarca, Tritauus meus, cum omnibus Decimis, & Primitiis, & oblationibus suis, & cum omnibus terminis, siluis, aquis, paludibus, & pascuis suis, & molendinis, cum exitu & regressu. Actum est hoc Æra TXXXVII. Presidente in sancto Ioanne Transuero Abbate; & in Argone Oriolo Episcopo. Do etiam, concedo, ac confirmo, Esu, & monasterium de Nauasal cum suis Villis, idest Larroda, Aranella; & cum omnibus Alodiis, & montibus, & Pardinis, & Ecclesiis, cum decimis, & primitiis, & oblationibus suis, & cum omnibus suis omnino rebus, quas habebit, vel habere videbitur; & sancta Maria de Boria cum tota villa; & monasterium sancti Martini de Pacopatina; & monasterium sancti Clementis; & monasterium sancti Saluatoris de Puyo; & Villas, & Ecclesias, idest Latresus; & Biasuasse; & sancti Fructuosi de Senes; & sancti Iuliani de Behos, cum tota villa: & monasterium sancti Urbici de Gallico; & Villam de Sorue, & Vozue; & Speciello; Casanova; & Sacramiana cum Ecclesiis suis. Has omnes Ecclesias, & monasteria, & Villas dederunt Rex Sanctius auus meus, & Regina Domna Maior, cum decimis, & primitiis & oblationibus suis, & confirmauerunt Er. T LXIII. Presidente in sancto Ioanne, Paterno Abbate primo in eodem loco sub regulari ordine degente. Do etiam, concedo, ac confirmo monasterium sancti Martini de Cercito, quem dederat Rex Sanctius: uis meus. Predictum monasterium Do, concedo, & confirmo cum suis Ecclesiis, & Villis, & cum decimis, & primitiis, & oblationibus suis id est Acomuer; & mediam villam de Essun; & medietatem Villa de Orcentue: & monasterium sancti Christophori de Aurin, cum tota villa; & Palatium de Larcis cum tota sua hereditate; & pardinam illã de Siricata; & monasterium Sancti Iusti de Velle; & monasterium sancti Petri de Yossa; & Ecclesiam sancti Laurentii de Cornas; & monasterium sancti Martini de Cella, cum omnibus villis, & decimis suis; & Ecclesiam sancti Philippi de Larbessa iuxta Faulum monasterium; & monasterium sancte Eufemie de Beral; & monasterium sancti Iuliani, quod dicitur Aspiella, cum omnib' ad se pertinentibus; & monasterium sancti Angeli de Iarne; & monasterium sancti Saluatoris de Serue ad elemosinam cum terris, & vineis, culsis, & incultis, & sine molendinũ cum aquis, egressus, & regressus usq; ad fontem aqua; & sanctum Saluatorem de Sorripas cum omni sua hereditate; & Vescos de Gorga; & Larue, cum Ecclesia de sancta Eulalia de Pequera, cum omnibus suis pertinentiis, & sancta Maria de Sforredo cum tota villa; & Ecclesiam sancti Petri de Azaon cum tota villa; & Ecclesiam de Monsnans

eum tota villa. & Ecclesiam Verallanilla cum tota villa: & Ecclesiam de Ortollo cum tota villa: & Ecclesiam de Ardans: & Ecclesiam None: & Ecclesiam sanctæ Maria de Ballatan. Has omnes Ecclesias, & monasteria, & villas cum omnibus Ecclesiis suis Do, concedo, ac etiam firmo cum omnibus decimis, primitiis, & oblationibus suis. Ego vero præfatus Sanctius Rex his auctoritatibus patris mei Ranimiri Regis, & matris meæ Domnæ Ermiffenda, de meo addo, Dono, & concedo villam de Larosa: & palatium de Ayerbo cum decimis, & primitiis suis. Do & concedo, & confirmo monasterium de Borda cum tota sua hereditate. Do, & concedo, ac etiam confirmo Donationes Regum, Privilegia Episcoporum, Auctoritates Romanorum Pontificum, Cartulas, vel Inuestituras Militum, seu virorum, ac mulierum qui suas oblationes Deo, & sancto Iohanni obtulerunt: qualia sunt: sancta Tecla de Banaston; & Ecclesiam parrochianam de Banaston; & Ecclesiam de Napal; & Monasterium sanctæ Maria de Ballarun cum villula, quæ dicitur sancti Iuliani; & sanctum Pelagium de Ganin; & Ecclesiam de Orant; & Ecclesiam parrochianam sanctæ Crucis; & sanctum Martinum de Botayola; & sanctum Bartholomæum de Beral cum suis hereditatibus; & sanctum Petrum de Vagilo cum tota parrochia, & cum tota sua hereditate; & sanctam Mariam de Viscara; & Ecclesiam de Mortanya; & Ecclesiam de Suasillo cum tota villa; & Ecclesiam sancti Bartholomæi ibidem. Has omnes Ecclesias, & monasteria Dono, concedo, ac etiam confirmo Deo, & beato Iohanni Baptista cum omnibus decimis, & primitiis, & oblationibus suis, & cum omnibus terminis, syluis, aquis, paludibus, pascuis, molendinis, cum exitu, & regressu. Omnia vero Alodia quacumque habuit sanctus Iohannes, vel sua monasteria, & quæ in hoc præfenti die habere videtur, vel quæ meo in tempore iniuste perdidit; iuste repetat, & deinceps sine aliqua violentia, & perturbatione perpetuum possideat. Iniungo quoque filiis, & nepotibus meis, ac propinquis, omnibusque fidelibus Regibus mihi succedentibus, ut hæc nostra decreta, intemerata studeant conservare, & ex propriis bonis locum hunc venerandum servare studeant; & servos Dei, ibi Deo famulantes, sustentare non differant: quatenus pro conservatione nostrorum decretorum, & pro erogatione suorum bonorum, intercedente Beato Iohanne Baptista cum omnibus Sanctis, ab æterno retributore, Iesu Nazareno, suorum valeat impetrare veniam delictorum. Si vero aliqui eorum maligno spiritu superbia inflati, hæc Privilegia Apostolica, & Regalia decreta, ausu temerario disumpere voluerit, & prædictum locum, monachosque ibi Deo famulantes inquietare præsumserit; Deus iudex iustus, qui iustitiam intemporaliter diligit, præsumptores diiudicet: conservantibus autem pax, & benedictio à Deo, Patre, & filio eius Iesu Christo Nazareno, & Spiritu Sancto sit. Ut autem hoc meum Privilegium per cuncta secula firmum habeant, manu propria firmavi, & filio meo Petro ad roborandum tradidi.

SIGNVM Sanctii Regis.

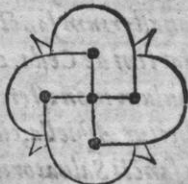

Ego Petrus, prædicti Regis Sanctii filius, hoc Regale præceptum domini, & patris mei laudo, & confirmo, & ex nostra parte manu propria scribo

FACTA CARTA ERA T CXXVIII. OCT. ID. MAII IN SANCTO IOHANNI: ANNO TERTIO PONTIFICATUS DOMINI URBANI SECUNDI PAPA, ANNO AB INCARNATIONE DOMINI MILLESIMO NONAGESIMO, INDITIONE XIII. REGNANTE REGE ULDEFONSO IN TOLITO, & IN CASTELLA, & IN GALICIA. ME AUTEM REGE SANCTIO REGNANTE IN ARAGONIA, & IN PAN. PILONA: & FILIO MEO PETRO IN SUPRARBI, & IN RIPACURRIA, & IN MONÇON. PETRUS EPISCOPUS IN IACCA, ALIUS PETRUS EPISCOPUS IN PAMPILONA. RAIMUNDUS DALMACI EPISCOPUS IN ROTA, & IN MONÇON. POST RESTAURATIONEM VERO TOLETANA ECCLESIA BERNARDUS ARCHIEPISCOPUS PRIMUS. AYMERICUS ABBAS IN SANCTO IOHANNI. RAIMUNDUS ABBAS IN LEGERENSI CÆNOBIO. SENIOR LOP GARCEZ IN VNO CASTELLO, & IN ARROSTA. SENIOR PETRO SANCHIZ IN BOLTANYA, & IN MARCUELLO. SENIOR SANCTIO FREDELANDEZ IN ATARES. SENIOR GALIN SANZ IN SOS, & IN ARGUEDAS. SENIOR ENNECO SANZ IN MONTECLUSO. SENIOR EXIME GARCEZ IN BUYL. SENIOR FORTUN SANZ IN BAYLO, & IN LIÑO. SENIOR VELASCO IN ARGUIS. SENIOR GALINDATE IN ESCORON.

Ego Garfias, Scriba Domini mei Regis Sanctii, iussu ipsius, hanc cartam scripsi, & propria manu hoc signum feci.

Itaque ex his duobus Privilegiis necessario concluditur, Regum post Cæsonē à nobis supra traditam seriem, veram esse. Siquidem ex quo Sanctius hic III. Rex: bis tritauium suum, Sanctium Abarcam Regem, nominavit: necesse est, ut ante Sanctium III. Maiorem, in Concilio Prouinciali, cuius supra meminimus, totius Hesperiaë dominum vocatum, quatuor, quos interposuimus, Reges collocentur. Cū enim tunc illis, id est, terar-

10 *tauus, quartus sit ab auo, iuxta illud Saturionis parasiti in Plauti Persa, qui dum suorum edacitatem commemorat: Numquam, inquit, quisquam meorum maiorum fuit, quin parasitando pauperint se: pater: auus, proauus: abauus: atauus: tritauus: quasi mures semper edere alienum cibum: nequaquam potuisset Abarca ipse Cæso, istius Sanctii IIII. tritauus appellari, nisi omnes, quos diximus, Reges Sanctium hunc antecessissent. Quin & in postremo Priuilegio id clarius apparet: nedum enim Sanctius hic IIII. Rex Reges, qui ab ipso Abarca Cæsonē ad eum interpositi fuere, propriis suis nominibus appellauit, sed & ipsorum nominum vim à Plauto expressam, non iam magna facta mutatione, retinuit. Sed quò ea res planius accipiatur, libet hoc loco eos omnes retro ad ipsum Cæsonē Abarcam versus
 20 numerare. In primis itaq; hic Sanctius IIII. Rex qui dicta Priuilegia concessit, se sæpius Ranimiri Regis filium, ipsumque Ramirum, seu Ranimirum Regem, fuisse patrem suum, his nempe vocabulis idem declarantibus, profitetur. Auum autem suum; Regem Sanctium, id est Sanctium III. Maiorem: quem inter filios suos, quos vocat Fredelandū, (id est Ferdinandum) Garciam, & Guntifaluum Regna sua fuisse partitum explicauimus. Ipsius verò Sanctii III. Maioris patrem; nominauit Garciam: Tremulum nempe, Eximinæ Reginæ maritum. At Sanctium II. quem diximus Abarcam, & Galindum; aui sui auum appellauit, ipsiusque vxoris Vrracæ Ferdinandi meminuit: atque idem planè fuit, ac si hunc, abauum, Tremulum autem, proauum dixisset. Nec dubito certè, quin dum iterum in eodem Priuilegio in ipsius abauī sui incidit mentionem: ea vox :...: uus, quæ
 30 integra in Archetypo, quod vidi, non exstat, propterea què legi non potuerit: adhibuimus eam tot punctis intercisam; abauus, profectò contineret. Quis nam autem Sanctius Rex ab hoc Sanctio IIII. auus aui sui dici potuisset, nisi is Sanctius II. quem diuersum à tritauo, Abarcam, & Galindum diximus appellari solitum, statuatur? Et ipse Rex Sanctius IIII. in eodè hoc ipso Priuilegio, tres ante se Reges Sanctios fuisse, apertè docuit: quandoquidem & auum suum, & abauum, atque ipsum tritauum, Sanctios nominauit. Iam verò quò ab abauo ad tritauum deueniret, Garcia I. Rege atauo intermisso: nihil obstat, cum suspicari liceat, atauum nulla in beatum Ioannem dona contulisse, fuisseque ob eam causam silentio prætermisum. Siquidem eorum tantum Regum memorià postremo hoc Priuilegio excitandam curauisse apparet, qui de Pinnatensi Monasterio benemeriti fuerant. Itaque fit ex his: vt Sanctii istius IIII. Regis, qui priuilegia huiusmodi irrogauit.*

tritauus sit; Sanctius I. Cæso, Abarca primus nominatus: qui Totam Vrracam habuit vxorem.

atauus autem; Garcias I. Abarca, ipsius Cæsonis filius; ac Theresiæ Galindi Vir.

abauus verò Sanctius II. Abarca, & Galindi, seu Galindez dictus, Vrracæ Ferdinandi maritus; quem, aui sui atum, nominauit.

proauus autem; Garcias II. Abarca, cognomento Tremulus; quem, aui sui patrem, dixit esse, Eximinæ Reginæ, cuius etiam meminuit, Virum.

auusque Sanctius III. Rex, Cognomento Maior, Imperator dictus.

40 pater tandem; ipse Ranimirus.

Quo pacto videmus, quàm præclarè ea omnia conueniant iis, quæ mihi supra proposui consequentia. Aeræ verò annotatio sub his signis LXXIIII . & LXXVII . duorum Priuilegiorum, quæ proximè intexuimus, dū de Cæsonē Abarca mentio fit: quanquam Aerem Millestimam vicestimam quartam in priori, in posteriori autem Millestimam vicestimam septimam indicare videatur, quasi eis, vel annis per eas notatis, Cæsonem Abarcam Regem vixisse constet; cum id minimè temporū à nobis traditæ rationi cohæreat: ita accipienda est, quemadmodum paulò ante diximus, vt cum Orioli Episcopi, & Transiniri, seu Transimiri Abbatis coniunctim in ipsis mentio fiat, non Millestimam, sed Noningentesimam Aeram, ea L numeri nota, intelligatur, atque vt Aera pro anno sumatur in ambobus:

50 in quæ tempora ipsum Oriolum Episcopum; & Abbatem Transinirum secundum incidisse, ex quamplurimis Archetypis Priuilegiis colligitur. Ad quam significationem quandoque istius L figuræ notam reuocandam esse, vt non semper Millestimū numerum, vt fertur, sed quandoque Noningentesimum significare statuamus, docuimus supra variis argumentis ex ipsa antiquitate, Archetypisque Priuilegiis petitis. In quibus miræ passim, & penitus difficiles exstant numerorum notæ: cum nedum Latinis, aut Gothicis: sed quandoque etiam Arabicis characteribus descriptæ legantur. Vnde tota ea, quam nunc cernimus, orta est prisce nostræ vetustatis confusio. Hæ enim temporum annotationes, quæ alioquin lumen ipsis rebus adhibere debebant; propter varias earum, dissimilesque formas, obscuritatem, & tenebras attulerunt. Ipsi enim characteres non clari, & aperti,

nec eodem semper modo, sed variè, & obscurè descripti sunt: proptereaque aliud aliis, significare videntur. Itaque in eorum declaratione multa obseruanda, quæ non ex alio sensu, quàm ex ipsarum rerum serie, atque ex varia tantum lectione interdum de promenda sunt: si nolimus antiquas res penitè obrui, & obscurari. Sed ne instituti mei videar oblitus, propositam persequar nostrorum Regum narrationem.

PETRVS I. ARAGONVM REX VIII.

1096.

PETRVS itaque I. Sancti III. F. Aragonum Rex octauus, in ipsa Oscæ obsidione patris in locum constitutus, aliis belli laude inferior non fuit. Patre autè viuento, satis constat, fuisse eum ditiorum Suprabizæ, Ripacurtiæ, ac Montionis, sub Regis nomine, positum diu. Verùm Sanctio patre ad Oscam, vt dictum est, interempto. Petrus Rex in ea expugnanda maiori viriù contentione nixus, castra propius Urbē admouit. Cuius diuturnæ obsidionis tædio Oscenses Mauri grauissimè affecti, nec ab ea nostros auertere valentes; omnia, quæ potuerunt, & suorum, & amicorum auxilia etiam, atq; etiam implorarunt. In quorù opem ingentibus Maurorù copiis ad Cæsaraugustam Urbē collectis, ac sub Almozabenio, Cæsaraugustanensi Regulo, earum ductore, properantibus; Rex Petrus inuicti animi Princeps, minimè earù multitudine perterritus, quamquã innumerabilis erat, impiis hostibus obuiam procedere non dubitauit. Itaq; cū ad Alcoracensem locū, non longè ab ipsa Oscensi Vrbe, acies vtrinque conuenissent, postquã acerrimè dimicatum fuit: tandè, quadraginta millibus hostiù cæsis, nostrorum verò vix mille desideratis, A. D. xiv. Kal. Decemb. ann. Chr. M. C. xvi. gloriosam nostrivictoriam consequuti fuère, ac certe diuinã. Præsens enim Diuinum Numen, beatum nempe Georgiū, nostris gentibus affuisse, constanti fama receptū est, ac communi omnium traditione: quæ variis etiam scriptorum testimoniis comprobatur. Vnde Petrus ipse Rex nedum insignem hanc victoriam, qua nulla clarior in Hispania ad ea vsque tempora visa fuerat, sed & ipsius quoque victoriæ clara etiam Insignia reportauit. Nam inter opima hostium spolia, à nostris eo prælio capta, quatuor Arabum nigrorum Regum abscisa capita, inuenta fuère, multis pretiosis geminis ornata: quæ postea, media Cruce rubea ipsius Sancti Georgii in quadrū distributa, ac in scuto argenteo collocata, quemadmodum supra exculpta cernuntur, & sibi & posteris Regibus propria, ac vera manserunt Regii Aragonū Diadematis scutorū, ac militarium vexillorum Insignia. Ea enim quæ ab argentea cælesti Cruce, Innico Aristæ data, petita fuerunt, quamquã ab eo hæc vsque tempora nonnulli Reges nostri gestare consueuerunt; minimè habita sunt propria Aragonum Regni ornamenta: cum tempore Aristæ Regis, quo cæleste id signum apparuit, Aragonia ditio nondum esset Regni nomine decorata. Hæc autem quatuor nigrorum Regum capita, cum Aragonum Regno iam florente, ab Aragonum Rege assumpta fuerint: semper statuta sunt, vera, ac propria Regii Aragonum Diadematis signa, & trophæa. Quinimmo & quod vocamus, Deputationis Aragonum, siue Deputatorū Regni Sigillum, Diuinum Numen hoc in prælio ostensum, scilicet Beati Georgii effigiem, in se continet: quem inde nobis, ac ipsi Regno Diuū Tutelarem constitutum fuisse, certum est; eandem hanc insignem victoriam in his quoque reb⁹ indicando. At verò quod hæc, semper fuerint vera, ac propria Aragonum Regni Insignia; sic ille statuit, qui inter præclaros Reges nostros habitus est semper Alfonsus V. Sapiens, & Magnanimus Rex. Is enim Vicecancellarium suum, Valentinum Clauerium, & Hieronymum Clauerium fratres, eorumque posteros studens, magna aliqua dignitate honestare; in prototypo ipsis eade re Priuilegio interrogato: *Concedimus, inquit, quod illa quatuor capita Maurorum nigrorum cum Cruce rubea; que pro Insigniis, siue Armis propriis Regni nostri Aragonum in campo Argenteo tenemus: possitis, & valeatis vos, ac posteri vestri vna cū Armis, & Insignibus vestris in dicto campo Argenteo deferre.* Quod quàm benè quadret nostræ supra traditæ sententiæ, de Aragonum Regni, nominis initio, clarè liquet. Nostris verò (vt ad rem redeamus) huiusmodi prælio deuicto, ad statiuam castra reuocatis, Oscenses citò Urbē dedere. Nam A. D. V. Kal. Decem. eiusdè anni Rex Petrus eã ouans introiuit. Ac, quæ vetus semper consuetudo fuit, maximū illius templū, quod Arabes Mysleydam appellabant à nefariis eorū cultibus expiari fecit: in eoq; Oscensi antiqua Sede instaurata, Petrū Iaccensem Episcopum eidè præposuit. Qui deinde Oscensis Episcopus nominari cœpit: licet eum, ac plures illius successores, quandoque & Oscenses, & Iaccenses simul appellatos cernimus: cum re vera ante Hispaniæ cladem vna sola Oscensis Ecclesia Cathedralis existerit. Aragonenses verò Episcopi, iam inde nominari desierant, postquam sub Rege Rari-

miro

miro primo Iaccæ Concilium Prouinciæ celebratum fuit: de quo ante diximus. Sunt qui ferant, Christianos Muzarabes Oſcæ reſertos fuiſſe: qui in Parrochia Sancti Petri veteris, incluſi, Mauris vectigalia perſoluentes, degebant. Eam poſtea Eccleſiam idem Petrus Rex, Sancti Petri Tomerienſis illuſtri ad Galliam cœnobio attribuit: in quo, viuente patre, ſacris dicatus egerat vitam frater Ranimirus. Præterea Balbaſtrum opidum, quod Mauri inter hos bellorum ſtrepitus vindicarant, ab eorum manib. recuperauit; Pontioq; Rotenſi Epifcopo illius Eccleſiã contulit: qui deinde Rotenſis, ac Balbaſtrenſis Epifcopus vocatus eſt: cùm Ilerda, totius diœceſis caput, ſub Maurorum iugo adhuc eſſet. His igitur, aliisq; opidis bello adquiſitis, Aragonum Regnum, ac nomen latius paruit: illuſtriuſque etiam apud exterarum gentes, his temporibus haberi cœpit. Rex autem Petrus merito adeptus fuit ampliffimum, Felicis, Pii, Victoris, & Maximi Principis Cognomentum. Duas eum habuiſſe vxores perhibent: Agnetem, & Bertham; ex qua nullos filios habuit. Ex Agniete verò filium, & filiam: Filium quidem, Petrum: quem Cidi filiam, Domnam Solem vocatam, in matrimonium duxiſſe præditur: filiam verò, Iſabellam, innuptam deceſſiſſe. Alium præterea filium, Sanctium, eidem tribuunt: atque hunc Cidi generum fuiſſe, alii memorant. Omnes tamen viuente patre obiſſe, certum eſt: Ob eamque cauſam, quòd Rex Petrus, progenie orbatus, mortuus eſſet; Alfonſum fratrem fuiſſe Regnorum cooptatum heredem. Obiit autem Rex Petrus A. D. IV. Kal. Octob. 20 Ann. Chr. ∞ c. i. v. Ad Sancti Ioannis de Pinna templum ſepultus eſt.

ALFONSVS I. IMPERATOR, BELLATOR,
Aragonum Rex IX.

1104

30

ALFONSVS I. Bellator, Sancti IV. F. Petri I. frater germanus, Alfonſus Sancti interdum, patronymico nomine, à Sanctio patre vocatus, nonus à Caſone Abarca Aragonum Rex; nihil à perenni, conteſtataque maiorum virtute degenerauit. Imo eis omnib. longè bellandi gloria antecelluit: vnde ſibi illuſtre Bellatoris cognomentum adſciuit. Fraternali iure Aragonum, Pompeionæ, Suprabizæ, ac Ripacurtiæ Regna adeptus eſt; vxorio autem, Caſtellæ, & Legionis: ſummus propterea totius Hiſpaniæ Imperator dictus. Plurima opida expugnauit: atque eò vſque ferè Aragonum Regni fines, quibus hodie terminatur, protraxit. Nam Exeam: nobileque Tahuſtium opidum: Turiaſonem, Calataiubiũ, Darocam, Ruedam, antiquitus Segontiam: Nertobrigam, nunc Riclam; Iuliam, Celfam, Satiniendam, Althudebarem: Zueram, olim Zufariam, pluraque alia à Mauris eripiens, Aragonum Regno ſubiunxit. Verum quo illud magis auxit, & ornauit: tunc demum fuit, cum noſtram hanc Caſarauguſtam, Sedetanæ Metropolim, ampliffimam, potentiſſimam, & natura, ſitu, ac pulchritudine ædificiorum nobiliſſimam Urbem expugnauit. Ea enim obtenta, ac vniuerſæ Aragonum ditionis primaria conſtituta, ipſius Aragonii nominis propagationi cumulus magnus acceſſit. Cuius tandem Urbis Quadringentos ferme annos, à miſera nẽpe Hiſpaniæ clade ad hæc tempora, Arabes fuerant potiti. Sub quibus, haud liquet, quiſnam fuerit ipſius ſtatus, quæve Chriſtianorum Muzarabum ibi degentium fortuna. Sed ex quo plures Sanctos Epifcopos, inter ipſos fidei hoſtes, in eadem Ciuitate fuiſſe comperimus commemoratos: noſtros non valde oppreſſos vixiſſe coniecimus. De hac tamen re, à nullo hætenus, quem viderim, ſcripta, & à paucis forte ſe intellecta, quæ inuenire potuimus, nec extra rem nobis prorsus videmur facturi, ſi iis, quæ à nobis ſuperius tradita ſunt, hoc loco diligenter annectamus. Quamuis enim ea ad inſtitutum noſtrum non multum pertineant: legentibus ſperamus iucunda fore, & cuiusuis antiquitatis noſtræ cognitionem nihil huic noſtro propoſito labori nocituram. Sexdecim igitur Caſarauguſtanenſium Maurorum Regulos fuiſſe obſeruauimus: quorum nomina, ac nonnullas res geſtas hic apponendas duxi: ex quibus hæc, quam quærimus, ipſius Urbis, ſub eorum iugo, fortunam facilius cognoscemus. Et licet parum per ab inſtituto ſermone digrediamur, quædam nos hoc loco repetere opus erit, eorum quæ initio de illius oppreſſione ſcripſimus. In quibus concinnandis ſuſcepimus magnum laborem: nec fruſtra ſuſceptum duceremus, ſi totum id, quòd cupimus, eſſemus conſequuti. Sed caſu neſcio quo, adeo huiuſce rei ſeries hætenus apud nos manſit obſcœcata, vt quòdcumque eidem lumen præferatur, minimè ſit paruipendendum.

40

50

MAVRI CÆSARAVGVSTANENSES REGVLI XVI.

VT rem ergo à suis initiis ordiamur: ex Rasis, Arabis scriptoris, testimonio, quemadmodum supra exposuimus, biennio post Ruderici Regis excidium, Ann. nempe Chr. 716. DCCXVI. Cæsaraugusta Vrbs in Maurorum venit potestatem. Plures tamen Christiani, Mauris tributa conferentes, in eadem Vrbe manserunt: qui Muzarabes propterea sunt vocati. Duo autem, vt diximus, præcipui Arabum copiarum ductores, ad Cæsaraugustâ inuadendam conuenerunt: scilicet, Muza Abenzuyrius alter: alter verò Tariff Abenzarca. Hi ab Vlith Alcalifa, summo eorum Rege, & Africa in Hispaniam traiectione; vel vi, vel dolo totam illam ferè, vt explicauimus, debellarunt. Ea re confecta, Tariffa in Africam reuocatus est. Muza verò ab eodem Vlith totius Hispaniæ curationi præpositus, eiusdem, quamdiu vixit, potitus fuit. Sed eo deinde fatis functo, ipsemet Vlith eandem Hispaniæ præfecturam Abdulazizio, Muzæ filio, commisit. Qui Egilonam, Ruderici Regis viduâ, vxorem ducens, Hispali sui imperii sedem collocauit. Is autem Abdulazizius nimirum 719. est, qui Circ. Ann. Chr. DCCXIX. Abdemelichum Abeneatanum misit nostris, ad speluncam supra memoratam in Vruete monte prope Iaccam conuenientibus, excidium ferre. Qua quidem re licet effecta, Abdemelichus, ob immaturam Abdulazizii mortem, intestinis suorum bellis distectus, nostros aliquamdiu premere destitit. Vnde antiqui Suprabienfis Regni promouendi initium patuit: de quo, suo loco, satis, superque dictum est. Post hanc igitur Abdulazizii mortem, Arabes Hispaniæ domitores, in varias factiones distracti, paulatim ab Alcaliffæ Vlith imperio secesserunt: cui per sexaginta ferme annos, ab ipsa nempe Hispaniæ expugnatione, eo vsque tempore paruerant. Carolo enim Magno, Francorum Rege, cuius fama virtutis totum ferè orbem compleuerat, Hispaniam transcendente, Arabes nimio timore perterriti, cum eius aduentu contremiscerent; ad illius potentiam propulsandam, summum sibi Regem in Hispania adsciuerunt: atque vt nonnullis placet, in Cordubensi nobili, ac illustri ciuitate. Vnde ea postea in ipsa Hispania fuit celsissima Regiæ Arabicæ dignitatis Sedes. Ciuilibus tamen seditionibus inter eos subortis, acrius inualecentibus, diuersi Maurorum Reguli excitari ceperunt: qui cum aliàs singulis ditionibus Gubernatores tantum essent præpositi; eas deinde sibi sub singulorum Regnorum, etiam paruulorum, nominibus vendicarunt. Cumque hi plures, in pluribus siquidem opidis, exsisterint: nos tantum Cæsaraugustanensium Regulorum seriem hoc loco suscepimus annotandam.

I. I B N A B A L A.

778.

PRIMVS itaque qui Cæsaraugustanensis Regulus vocatus inuenitur, quidam est Ibnabala, siue, vt aliis placet, Ibularabi. Hunc ferunt, cum à suis Regno esset expulsus, ipsius Caroli Magni auxilio, cuius opem implorarat, Circ. Annum Chr. DCCXXIIX. in Cæsaraugustanense Regnum restitutum fuisse. Atque vt Aemilii verbis vtar: *Cæsaraugusta à Carolo Magno paulisper obsessâ, in conditiones descendit, vt Christi famulos concionantes audirent; Ibnabalam reciperent: Regemque agnoscerent. Duosque finitimos Reges, Abutaurum, & Deuiffæzum, qui Ibnabalam domo exegisse in simulabantur, in castra venire cum donis Francus coegit, & vestigal pacisci.* Ex quibus aperte colligitur, Ibnabalæ Regnum haud valde infestum Cæsaraugustanis Muzarabibus existisse: imo quòd illis nimis esset propitius, à suis, insidiis appetitum, ac Regno pulsum fuisse.

II. MARSILIVS.

809.

POST Ibnabalam, Marsilius, siue Masillus Rex, Cæsaraugustæ regnauit. Is siquidem, qui Circ. Ann. DCCCIX. Castellanorum gentibus auxilium præstans, affuit præsens memorando illo in prælio, quo ad Roncam vallem, Bernadi del Carpio, ac suorum virtute, potentes illi Francorum heroës, quibus tot fabulæ tribuuntur, deuicti cecidère. In ipsisque antiquis Canticis, quibus hæc insignis clades apud nos quotidie celebratur, huius Marsilii Regis nomen proditur, quem nimium in ea tunc præstitisse memorant. Eius autem feruntur esse, quæ visuntur hodie complanata, Dominorum Alfonsoz, iuxta Vicum Sceleratum domus.

III. MV.

III. MVZA ABEN HEAZIN.

MARSILII successorem in Regno fuisse apparet, Regem Muzā Aben Heazin, siue, vt alii tradunt, Aben Cazin, circ. An. Chr. DCCCXXX. cuius supra meminimus. Hunc Christianis parentibus natus 830. tum ferunt. Postea tamen veram, ac Catholicam Religionem detestatus, Arabicamq; sectam complexus, nostris ad Pyrenæa commorantibus acre bellum commouens, eò vîq; perduxit; vt Sanctio, Suprabienſium Regi quarto, & viç. & Regni finē intulerit. Vnde apud nos primum interregnum patuit, ac noſtrarum libertatū origo. Sed de his supra. Præter Cæſarauguſtanenſe autē Regnum, plurimarum ciuitatum inſignium eſt positus. Filium habuit, Aben Lope: quē Gubernatorem Toletanæ Vrbi præpoſuit. Ea .n. ciuitas cum à Cordubēſis Regis ſide defeciſſet; huius ſe addixerat imperio. Deniq; Muza Abē Heazin tā amplā ditionem conſequutus eſt, vt Miralmumi nimii Hiſpanēſis ſuperhum apud Arabes cognomentum uſurparet. Eius tēpore, Senioreſem Epiſcopum, Cæſarauguſtæ ſediſſe circ. Ann. Chr. DCCCXXXIX. ex Diuini Eulogii teſtimonio colligitur: qui ſe 839. iis temporibus Cæſarauguſtam aduentuſſe refert, & ab eodem Epiſcopo humaniter exceptum, in ea aliqua ndiu ſteſiſſe. Vterius etiam ipſius Muzæ Regis mentio facta reperitur circ. An. Chr. DCCCXLII. Eius verò potentiam nimis extenuatam perhibent. 842.

IV. ABEN ALFAGE.

MVZÆ Aben Heazino, Rex Aben Alfage ſucceſſit. Cuius memoria circ. An. Chr. DCCCLXIV. exſtat. Ac fortasſe eum, Muzæ 864. filiū appellare liceret, vt is ſit, quē paulò ante, Abē Lope nominatū, diximus, ac Toletanę gubernationi à patre præfectum. Tamē præter nominis ſimilitudinē, nihil aliud habeo, q; pro certo affirmare poſſim. Huius Abē Alfage Regis tēpore, Helecā, Cæſarauguſtanum Epiſcopum ſæpius nominatum comperio. An verò in ipſa Vrbe ſederit, nequaquam inueni. Alfarinum opidum ab hoc Rege cōſtructum, ab eoq; ita vocatum, dicto Excellentiſſ. Domino Archiepiſcopo Ferdinando placuit: itidēq; & Regalē apud nos ſuburbanā domum, nūc Sācti Officii Inquiſitionis miniſterio dicatā. Quā non Aliaferiam, vt vulgò, ſed potius Alfaieria vocandā idē Excellentiſſ. in ſuis priuatis monumentis tradit, atq; ita in antiquis tabulis nominatā inueniri, & quādoq; litera murata, Alfaxeria. Ea quidē, Regia ædes fuit, ſuburbio amœniſſimo loco, delictiarum cauſa, & voluptatis inter ipſos ciuitatis hortos, à Mauris Regib; ædificata. Ex qua vetus, ac conſtans opinio eſt, per cauernas magna impēſa foſſas, ſubterraneum occultum quoddā iter, ab eiſdē cōſtructum fuiſſe, eò tandem directum, vt ipſi Reges Mauri ab ea ſuburbana domo ſubtus terrā ad ſuos nefarios cultus expiandos occulti, ad ſuam, quā vocabant *mezquita maiorē*, quæ nobis hodierna die Templum maximum eſt, lōgo itineris ſpatio, ſe poſſent conferre. Quod affirmare minimē auſus fuiſſem, niſi præter hanc vulgarem traditionē, plurima hodie huiusce ſubterranei itineris veſtigia in quamplurimis Vrbiſus partibus inuenirentur: quæ opinionem vulgi certioreſem faciunt. Aliam etiam excelsam Domum intra ipſam Vrbeſem Reges Mauri habuerunt, ad Iberi fluminis ripas conſtitutā: Azudam, Arabicè nominatam: quæ poſtea Conuentui Sācti Ioannis Hieroſolymitani à Christianis Regibus tradita eſt, nuncq; ſub Sācti Ioannis *de los Paredes* vulgari nomine appellata cernitur. Itaq; Alfaxeria Regalis domus ſtructura huic Aben Alfagio Regi tribuitur. Quem arbitror ab Archiepiſcopo Toletano, Abohaget, paululum concifo nomine, nuncupari: cum à nonnullis, Abenalfaget etiam vocaretur.

V. ABEN HAYA.

ABEN Alfagio Regi in Cæſarauguſtanēſi Regno ſucceſſiſſe perhibent Regem Aben Hayam, aliter Hieyam, vulgò *Abenayre*, ſiue *Benayre* vocatum. Cuius veſtiſſior memoria exſtat Circ. An. Chr. DCCCCIV. nouiſſima verò Circ. Ann. Chr. DCCCCXII. quo Ramiro, Legionenſi Regi, ſubdititiuſ factus, tributa ei quotannis, pendere coactus fuit. Id verò Abderrahamen, ſiue, vt aliis placet, Abdarra- 904. ghman Almançor, ſummus Arabum in Hiſpania Rex, nimum æ- 912. grè ferens, è Corduba, ſui imperii ſede, magno comparato exercitu, contra hunc Aben Hayam, Cæſarauguſtam Vrbeſem ingreſſus, non ſolū eundē ad ſuam poteſtatē reduxit, verū ambo ipſi Reges, ingentes acies bellicas aduerſus Ramirum ipſum, Legionēſem Regē,

comparantes, eius ditionem inuaserunt. Legionensis verò Ramirus, ipsis obuiam procedens, cum ad Septimancas ex vtraque parte acies conuenissent, postquam diu, multumque pugnatum fuit; Ramirus tandem insignem victoriam reportauit. Cordubensi quidem Rege fugam arripiente, Aben Haya autem hoc, viuo ad Ramiri potestatem captiuo delato. Cuius nullam aliam mentionem factam inueni: hanc verò ad Septimancas pu-
9) 8. gniam Ann. Chr. DCCCXXXVII. commissam fuisse.

VI. MVDYR.

POST Aben Hayam regnauit filius Mudyrr, ut in quibusdam priuatis monumentis annotatum vidi. Viuente verò patre, an eo mortuo, vel quo anno Regnum obtinuerit, incertum est. Sunt, qui asserant, istius Mudyrii filium fuisse, Yram Almundafarem; quem aliquamdiu Regno potitum constat: sed interpositis prius duobus, qui sequuntur. Etenim cum Cæsaraugustana Ciuitas his temporibus tota ciuilibus bellis flagraret, ex ipsorum Arabum dissensionibus ortis; Yra illius dominatu pulsus dicitur, quòd fuisset paruulus relictus à patre: ac fortasse nisi fuisset postea per Castellæ Regem, ac Rudericum Biuarium, quem Cidum appellauere, ut explicabimus, restitutus; omnino desertus, atque eiectus mansisset. Sed iam de his dicendi locus erit, cum de duobus Regulis, qui hoc interim spatio regnarunt, dixerimus. Neque verò de eo, qui huic Mudyrio continenter
1003. successit, memoriæ proditum est, ut Regulo, ante Annum Chr. ∞ III. Quinimo in hæc tempora Cæsaraugustam diu Rege caruisse apparet.

VII. IMVNDAR.

SED eo Anno M III. Imundaris, Cæsaraugustanensis Reguli, alicubi mentio facta reperitur. Fertur enim eius ope, Abderrahamum Almortadam Cordubense Regnum inuasisse, protinusque ab eo fuisse pulsam.

VIII. ALMVG D A B Y R.

IMVNDARIS successor proditur, quidam Almugdabyr, siue, ut a-
1036. libi legitur, Almugdadyr. Quem Cæsaraugustæ regnasse Ann. Chr. MXXXVI. saliquet ex cuiusdam Senioris Arthionis Garceanes, & vxoris Domnæ Blasquitæ membranula, quam legi: Fuit enim facta Carta illa, ut in ea notatur *Aera T LXXI V. Regnante in Zaragoza Almugdadyr.* Tum & illius clara exstat memoria Circ. Annum Chr. MXLV. Sed ea clarior, quòd eum, primum fuisse, proditur ex omnibus Regulis Cæsaraugustanensibus, qui nostris Aragonum Regibus tributa pensitarunt. Nam Circ. Ann. Chr. M L I V. nostri Regis, Ranimiri primi, cuius supra meminimus, subdititius, siue, ut nunc loquimur, *vassillus*, factus fuit: atque ut priscis illis seculis loquebantur, *mezquinus*. Et hoc mirificè conuenit, ut eius tempore Paternus, Cæsaraugustanus Episcopus, in ipsa Vrbe quiete sedere posset, ac de sui Cleri consensu Ecclesiam Sanctarum Massarum, nunc Diuæ Eueratis vocatam, nouæ Iaccensi Ecclesiæ contribuere. Paternus enim, Cæsaraugustanus Episcopus de suorum Clericorum voluntate in Concilio Prouinciali ad Iaccam Urbem his temporibus, Ann. scilicet M L X I. sub dicto Rege Ranimiro, celebrato, eandem Ecclesiam Iaccensi tunc erectæ contributam voluit. Qua de re ita à Gregorio VII. Pontif. Max. in Diplomate confirmationis illius, iisdem illis temporibus dato, decretum fuit. *Super hac omnia* (inquit) *addimus Sanctarum Massarum monasterium, cum redditibus suis, quod à Paterno Cæsaraugustano Episcopo, fauente suo Clero, Iaccensi Ecclesiæ cellatum fuisse cognouimus.* Iam ut verisimile sit, quo tempore dictum Concilium indictum fuit, quando quidem hic Regulus, nostri Ranimiri Regis vassillus erat; Paternum Episcopum pacatè Cæsaraugustæ degere potuisse, clerumque siue Ecclesiasticum Ordinem ibidem repertum, suum liberum in eare consensum præstare. Atque per id temporis Sanctius Castellæ Rex, Ferdinandi filius, Ranimiri nostri ex fratre nepos, Cæsaraugustam Urbem adortus fuit, eamque sibi stipendiariam fecit. Neque diu post Ranimirus Rex vixit. Imo cum ob eam causam Castellano Regi bellum intulisset magnum, & vehemens; improuiso ab illo (qui se aiebat, nisi fuisset ita lacessitus, alioquin certè quieturum fore) ad Gradus arcem oppressus, An-
1062. quem

quem diximus, Chr. MLXIII. interfectus fuit. At Almugdadyrius hic, ætate longius pro-
cessit. Siquidem Ann. Chr. ∞LXXIII. qui Aeræ infra notatæ æquè conuenit, eum
in antiquis Pannatensium rerum Commentariis scriptum est, aduersus Regem nostrum
Sanctium IV. primi Ranimiri F. cum Sanctio Pompelonensium Rege, illius Garfiae
filio, qui ad Ataporcam interiit, firmissimum hoc fœdus icisse. *Aeræ T CXI. VIII.*
Kal. Iulii Sanctius Pompelonensium Rex, & Almutadyr Vile (namque hoc illi nomen im-
ponitur) die quo facta fuit concambatio Castrorum de Caparroso & Iuraue-
runt concordiam firmissimam. Conuenit enim Almutadyr dare Regi Sanctio 1200. mancusos
auri, vel argenti: ita quod si vult argentum; accipiat septem Solidos moneta CasarAugustæ pro man-
cusso. Conuenit autem Rex Sanctio, mittere Carta ad Sanctio Ranimiri, ut se, & omnes suos
declinare faciat ad terra de Oscha, & reuerti in suam terram, & ut non faciat damnum in par-
tes CasarAugustæ. Et si noluerit se lenare Sanctius Ranimiri de terra de Almutadyr: statim ca-
ualgues Sanctius Rex cum toto suo potere super Sanctio Ranimiri ad faciendum damnum in sua
terra: & inter ambos donem ei alfechna; sicut in ligamentos primos scriptum est. Idem si Al-
mutadyr necesse habuerit adiutorium, & requisierit suum amicum Regem Sanctium: ipsemet per
suum corpus cum suis Baronibus ei adiuuet. Et si tantum voluerit Baronibus; det ei quantos Almu-
tadyr voluerit, & donec sint in seruitio, & caualcata de Almutadyr: pro unoquoque die donet, sic-
ut solitum est dare Baronibus de Castella, aut de Barchinona. Et statim quando fuerit tornatus
de caualgata, & venerit ad Tutela; statim acceptis de Rege Sanctio placitis Hostaticis, pergat cum eo
in unum super Castellis capiendos, quos tenet Sanctio Ranimiri fortiatos Regi Sanctio Garfia:
& faciant eos reddere; & semper inuicem se adiuuent, iam super Christianos quam super Mozl-
mes. Iuro ego Almutadyr Vile per Deum, qui fecit calum, & terram, mare, & omnia, quæ in
eis sunt, & per legem, quam tenent Mozlmes, & per omnes Iuras, quas omnes gentes in Deo iu-
rant; me non esse mentitum in nullo huius præscripti fœderis. Quod si mentitus fuero in aliquo: per-
dam sensum, & intellectum mentis meæ, & carens legem gentis meæ cum ira Dei altissimi va-
dam ad Mecha: & non inde reuertar. Enneco scriba Regis notauit. Illius autem fœ-
deris alibi factam mentionem non inuenio. Neque ex Archetypo me illa deprom-
plisse affirmare possum: sed ex priuatis quibusdam, quæ dudum comperi, monumen-
tis. Idcirco integram erit cuius, quam sibi placuerit, fidei adhibere. De hoc autem
Almugdadyrio, ad cuius vitam, & Regnum comprobandum hæc attuli, nequaquam
accepi plura, quæ obseruem. Illud iam differre nequeo, quod paulò ante proposui:
nimirum non continenter, sed interruptè fuisse CasarAugustanensium Regno tot annos
potitum.

IX. YRÀ ALMUNDAFAR.

YRÀ .n. Almundafar, Madyris filius, quæ retulimus fuisse, mor-
tuo patre, obciuales suorum seditiones, quibus ardebat tunc ciuitas,
Regno spoliatum: dicto An. MLXIII. atque eo exeunte, CasarAugusta-
nensis Regulus vocatus inuenitur. Cumque per idè tēpus, seu nō mul-
tò ante, Castellæ Rex Sanctius CasarAugustã Vrbē inuasisset, eamque
sibi fecisset veltigalē: sic inde, ut credibile sit, in hac retū mutatione
dominorum etiam mutationē fuisse; atque ut iste Yra Almundafar
tunc, ipsius Regis Castellani opera; vnde eieci⁹ fuerat, Rex restitue-
retur. Neque tamen diu potuit ipsa Vrbe frui. Nā simulatque Castella-
nus Rex ab ea pedē discessit; illum Vrbe populit Almugradyrius: &
vsque ad illud saltē tempus tenuit illā, quo fidem suam cōtra nostrum
Regē Sanctium IV. Ranimiri I. F. cum Sanctio Rege Pompelonen-
sium deuinxit: ut à me paulò est ante dictum. Postea verò Almugradyrio mortuo (neque n.
longius, quam ad dictam facti fœderis annum illius vitam productā puto) hic Yra Al-
mundafar amissam Regni possessionem recuperauit: in eaque cōstitit, quam diu vixit. Iā-
que Ann. Chr. MLXXV. cum illius Urbis quiete potiretur, Raimundum, Garfiae Nauar-
ræ Regis filium, fraterno sanguine pollutum, in ea exstortem excepit: in qua Raimundus
ipse miserè vixit, & obiit. Neptem reliquit Marchesiam; quæ cuidam Azenario Lupi,
primario viro, nupta fuit. Sanctius autem IV. noster Rex, à Pompelonensibus interea
vocatus, Nauarræ tunc, ut memorauius, Regnum obtinuit. Rursum Almundafarem
hunc Regulum, cum Ruderico Biuario, Cido cognominato, magna amicitia fuisse con-
iunctum perhibent. In illo autē, de quo ante dixi, Castellani Regis ad CasarAugustã Vrbē
aduentu, gratiam huiusmodi inter eos in itā coniicio. Etenim Cidum ipsū illius itineris,
ac Castellani Regis consiliorum omnium socium, & adiutorē fuisse per isca nostra monu-
mēta testatur; sequiusque CasarAugustæ, Regnante hoc Regulo, eū eo sterisse. Demum ipse

